

מת/מנ"י.// השותפין [שיש להן חצר בשותפות ובתי שניהן פתוחין לתוכן, ורוב השימוש בחצר] שרצו לעשות מחיצה בחצר¹ [להפריד החצר לשניים], בונין את הכותל באמצע [שכל א' נותן מחלקו חצי מקום עובי הכותל]. מקום שנהגו לבנות גויל, גזית, כפיסין, לבינין, בונין כולל כמנהג המדינה¹² [אם מנהג לבנות בגויל אין חבירו יכול לומר איני חפץ אלא

גזית. אם בנו אותו בגויל [שהוא רוחב ו' טפחים], זה נותן ג' טפחים וזה נותן ג' טפחים. [ואם בונין אותו] בגזית [שהוא רוחב ה' טפחים], זה נותן טפחיים ומחצה וזה נותן טפחיים ומחצה. בכפיסין [שהוא רוחב ד' טפחים], זה נותן טפחיים וזה נותן טפחיים ומחצה. כלבינין [שהוא רוחב ג' טפחים], זה נותן טפח ומחצה וזה נותן טפח ומחצה. [מאחר ובתחלת הבנין חכמים חייבו לבנות בין שניהם] לפיכך², אם נפל הכותל, המקום והאבנים של שניהם [ואין אחד יכול לומר כל הכותל נבנה בחלקי, והאבנים הם שלי, אפילו אם הוחזק באבנים, שנפלו לחצור]. וכן בגינה³ [מחייבים שניהם לבנות במקום שנהגו לגדור באמצע], מקום שנהגו לגדור, מחייבין אותו. אבל בבקעה [פי' שדה התבואה], מקום שנהגו שלא לגדור, אין מחייבין אותו, אלא אם רצה, כונס לתוך שלו ובונה ועושה חזית מבחוץ. לפיכך⁴, אם נפל הכותל, המקום והאבנים שלו. אם עשו מדעת שניהם, בונין את הכותל באמצע ועושים חזית מכאן ומכאן [להודיע ששניהם עשאוהו]. לפיכך, אם נפל הכותל, המקום והאבנים של שניהם.

גמ'. [בעל הגמ' חשבו? מהו "מחיצה"? [המוזכר במשנה, היינו] כותל, כמו שלמדנו, מחיצת הכרם שנפרצה⁵ [הסמוך לשדה תבואה של חבירו, ואם הם קרובים א' לשני, ללא מחיצה יש איסור כלאים], אומר לו [בעל התבואה לבעל הכרם] גדרו, חזרה ונפרצה, אומר לו גדרו,

¹ ע"י שר"ע (ח"מ סי' קנז ס"א): חצר השותפין שיש בה דין חלוקה, או שחלוקה ברצונם אף על פי שאין בה דין חלוקה, יש לכל אחד מהם לכופ את חבירו לבנות הכותל באמצע, כדי שלא יראהו חבירו בשעה שמשמש בחלקו. ואפילו עמדו כך שנים רבות בלא מחיצה, כופהו לעשות מחיצה בכל עת שירצה. הגה: ואפילו יש מנהג בעיר שלא לעשותו, אין הולכין אחריו, וכופין לעשותו. ואפילו אמר האחד: חזקתי כך בלא כותל ואתה מחלת לי, לא מהני אא"כ יש עדים שמחלו זה לזה על היזק ראייה, שוב אינו יכולי למחות. ביאור: שיש בה דין חלוקה – ע"י לקמן סי' קע"א ס"ג שיעור דין חלוקה, וכאן לימדנו שבין שיש לחצר שיעור חלוקה שאז יכולין לכפות זה את זה על החלוקה, ובין אין בה שיעור חלוקה שאז אין יכולין לכפות זה את זה, אלא המה חלוקה מרצונם, כיון דע"פ לאחר חלוקה אין כל אחד משתמש אלא בחלקו, יכולין לכפות זה את זה שיעשו מחיצה מפסקת ביניהן כדי שלא יזיק זה את זה בהיזק ראייה (סמ"ע).

ואפילו יש מנהג כו', טעמא, דבמקום דברי היזקו תדיר כמו זה אין הולכין אחר המנהג (סמ"ע), ראובן ושמעון היו דרים בשתי חצרות ויש כותל מפסיק בין השתי חצרות הנז' ובא ראובן ופתח ופתח וראובן היה עובר ושב הוא וכל בני ביתו בפתח הנז' לחצר שמעון והיו שואבים מים מן הבאר אשר בחצר שמעון שני חזקה, זכה ראובן כיון שגראה שמה שפתח ראובן לא פתח אלא ברשות שמעון וא"כ היינו חזקה בטענת נתינה או מחילה אמנם אם זה במקום שהמחזיק מזיק ואינו ניזק אז מיד הוה חזקה ולא צריכים ג' שנים אבל היכא שהמחזיק ניזוק כמו שמזיק יכול לומר לא חששתי למחות אבל אחרי ג' שנים הוה חזקה, אמנם מאחר ושמעון לוקח מבור ראובן ולא להיפך, יש צד שאפילו מיד הוה חזקה, וה"ה אם חלקו החצר לב' ולא בנו כותל, עד ג' שנים יכולים לטעון שאין חזקה, ששניהם מזיקים א' את השני, אבל לא אחרי ג' שנים (ש"ך * ורש"י), אין המנהג מבטל הלכה אפילו לענין ממון אלא דוקא מנהג ותיקין, ולא מספיק שכן הוא מנהג החמרים או הספנים, אמנם זה לא מטעם ודאי אלא הוא מחלוקת, ולכן המוציא מחבירו עליו הראיה. אמנם עניני מסים וכן צרכי חמרים וספנים וכל כי האי גוונא שבאו רבים להשתתף בו, אין צריך מנהג ותיקין, דאי מצרכת להו למיזל בתר דין תורה בכל דבר לעולם תהא מריבה ביניהם, משום הכי מעיקרא מחלו אהדי לוותר על דין תורה וגמרי ומקני למיזל בתר סדר מנהג דידהו. והרי דבעינן מנהג ותיקין, קאי על שכירות פועלים ועל חילוק חצרות ובתים ובנין שלהם וכן שכירות בתים וחצרות, וכל כי האי גוונא דאין רבים מצרפים יחד וגם לא מצרפי למהו ציית אהדי, לכך צריך שיהיה מנהג ותיקין דוקא ותו לא מידי (ש"ך * באר שבע).

ואתה מחלת לי, ה"ה אם אמר מכרת לי או נתת לי במתנה אינו נאמן דאין חזקה בזה כיון דהמחזיק ניזק ג', ויכול לומר לא חששתי למחות כיון שאני מזיקך כמו שאמה מזיקני, והיינו ממתין אולי תפתח אתה לתבוע, וגם ההיזק היא בתדירות (סמ"ע), וכן אם טוען פרעתי לך מחצית הכותל שתבנה משלך נמי אינו נאמן. אם תובע אותו קודם הבנין שיבנה חלקו בכותל. והטעם שמום דמיון שזה תובע אותו לבנות הכותל וחייבו לבנות לא מהימן בטענת פרעתי לא שתבנה אתה משלך, אלא דוקא היכא שכבר בנה זה הכותל משלו ואין לו עליו אלא חוב דמים מהימן לומר פרעתי לך החוב, אבל למיפטר מחוב בנין הכותל בטענת פרעתי אינו נאמן (קצה"ח).

אלא א"כ יש עדים שמחלו כו', פירוש, ואז מהני ואין צריך קנין. ולא דמי למ"ש לעיל (סי' קנז ס"ו), דצריכין ג"כ קנין להמחילה, דהתם קאי על היזק דקוטרא וכיוצא בזה שא"א לסובלו (סמ"ע), ו"א כסמ"ע, ועי' מהר"י לבית לוי הוב"ד לעיל סי' קנד סק" (ש"ך).

² ע"י שר"ע (ח"מ סי' קנז ס"ד): רוחב כותל זה כמנהג המדינה שנוהגים השותפים לבנות כשחולקין ביניהם, ואפילו נהגו לעשות מחיצה ביניהם בקנים ובהוצין, ובלבד שלא יהיה בה אור שישתכל ויראה את חבירו. הגה: ואם נהגו בפחות מקנים והוצין, "א דלא הולכין אחר המנהג אותו. ואם אין מנהג ידוע בעיר, יתקן כפי ראות עיני הדיין ע"פ מומחין. ואם קנו מידו לבנות מחיצה, לא יוכל לחזור בו, לדבנות לא מקמי קנין דברים. ויש חולקין בזה. ואם נהגו במחיצה קלה, והאחד אומר לעשותה כולה משלו ובאבנים ולכנסו לתוך שלו או להפך, "א דחבירו יכול לעכב על ידו ועשו כמנהג, ויש חולקין.

ביאור: "א דלא הולכין אחר המנהג אותו, פירוש, אם אין השני מרוצה לזה, דיכול לומר אין רצוני בגדר כל דהו דיפול ואצטרך לחזור ולטרוד בבנינו, דאין הולכין אחר מנהג גרוע שנהגו (סמ"ע, וש"ך). כל דבר שאנו באים לדון בו מצד המנהג צריך שיהיה המנהג פשוט באותו מקום ובפעם א' או ב' פעמים לא חשיב מנהג (ש"ך * ראנ"ח), אין מנהג בממון נגד דין תורה, כמו אם יש מנהג להחזיר חצי הנדונים אם מת אשתו ללא זרע של קיימא, ומת האשה ואחר כמה ימים הילד, וטוענים וירשי האשה, שמהג המקום שצריך הילד לחיות ל' כמנהג בעיר.

יוס אחרי פטירת האם. אם עשו חכמי המדינה, שהם כמו ב"ד, ויש כח בידם אפילו להעביר מדין תורה וליטול מזה וליתן לזה הכל לפי הצורך והזמן, ואם אינו כתוב בתוך תקנות העיר שנעשה על פי ב"ד, וגם הדור שעמד אחריהם המשיכו במנהג זה, אין לו תוקף, אלא הוא מנהג של טעות, אף אם היה באותו הדור דיון שדן לקיים זה הדבר, אין זה מנהג שראוי לסמוך עליו לענין הוצאת ממון, דאי אפשר להוציא ממון אלא בתקנת ב"ד, הילכך אפילו נהגו בו דור אחר דור, יש לומר שע"פ הראשונים פשט המנהג הזה, ולזה צריך לבטלו כי הוא לעבור על דברי תורה ואפילו נשבע ועשה קנין לקיים, אם המנהג בטעות, אין כאן מנהג ואין כאן קנין או שבועה. וכל זה אפילו אם גדולים וקדמונים נהגו מנהג זה, הוא טעות. ואפילו בתקנת הגאונים אין כח להוציא ממון אם לא שכתב לה בפירוש. וצריך שיהיה הדבר ידוע ומפורסם לכל בני העיר, וזה לא יתכן אלא בדבר המצוי ורגיל תמיד, אבל בנדון דידן אינו כן, כי הוא ניצע על המעט ולעתים רחוקות, ולכן יש לבעל המוחזק לטעון כי הוא לא ידע ולא הירגיש בתקנתם (ש"ך * מהרש"י), אמנם במקום שהמנהג לא בא אלא לפשט התנאי שהתנו, יש ללכת אחריו ולא מקרי מוציא ממון על פי המנהג, ולכן אפילו שאינו כתוב בשטר הכתובה שיחיה אחריה שלשים יום בפירוש, מ"מ הם נוהגים שיהיה נידון כאילו נכתב בפירוש כיון דהוי המנהג לייפות כח יורשי האשה, לא הוי מנהג בטעות ולבטל תקנת המקום (ש"ך * מהרש"י), לא אמרו מנהג מבטל הלכה אלא במנהג ותיקין העשוי ע"פ חכמים אבל לא מנהג בני הקהל לבדם, ודוקא מנהג ותיקין מבטל הלכה אבל מנהג שאין לו ראייה מן התורה אינו אלא טועה בשקול הדעת אמנם בענייני מסים לבני העיר וכן צרכי חמרים וספנים למחלך שיירא שלהם וכל דבר שרבים מצרפים יחד צריכים למיזל בתר מנהגא דידהו וכפי הסדר שעושים לעצמן לפי צרכיהן לפי עניינם דאי מצרכתא להו למיזל בתר ד"ת בכל דבר לעולם תהא מריבה ביניהם משה מעיקרא מחלו אהדי לוותר על ד"ת וגמרי ומקני למיזל בתר סדר מנהג דידהו, אמנם נראה דצריכים לידע דמנהג קבוע ופשוט הוא שנהגו כך בני העיר לכל הפחות ג' זמנים [ואם זה בענין מסים שהם פעם בשנה, צריך להיות שגבו כך ג' שנים] והרבה פעמים צבור עושים להם מסקנה לפי הצורך ואין בדעתם לקבוע מנהג כלל מ"מ אף על פי שצריכין לברר קביעות המנהג בבירור גופיה אין מדקדקים כ"כ אכן נראה אף ע"ג דאיייתין לעיל דבענייני מסים המנהג מבטל ההלכה מ"מ ראוי ונכון לדקדק היטב אם נוכל להשוות כל המנהגים לד"ת אף אם לא לגמרי מ"מ עדיף טפי שנמצא סעד וסמך מדברי חכמים ולאוקמיניה בטעם וסברא. מה שכתב בענין מסים של העיר והחמרים וכו' היינו אם כלם כא' מסכמים וצייתי אהדי לנהוג כך אבל אם אדרבא מתערעמים ומוציאים בפיהם כי יש להן כראוי הוא אלא שאין יכולים כי גברה יד העשירים בה"ג לא אמרינן ושלמי טעמי מסתברא דאם ירצו להעמיד הדבר על ד"ת יכולים בב' טעמים: חדא שהמנהג אינו קבוע מתחלה ועוד א"ע דבענייני מסים המנהג מבטל הלכה מ"מ ראוי ונכון לדקדק היטב אם נוכל להשוות כל המנהגים לד"ת אף אם לא לגמרי הדין עם הרוצים להעמיד הדבר על ד"ת חדא אם המנהג לא הוקבע ג' שנים (ש"ך * אלשיך), המנהג קובע רק אם רוצה לבנות בגויל או בגזית, אבל לענין רוחב, הוי כשיעור המפורש בתנאי בגויל ובגזית ובלבנים, ולא אוזל בתר המנהג הן לפחות או להוסיף (רע"א).

הגג: התשמיש שלי קבוע [בחצר], אבל תשמישך לא קבוע [על הגג],
[ולכן] איני יודע באיזה זמנים שאתה עולה [להשתמש בגגך]

[ואם] נתיאש הימנה ולא גדרה, ה"ז קידש [פי] נאסר התבואה כל שהוסף
א' חלק מאתיים] וחייב באחריותה.

הטעם שרצו [לבנות הכותל ביניהם שחכמים חייבו אותם לבנות
באמצע], הרי אם לא רצו [שניהם אלא רק אחד מהם], אין מחייבין אותם
[לבנות כותל המפריד, שהשני יאמר מספיק לי לחלקה בעצמי תקועים
בארץ נמוכים, ואין לשני טענה איני רוצה שתראה עסקים שלי], רואים אם
כן: שהיזק ראייה לא נקרא היזק.

אולי נאמר: [שלושון] מחיצה [המוזכר במשנה איננו כותל אלא],
חילוק, כמו שכתוב "ותהי מחצת העדה", וכיון דרצו, בונין את הכותל
בעל כרחו. אלמא: היזק ראייה נקרא היזק. אם כן, זה [שכתוב] "שרצו
לעשות מחיצה", היו צריכים [לכתוב] "שרצו לחצות". אלא מהו [הלשון
מחיצה]. כותל. [אם כן שואל הגמ'] זה שכתוב במשנה [בבב] "בבבין את
הכותל", היו צריכים [לכתוב] "בבבין אותו". [מתרץ הגמ'] אם היה כתוב
"אותו", הייתי אומר "במסיפס" [מספיק], לכן לומדים [שלא אלא
צריכים דווקא] כותל.

בבבין את הכותל באמצע וכי. זה פשוט. זה לא [פשוט, אלא] צריכים
[להעמיד את הציון], שאחד קדם ושכנו את חברו [לחלקו במחיצה], מה
הייתי אומר שיכול [המשוכנע] לומר לו: כאשר הסכמתי לך [לעשות
מחיצה, הסכמתי לעשות מחיצה שימעט], באויר [כגון] של נסרים דקים,
או שתבנה עובי הכותל בחלקך, אבל לא הסכמתי לך [לעשות מחיצה
שימעט] בתשמיש, לכן לומדים [שאיך] לו טענה כזו, וחייב לעשות
באמצע]. והיזק ראייה לא נקרא היזק??

(סימן: גינה כותל כופין וחולקין חלונות דרב נחמן)

בא ושמע: וכן בגינה? גינה שונה, כדברי ר' אבא, שאמר ר' אבא
אמר רב הונא אמר רב: אסור לאדם לעמוד בשדה חברו בשעה שהיא
עומדת בקמותיה [שהתבואה שלמה, שזה היזק של עין רעה]. והרי כתוב
[במשנה] "וכן בגינה" משמע תרויהו חד טעמא הוא גינה וחצר. מתרץ
הגמ', מה שכתוב "וכן בגינה", היינו לענין גויל וגזית [שכאשר בונים
צריכים לבנות כמנהג המדינה].

בא ושמע: כותל חצר שנפל, מחייבין אותו לבנות עד ד' אמות [הרי
רואים שעושים אפילו נגד רצונו. מתרץ הגמ', זה שונה אם נפל [שהרי
כבר נתרצה בתחילה בכותל]. זה שדברו בה, למה דברו בה [פי] מה היתה
מתחילה סבתו של זה שהביא ראייה מכותל שנפל לכאן, והרי ברור הוא
שממש אין ראייה למקום שאף פעם לא היה כותל. ומתרצת הגמרא: [אם
צריכים אותו עבור הסוף [שכתוב רק עד ד' אמות מחייבים אותו לבנות
ו]מד' אמות ולמעלה, אין מחייבין אותו [אע"פ שבתחילה היה יותר גבוה
מד' אמות].

בא ושמע: [כל בני החצר] כופין אותו לבנות [פי] ליתן חלקו בבנין
בית שצור ולדלת לחצר [פי] שבונים כותל נגד הפתח לרה"ר, ועושים פתח
מן הצד]. לומדים מזה, היזק ראייה נקרא היזק. [מתרץ הגמ', שאין מכאן
ראיה ש]היזק של רבים שונה [שכל בני רה"ר מסתכלים שם]. [וכי היזק]
של יחיד לא [גדול מספיק לחייבו להסתירו מהשני, והרי למדנו] בא
ושמע: אין חולקין את החצר [נגד רצונו של השותף] עד שיהא בה ד'
אמות לזה ד' אמות לזה, הרי [אם] יש בה [ד' אמות] כדי לזה וכדי לזה,
חולקין. במה [מדובר וכי] לא [מדובר] בכותל. לא, במסיפס [פי] מחיצת
נסרים דקים, שניתן לראות דרכה את שטח חברו. ולא עשאוה אלא
להבדיל בין שני החלקים].

תא שמע: [אחד מבני] השותפים הבונה כותל בחצר כנגד החלונות
[של חברו], בין מלמעלה בין מלמטה ובין מכנגדן [צריך להרחיק] ד'
אמות, ולמדנו על זה: מלמעלה מהם, כדי שלא [יסמוך על הכותל] יציץ
ויראה [בתוך הבית של השני]. מלמטה מהם, כדי שלא יעמוד [על עובי
הכותל] ויראה [בתוך ביתו של חברו]. מכנגדן, כדי שלא יאפיל [ולא
יהיה לו לבעל החלון אור בביתו], אם כן רואים שהיזק ראייה נקרא היזק.
ומתרץ הגמ'. היזק של בית שונה [שכן אדם עושה דברי צניעות].
בא ושמע, שאמר רב נתן אמר שמואל: גג הסמוך³ לחצר חברו,
עושין לו מעקה גבוה ד' אמות. שם שונה, שיאמר לו בעל החצר לבעל

ק"ס ששבעל החצר מסייעו ל' טפחים (סמ"ע), ה"ה בג עשוי לדירה הסמוך
לגג שאינו עשוי לדירה מחוייב בעל הגג שאינו עשוי לדירה לעשות בעצמו
המעקה גבוה ד' אמות (נתה"מ).

אבל בין גג לגג משאר גגין כו' ו"א דוקא כו', כבר כתבתי בסק" פירושו ובמאי
פליגי (סמ"ע).

שהגגין סמוכין זה לזה, ומתוך שסמוכין זה לזה יכול לראות מתי יעלה חברו
לגגו ויזהר ממנו גם אין בגגין תשמיש קבוע, לאפוקי בחצירות הסמוכין ששם
יש בהן תשמיש קבוע (סמ"ע).

עי' ש"ע (ח"מ ס' קס ס"א): גג הסמוך לחצר חברו, בעל הגג מזיק לבעל
החצר ואין בעל החצר מזיק לבעל הגג. לפיכך צריך בעל הגג לעשות ביניהם
מחיצה ד' אמות כדי לסלק היזקו, ואין בעל החצר מסייעו אלא כפי שיגיע
חלקו למחיצת ' טפחים כדי שיהיה נתפס כגב. ואם קרקע החצר גבוה מן הגג,
צריך בעל הגג לבנות על שלו למטה, עד שיהיה גבוה ארבע אמות למעלה
מקרקעית החצר, כדי לסלק היזקו. ואפילו אם הגג נמוך מן החצר ד' אמות יש
מי שאומר דאכתי איכא היזק ראייה ממנו לחצר, וצריך בעל הגג לבנות מחיצה
גבוהה ד' אמות מקרקע החצר. ויש מי שאומר דכיון שהגג נמוך מן החצר ד'
אמות, שוב אין לו היזק ראייה ואינו צריך לעשות כלום.

ביאור: גג הסמוך לחצר כו', מ"ש כאן גג הסמוך לחצר, ר"ל שהן סמוכין
בקירוב, דשאינן סמוכין בקירוב אהדי א"צ לסייעו בעל החצר לבעל הגג כדי
שיהא נתפס כגב (סמ"ע).

ואין בעל החצר מזיק כו', הטעם, דבחצר יש תשמיש קבוע ותדיר, ומשום הכי
מונע בעל הגג מלעשות תשמישו על גגו ולא יבוא לידי היזק בראייתו של בעל
החצר, אבל בעל החצר ניזק מבעל הגג, שאינו נשמר ממנו, כיון שאינו רגיל
להיות על גגו, וכמ"ש בסימן שלפני זה סעיף ב', ואף שהגג עשוי לדירה אין בעל
החצר צריך לסייעו לארבע אמות, כיון שאין תשמיש הגג קבוע ותדיר אין בעל
החצר שם מזיק עליה כל כך, משום הכי הצריכו לבעל הגג לחוד לעשות הארבע
אמות לסלק היזקו דבעל החצר התדיר (סמ"ע), ו"א דמיידי דווקא בגגין שאין
עשויין לדירה (קצה"ח), [כהגהה על הסמ"ע] אף בגג הסמוך לחצר אם הוא גג
מקורה צריך בעל החצר לסייעו במעקה, דגג מקורה הוי כמו היזק דבית
דלכ"ע שמייה היזק, דלא כסמ"ע (רע"א).

ואין בעל החצר מסייעו אלא כפי מה שיגיע חלקו למחיצת עשרה טפחים, עד
מחיצת עשרה יעשהו שניהם בשוה במקום ובכותל בגויל וגזית כמנהג המדינה,
וכשיגיע למעלה מעשרה יעשהו בעל הגג לבדו על חלקו גבוהה במחיצת הוצא
ודפא, דעל חלקו יכול להוסיף וכמ"ש הרמ"א לעיל (ס' קנו ט"ט), ועיין מ"ש
לעיל (ס' קנו סק"י). ואכתי צ"ע (קצה"ח), על בעל הגג שיבנה הכל על חלקו
כיון שהוא מחוייב בדבר, והשני יתן חצי הוצאות ויקבל כתב על חצי האבנים
כמו בסוף סימן קנ"ט, ועוד, דודאי יכול להשתמש בהכותל, שאין זה חשוב
מתנה, דבשלו הוא משתמש דהא נתן חצי הוצאה וחצי הכותל הוא שלו, וכי
משום שהעמידו על המקום של חברו לטובת חברו לא ישתמש בכותל שלו
שבנה בהוצאתו עד עשרה טפחים, ואין זה משום מתנה לומר בו שזו מתנתו
(נתה"מ).

כדי לסלק היזקו, ואם הגג נמוך מן החצר עשרה טפחים אין בעל החצר
מסייע לבעל הגג כלום, אבל אם אין הגג נמוך מן החצר עשרה, אחר שיבנה
בעל הגג עד כנגד קרקעיתו של חצר אז נותן בעל החצר לבעל הגג כמו שהיה
צריך לעשות מחיצת עשרה שלא יהיה נתפס כגב, כיון אם היה הגג נמוך מן
החצר ששה טפחים, נמצא שעל שניהם מוטל להוסיף על אותו בנין ד' טפחים
שלא יהיו נתפסין זה על זה כגב, הלכך נותן בעל החצר הוצאת שני טפחים
לבעל הגג (קצה"ח), ו"א שאם יש הפרש פחות מעשרה טפחים ששניהם
משתתפים בכל המחיצה עד עשרה טפחים ולא רק הפרש (קצה"ח).

דאכתי איכא היזק ראייה, אף על פי שאינו יכול להסתכל בכל החצר, מ"מ
כשבעל החצר עומד בשפת חצירו רואהו, וה"א השני ס"ל דלא חשו כולי האי
(סמ"ע).

³ עי' ש"ע (ח"מ ס' קנט ס"ב): גג הסמוך לחצר חברו, עושה לו מעקה גבוה
ד' אמות. אבל בין גג לגג משאר הגגים אינו זקוק לד' אמות, שאין בני אדם
רדים בגגות, לפיכך אין בגגות היזק ראייה, אבל צריך לעשות מחיצה בין שני
הגגים גבוה ' טפחים, כדי שיתפוס אותו כנגב אם נכנס לרשותו. הגג: ו"א
דוקא שהגגין סמוכין זה לזה, אבל אם אויר מפסיק ביניהן, לא שני אויר רשות
היחיד או אויר ר"ה, בעינן מעקה, וכדרך שנתבאר בסמוך, וכן י"ל עיקר.

ביאור: גג הסמוך לחצר כו', פי' סמוך גבוהו אבל בסמוך במרחק אין י"מ דגם
כשהן רחוקין זה מזה צריך בעל הגג לעשות מעקה לגגו גבוה ארבע אמות
מה"ט דאיכא מיניה היזק ראייה לבעל החצר ואי משום דבאינו סמוך לו לא
שייך טעם דנתפס כגב ואין צריך לסייעו בעל החצר כלל, דכיון דבעל הגג הוא
המזיק עליו לתקן מחיצה גבוה ד' אמות ממילא נפטר בעל החצר, ועי' סימן

{ ג ע א }

שאני אצניע ממך [דברי הצנע, אבל חצר החלוקה הרי שניהם קבועים שם, ואף פעם לא עושים דבר של צניעות].

אמר רבה בנו של רבא לרבא אשי: מאיפה יודעים ש"גויל" היינו אבנים שלא משופים, וטפח המיותר לראש הקרן [שהם בולטות לחוץ מפני שאינן חלקות ולכן צריך רוחב טפח יותר]. אולי [גויל] הוא חצי "גזית", והטפח הנוסף הוא עבור [לשים טיט באמצע] בין הלבנים, כמו שאמרנו: "כפיסין" [היינו ארחים] חצי לבינה, ולבינה היא ג' טפחים. "לבינין" [היינו לבנים] שלמות. והטפח היותר לבין הלבנים. אמר לו: ולדברים, מאיפה אנו יודעים שכפיסין הם ארחים. אלא למדו כך [פי] קבלה היא שקיבלו בזה חכמים. גם [מה שאמרן] "גויל" הם אבנים לא משופים, למדו כך [פי] קבלה היא שקיבלו בזה חכמים.

יש שאמרו, אמר רב אחא בנו של רבא אשי: מאיפה אנו יודעים שה"כפיסין" הם ארחים, והטפח הנוסף לבין הלבנים. אולי מהו "כפיסין", אבנים שלא משופים, והטפח הנוסף עבור לראש הקרן, כמו שאמרנו: "גויל" היינו אבנים לא משופים [פי] שלא הוקצעו על ידי סיתות. גזית, אבנים משופים, והטפח הנוסף עבור ראש הקרן. אמר לו: ולדברך, מאיפה אנו יודעים ש"גויל" הם אבני שלא משופים. אלא למדו כך [פי] קבלה היא שקיבלו בזה חכמים, וכן כאן למדו כך.

אמר אביי, לומדים מזה: כל בין לבנים [יש רוח] טפח. היינו [דווקא] כאשר ממלאים את החור [בטיט, אבל] [כאשר ממלאים החור] באבנים קטנות צריכים יותר [מטפח]. יש שאמרו: [זה שאמרנו שיעור טפח] היינו [דווקא] כאשר מלאו את החור באבנים קטנות, אבל [אם מלאו את החור] בטיט, לא צריכים כל כך [רווח]. רואים מזה, שבגזית דכל ד' אמות גובה, אם יש רוח ה' טפחים זה עומד, ואם לא, זה לא עומד.

[ומקשה הגמ'] הרי בארמון יש [כותל עובין] אמה שהוא גובה שלשים אמה, ואין ברוחב שלו אלא שש טפחים והיא עומדת. כיון שיש טפח מיותר, היא עומדת [ולא צריכים ה' טפחים רוחב לכל ד' אמות גובה]. ובמקדש שני למה לא עשו אמה טרקסין. כאשר זה עמד, זה עמד בשלשים ויותר לא יעמד [ובית שני היתה יותר גדולה]. ומאיפה אנו יודעים [שבית שני] היתה יותר גדולה. שנאמר "גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון"⁷, רב ושמואל, ויש אומרים ר' יוחנן ור"א, אחד אמר: [זה היתה יותר גדולה] בבנין⁸, ואחד אמר:

לשון אחר אמרו לה: חשבנו מהו "מחיצה" [המזכר במשנה]. חילוק, כמו שכתוב "ותיה מחצת העדה", וכיון שרצו [לחלק], בונין את הכותל גד רצונם, רואים אם כן שהיזק ראייה נקרא היזק. אולי תאמר: מהו "מחיצה" [המזכר במשנה] כותל, שלמדנו: כמו שלמדנו, מחיצת הכרם שנפרצה⁹ [הסמוך לשדה תבואה של חבריו, ואם הם קרובים א' לשני, ללא מחיצה יש איסור כלאים], ואמר לו [בעל התבואה לבעל הכרם] גדור, חזרה ונפרצה, ואמר לו גדור, [ואם] נתיאש הימנה ולא גדרה, ה"ז קידש [פי] נאסר התבואה כל שהוסף א' חלק מאתיים] וחיוב באחריותה. הטעם שרצו [לבנות הכותל ביניהם שחכמים חייבו אותם לבנות באמצע], הרי אם לא רצו [שניהם אלא רק אחד מהם], אין מחייבין אותם [לבנות כותל המפריד, שהשני יאמר מספיק לי לחלקה בעצם תקועים בארץ נמוכים, ואין לשני טענה איני רוצה שתראה עסקים שלי], רואים אם כן: שהיזק ראייה לא נקרא היזק.

אלא מה [תגיד, לשון "מחיצה" היא] חילוק, אם כן, [למה כתוב] "שרצו לעשות מחיצה", הרי שצריכים [לכתוב] "שרצו לחצות". כמו שאשאר אומרים: בא נעשה חלוקה. ואם היזק ראייה נקרא היזק, מה קרה [שרק כאשר] רצו [לעשות חלוקה מחייבים לעשות כותל, הרי] אפי' לא רצו גם כן [חייבים לעשות כותל].

א"ר אסי א"ר יוחנן: משנתנו [מדובר] כשאין בה דין חלוקה [פי] שאין ד' אמות לכל א', ואז מחייבים לעשות כותל רק] אם רצו [להחלק]. מה לומדים מזה. שכאשר אין בה דין חלוקה כאשר רצו [לחלק] חולקים, הרי למדנו, מתי, בזמן שאין שניהם רוצים, אבל בזמן ששניהם רוצים, מפילו פחות מכאן חולקין. אם [רק היינו לומדים] במש, הייתי אומר: אפילו פחות מכאן [פי] מד' אמות לכל א' מחלקים] במסיפס, לכן לודמים כאן כותל.

אם כן שילמדו זה? ולא ילמדו זה? [?]. צריכים את זה עבור הסוף: וכתבי הקדש [ספר תורה שהוא בכרך אחד וכן נביאים וכתובים הכתובים בגליון כס"ת], אף על פי ששניהם רוצים, לא יחלוקו.

במה העמדנו את המשנה. בשאין בה דין חלוקה, אם [מדובר] בשאין בה דין חלוקה, כאשר רצו מהו, שיחזרו בהם. א"ר אסי א"ר יוחנן: [מדובר] שקנו מידן [פי] עשו קנין סודר לחייב כל א' את השני לבנות. וכי קנו מידן מה הוא⁶, [זה] קנין דברים בעלמא הוא [ואין חליפין קונה אל אדבר הנקנה או מכר או מתנה או שעבדו קרקעות שהקנין חל עליו או מטלטלים]. בשקנו מידן ברוחות [פי] זה בורר לו חלק מזרחי וזה מערבי, ומעתה נקנה חלק מזרחי לזה ואין לזה חלק בו וכן השני לחבירו. רב אשי אמר: כגון שהלך זה בתוך שלו והחזיק [פי] שחפר בה, וזה בתוך שלו והחזיק.

מקום שנהגו לבנות כו'. "גויל" היינו אבנים לא משופים [פי] שלא הוקצעו על ידי סיתות. גזית, אבנים משופים, שנאמר "כל אלה אבנים יקרות כמדות גזית (וגר)". "כפיסין" [היינו] ארחים [פי] חצי לבינה, ולבינה היא ג' טפחים. "לבינין" [היינו] לבנים [שלמות].

⁴ עי' שר"ע (ח"מ ס' קנו ס"ב): הוב"ד לעיל הערה 1.

⁵ עי' רמב"ם (כלאים פ"ז ה"ז): הוב"ד לעיל הערה 1.

⁶ עי' שר"ע (ח"מ ס' קנו ס"ב): מקום שאין בו דין חלוקה שרצו שותפין לחלקו, אף על גב שקנו מידם, כל אחד מהם יכול לחזור בו, שזה קנין דברים הוא. אבל אם בירר כל אחד חלקו ורצה זה ברוח פלונית וזה רצה ברוח פלונית וקנו מידם על זה, אינם יכולים לחזור בהם. וכן אם הלך זה בעצמו והחזיק בחלקו, וזה בעצמו והחזיק בחלקו, אף על פי שלא קנו מידם אין אחד מהם יכול לחזור בחבירו. וי"א שאפילו החזיק שלא בפני חבריו ולא אמר לו: לך חזק וקני, קנה, ואפילו לא החזיק אלא אחד, זכה הלה בחלק האחר. הגה: ועיין לקמן בסימן קע"א מדיני מקומות בבית הכנסת.

ביאור: שזה קנין דברים הוא, פירוש, כל קנין היינו שהקונה נותן סודרו למקנה ומקנה לו, והמקנה מקנה לו כנגד הסודר החפץ שרוצה לקנותו, והכא כשקנו מידו על החלוקה אין כאן שום דבר שיחול עליו הקנין שיקנה לו סודרו, והחלוקה אין בה ממש ואין הקנין חל עליה (סמ"ע), קנין דברים הוא חסרון רק דבר שצריך קנין, ובדבר שעתיד להיות, שאותו, או שאחלק עמך וכדומה (ש"ך * מהריב"ל), עמ"ש"ל כ"ב ס"א (ש"ך).

אם הלך זה בעצמו, כונתו במ"ש "בעצמו", שלא אמר אחד לחבירו לך חזק וקני, וגם החזיקו זה שלא בפני זה, אפי"ה מהני החזקה, אף על פי דלא מהני במכר דעלמא כמש"כ בסימן קצ"ב סעיף ב', שאני כאן דאין כאן אלא בירור חלקים לבד כו'. ולפ"ז מה שמסיק המחבר וכתב וי"א כו', חידש לנו בדבריהם דאפילו לא החזיקו שניהם כל אחד בחלקו אלא אחד מהן, זכה הלה בחלקו (סמ"ע), וי"א דהכא סגי בהילוך לבד (ש"ך), [כהערה על הש"ך] בעינן ששניהם הלכו כל א' בשלו (רע"א).

⁷ עי' זהר ח"א כח ע"א שדורש את האחרון על בית השלישי.

⁸ אף ע"ג כי ב"ה ראשון היה שכינה ואורים ותומים וארון ולוחות ובמקדש שני לא היה זה, מ"מ אמר "גדול יהיה כבוד הבית האחרון יותר מן כבוד בית ראשון", כי הכבוד יהיה יותר בבית שני, כי הקדושה העליונה אינה כ"כ עם הנבראים [ולכן עצם זה שלא היו כל המעלות האלה בבית שני לא נוגע לזה], ולפיכך לא היה המקדש הא' כ"כ גדול ולא היה כ"כ בזמן כמו מקדש שני. ואין להקשות א"כ למה נחשב זה כבוד לבית שני, אין זה קשיא כי הכבוד הוא מצד הנבראים ולפיכך אמר גדול יהיה כבוד בית האחרון מן הראשון והבן זה מאוד (מהר"ל).

[בית שני היתה יותר גדולה] בשנים [שבו היתה קיימת, בית ראשון עמד ד' מאות ועשר ובית שני ד' מאות ועשרים], ושניהם ישנם. ושעשו שלשים אמה בבנין, והשאר נעשה פרוכת. בנין של שלשים אמה עומד בגלל התקרה ומעויבה? [שהעלייה היתה נתונה עליו ומעויבה של טיט על גבה וכובד המשא מעמיד הכותל שלא יטה לצדדין הלכך במקדש שני שלא היה כותל ל' מגיע לעלייה לא יוכל לעמוד], ללא תקרה ומעויבה? לא היתה עומדת.

ושעשה מה שאפשר בבנין, ושעשה השאר פרוכת. אמר אביי, למדנו: [כשבונים ההיכל] או כולו בבנין או כולו בפרוכת. [והמקור לזה היא] אם כולו בבנין, [לומדים] ממקדש. אם כולו בפרוכת, [לומדים] מהמשכן.

שאלו: [השיעורים האלה במשנה היינו] הן [פ' הלבנים] וסיד שלהם [פ' הטיח המוסיף על עובי הכותל], או דילמא הן [פ' הלבנים] בלא טיח שלהם. אמר ר' יצחק: זה מסתבר [שהשיעור היא] הן [פ' הלבנים] והטיח שלהם, שאם תחשוב שזה הם ללא טיח שלהם, שיכתוב השיעור שלהם. אלא [זה] לא [נכון, והרי] לומדים מזה: [השיעור היא] הן וטיח שלהם.

[עונה הגמ'] לא [כמו שאמרת], באמת אגיד לך [השיעורים במשנה היינו]: הן ללא טיח שלהם, וכיון שלא הוּי טפח לא כתבוהו. והרי כתוב: בלבנין, זה נתן טפח ומחצה וזה נתן טפח ומחצה [הרי כן מוזכר פחות מטפח]. שם זה ראוי להצטרף [החצי טפח לטפח שלם].

בא ושמע: הקורה שאמרו [לענין הכשר מבוך], רחבה כדי לקבל אריח, [ורוחב] האריח, חצי לבנה של ג' טפחים [רואים שהשיעור לבנה של ג' טפחים לא כולל טיח, שאין מקום להזכירו לענין מבוך. ומתוך הגמ' יש לחלק שכן] שם [לענין עירובין מדובר בלבנה] גדולה [המשנה מדבר בלבנה קטנה]. וכן מדיוק, שכתוב: [לבנה] של שלשה טפחים, מכלל שיש קטנה [יותר מזה], וכך לומדים מזה [למסקנה].

אמר רב חסדא: אסור להחריב בית הכנסת עד שיבנה בית הכנסת אחר⁹. יש שאמרו [טעם הדבר]: משום פשיעה [שמא יקרה איהו אונס

⁹ ע"י ש"ע (א"ח ס"י ט"ז ס"ז): שיעור הקורה, רחבה טפח ועביה כל שהוא, רק שתהא חזקה כדי לקבל אריח שהיא חצי לבנה של ג' ט, ואם היא רחבה ד"ט א"צ להיות חזקה לקבל אריח.

משנה ברורה: רחבה טפח - ואף שצריכה שיעור לקבל עליה אריח שהוא רחב טפח ומחצה יוכל לחבר כרביע טפח ממנו בטיט כבאן ורביע טפח ממנו כבאן: לקבל אריח וכו' - ר"ל אריחים שכל אחד מהם מחזקת בארכו ג' טפחים וברחבו טפח ומחצה שוכבים עליה בכל ארכה כשיעור רוחב פתח אותו המבוי [ומ"מ אם היה רוחב פתח המבוי עשר אמות א"צ שתהא ראויה לקבל אריחים לכל ארכה ממש אלא דיה אם תקבל אריחים באורך ט' אמות ושני משהויין שהן י"ח אריחים לאורכן לפי שקורת ט' אמות ושתי משהויין מתרת במבוי של רוחב עשר אמות מדין לבדו דהיינו שלא תגיע פחות מג' טפחים לכותל זה ופחות מו"ט לכותל זה כדלקמיה בסכ"א] והטעם שצריכה לקבלת אריחים שאל"כ לא יהיה בה היכר כ"כ שסבורים בני ר"ה שלפי שעה הניחו שם אבל כשהיא בריאה וחזקה לקבל בנין כזה ניכר לכל שלקביעות בנין הונחה לשם:

¹⁰ ע"י ש"ע (א"ח סי קנב ט"א): אין סותרים בית הכנסת כדי לבנות בית הכנסת אחר, שמא יארע להם אונס שלא יבנו האחר. אלא בונים אחר תחלה, ואח"כ סותרים הישן (ואפי' לא רצו לסתור רק מחיצה א' להרחיבו, נמי דינא הכי). והני מילי, שהיה הראשון חזק. אבל אם חרבו יסודותיו או נטו כותליו ליפול, סותרים אותו מיד ומתחילין לבנות במהרה ביום ובלילה, שמא תדחק השעה וישאר חרוי: הגה, ואסור ליקח אבנים מבהכ"נ הישנה כדי לבנות חדשה. ואסור לסתור דבר מבהכ"נ, אלא אם כן עושה על מנת לבנות:

משנה ברורה: בית הכנסת. וה"ה ביהמ"ד ובין של יחיד או של רבים: כדי לבנות וכו'. ר"ל לא מביעיא אם אין דעתו לבנותו אח"כ כלל דאסור אלא אפילו אם סותרו כדי לבנות אחר במקומו או במקום אחר דאסור ואפילו אם דעתו לבנותו עתה בגודל פאר ויופי:

בית הכנסת אחר. וה"ה לעשות ממנו ביהמ"ד נמי אסור אף על פי שקדושתו גדולה יותר [כלקמן בסימן קנ"ג ט"א] ומהאי טעמא דמסיים. כתבו האחרונים דה"ה כשהבהכ"נ מושכר להם רק לזמן ודעתם לשכור אח"כ במקום אחר אסור לסלק את עצמם ממקום הראשון עד שישכרו תחלה במקום אחר:

אונס וכו'. ואפילו אם היה כבר המעות גבויים לצורך כל הבנין ומונחים ביד הגבאי ואפילו האבנים והקורות וכל צרכי הבנין מוכנים אפ"ה אסור דלמא מתרמי להו פדיון שבויים ויהבי להו [גמרא]:

שלא יבנו האחר. ונמצאו עומדין בלא ביהכ"נ ואפילו איכא להו דוכתא לצלויי באיזה מקום נמי אסור. והיא דאיכא עוד ביהכ"נ קבוע בעיר שיכולים להתפלל שם כולם הט"ז מתיר והמ"א אסור בכל גוונא ועיין בביאור הלכה:

בונים האחר תחלה. היינו שגומרים אותה כולה ואף שלא התפללו עדיין בה מותר לסתור הישנה דתו ליכא למיחש דילמא איתרמי להו שום דבר מצוה ויבנו ביהכ"נ כדלקמן בסימן קנ"ג ט"ג:

ויפשעו ולא יבנו אחר, ויש שאמרו: משום [ביטול] תפילה [כל זמן הבנין]. מהו [החילוק הלכתי] ביניהם. יש [חילוק הלכתי] ביניהם, שיש מקום להתפלל.

מרימרו ומל זוטרא סתר ובנו, בית [הכנסת לימות] החורף [נמוך בכתלים רחבים וחלונות מועטין מפני הצינה] בסתיו, ובנו בית [הכנסת לימות] הסתיו בחורף.

אמר רבינא לרב אשי: [אם] גבו כסף [לצורך בית הכנסת החדש] ומונחים [ביד הבאי], מהו [האם יש לחשוש משום פשיעה]. אמר לו: אולי יודמן להם פדיון שבויים ויתנו לו⁷.

[אם] הלבנים מסודרים בערמה [ומזומנים לתת אותם בבנין, ועוד] משופים ומתוקנים רהיטי הגג, מהו [האם יש לחשוש משום פשיעה]. א"ל: לפעמים יודמן להם פדיון שבויים, וימכרו ויתנו לו. אם כן, אפילו בנו [בית הכנסת] גם כן [יש לחשוש, שימכרו הבית הכנסת עבור פדיון שבויים]. אמר לו: אדם לא מוכר מקום דירה שלנו.

ולא אמרו [שלא לסתור הבית הכנסת השינה] אלא שלא ראו בה ביקוע [שהיא מזומן ליפול], אבל ראו בה ביקוע, סותרים [הישן] ובונים [החדש], כמו [המקרה] הזה של רב אשי ראה בה ביקוע בבית הכנסת של "מתא מחסיא", והוא סתרו והכניס מיטתו לשם [כדי שלא יתיאש בבנינו שהחמה והגשמים מצערין אותן], ולא הוציאו עד שתיקן לו [לבית הכנסת] מרזבים [פ' סוף הבנין].

ואיך בבא בן בוטא נתן עצה להורדוס להרוס את בית המקדש. והרי אמר רב חסדא: אסור לסתור בית הכנסת עד שיבנה בית הכנסת אחרת. אם תרצה לומר: הוא ראה בו ביקוע, ואם תרצה לומר: מלכות שונה, הוא חזורים בו, שאמר שמואל: אם אמר המלכות [אנחנו] עוקרים ההר [הזה]⁸, הם יעקרו ההר ולא חוזר בו.

הקורדוס היה עבד של בית חשמונאי, ונתן עיניו בבחורה אחת. יום אחד שמע אותו האיש [כך מכנים רשע] בת קול שאמר: כל עבד שמורד עכשיו יצליח, והוא עמד והרג לכל אדוניו [בני משפחת חשמונאי], והשאיר אותו הבחורה. כשראתה אותה הבחורה שהוא רוצה לישא אותה, עלה לגג הירוס קול, ואמרה, כל מי שבא ואמר באתי מבית חשמונאי, הוא עבד, שלא נשאר מהם אלא בחורה אחת, ואותה הבחורה נפלה מגג לארץ. [הורדוס] טמן אותה בדבש שבע שנים⁹. יש שאמרו: בא עליה, יש שאמרו: לא בא עליה. [אלה] שאמרו בא עליה, זהו [הטעם] של הטמנה, ליישב את אצרו, ואלה שאמרו לא בא עליה, זה שטמנו, כדי שיאמרו הוא נשא בת מלך. אמר: מי דורש "מקרב אחיך תשים עליך מלך" [פ' שמלך רק יכול להיות מכלל ישראל ולא מעבד]. הרבנים. [לכן הורדוס] קם והרג כל הרבנים, והשאיר בבא בן בוטא לקחת ממנו עצה.

ואח"כ סותרין. כתב המ"א בשם המשאת בנימין דאפילו היה ביהכ"נ של כרכים דמבואר לקמן בסימן קנ"ג ט"ז דאנשי העיר אין יכולין למכרו בשום גוונא דמסתמא בנאוהו אדעתא דכ"ע ושמא יש אחד בעולם דלא ניחא לו במורה זו סתא שרי דמסתמא כל העולם מרוצים לזה כיון שבנו להם ביהכ"נ אחרת תחת זה:

דינא הכי. שאין סותרין המחיצ' אלא בונין החדש בצד הישן ואח"כ סותרין הישן ועיין ביאור הלכה:

אבל אם חרבו וכו'. וה"ה כשגזר מלכות שלא יתפללו עוד באותו ביהכ"נ ומן הנמנע להשתדל [א"ר] כתב הט"ז מעשה בעיר אחת שהיו היהודים דרים חוץ לחומה ואירע הענין שנתישבו בתוך החומה והיתה הביהכ"נ לבדו חוץ לחומה ואמרתי אין לך תיוהא גדולה מזו והתרת לסתור אותה כדי לבנותה תוך החומה ויתחילו לבנות ביהכ"נ החדשה ויטלו אח"כ האבנים מן הישנה ויבנו תוך החומה מהם:

ואסור ליקח אבנים וכו'. ענין בפני עצמו הוא ולא קאי אחרבו יסודותיו דאז בודאי מותר לסתור ולבנות ממנו את הבנין החדש אלא אריש הסעיף קאי דהבהכ"נ הישן הוא שלם וקמייירי שכבר התחיל בנין החדש וחסרו לו אבנים להשלים הבנין ורוצה לסתור הישן כדי להשלים החדש וקמ"ל דאפילו כה"ג שאין סותרו של זה אלא לבנינו של זה אפ"ה חיישין שמא יארע לו אונס ולא ישלים ועל"כ אסור אפילו באיכא דוכתא לצלויי וכמ"ל לעיל בריש הסימן:

ואסור לסתור דבר. דהוי כנותין אבן מן ההיכל דאסור משום שנואמן את מזבחותם תצונן וגו' לא תעשון כן לה' אלהיכם ובהכ"נ וביהמ"ד ג"כ נקרא מקדש מעט. ודוקא לנתון ולשבר כלי קודש או לעקור דבר מחובר כמו אבן ממזבח לאפוקי לפנות הכלי קודש והספסלין וכדומה מביהכ"נ אף שאין זה כבוד לביהכ"נ יש לומר שאין בכלל זה [מהר"מ פארווה ס' ט"ה]:

א"כ עושה וכו'. דאין זה נתיצה אלא בנין. ואותן שמדבקין דף בכותל ביהמ"ד ועושים גומא בכותל שיוכל להחזיק שם על ידי עץ אותו דף רבים מהאחרונים מקילין בזה דלא כט"ז:

לנבוכדנצר, שנאמר "להן מלכא מלכי ישפר עלך [עצתי תיטב בעיניך] וחטאיך בצדקה פרוק ועויתך במיחך עניין [בחינת עניינים] הן תהוי ארכא שלותך [יהא אורך לשלומך] וגו', ונאמר "כולא מטא [כל החלום של פורענות בא] על נבוכדנצר מלכא", ונאמר "ולקצת ירחין תרי עשר וגו'" [פי' שבביל עצתו של דניאל תלה לו שנים עשר חדש]. אם תרצה לומר: עבד שונה, שחייב במצות. ואם תרצה לומר: בית המקדש שונה, שלולא המלכות, לא היתה נבנה.¹²

ומאיפה אנו יודעים שדניאל נענש. אם תאמר משום שנאמר "ותקרא אסתרו להתך", ואמר רב: "התך", זה דניאל. זה מובן לפי מי שאמר: שהורידוהו מגדולתו, אלא לפי מי שאמר: שכל דברי מלכות נחתקין על פיו, מה אפשר לומר. שזקוקהו לגוב האריות.

הכל כמנהג המדינה. [תוספת המילה] "הכל" מהו בא להוסיף. להוסיף מקום שנהגו [לעשות מחיצה] בלולבי דקים או ענפי עץ ארמונים. **לפיכך, אם נפל הכותל, המקום והאבנים של שניהם.** זה פשוט. [זה] לא [פשוט, אלא] צריכים [להעמיד את הצירוף], שנפל לרשות של אחד מהם, או שאחד [מהם] פינה [את כל האבנים] לרשותו. מה הייתי אומר: שיהא השני המוציא מחבירו עליו הראיה, לכן לומדים [שלא].

וכן בוגיה, מקום שנהגו לגדור, מחייבין אותו. זה עצמו קשה, אמרת: וכן בוגיה, מקום שנהגו לגדור, מחייבין אותו, הרי בסתם [שאינן מנהג שם], אין מחייבין אותו. [אבל] כתוב בסוף: אבל בקעה, מקום שנהגו שלא לגדור, אין מחייבין אותו, הרי בסתם [שאינן מנהג שם], מחייבין אותו [לגדור]. עכשיו סתם גינה אמרת שלא [מחייבים אותו לגדור, ושם יש הויק ראה קשה, וכי] יש לשאול על סתם בקעה. אמר אביי, כך נאמר: וכן סתם גינה, ובמקום שנהגו לגדור בבקעה, מחייבין אותו. אמר לו רבא: אם כן, מהו "אבל בבקעה" הרי דברו בזה אז, וכך היו צריכים לכתוב "אבל מקום שנהגו שלא לגדור אין מחייבין אותו". אלא אמר רבא, כך נאמר: וכן סתם גינה דומה כמקום שנהגו לגדור, ומחייבין אותו, אבל סתם בקעה דומה כמקום שלא נהגו, ואין מחייבין אותו.

אלא אם רצה, כונס לתוך שלו ובוניה ועושה חזית. מהו "חזית". אמר רב הונא: כופים? את ראש הכותל לחוץ [פי' לצד חבירו]. ומקשה הגמ', למה עשו לצד חוץ? שיעשה לצד פנים. [חוששים שמא] גם חבירו יעשה בחוץ [פי' לצד], ויאמר: [המקום והאבנים] שלי ושלך. אם כן, גם עכשיו חבירו יחתוך לו [החזית], ויאמר: [המקום והאבנים] שלי ושלך. הוא ידע אם אותו גוזז.

יש שאמרו, אמר רב הונא: כופף ראש הכותל לצד פנים. [ומקשה הגמ'] שיעשה לצד חוץ. [חוששים שמא] חבירו יגזוז אותו, ויאמר: [המקום והאבנים] שלי ושלך. אם כן, גם עכשיו חבירו יוסף [לצידו], ויאמר: [המקום והאבנים] שלי ושלך. הוא ידע מתוספת. [ומקשה הגמ'] לפי רב הונא [הרי כתוב "מבחוץ"]. זה קשה.

רבי יוחנן אמר:

[הורדוס] עשה לו [לכבא בן בוטא] עטרה מעור הקיפוד [עד שלבסוף] ניקרו [הקוצים] את עיניו, [ונעשה עיור]. יום א' בא [הורדוס] וישב לפניו ואמר תראה הרב מה עשה העבד הרע הזה [הורדוס]. אמר לו: מה נעשה לו. א"ל: שהרב יקלל אותו. אמר לו¹¹. נאמר: "גם במדעך מלך אל תקלל". אמר לו: הזה הוא לא מלך. א"ל: שיהא [לפחות כמון] עשיר רגיל, ונאמר "ובחודי משכבך אל תקלל עשיר". ולא יהא אלא נשיא, וכתוב: "ונשיא בעמך לא תאור". א"ל: [הרי דורשים על זה הפסוק שאסור לקלל נשיא] בעושה מעשה עמך, וזה לא עושה מעשה עמך [פי' הוא רשע]. א"ל: אני מפחד ממנו. א"ל: אין איש שילך ויאמר לו, שאני ואתה יושבים [לבד]. א"ל, נאמר "כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד רבו".

א"ל: אני הוא [הורדוס], אם הייתי יודע שהרבנים כל כך נזהרים, לא הייתי הורג אותם, עכשיו מהו ההתקנה לאיש הזה [פי' אני]. א"ל: הוא כיבה אורו של עולם¹², שנאמר "כי נר מצוה ותורה אור", ילך ויפסוק באורו של עולם, שנאמר "ונהרו אליו כל הגוים". יש שאמרו, כך א"ל: הוא סימא עינו של עולם, שנאמר "והיה אם מעיני העדה, ילך ויתעסק בעינו של עולם, שנאמר "הנני מחלל את מקדשי גאון עוכם מחמד עיניכם".

א"ל: אני מפחד מהמלכות [שבני ישראל היו כפופים למלכות רומי]. אמר לו: שתשלח שליח שתלך שנה ויתעכב שנה ויחזור שנה, ובינתיים סתרו ובנו [את המקדש]. כך עשה [הורדוס]. שלחו לו: אם לא הייתה סתרה [עוד, היינו אומרים לך] לא לסתור, ואם [כבר] סתרתה [היינו אומרים לך] אל תבנה, ואם סתרתה ובנית, עשית רע אחרי שעשית נטלת רשות, אם עליך [פי' נתגאת] בכלי מלחמתך [שהרגת בית אדוניך] ספר [יוחסין שלך] כאן [ידענו שאתה עבד, ואתה] לא רכא ולא בן רכא. הורדוס העבד נעשה בן חורין [מאלין].

מהו "רכא". מלך, שנאמר "אנכי היום רך ומשוח מלך". ואם תרצה לומר, מכאן "ויקראו לפניו אברך".

אמרו: מי שלא ראה בנין הורדוס, לא ראה בנין גאה מימיו. במה הוא בנה אותו. אמר רבה: באבני שיש [ירוק] ושיש לבן. יש שאמרו: באבני כחול, שיש [ירוק] ושיש לבן. [הורדוס בנה את המקדש] שהוציא שורה והכניס שורה, כדי שיקבל טיח והכותל יחזיק את הסוד. [הורדוס] חשב לצפותו בזה, אמרו לו רבנן: תעזוב [את זה], כך הוא יותר טוב, שנראה כגלי הים.

ואיך בבא בר בוטא עשה כך¹³. והרי אמר רב יהודה אמר רב, ויש אומרים ר' יהושע בן לוי: למה נענש דניאל¹⁴. מפני שהשיא עצה

¹¹ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"א): כל המקלל דיין מדייני ישראל עובר בלא תעשה שנאמר אלהים לא תקלל, וכן אם קלל הנשיא אחד ראש סנהדרין גדולה או המלך הרי זה עובר בלא תעשה שנאמר ונשיא בעמך לא תאור, ולא דיין ונשיא בלבד אלא כל המקלל אחד מישראל לוקה שנאמר לא תקלל חרש, ולמה נאמר חרש שאפילו זה שהוא אינו שומע ולא נצטער בקללה זו לוקה על קללתו, ויראה לי שהמקלל את הקטן הנכלם לוקה (הרי הוא כחרש).

¹² יש לך לדעת הטעם מה שנקרא בית המקדש אורו של עולם, והוא מבואר במדרש (ב"ר פ"ג ס' ?) האורה מהיכן נברא ר' ברכיה בשם ר' יצחק אומר ממקום בהמ"ק נבראת. האורה שנאמר "והנה כבוד ה' אלקי ישראל בא מדבר הקדשים", ואין כבודו אלא בית המקדש שנאמר "כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו" ע"כ. הרי כי בית המקדש הוא מכונה אור כי מקומו נברא האור ודבר זה, כי בית המקדש הוא נבדל מן הגשמי וכל נבדל הוא מתיחס לאור, כי האור אינו גשמי כלל. ולאיכא דאמרי נקרא בית המקדש "עין" ולא אור גמור, כי אין בית המקדש נבדל מן הגשמי לגמרי, שהרי בית המקדש נעשה מדברים גשמיים, ולפיכך מדמה אותו לעינים, שהעין הוא גשמי והוא מקבל האור, וכן בית המקדש הוא גשמי מקבל הקדושה הנבדלת, וכן החכמים הם ג"כ הם בני אדם, רק מקבלים הם התורה והחכמה שהיא האור, ולכן מדמה זה לעין. ואין הפרש בין לשון ראשון ללשון שני, רק שלשון הראשון מדובר מקדושת בית המקדש שנמשל לאור וכן התורה של חכמים נמשלה לאור, וללשון השני מדבר מן בבית המקדש עצמו ומן החכמים עצמם שהם נמשלים לעין (מהר"ל).

¹³ עי' רמב"ם (רוצח פ"ב ה"ט): ואסור להשיא עצה טובה לגוי או לעבד רשע, ואפילו להשיאו עצה שיעשה דבר מצוה והוא עומד ברשעו אסור, ולא נתנסה דניאל אלא על שהשיא עצה לנבוכדנצר ליתן צדקה ש' להן מלכא מלכי ישפר עלך.

¹⁴ פי' שמי שהוא רשע אף על גב שעושה טוב, @@@@ אין הטוב שעושה הוא לשם שמים לגמרי, ובדואי אם היה עושה לשם שמים היה לתת לו עצה שיעשה טוב, ולפיכך יש לו עונש כי גורם שה' ית' עושה חסד עם רשע, כי אין ה' ית' מקפח שכר בריה. ואף אם אתה אומר שהוא עושה לשם שמים לגמרי, מ"מ השכר שיש לרשעים נחשב אל ה' ית' כמו משא, וכן דרשו "משלם לשנאיו על פניו", אין הקדוש ברוך הוא משלם לרשעו אלא ממה שלפניו, ור"ל כי מתן שכרן של רשעים נחשב כמו אדם שנושא משא לפניו ומבקש להסתלק ממנו,

אבל לצדיקים נחשב כמו משא שהוא לאחור של הנושא. זה מפני, כי אין ראוי לרשע בצד עצמו שיהיה לו שום קירוב אל ה' ית' כי "לא יגורך רע", וכל זמן ששכר הרשע אצל ה' ית', יש לרשע קירוב אל ה' ית', ולפיכך ה' ית' רוצה לסלק הרשע מאתו ית', עד שלא יהיה לו קירוב אצלו, ומפני שמתן שכרן של רשעים נחשב כמו משא לכן נענש דניאל שנתן עצה לרשע שיעשה טוב, ויהיה לו קירוב אל ה' ית' (מהר"ל).

¹⁵ שאני ב"ה דלא סגי לו בלאו מלכא. ודבר זה מבואר ממה שאמרו ז"ל סנהדרין (כ' ע"ב) ג' מצות נצטוו לישראל בכניסתן לארץ למנות להם מלך ולהכריז זרעו על עמלק ולבנות להם בית הבחירה ושם תמצא מבואר כי נתלה בנין ב"ה במלכות דוקא. ועוד מבואר מ"ש במס' גיטין בפ' הניזקין (דף נ"ו ע"ב) אברא מלכא אתה דאי לאו מלכא אתה לא אמסר ב"ה בידו שנא' הלבנון אדיר יפול ואין אדיר אלא מלך שנאמר והיה אדירו ממנו, מזה תראה כי לא נמסר ב"ה רק ביד מלך כי ב"ה נבדל מכל העולם והוא ענין מלכות כמו שבארנו במקום אחר כי המלך יש לו מעלה נבדלת ולפיכך אין ראוי לבנין ב"ה וכן לענין נפילתו רק המלך כי איך ישלוט הדיוט בב"ה שהוא נבדל מכל העולם ואין הדיוט מגיע עד שם, אבל המלך שהוא נבדל מגיע עד שם וכן לענין [בנין] אין ראוי לבנות אותו רק המלך ודבר זה מבואר (מהר"ל).

שיהא טח בטיט אמה [בראש הכותל] מבחוץ¹⁶. ושנעשה בפנים. [חוששים שמא] חבירו יעשה בחוץ, ואמר: [מקום הכותל ואבניו] הם שלי ושלך. אם כן [שחוששים לרמאות של השכן], גם עכשיו חבירו יקלף אותו [התוספת שהוא הוסיף], ויאמר: [מקום הכותל ואבניו] הם שלי ושלך. קילוף ניכר [ואין לו מקום לטעון כך].

[אם עשו מחיצת] הוצא [כיצד יעשו חזית], אמר רב נחמן: ראשי ההוצים יתעקמו כלפי חוץ. ונעשה [שיעקמו כלפי פנים]. גם חבירו עשה בחוץ [כלפי הבונה, שהוא בפנים כלפי], ויאמר: [מקום הכותל ואבניו] הם שלי ושלך. אם כן [שחוששים לרמאות של השכן], גם עכשיו הוא יגזוז [העיקום] ויזרוק אותו, ויאמר: [מקום הכותל ואבניו] הם שלי ושלך. שיטוח אותו בטיט [באופן שלא יוכל חבירו לקצוץ אותם ולא לזרוקם]. גם עכשיו יבא חבירו ויקלוף אותו [הטיט]. קילוף ניכר [ואין לו מקום לטעון כך].

אביי אמר: [אם עשו מחיצת] הוצא אין לו תקנה אלא בשטר [אם עשה האחד יביא עדים ויחתמו לו ואם עשה שנים יעידו עדים ויחתמו, שהוא סובר שאפשר לקלף הוצא ולא יהיה ניכר].

אבל אם עשו מדעת שניהם. אמר רבא מ"פרזיקא" לרב אשי: לא יעשו [חזית] לא זה ולא זה [איה יהיה ניכר שהוא של שניהם]. א"ל: [זה] לא [פשוט, אלא] צריך [להעמיד את הצירוף], שא' מהם קדם ועשה [חזית] שלו, ואם חבירו לא יעשה, הוא יאמר: שהוא שלו. ונכי כל הסיכה של המשנה] ללמד, תקנה [לשכן] רמאי.

א"ל: [ונכין התחלת] המשנה] לא תקנה לרמאי. א"ל: זה מובן ההתחלה, שלימדו הלכה [הואיל ואין מנהג לגדור בקעה, אינו יכול לחייבו אלא כונס לתוך שלו ובונה], ומשום ההלכה למדו תקנה, אלא בסוף [וכן] כתוב הלכה שיכתוב תקנה. אמר רבינא: כאן מדובר ב"הוצא", ולהוציא מדעת אביי שאמר: הוצא אין לו תקנה אלא בשטר, ולומדים מזה שמספיק בחזית.

מתני'. המקיף¹⁰¹⁷ את חבירו משלש רוחותיו [פי' שקנה ג' שדות סביב שדה חבירו מג' רוחות], וגדר את הראשונה ואת השנייה ואת השלישית,

¹⁶ ע"י ח"מ" (סי' קנח ס"ד): הוב"ד לעיל הערה 4.

¹⁷ ע"י ש"ע (ח"מ" ס' קנח ס"ו): מי שהיה לו חורבה בין חורבות חבירו, ועמד חבירו וגדר רוח ראשונה ושנייה ושלישית, שנמצאת חורבה זו מג' רוחותיה גדורה, אין מחייבין אותו ליתן מההוצאה כלום, שהרי לא הועיל לו והרי חורבתו פתוחה ל"ה כמו שהיתה. לפיכך אם גדר לו רוח רביעית, עד שנמצאת חורבתו מוקפת גדר, מגלגלים עליו את הכל ונותן חצי ההוצאה שהוציא זה בד' רוחות, עד ד' אמות. הגה: גדר ב' רוחות, ועמד הניקף וגדר רוח ג', ועדין פתוח לרוח רביעית, נראה לי דאין צריך לשלם לו כלום עד שיגדור אחד מהן רוח רביעית. ובלבד שיהיה מקום הכותל של שניהם. אבל אם היה הכותל של זה שבנה, ובחלקו בנה, אין מגלגלין אלא דבר מועט כמו שיראו הדיינים, שהרי אינו יכול להשתמש בכתלים. וכן אם הניקף עצמו הוא שגדר רוח רביעית, הרי גילה דעתו ונותן חצי ההוצאה של שלשה רוחות, אם היו הכתלים של שניהם. הגה: וכל זה מיירי שגדר בינו ובין הניקף, אבל גדר מבחוץ, ובינו ובין הניקף עדיין פתוח, אם הוא מקום שנהגו לגדור, אין הניקף צריך לשלם לו כלום, אף כשגדר המקיף כל ארבע רוחות. אבל אם גדר הניקף אחת מן הרוחות, דגלי דעתיה דניחא ליה, חייב ליתן כפי מה שגדרם לו היקף יתירה.

ביאור: מי שהיה לו חורבה כו' – ה"ה מי שהיה לו שדה בין שדות חבירו והקיף ג' שדות סביב שדה של זה כו', ואפשר דנקט חורבה לרבותא, אעפ"י שאין לו הנאה ממנו כל כך מגלגלין עליו את הכל כשגדר ארבעתן, כל שכן גינה ושדה דיש לו הנאה דמציל את תבואתו וזרעונו מדריסת רגלים ומבהמות ומעינא בישא (סמ"ע).

עד ארבע אמות, זהו שיעור כותל וגדר שעושים בחצרות לכ"ע, וכמ"ש לעיל (סי' קנז ס"ו). ונראה דגם כאן בחורבה הדין כן לכ"ע, כיון שהיא עומדת במקום דירת בני אדם ושייך בה היזק ראייה, משא"כ בהיזק ראייה דגינה דכתב בה המחבר פלוגתא בסמוך סעיף ג' (סמ"ע), ואין חיוב גדר משום היזק ראייה כל שרוח הרביעית פתוח לרה"ד, שאין המקום אותו ראוי לא לזרוע בתוכו ולא להשתמש בתוכו תשמיש של חצר, ועוד דאפילו בלא מקום הפנימי החיצון צריך לגדור בפנים, מפני הבהמות והאנשים של הרה"ד (נתה"מ).

אלא דבר מועט כמו שיראו, ואין להקשות, דמה שונה בחצר כשכונס בתוך שלו דאיצ' ליתן לו כלום. שדאני שם בחצר דאין מציל אותו רק מהיזק של עצמו, ומזה א"צ ליתן לו, דעל המזיק להרחיק עצמו, משא"כ כאן שמציל אותו מהיזק דבני רה"ד, לכך צריך ליתן לו כפי מה שנהנה (נתה"מ).

שהרי אינו יכול להשתמש בכתלים, אף אם ירצה הלה ליתן לו רשות להשתמש בו אחר שיפרע חצי הוצאתו, מ"מ כיון שברצונו תליא ואם אינו רוצה אינו צריך ליתן לו רשות אפילו אם ירצה לפרוע לו, משום הכי ג"כ אינו יכול לכופו בעל כרחו (סמ"ע).

וכן אם הניקף כו', לימדנו בזה, דלא תימא כיון שלא הקיף המקיף כל ארבעתן א"כ לא הועילו מעשיו כלום לחייב הניקף, וגם כיון דהמקיף לא היה יכול

אין מחייבין אותו [שכן סתם בקעה מקום שנהגו שלא לגדור הוא], רבי יוסי אומר: אם עמד וגדר את הרביעית, מגלגלים עליו [את חלקן] על הכל [לתת חלקן בשלש הראשונות, כיון שגדר את הצד הפתוח גילה את דעתו שהוא מרצה במה שחבירו גדר].

גמ'. אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה כר' יוסי, שאמר: אם עמד וגדר את הרביעית, מגלגלים עליו [את חלקן] על הכל, לא משנה אם עמד ניקף [זה שעומד בפנים], לא משנה עמד מקיף [ששדותיו בחוץ].

איתמר, רב הונא אמר: הכל, לפי מה שגדר [בכל יציאות שהוציא בהן הראשון יחזיר לו מחצה]. חייא בר רב אמר: הכל, לפי דמי קנים בזול [שיאמר שזה היה מספיק לי, ואיני רוצה בהוצאה של גדר אבנים]. תנן: המקיף את חבירו משלש רוחותיו, וגדר את הראשונה ואת השנייה ואת השלישית, אין מחייבין אותו, הרי [אם גדר את הרוח] הרביעית, מחייבין אותו [שהוא לא עזר לו כלום, שמצד הרביעית שדהו פתוח]. אבל כתוב בסוף, רבי יוסי אומר: אם עמד וגדר את הרביעית, מגלגלים עליו את הכל. זה מוכן לפי רב הונא אמר: הכל לפי מה שגדר בה, היינו שיש [מחלוקת] בין תנא הראשון ורבי יוסי, שהתנא הראשון סובר: הכל, לפי דמי קנים בזול, כן [חייב בחלקן], ו[לפי] מה שגדר, לא [חייב]. ורבי יוסי סבר: הכל לפי מה שגדר.

אבל לחייא בר רב שאמר: הכל לפי דמי קנים בזול, מהו [המחלוקת] שיש בין התנא הראשון לר' יוסי. אם הוא לא נותן לו דמי קנים בזול, מה הוא כן נותן לו. אם תרצה לומר: יש [חילוק הלכתי] ביניהם בשכר שמירה [כמה הוא משלם לשומר כאשר התבועה בקמותיה], שהתנא הראשון סובר: יש [חיוב לשלם] לזה הגודר [שכר שמירה אבל אין [חיוב לשלם] דמי קנים בזול, ורבי יוסי סבר: [הוא צריך לשלם] דמי קנים בזול.

ואם תרצה לומר: ראשונה שניה ושלישית יש [חילוק הלכתי] ביניהם, שהתנא הראשון סובר: הוא חייב לתת לו הרביעית, אבל ראשונה שניה ושלישית, לא צריך לתת לו, ור' יוסי סבר: הוא צריך לתת לו גם כן ראשונה שנייה ושלישית.

אם תרצה לומר: מקיף וניקף יש [חילוק הלכתי] ביניהם, שהתנא הראשון סובר: הטעם [שהוא חייב] שעמד הניקף [וגדר את הרביעית, ולכן] מגלגלים עליו [לשלם] על הכל, פי' הטעם שעמד ניקף שמגלגלין עליו את הכל, אבל עמד מקיף, אינו נותן לו אלא דמי רביעית. ורבי יוסי סבר: לא משנה [אם זה שעשה את הגדר הרביעית הוא] הניקף ולא משנה [אם הוא] המקיף, אם [א' מהם] עמד וגדר [את הרביעית] מגלגלים על [זה] שגר בפנים, לשלם] על הכל.

לשון אחר: מקיף וניקף יש [חילוק הלכתי] ביניהם, התנא הראשון סובר: אם גדר מקיף את הרביעית גם נותן לו, ורבי יוסי סבר: אם עמד ניקף וגדר את הרביעית הוא צריך לשלם לו, שגילה דעתו שהוא רוצה בו, אבל אם גדר המקיף לא צריך לתת לו כלום.

לתבוע מידו דניקף כל שלא הקיף גם הרביעית נתייאש ממנו (סמ"ע), בגלוי דעתא שגדר הרביעית הוה מפקינן ממונא מיניה כפי מה שגדר משום שאמר' דה"ל כאילו בשליחות עשה (ש"ך * רש"ם).

אם הוא במקום שנהגו לגדור, פירוש, בין אחד לחבירו משום עינא בישא או שיתפס כנבג, אף במקום שאין לחוש לדריסת הרגל דבהמות, כגון זה דכבר גדר מבחוץ השדות (סמ"ע).

אין הניקף צריך כו', הטעם, מפני שיאמר לא נהניתי מוגדר כלום, שהרי אכתי אני צריך לגדור ביני ובין השדות שהם סביבי (סמ"ע), ולא דמי להא דסימן קנ"ז סעיף י' בבנין העשוי לימשך, דחייב בכל. דשם מיירי דניכר שרוצה לעשות תקרה שרוצה לשמש בהכותל, וע"כ רוצה לזכות בכותל חדר, ותיכף כשרוצה לזכות בהכותל זוכה בו, וכשזוכה מחוייב לשלם תיכף, משא"כ כאן מיירי שאינו ניכר שרוצה לתת תקרה, אינו משלם אלא כשנהנה וכמ"ש לעיל בסימן קנ"ז ע"ש (נתה"מ).

אחת מן הרוחות, פירוש, אחת מארבעתן והמקיף גדר אינך ג', דכבר נתבאר דכל שלא הקיף ארבעתן אינו חייב הניקף אף אם גדר הניקף אחת מהן (סמ"ע).

ע"י המשך בהערה .

רבינא [יהיה לו ד' שדות סבב ד' מצריו של "רוניא"], ורבינא הקיף [שדותיו של ר] רוניא [בגדר] מד' רוחותיו. אמר [רבינא לרוניא] "תביא לי כמה [שהוצאתי] בגדר [כדברי רב הונא לפי רבי יוסי שאמר הכל לפי מה שגדר]. לא תן לו. [אז הוא אמר] תן לי לפי קנים בזול, לא תן לו. [אז הוא אמר לו] תן לי דמי שמירה, לא תן לו. יום אחד [רוניא] היה לוקט תמרים [מדקל שבשדה], אמר [רבינא] לאריס שלו [עצמו]: לך תקח ממנו [פי' מרוניא] אשכול של תמרים [והוא אמר כך בפני רוניא. האריס] הלך להביא, [רבינא] צעק עליו, אמר [רבינא לרוניא]: גלית דעתך שאתה מרוצה [הדקלים שלך ואתה רוצה בשמירתם, הרי האריס שלי] לא פחות מעז, וכי אינך צריך שמירה [מהם]. א"ל: [וכי] עז רגיל לא צריכה לצעוק עליו. אמר לו, [וכי] לא צריכה לצעוק על בן אדם. הגיעו לפני רבא, א"ל: [לרוניא] לך תפייס אותו [את רבינא] במה שהוא יתפייס [פי' בשכר שמירה כמו שאמר], ואם לא, אני אדון אותך דין כרב הונא לפי רבי יוסי [שצריך לשלם על כל הכותל].

רוניא קנה שדה על המצר של רבינא, סבר רבינא לסלקו משום ההלכה של בן המצר, א"ל רב ספרא בנו של רב יבא לרבינא, יאמרו אנשים: ארבעה [ככרות נצרכים] לעבדן עני, [כמו כן] ארבעה [ככרות נצרכים] לעבדן עשיר [שמשה הוא כנגד רוניא שהיה לו שדה אחת בתוך שדות של רבינא כנ"ל ועכשיו קנה לו שדה אצל מצר רבינא ומפסיק שדה רבינא בין שדותיו וא"ל רב ספרא לרבינא שיעשה הישר והטוב להניח לרוניא אותה דעכשיו יהיה לו שנים שכמו שצריך שמירה לשני שדות צריך ג"כ לאחד ומכמה דברים יציאת האחד מרובה כיציאת שנים ונמצא רוניא משתכר].

מתני'. כותל חצר שנפל¹⁸, [כל א' מהשותפים בב' הצדדים] מחייבין אותו [השותף השני] לבנותו עד ארבע אמות¹⁹ [דעד ד' אמות מספיק

¹⁸ עי' ש"ע (ח"מ סי' קנז ס"ו): כותל חצר המבדיל בין שני השותפין שנפל, יש לכל אחד מהם לכופ את חבירו לבנותו עד גובה ארבע אמות. רצה האחד והגביהו יותר מארבע אמות, אין מחייבין אותו ליתן חלקו במה שהגביה יותר מארבע אמות, אלא כן בנה כותל אחר גבוה כנגד הכותל שביניהם, שאז מחייבין אותו לתת חלקו בגובה כותלו. כיצד, בנה האחד כותל שביניהם והגביהו 'אמות, ובא חבירו ובנה כותל אחר כנגדו או בצדו והגביה כותל האחר שש אמות, מחייבין אותו ליתן חלקו בשתי אמות שהוסיף על ד' אמות, שהרי נראה ממעשיו שהוא רוצה בהם. וכן אם חקק בראש הכותל שביניהם מקום להניח בו הקורות, או שבנה עליו קורה גדולה שהקורות נשענים עליה, מחייבים אותו לתת חלקו בשש אמות כלם שהוסיף חבירו על הד' אמות, אף על פי שלא בנה כל הכותל, שהרי גילה דעתו שהוא רוצה בכל הגובה הזה. הגה: וכן בארכו, אם הניח אבן נכנס ואבן יוצא כדרך שעושים בבנין כשרוצים להוסיף עליו, חייב בכל התוספות שהוסיף חבירו. וה"ה אם היה לו כותל כבר ובנה דבר שניכר שחפץ במה שעשה חבירו. וכן אם נהנה בבנינו, אף על פי שלא עשה שום היכר שניחא לו, חייב לו כפי מה שנהנה.

ביאור: כותל חצר כו' שנפל, אף אם מתחילה היה הכותל שביניהם גבוה מד' אמות, מ"מ כשנפל אין אחד כופה את השני לחזור לבנותו כ"כ גבוה, כי אם עד ד"א (סמ"ע), עי' סעיף ט, שסעיף זז עוד שיטה נוסף על שם, ואם הוא רוצה לבנות בצד שלו יותר גבוה, הרשות ביד השותף לעכב, לדעה א', משום שרוצה להתשמש בגג או ביהודה הכותל, ואפילו צד השני משובעבד לו לחז, אמנם אם אין עשוי להתשמש בגג הכותל או באוירו אין לו זכות לעכב עליו, אבל כל זה שאין קלקול בכותל מחמת כובדו. ו"ה כיון שלא התנו מתחלה להגביהו יותר משיעור זה, אין לו זכות לבנותו כיון שאין מתקיים כל כך, אמנם אם נהגו השותפין להגביהו כל זמן שירצה הכל כמנהג המדינה, ו"ה אם משלם אין יכול לעכב עליו (ש"ך * מב"ט).

מחייבין אותו ליתן חלקו בשתי אמות כו', והיינו דוקא כשיעור אורך הכותל שבנה כנגדו ולא יותר, דאם הכותל המפסקת ביניהם ארכו עשרים אמה וכותל שבנה כנגדו אין ארכו אלא 'אמות בגובה שש אמות, אינו מחויב ליתן חלק תוספות השני הכ' אמה, כי אם עד עשר אמות (סמ"ע), עי' לקמן סי' קנח סק"ב סמ"ע (רע"א).

וכן אם חקק בראש כותל שביניהם – ו"ה אפילו אם לא בנה בחצירו כותל כנגד כותל המפסקת צריך לשלם כל הגובה, ו"ה דווקא אם בנה כותל נגדו, ואפשר לדדינא לא פליגי. מיהו נראה דכשהחיקה היא בכותל המפסקת, אפ"כ לראות שהוא בעצמו חקק, דאל"כ יכול זה לומר שבעל הכותל שהגביהו חקקו בלא ידיעתו כדי שאל תתקלקל חומתו כשאפייסו לאחר זמן לבנות עליהו (סמ"ע).

בשש אמות כולם, פירוש, שבחקיקת מקום בהנחת הקורות על החומה, גילה דעתו שרוצה להגביהו ג"כ החומה שבנה כנגדו כשיעור גובה הכותל המפסקת ביניהם (סמ"ע).

אף על פי שלא בנה כל הכותל, נראה דר"ל שלא בנה הנתבע אלא ד"א דלמטה במחיצה שביניהם, ולא השש אמות שהגביה חבירו, וגם לא בנה שום כותל כנגדו (סמ"ע).

להזיק ראייה. ואם א' שילם, והשני חייב לשלם לו חציו, אחר שנבנה הכותל החייב [בחזקת שנתן [חציו]], עד שיביא [השני] ראייה שלא נתן [פי' עדים שתבעו ולא נתן לו דכיון דחובה עליו לסייעו ומשפט זה לכל גלוי לא היה בונה משלו אלא היה צועק עליו בב"ד]. ומד' אמות ולמעלה, אין מחייבין אותו. [לאחר שבנה ראובן את הכותל למעלה מד', ושמעון לא רצה לעזור בו למעלה מד', אם שמעון] סמך לו כותל אחר, אף על פי שלא נתן עליו את התקרה, מגלגלין עליו [על שמעון] את הכל [פי' חציו בלמעלה מד', שגילה דעתו שהוא מרוצה בזה. ואז אם בא הראשון ותבעו לדין לאחר שסמך את כותלו לכותל ראשון ואומר לו "תן לי חלקך במה שהגבתי" וזה אומר "נתתי חלקי"] בחזקת שלא נתן²⁰, עד שיביא ראייה שנתן [ואינו נאמן אלא בעדים שאין משפט זה גלוי לכל ועד שיחייבוהו בית דין אינו עשוי ליתן].

גמ'. אמר ריש לקיש: ה[מלוה] חבירו [ן]קובע זמן [שהוא ישלם לו], ואמר לו "פרעתוך בתוך זמני", אינו נאמן, ולואי שיפרע בזמנו. אביי ורבא ששיניהם אמרו: בן אדם עשוי לשלם תוך זמנו, לפעמים קורה שיש לו כסף ואומר, אילך ואפרע לו

חייב בכל התוספות כו', היינו דוקא באורך החומה, אבל אין זה סימן לחייב תוספות הגובה יותר מן ד' אמות (סמ"ע). כאן מיירי שניכר שרוצה לעשות בין ולסמוך תקרה על הכותל המשותף, אם כן בודאי רוצה לזכות בחצי הכותל המשותף, דכל זמן שאינו זוכה בו שיהיה שלו אסור לסמוך על כותל חבירו, ואם ניכר שאין צונו לסמוך עליו תקרה ג"כ א"צ לשלם לו רק כפי מה שנהנה, דהיינו אם סמך נגדו רק כותל עצים א"צ לשלם לו רק דמי עצים, וזהו כמו שסיים בהג"ה שאם נהנה בבנינו, אף על פי שלא עשה שום היכר, שמשלם לו מה שנהנה [נתנה"מ], ומ"מ אם טוען אחר"כ שרוצה להוסיף רק שורה א' או ב' נאמן ואינו חייב יותר אבל אם טוען שאינו רוצה להוסיף כלל מחייבים אותו בכולו, ו"ה דבכל ענין מגלגלים עליו את הכל (רע"א).

וכן אם נהנה בבנינו, היכא דגלי דעתיה דניחא לו בהוצאה אפילו לא חסר כלום מחייב לשלם הוצאה, ויש חולקים (קצה"ח).

¹⁹ עי' ש"ע (ח"מ סי' קנז ס"ח): כותל חצר שבין שני השותפין שטען האחד שהוא בנאו לבדו, וחבירו אומר שסייעו בבנין, הרי זה בחזקת שסייעו. ואפילו אם ידוע שהאחד בנאו לבדו ושואל מחבירו שיפרע לו חלקו, וטוען שפרעו, נאמן שבבועות היתר. ואפילו טוען שפרעו קודם (שגמר) בנין הכותל. ואפילו אם יש עדים שתבע חבירו שסייעו בבנין ולא רצה, נאמן לומר: נתתי אחר כך, עד שיביא עדים שהיה עמהם במקום פלוני מיום שהחל זה בבנין כותל זה ויודיעם אנו שלא פרעו, או שיעידו עדים שהעמידו בב"ד שסייעו בבנין וציווהו ב"ד שסייעו וסירב מלעשות ציווי ב"ד.

ביאור: טוען שפרעו נאמן – והוה ככל מלוה על פה (קצה"ח).

ואפילו טוען שפרעו קודם, נאמן לומר לאחר יום דמשלם הזמן פרעתוך בתוך הזמן במינהו דפרעתוך עתה לאחר יום דכלות הזמן, ועי' לעיל סימן ע"ח סעיף ד' (סמ"ע), ו"ה דאירי כאן אף דלית לו מגו ולכן סתם המחבר וכתב בסתם ואפי' טוען שפרעו קודם בנין הכותל כו' לומר דבכל ענין נאמן (ש"ך), עיין ש"ך לעיל (סי' עח ס"א ד"ה כל קונטרס) (רע"א).

מלעשות ציווי ב"ד כו', אבל אי סרב בעדים ולא עמד בדין יכול לומר שוב נמלכתי ופרעתי, וע"ל סי' ע"ט ס"ג ו"ד (ש"ך).

²⁰ עי' ש"ע (ח"מ סי' קנז ס"א): ואם זה שבנה הכותל גבוה בא לתבוע לחבירו שיפרע חלקו בהוצאות שאר הגובה שהוסיף על ארבע אמות מפני שסמך לו (בצדו) או כנגדו, ואמר: נתתי, אינו נאמן, אלא חבירו נשבע בנקיטת חפץ שלא נתן לו, ונוטל ממנו, אא"כ הביא ראייה שנתן לו. (מיהו אם קבע לו בנין קבוע, נאמן שנתן לו חלקו).

ביאור: מפני שסמך לו, ר"ל שבנה כותל בצידה וסמכה לכותל המפסקת בגובה, או שבנה כותל כנגד זה, והן הן הב' דברים שכתב בסעיף שלפני זה שמחייבין אותו על ידם (סמ"ע).

ואמר נתתי אינו נאמן, הטעם, משום דדין זה אינו פשוט שיתחייב ליתן חלקו בתוספות שבביל שסמך כותלו נגדו, ואמרינן דמשקר, משא"כ בגובה ד' אמות התחתונים שחייבו פשוט, משום הכי מהימנין ליה, וכמ"ש המחבר לפני זה בסעיף ח' (סמ"ע), היינו שכל חיוב שלא ברור שהב"ד יחייבוהו, אין שום חזקת שיפרע (ש"ך * מהר"ט).

נשבע בנקיטת חפץ – ו"ה שנוטל בלא שבועה, וכיון שזה בא להוציא מחבירו משום הכי פסקו לחומרא לתבוע (סמ"ע), עי' לקמן (סי' שעה ס"ט) [כל ששמין לו ונוטל שטען בעל השדה ואמר נתתי והיורד אומר לא נטלת], היורד נאמן ונשבע שלא נטל כלום ונוטל, שהרי אומרים לבעל השדה עדיין לא שמו לך ולא ידעת כמה אתה חייב ליתן היאך נתת, אבל אם שמו לו ואמרו לבעל השדה תן לו ואמר נתתי, אע"פ שעדיין לא נשבע היורד הרי בעל השדה נאמן, וישבע היתר שנתן ויפטר, שהקרקע בחזקת בעליה (רע"א).

מיהו אם קבע לו כו' – היינו שחברו בטיט, או סוכה דמצוה יותר מח' ימי החג, ודיני סוכה המחבר הזכירם לעיל (סי' קנז ס"ז) (סמ"ע).

נאמן שנתן, ו"ה דאף אם סמך לו בנין עראי נאמן לומר שנתן לו. וגם אם נתן עליו רק תקרה א' נאמן לומר שפרע כל הכותל (רע"א).

כדי שלא יצער אותי.

למדנו במשנה: **בחזקת שנתן, עד שיביא ראיה שלא נתן**. איך מדובר. אם תאמר שאמר לו: "פרעתוך בזמני" [כשהשלמת את גובה ארבע אמורת]. זה פשוט, [שהחייב] בחזקת שנתן [פי] הוא נאמן שהרי זו טענת "מנה לי בידך" והלה אומר "אין לך בידי כלום". אלא לא [מדובר כן, אלא מדובר] שאמר לו: "פרעתוך בתוך זמני" [פי] קודם שהשלמת ד' אמורת]. רואים אם כן, שאנשים אמורים לשלם תוך זמנו וזה קשה על הריש לקיש. ור"ל יתירן. כאן שונה, שכל שורה ושורה הוא זמנו [לשלם לו].

בא ושמע: **בחזקת שלא נתן, עד שיביא ראיה שנתן**. איך מדובר. אם תאמר שאמר לו: "פרעתוך בזמני", למה לא [נאמן]. אלא לא [מדובר כן אלא מדובר] שאמר לו: פרעתוך בתוך זמני, רואים אם כן שאין אדם אמור לשלם תוך זמנו [וזה קשה על אביי ורבא הנ"ל. והם יתירצו] כאן שונה, שאמר: מי אומר שהרבנים יחייבו אותי [ולכן אפילו אמר פרעתוך בזמני לא מהימן].

רב פפא ורב הונא בנו של רב יהושע עשו כדברי אביי ורבא. מר בר רב אשי עשה כר"ל. וההלכה היא כר"ל¹²¹, ואפילו מיתומים [פי] אם מת

הלוה בתוך זמנו גובה חובו מן היתומים בלא שבועה ולא שמה פרעו, ואף על גב שאמר מר: הבא ליפרע מנכסי יתומים, לא יפרע אלא בשבועה²². [כאן שונה שאין צורך של שבועה שישן חזקה שאין אדם אמור לפרוע תוך זמנו. וטעמו: פרעתוך בתוך זמני, מה שאלו אותם: תבעו לאחר זמן, ואמר לו "פרעתוך בתוך זמני", מה הוא [ההלכה]. האם אומרים: במקום חזקה אומרים "למה לי לשקר" [פי] אם הוא רצה היה יכול לומר "פרעתוך בזמני" ולכן גם כאשר הוא ואמר לו "פרעתוך בתוך זמני" נאמן בשבועה, כמו אם אמר "פרעתוך בזמני".]

וקטן כשלא בפניו דמי (סמ"ע), אבל ביתומים גדולים אפילו בעדות בעל פה מקבלים בפניהם וגובים מהם, וכמו שנתבאר לקמן (סי' קח ס"ג) (ש"ך), ומש"כ הסמ"ע, דבשטר אין צריך קבלת עדים מחיים, יש חולקים וס"ל בעיניו כאן שנתקיים קודם שמת, ע"י לקמן (סי' ק"ט סק"ב) (ש"ך).

ובלבד שיש עדים כו' – ע"י מש"כ לקמן (סק"ט) (ש"ך). שאם אין עדים כו' – ואם יש עד אחד על הזמן הוא אומר "פרעתוך תוך זמני", הוה ליה מחויב שבועה ואינו יכול לישבע משלם (ע"י סמ"ע לעיל סי' עה סק"א) (ש"ך), ע"י דברי שם סק"י, וצ"ע (קצה"ח).

ואמר ליה פרעתוך כו' – פירוש, ופסקו עליו דאינו נאמן, אינו נאמן לומר פרעתוך אפילו לאחר זמן, ועיין לקמן (סי' עט ס"ד) (סמ"ע), צ"ע למה הוחזק כפרן, והא יכול לומר "פרעתוך תוך זמני, אלא שמאחר שלא הייתי נאמן הוכרחתי לפרעך אחר זמני" (ש"ך), וי"א דהיינו דוקא בטוען כן, שפרעו אח"כ ואומר שהוכרח לפרועו שנית לפי שלא היה נאמן, אבל אם מודה שלא פרעו שנית, אלא אומר שפרעו כבר תוך זמנו ועומד בטענתו הראשונה, אינו נאמן במנו דפרעתי אח"כ דנאמן, דלא אמרנו מנו במקום חזקה אלא היכא דשייך הפה שאסר הוא הפה שהתיר וכמו שיתבאר (בסק"ה), וא"כ הכא לא אמרנו מגו, או משום דאינו טוען ברוצן "פרעת" אח"כ שלא יאמינו אותו העולם שפרע שני פעמים, והשתא כיון דאינו נאמן בטענתו הראשונה במנו דפרעתי אח"כ שפיר מצית אמרת דנאמן לומר פרעתי אח"כ דהא מוכרח לפרועו שנית לפי שאינו נאמן בטענתו הראשונה. מיהו נראה דהיינו דוקא שתובעו בפני עדים בזה איכא למימר דנאמן לומר פרעתי אח"כ לפי שהוכרח לפרועו שנית, אבל תובעו בב"ד וטען בפני ב"ד פרעתי תוך זמנו הוי הוחזק כפרן לאותו ממון ואינו נאמן עד שיביא עדים שפרעו אחר זמנו, וע"י לקמן (סי' עט ס"ט) (קצה"ח), ע"י רמ"א לעיל (סי' עב ס"ח) דאפילו טען אז שהו מכורין, שאין ראויים להחזירן לפי אותה טענה וכו'. מוכח משם, דאפילו שטוען אח"כ החזירי אינו נאמן, דלא מצי אמר "ידעתי שלא אזכה בדין לפי טענתו לפי שהן בדמים העשויין להשאל ולכן החזירתי", דמי יימר דמחייבים ליה רבנן, וע"י דברי (סי' עב סק"ג) דכשטוען בניסן לה"ם והכחישוהו עדים בתמוה, אינו יכול לחזור ולטעון פרעתי באייר, וא"כ הכא נמי הוחזק כפרן מהאי טרעמא, דמיירי בתובע בעדים בתוך זמנו וטען אז פרעתיך, ועכשיו תבעו בבית דין ואומר פרעתיך עכשיו, דאמרנו ליה ממה נפשך, אם אמת הוא שפרעת קודם, למה היה לך לפרוע עכשיו מי יימר דמחייבים ליה רבנן, ואם אמר שקר לפני העדים, הרי הוא הוחזק כפרן. אבל אם תבעו בבית דין והבית דין פסקו לו שחייב לשלם, נאמן לומר פרעתיך אח"כ כמו נגד כל פסק דין, דהא בכל פסק דין ודאי הבית דין חייבו משום דלא היה נאמן, ואפ"ה נאמן לטעון פרעתי נגד פסק דין, ה"ה הכא. ודלא כקצה"ח. וה"ה אם תבעו בתוך זמנו בבית דין ואמר פרעתיך וחייבוהו בית דין לשלם, ושהה מלגבותו עד אחר זמנו וחזר ותבעו בבית דין ואמר גם כן שפרעו בתוך הזמן כמו שאמר קודם, נאמן, כיון שעכשיו יש לו מיגו דאי בעי אמר שפרעו אחר זמנו, דהא ודאי אם חייבוהו בית דין לשלם מחמת שהוא תוך זמנו או מחמת טעם אחר, ואח"כ תפס הנתבע שלא בעדים שיש לו מיגו, ודאי דנאמן, והכא נמי כיון שיש לו עכשיו מיגו דמי לתפס שלא בעדים אחר שחייבוהו בית דין דנאמן (נתה"מ).

ע"י המשך בהערה .
22 ע"י ש"ע (ח"מ סי' קח ס"ז): אין נפרעים מנכסי יורשים, אפילו גדולים, אלא בשבועה. ואם נפרע שלא בשבועה, היו מנדין אותו עד שישבע.

ביאור: אפילו גדולים כו', אף אם הלוה הלך למדינת הים תוך זמנו ואחר כך מת שם, מ"מ אינו גובה מהיורשים אלא בשבועה, דחיישין שמה אחר הזמן שלח הלוה מעות להמלוה ע"י שליח, ולכן בעל שהלך מביתו ומת בדרך, אין האשה גובה כתובתה בלא שבועה, ודלא כגדולי הפוסקים הסבורים דבמת פתאום לא חיישין לצררי כל שהוא תוך זמנו, ואפשר לחלק בין חוב לכתובת אשה, ואז אין מחלוקת (פ"ת).

21 ע"י ש"ע (ח"מ סי' עח ס"א): הקובע זמן לחבירו ותבעו תוך הזמן וא"ל פרעתיך אינו נאמן דחזקה אין אדם פורע בתוך זמנו והוא הדין דלא יכול לומר מחלת לי ואפילו מיתמי שמת הלוה בתוך הזמן והניח יתומים אפילו קטנים נפרעים מהם בלא שבועה אם היה מלוה בשטר או אפילו מלוה על פה והעמיד אביהם בדין ונתקבל העדות בפניו דבמלוה על פה נמי איתא להאי דינא ובלבד שיש עדים כהלוה ובקביעות הזמן אין עדים נאמן בשבועת היסת ומיגו דלא היו דברים מעולם, או לא קבעת לי זמן, או כבר עבר הזמן ופרעתיך בזמנו. אם תבעו תוך זמנו ואמר ליה פרעתיך, וחזר ותבעו אחר זמנו ואמר ליה, השתא פרעתיך, הוחזק כפרן ואינו נאמן. הגה: י"א דלא אמרין חזקה זו אלא במלוה אבל אם היו מעות מופקדין בידו ועוסק בהן לצורך אחרים הוי כשאר פקדון ויכול לומר דהחזירן אפילו תוך הזמן שקבע ושכירות דינו כהלוה ואינו משתלמת אלא בסופה ואינו נאמן לומר שפרע תוך הזמן מיהו אם שכר סופר לכתוב לו כמה קונטרסים כל קונטרסים מיד זמנו הוא והוא הדין בכל מלאכה המתפרדת בכיוצא בזה:

ביאור: הקובע זמן לחבירו כו' – דוקא בקבע לו זמן, דגילה הלוה דעתו דצריך להמעות עד שיכלה הזמן, משא"כ בסתם הלוואה, וכמ"ש בסוף הסימן (סמ"ע). ותבעו תוך הזמן כו' – היינו כשהתובע טוען ברי, אבל לא כשטוען שמה (סמ"ע), במקורם של דברים איתא דבטענת שמה אין הנתבע פטור אלא בצירוף טעמים אחרים ברורים, ועיקר אפילו כשטוענים היורשים שמה, שייך חזקה דאין אדם פורע תוך זמנו (ש"ך), היכא דהתובע עצמו טוען שמה, אפשר דאמרין בתוך זמנו ברי ושמה ברי עדיף, או אפשר כיון דחזקה דתוך זמנו אליה טובא מהני למלוה אפילו בטוען שמה, וצ"ע. מיהו בטוענין שניה שמה, לא גרע חזקה דתוך זמנו משטר, ונטול המלוה, ועיין מ"ש לקמן (סי' פד סק"א) (קצה"ח), וי"א בשמא לא אמרין חזקה אין אדם פורע תוך זמנו, דחזקת הגוף חזקה ביותר, ולכן אין מוציאין ממנו, והא דמהני בשטר בשמא ושמה (ע"י ש"ך סי' נט סק"א), דבשטר לא נחלש טענתו של המלוה, שסומך על שטרו ולכן אינו זוכר (נתה"מ). בחזקה דאין אדם פורע תוך זמנו, לכא דיש שתי כתי עדים המכחישות זו את זו בענין הפרעון, צ"ע, וע"י מ"ש לעיל (סי' עט סק"א), וי"א דאין מועיל חזקה דאין אדם פורע תוך זמנו. מי שהאמין לחבירו נאמנות סתם, ואתו סהדי דפרעו בתוך הזמן, וע"י סמ"ע (סי' עט סק"ד) דנאמנות סתם הוי כבי תרי, וכי אתו תרי סהדי אוקי תרי בהדי תרי ואוקי ממונא בחזקת מאריה, הך חזקה אין אדם פורע תוך זמנו הוא מענין חזקת המנהג, דהוי אגן סהדי שאין מנהג שיפרע האדם קודם זמנו, ולכן עדיפא מחזקת ממון ומוציאין ממון בחזקה זו, ואם גם נתן לו נאמנות, איננו אלא כמוסיף סהדי ומה לי תרי או מאה, וכשיבואו זו את זו בענין הפרעון, צ"ע, וע"י עט סק"א), סהדי וסהדי, היינו החזקה שהיא אגן סהדי עם הנאמנות הכל עולה נגד תרי המעידים בהיפוך, ותשאר חזקת ממון על מקומו (פ"ת).

ואפילו מיתמי כו' – ולא חיישין שאבהוון התפיס לבעל חוב צררי, דכיון שהוא בתוך הזמן ואי אפשר לנוגשו, אין מדרך האדם להתפיס צררי (סמ"ע).

אפילו קטנים – כן הוא הסכמת הפוסקים ועיקר, ואין היתומים קטנים יכולים לומר קיים כל חכול על הש"ע. וי"א זה דוקא כשמתחילה נעשה הזמן פרעון כן, אבל אם הגיע הזמן פרעון בחיי הלוה, והמלוה נתחסד עמו והאריך לו הזמן וייתר לו מן החוב, אין נפרעים מיתומים קטנים, ועיקר כיון שהיה בתוך הזמן בכל ענין נפרעים מהן (ש"ך).

אם היה מלוה בשטר – מדמסיק "או אפילו בעל פה ונתקבלה העדות בחיי אביהו", משמע דבשטר אין צריך קבלת עדים מחיים, וטעם הדבר כ"ל (סי' מו ס"ה) דמקיימין שטר שלא בפני בעל דין, וה"ה בקטנים דכשלא בפניהן דמי, וכל שנתקיים השטר הרי הוא כאילו נתקיימו חתימתן בב"ד מיד בשעת חתימתן בעוד שאביהן קיים. וכן הוא לקמן (סי' קי ס"ו), ודוקא בשטר שכתב נחתמו בו עדים הקילו בקיומו, אבל במלוה על פה אין מקבלין העדים שלא בפני בעל דין,

או דילמא במקום חזקה [דמוחזק לן דאין אדם פורע בתוך זמנו], לא אומרים [למה לי לשקר] [להאמין אותו]. בא ושמע: בחזקת שנתן, עד שיביא ראיה שלא נתן. איך מדובר. אם תאמר שתבעו לאחר זמן, ואמר לו: "פרעתוך בזמני", זה פשוט. אלא לא [מדובר כך, אלא מדובר שאמר לו: "פרעתוך בתוך זמני", רואים אם כן אפילו במקום חזקה אומרים "למה לי לשקר". כאן שונה, שכל שורה ושורה הוא זמנו.

בא ושמע: מד' אמות ולמעלה, אין מחייבין אותו, סמך לו כותל אחר כו' עד שיביא ראיה שנתן. איך מדובר. אם תאמר שתבעו לאחר זמנו, ואמר לו: "פרעתוך בזמני", למה לא [נאמן, כנ"ל שזה פי' שהרי זו טענת "מנה לי בידך" והלה אומר "אין לך בידי כלום"]. אלא לא [מדובר כך, אלא מדובר: שאמר: "פרעתוך בתוך זמני", רואים אם כן במקום חזקה לא אומרים "למה לי לשקר". [ועונה הגמ', אין ראיה לזה, וכאן שונה, שאמר: מי אמר שהרבנים יחייבו אותי.

אמר רב אחא בנו של רבא אשי, בא ושמע: [האומר לחבירו] יש לי מנה בידך [אתה חייב לי]²³, אמר לו [בפני עדים] כן [אני חייב לך]. למחרת אמר לו: תביא לי אותו. אם אמר "נתתיו לך", פטור. [אבל אם הוא אמר לו: אין לך בידי, חייב. מהו [פי' של] "נתתיו לך" [וכן] לא [מדובר] שהוא אמר לו "פרעתוך בזמני". [וכשהוא אמר לך] "אין לך בידי" [פירושו] שאמר לו "פרעתוך בתוך זמני". וכתוב [שהוא] חייב, אלמא במקום חזקה לא אומרים "למה לי לשקר". לא, מהו "אין לך בידי". [פי'] לא היו דברים מעולם [לכן חייב לשלם, שיש עדים שהודה לו בפניהם]. שאמר מר: כל האומר "לא ליתני", דומה כאילו אמר "לא פרעתי"²⁴. [כפי] הוא הודה שלא פרע].

סמך לו כותל אחר, מגלגלין עליו את הכל כו'. א"ר הונא: סמך לחצי סמך לכולה [פי'] שלא היה כותל חדש ארוך ככותל הראשון אלא בחציו או בגובהו לא הגיע לגובהו של ראשון, חייב ליתן לו חלקו בכותל הראשון כאילו סמך כותל שני כנגד כל הראשון דכיון דהתחיל סופו לגמור ויתן תקרה ואף על פי שלא נתן עליו את התקרה נותן מיד, ורב נחמן אמר: למה שסמך²⁵, סמך, למה שלא סמך, לא סמך. ומודה רב הונא בחיבור שבקרון זית [פי'] שהיה סוף ביתו של ראובן דבוק לכותל זה שבין שתי חצרות ולאחר זמן נמלך ראובן זה וחיבר בנין מועט בקרון זית של סוף ביתו ובלית הבנין משיכה כנגד מקצת אורך הכותל המבדיל בין החצרות מודה רב הונא דלא דלא סמך לא סמך שאין בנין כזה עשוי לימשך. ומודה ר"נ עץ ארוך ועב [שנותן על פני כל אורך הכותל להניח עליו ראשי קורות ומגין עליהם שלא ירקבו מחמת ליחלוח הכותל, או שגילה דעתו שרוצה לעשות תקרה] בקביעת קורות [שעשה חורים בכותל וציפה את החורים בעץ, כדי לסמוך את קורות התקרה בחורים אלו, במקרה זה מחייבים אותו להשתתף בהוצאת כל הכותל הראשון, משום שלאחר שנייה תקרה על הכותל הנמוך וסופו להגביה את הכותל מעל התקרה ולבנות על גבי התקרה עליית גג עד לגובה כותלו של ראובן].

אמר רב הונא: [אם ראובן הגביה כותל המחלק בין חצירו לחצר של שמעון למעלה מד' אמות, ושמעון עשה] חלונות²⁶ [להנחת ראשי קורות וטוען שמעון לראובן, אני השתתפתי עמך בהוצאת הכותל, שאלמלי כן לא היית מכין לי חורים בקיר שאוכל לסמוך עליהם בעתיד קורות לתקרה] לא היו חזקה [לחייב שמעון בשאר הגובה], ואף אם עשה לו סדרים עבים [שנותנים צדי החורים להגין על ראשי הקורות], ש[שמעון] יכול לומר לו: אמרתי [לעצמי] שראם תמלך לסמוך לי כותל אחר ולתת תקרה] ותפייסני [בכסף במה שהגהתי לכותל] אני לא אחלש יסודות [הכותל שלי, בעשיית חורים אחר כך].

אמר ר"נ: המחזיק [להניח] ראשי קורות דקים [על כותל חבירו] לא החזיק לקורות עבים [במקום הדקים. אבל המחזיק להניח] קורות עבים [על כותל חבירו] החזיק לקורות דקים [במקומם]²⁷. רב יוסף אמר:

²³ ע"י ש"ע (ח"מ סי' עט ס"י):

²⁴ ע"י ש"ע (ח"מ סי' עט ס"א):

²⁵ ע"י ש"ע (ח"מ סי' קנז ס"י): הוב"ד לעיל הערה 18.

²⁶ ע"י ש"ע (ח"מ סי' קנז ס"ט): היו קורותיו של ראובן בתוך הכותל, ובצד שמעון מקומות חפורים להכניס בהם ראשי הקורות, לא החזיק בהן שמעון להכניס בהם קורות, ואינו יכול לטעון שהוא שותף בו שהרי אין לו בו תשמיש ויכול ראובן לטעון אני שותף מקומות אלו מצדך כדי שהיו מוכנים עד שתקנה ממני, או שתבקש ממני ואמחול לך, ותכנס הקורות בלא חפיה בכותל כדי שלא יתמטט כותלי בעת החפירה:

²⁷ ע"י ש"ע (ח"מ סי' קנז ס"ז): חפר שמעון בכותל זה והכניס בו קורה אחת, ושתק ראובן ולא מיחה בו החזיק במקום הקורה, אפילו היתה קטנה ורצה שמעון להחליפה בקורה גדולה ועבה מחליף. הגה: ובחזקת סולם ונעיצת קורות י"א דבעינן חזקה ג' שנים וטענה, ויש חולקין בכל חזקות אלו:

ביאור: ויש חולקים בכל חזקות אלו, עיין לקמן (סי' קנה ס"ה) שהכריע הרמ"א דאין צריך ג' שנים. ונראה אדוהה הכרעה לאו הכרעה כללית היא,

המחזיק [להניח] ראשי קורות דקים [על כותל חבירו] החזיק לקורות עבים. ויש אומרים, אמר רב נחמן: המחזיק [להניח] ראשי קורות דקים [על כותל חבירו] החזיק לקורות עבים. [וכן המחזיק להניח] קורות עבים [על כותל חבירו] החזיק לקורות דקים.

אמר רב נחמן: המחזיק [בחצר חבירו] לנוטפים [פי'] שמי גשמי גגו ירדו לתוכו, פי' לכל אורך הגג, יש לו חזקה לשופכים [פי'] אם רצה לעשות מרוב ויקלח כל מי הגג במקום א', שזה יותר טוב לבעל החצר, אבל המחזיק לשופכים, לא החזיק לנוטפים, ורב יוסף אמר: אפילו החזיק לשופכים החזיק לנוטפים. ויש אומרים, אמר רב נחמן: החזיק לשופכים החזיק לנוטפים²⁸, [וכן המחזיק] לנוטפים, החזיק לשופכים, אבל לא [החזיק] לגג של צריף ערבה [פי'] שמכסים אותו בענפי ערבה, ומתוך שהטיפין סמוכין מאד אין בעל החצר יכול להשתמש בתחתיהם], רב יוסף אמר: אפי' לצריף ערבה. רב יוסף עשה מעשה בצריף ערבה. אמר רב נחמן אמר רבה בר אבהו: המשכיר בית לחבירו

ודוקא שם גבי הרחקת גפת מהכותל או סולם מהשובך או משרה מהירק וכל אינך הרחקות דקחשיב התם, דהמזיק עושה הדבר בשלו ואינו נהנה בשל חבירו כלום, אלא שחייב להרחיק משום שחבירו ניזק על ידו, בהן הכריע שאין צריך להחזיק ג' שנים, משא"כ בחזקת זיז או מזחילה או שהעמיד סולם בחצר חבירו או נעץ קורות בכותל של חבירו, דבכל אלו בא להשתמש בשל חבירו, וכן פתיחת חלון דנהנה מאור אויר של חבירו, וכל שכן היכא דמזיק בראייתו, בכל אלו יש מי ש' אם צריך חזקה ג' שנים, כיון דאינם מזיקים בגופו של קרקע, והמחבר שותם בכל המקומות הנ"ל דצדור, ורמ"א נסתפק בהני, והמוציא מחבירו עליו הראיה, וכשמשתמש בשל חבירו דשם הניזק מיקרי מוחזק (סמ"ע). וי"א דלפי דברי הסמ"ע דינו צריך להיות כל דאליים גבר ולא המוציא מחבירו עליו הראיה (ש"ך), ע"י דברי לקמן (סי' קנה סק"י) (ט"ז), וי"א דבהרחקות שעושה הדבר בשלו רק שמזיק לחבירו, במחילה סג, משא"כ בזיז ומזחילה שבא להחזיק בשל חבירו, צריך קנין קרקע לפירות, ולכן כתב דבעי ג' שנים וטענה, דהיינו שיתעון שקנה בקנין (נתה"מ), מי שמכר ביתו לאחר ושייר לעצמו איזה חדרים ועליה שעל גבו דצדור, ורמ"א חייב, ועשה שטר על זה ושטרו בידו, ועכשיו שינה הלוקח את חלק העליה שהשתמש בו המוכר הנ"ל, והקטין אותו וכנס ממנו לתוך שלו, והמוכר מיחה בו בינו לבין עצמו ולא השיג בו, ועתה כשתבע ללוקח לדין תורה כופר שלא מיחה בו כלל, ומדראה ושתק מחל לו, טענת ראה ושתק לא מהני בנידון זה כמש"כ הסמ"ע כאן דכל היכא שבא להשתמש בשל חבירו לא מהני ראה ושתק, אלא בעינן חזקת ג' שנים כו'. ועוד, כיון שיש להמוכר שטר על חיוב הדירה עם השתמשות כל העליה, לא מהני מחילה, ואף למאן דס"ל דמהני מחילה גם כשהוא תופס בשטר, היינו היכא דמחילה הוא ודאי ובורר ע"פ הודאת עצמו או ע"פ עדים, אבל היכא שבעל דבר מכיחו ואומר שלא מחל, מהימן, דקא מסייע לו שטרא שבידו (פ"ת).

²⁸ ע"י ש"ע (ח"מ סי' קנז ס"י): מי שהוריד מי גגו על חצר חבירו ולא מיחה בו והחזיק בדבר זה, אם המים ננטפים ורצה לקבצם למקום אחר ולעשותם צנור, עושה. וכן אם היו באים דרך צנור ממקום אחר וחילקן על רוחב הכותל והחזיק נוטפים עושה, ואפילו לבנות על גגו כמין צריף מירוש: מלון של שומרי שדות שאין לו גג אלא הקורות למעלה נונעים זו בזו והולכות ומתרחבות למטה עד שירד המים במהרה לחצר חבירו בונה, שהרי הוחזקו מימיו של זה לירד לחצר חבירו:

ביאור: מי שהוריד מי גגו כו', שתי חצרות שהיו סמוכות זו לזו, והיה פתח פתוח בין שתי החצרות, והמסגרות מהפתח היה מהחצר של יתומים שבו ראובן היה אפוטרופוס עליהם ובידו היה המפתח, ושמעון שקנה אותו החצר מהאפוטרופוס טען ואמר שבזמן האפוטרופוס היו לפעמים סוגרים אותה הפתח גם ביום זה האיש שמעון רוצה לשתום אותו הפתח ולוי השכן מוחה בידו וטוען שאותה הפתח היתה פתוחה כמה שנים והחזיק בה. הדין עם שמעון, א', אין עשיית הפתח כמחילה, שהרי בתחלה לא היה כותל מפסיק ביניהם, ועתה לא עשה מעשה, אדרבא הניח אותו המקום כמו שהיה שלא בנה אותו, ועוד דטענינן ליורשים וללקוחות ואפשר דתנאי היה ביניהם שתע"א אותה הפתח זמן מה לראות אם יוכלו לסבול אותו ההיזק, ואפילו אם תמצו לומר שכיון שבנה אותו הכותל והניח אותה הפתח פתוח הוה לו כמחילה מפורשת מכל מקום עיקר ההלכה היא שצריכים לקנות מידו על המחילה, וכל שכן בנדון דידן דכיון שהם מחזיקים זה על זה ואין בהן דין חזקה, ואין קים לו, ואפילו נאמר קים לי, הרי שמעון המוחזק, כיון שההיזק הוא מבורר והמחלוקת בין הפוסקים הוא לדעת אם צריך קנין ואם לאו, נאמר לו למזיק אל תזיק מספק ועליך להביא ראיה שאין צריך קנין במחילת ההיזק, אבל במקום שלא מבורר אם הוא הזיק או לא, אז המזיק הוא המוחזק ועל הניזק להביא ראיה (ש"ך * מהריב"ל).

ואפילו לבנות על גגו כמין צריף כו', בעינן ג"כ שלא יוסיף היזק לפי שומת הבקאיים (נתה"מ).

בבירה גדולה¹² פ"י בית ארוך מאוד וחלוק מתוכו להרבה חדרים קטנות והשכיר לזה אחד מהן, מותר לו להשתמש בזוים של [הכותל כנגד חדרו] וכן [חוריים] בכותל עד [גובה] ד' אמות, ובעובי פ"י בראש הכותל [כשאין דייר הדר מעליו] במקום שנהגו [להניח חפצים על הכותל], אבל בגינה שלפני הבנין לא יוכלו להשתמש בכתלים שלה, שכן אינו עשוי להכניס לתוכו, ורב נחמן בשם עצמו אמר: אפילו בגינה [מותר לו להשתמש בכתליו], אבל רחבה שאחורי הבתים לא [יכול, שכן אין הרחבה מושכרת לו להשתמש בו], ורבא אמר: אפילו רחבה שאחורי הבתים.

אמר רבינא: זה [השם] קורות לצל²⁹ [על כותל חבירו ולא מיחה], עד שלשים יום לא היה חזקה [לטעון ולומר פייסתיך במעות עד עולם שאין אדם מקפיד על דבר כזה עד שלשים יום, שהוא חשב, אותו צריך לצל ועוד כמה ימים יקח אותם], אחרי שלשים יום היה חזקה, ואם זה סוכה של מצוה, עד שבנה יומים לא היה חזקה, ואחר שבע ימים יומין היה חזקה [שזה שהשאר אותו יותר מהזמן הנצרך היה לו למחות בו]. ואם הוא חיבר אותו בטיט, מיד היה חזקה.

אמר אביי: שני בתים בשני צדי רשות הרבים³⁰, זה עושה מעקה לחצי גגו וזה עושה מעקה לחצי גגו, זה שלא כנגד זה פ"י לדוגמא זה מצד

²⁹ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קנג ס"ז): היתה הקורה סוכת עראי, כל שלשים יום לא החזיק בה סתם, שהרי ראובן אומר לא מחלתי והנחתך אלא מפני שהוא עראי, לאחר שלשים יום החזיק שאין זה עראי, ואם סוכת החג היא, כל שבעת ימי החג לא החזיק לאחר שבעה החזיק, ואם חיבר ראש הקורה בכותל בטיט מיד החזיק, והוא שיביא ראיה שראובן סייע עמו או ראה ולא מיחה: ביאור: לאחר שלשים יום החזיק כו' – אמנם ע"י רמ"א ס"ז סוסבר שצריכים חזקה ג' שנים, ואפילו למחבר ז' ימי החג לא נכללים בכלל ה' יום של חזקה (ס"מ"ע), ו"א שלא צריכים ל' כיון שירד על דעת מצוה ולא רשות (ט"ז).

והוא שיביא ראיה שראובן סייע עמו – ע"י לקמן (ס' קנה ס"ג) דאם טען הניזק לא ידעתי או מחיתי, על הניזק להביא ראיה, ואם לא הביא ראיה, ישבע המזיק היסט. ויש לחלק שזה דוקא בדברים שלאותר היה חזקה בפתיחה אותו או בניעת קורה, אבל כאן שאין חזקתו מפני שסמך קורתו לכותל חבירו, כיון דקורתו סוכת עראי, ויכול לומר לא מחלתי, והנחתך אלא מפני שהוא עראי, ואין חזקתו אלא מפני שחיברה בטיט, על המחזיק להביא ראיה. א"ל לא אמר דאם החזיק בנזק על הניזק להביא ראיה אלא דוקא בדברים שקרובים לודאי שראה הנזק מיד, אבל בחיבר הקורה בטיט לכותל אפשר שלא הכיר שחברה בטיט, ומה שלא מיחה בסמיכת הכותל מפני שהיה לו שהות עד שלשים יום למחות. ולפ"ז אם חזקה אחר שלשים או בסוכת החג לאחר שבעה יום המחזיק צריך להביא ראיה. וי"א עד שלשים יום בחזקת שלא נתן, מכאן ואילך בחזקת שנתן. וכ"ז א"ל דאיך לא ידע שחיברה בטיט, כיון דהוא יודע שחיבר, היה הוא כמו שאר חוב שירודע משפטו שמחויב לשלם כגון גבול או גזל או הזיקו, דא"ל דחבירו לא ידע, אם יודע בעצמו שחיבר מיפרע פרע ליה, וה"ה בה, ואינו צריך ידיעה דאיך מזה (פ"ח"ח), וי"א דדוקא בהרחקת נזקין עושה הדבר בשלו רק שמזיק לחבירו, פסק דאין צריך ראיה כיון שהוא מוחזק בשלו נאמן, דחבירו הוי כמוציא מחבירו ועליו הראיה. ואף דשם (&) נקט ג"כ או שהעביר אמת המים, ונתנו ג"כ שעשה האמת המים בשלו, רק שלא הרחיק כשיעור שמרחיקין אמת המים כדלקמן (ס' קנה ס"י), אבל כאן שבא להחזיק ולהשתמש בכותל חבירו וחבירו יש לו חזקת מרא קמא, על המחזיק שבא לטעון נגד חזקת מרא קמא עליו הראיה. והוא הדין המבואר לקמן (שם ס"מ"ג) לענין שהמחזיק נאמן, ורק באלו דחשיב עושה הדבר בשלו המחזיק נאמן, משא"כ כשעושה בשל חבירו אין המחזיק נאמן עד שיביא ראיה שראה המערער ומחל (נת"מ).

³⁰ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קנט ס"א): שני בתים זה בצד זה, והיו גגותיהם עשויים לדירה, אפילו היו בשני צדי רשות הרבים, זה עושה מעקה לחצי גגו וזה עושה מעקה לחצי גגו שהוא דר בו, זה שלא כנגד זה, ומעדיף כדי שלא יראו זה את זה. אף על פי שבני רשות הרבים רואים אותו, יכול לומר כל אחד לחבירו: אלו אין רואים אותי אלא ביום בעת שאעמוד על גבי אבל אתה רואה אותי תמיד. הגה: ואם הגג שפל עד שבני רשות הרבים רואין אותו כמי שעומד בגג, אין כאן חיזוק ראייה.

ביאור: שני בתים זה בצד זה כו' – זה שמובא ברשות הרבים, ה"ה ברשות היחיד נמי ומשני אלא שבר"ה עכ"ז שצריך לאיצטונעי מבני ר"ה ובגגין שאין עשויין לדירה די במחיצה שגובה י' שיהא נתפס ע"י כנגב וז"ש המחבר נמי בסוף ב' אבל בין גג לגג משאר גגין ור"ל משאר גגין שאין כל א' עשויים לדירה, ויש מפרשים שסעיף ב' איירי בגגין סמוכין זה לזה שבשעה שבא לשמש בגגו רואה את חבירו שם ומשמר נפשו ממנו ומ"ה סגי ב"ט וזהו שכ' הרמ"א בס"ב ד"א דהא דסגי ב"ט היינו דוקא שהגגין סמוכין זה לזה אבל אם אור מפיסק כו' בעיני מעקה כו' ר"ל גבוה ד"א (ס"מ"ע)

צפון, וזה מצד דרום] ומוסיף [עוד קצת, כדי שיהיה במקצת כנגד סתימתו של זה ומתוך כך לא יראה בהדיא לגגו של חבירו. שואלת הגמ' מה קרה שהלכו אמת הציור בב' צדדין] ברשות הרבים, אפילו רשות היחיד גם כן [דינו כך. ומתוך אמת הציור] צריכים [להעמיד את הציור בדווקא] ברשות הרבים, מה הייתי אומר, שיאמר לו: סוף סוף הרי אתה צריך להצטנע מפני בני רשות הרבים, לכן לומדים [שלא] שהוא יענה לו: רבים, רואים אותי [רק] ביום, ובלילה לא רואים אותי. [אבל] אתה רואה אותי גם ביום וגם בלילה. או [פ"י עוד תירוץ], רבים, [רק] רואים אותי כאשר אני עומד, וכאשר אני יושב לא רואים אותי, [אבל] אתה רואה אותי גם כאשר אני עומד וגם כאשר אני יושב. [ועוד] רבים, רואים אותי [רק] כאשר הם מסתכלים [בכוונה], וכאשר לא מסתכלים לא רואים אותי, [אבל] אתה רואים אותי גם ממילא [פ"י כאשר לא מסתכל בכוונה].

אמר מר: זה עושה מעקה לחצי גגו וזה עושה מעקה לחצי גגו, זה שלא כנגד זה ומוסיף. זה פשוט [שכל א' עושה חצי]. זה לא [פשוט, אלא] צריכים [להעמיד את הציור], שקדם א' מהם ועשה [חצי שלו קודם שבא לב"ד ואח"כ תבע את חבירו לעשות בשלון], מה הייתי אומר, שיאמר לו השני: קח [ממני] את ההוצאות, ותעשה [מעקה] על כל [הגג שלך], לכן לומדים [שאיין לו זכות לעשות כך] שיאמר לו [השני], למה אתה לע עשית [מעקה לגג שלך]. משום שזה יחליש החומה [מתוך הכבודות], גם אני [לא רוצה] להחליש את החומה שלי.

אמר ר"נ אמר שמואל: גג הסמוך לחצר חבירו³¹, עושה לו מעקה גבוה ד' אמות [משום היזק ראייה], אבל בין גג לגג לא [חייב, שבחצר משתמשים בקביעות משא"כ בגג], ור"נ בשם עצמו אמר: [בין גג לגג] אינו צריך ד' אמות אבל צריך מחיצה של עשרה [טפחים]. מקשה הגמ' [למה [הוא צריך את זה]. אם [הוא צריך למנוע] היזק ראייה, צריכים ארבע אמות. ואם לנתפס עליו כנגב [פ"י שאם יכנס לפניו מן המחיצה לשם גניבה נכנס], מספיק במסיפס. ואם [זה למנוע] גדיים וטלאים, זה מספיק בכדי שלא יזדקק בראש.

באמת [הוא צריך את זה] לנתפס עליו כנגב, [אבל אם הוא עושה בשם] מסיפס [הגג] יכול להשתמש ולומר חפץ נפל מירי [על גגך ונכנסתי אצלך ליטול], ובמחיצת עשרה לא יכול להשתמש לו [כך].

שאלו שאלה מברייאת: אם היה חצרו למעלה מגגו של חבירו [שהיה קרקע החצר גבוה מקרקע הבית], איך [בעל החצר] צריך לעשות לו [מחיצה בין חצר לגג, כיון שאין קביעות השתמשות בגג, ונוח ליוזר משכיניו שלא יראוהו], מהו [פ"י דבריו, וכי] לא שאין נזקקין לו כלל. לא, אין נזקקין לד' אמות, אבל נזקקין למחיצת עשרה.

למנו: שתי חצרות [שקרקעית] זו למעלה מן [קרקעית] זו, אמר רב הונא: תחתון בונה מכנגדו ועולה [עד קרקעית של החצר העליון], והעליון בונה מכנגדו ועולה [עד ד' אמות, אבל ד' אמות אלה שניהם משתתפים בו, אבל עד קרקעית של העליון רק על אחריות של התחתון]. ורב חסדא אמר: [גם] עליון [חייב] לסייע מלמטה ובונה. למדנו בביריאת כדברי רב חסדא: שתי חצרות זו למעלה מזו¹³, לא יאמר העליון הריני בונה מכנגדי ועולה, אלא מסייע מלמטה ובונה, ואם היתה חצרו למעלה¹⁴ מגגו של חבירו, אינו זקוק לו.

שני דיריירי א' דר בעליה וא' בבית [כגון שתי אחים שירשו בית בת ב' קומות, וא' לקח כירושתו העליונה והשני הבית. אם] נשבר התחתון [נטבעו הכתלים התחתונים בארץ עד ששפלה תורת העליונה ואין התחתון יכול ליכנס בתוכו אלא אם כן שוחח], אמר התחתון לעליון: בא [ונסתור את כל הבית] ונבננו [הכל מחדש], א"ל: אני דר יפה [איפה שאני ואין לי צורך בזה].

מ"ש זה בצד זה, ר"ל שאח' אינו גבוה מהשני (שאו עכ"פ צריכין למעקה ד"א כיון דעשוין לדירה לאפוקי אם גג א' גבוה מחבירו דאז א"צ מעקה עכ"פ גבוה ד"א כשהגג דלמטה אינו רחב לעמוד ולהציץ מרוחק) (ס"מ"ע).

ומ"ש עשויים לדירה, פ"י שהוא מקורה ושוה ולאפוקי כשהוא משופע (ס"מ"ע). אפילו היו בשני צידי ר"ה, ר"ל א"ל דבלא"ה בעי לאצטונעי מבני ר"ה העוברים ביניהן וכ"ש כשהן סמוכין ועומדין זה בצד זה או זה נגד זה ורה"י עובר ביניהן (ס"מ"ע).

ומ"ש זה שלא כנגד זה ומעדיף, פ"י הא' עושה על גגו לרוח מזרח והב' לצד מערב וכל א' מוסיף קצת כנגד סתימת חבירו כדי שלא יראו זה את זה, וא"צ היא העדפה אלא כשהגגין זה כנגד זה דאז יכולין להציץ זה על גג זה מן הצד אבל כשהבתים והגגין שעליהן הן זה בצד זה ממש אז אין צריך להעדפה זו שהרי כשזה עשה החצי לצד מזרח זה לצד מערב תכופין זה לזה שוב אין יכולין לראותו מזה לזה (ס"מ"ע).

רואה אותי תמיד, פ"י אפי' בלילה ואפי' כשאני יושב ואפי' בלא כוונת ראייה אלא דרך הלכס משא"כ בני ר"ה (ס"מ"ע).

³¹ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קנט ס"ב): הוב"ד לעיל הערה 3.

ע"י ש"ע (ח"מ ס' קס ס"א): הוב"ד לעיל הערה 3.

א"ל: אני אסתר [את ב' הקומות] ואני אבנה אותו [מחדש], אמר: אין לי מקום לגור [בזמן שאתה בונה מחדש]. א"ל: אני אשכיר לך מקום. א"ל: איני רוצה לטרוח. איני יכול לדור [בבית מפני עלייתך, ובעל העלייה אומר לך תזחול על בטן שלך ותכנס, ותזחול על בטן שלך ותצא. אמר רב חמא: בדינא קא מעכב³².] וזה שיש לו לבעל העלייה לומר כן היינו כשלא הגיע קורות [התקרה] למטה מעשרה [טפחים], אבל [אם] קורות [התקרה ירדו] למטה מעשרה, יכול לומר לו: למטה מ' הרשות היא שלי, ולא מושעבד לך. והיינו כשלא אתנו יחד, אבל אם התנו יחד, סותרים ובוניים.

וכאשר התנו יחד עד כמה [זה יכול לינמך עד שיש לתחתון זכות לסותרו]. אמרו התלמידים לפני רבה בשם מר זוטרא בנו של רב נחמן שאמר בשם ר"ג, כמו זה ששינונו: [המקבל עליו מחבירו לבנות לו בית עושה] רומו כחצי ארכו וכחצי רחבו. אמר להם רבה, [וכן] לא אמרתי לכם: לא תללות כדים רקים [דברים טפשיים שיצאו מראש ריק] ברב נחמן. כך אמר ר"ג: [אין התחתון יכול להרוס הבית נגד רצונו של העליון כל זמן שביטו בגובה] כמו שאנשים דרים. וכמה [הוא שיעור זה]. אמר רב הונא בנו של רב יהושע: כדי שיכניס חיבלות קנים ארוכים, ויחזיר [פי' יסתובב כן].

איש א'¹⁵ שבנה חומר מאחרי חלון חבירו [בחצר אחרת]. אמר לו [בעל החלון]: אתה מאפיל עלי [פי' החומה שלך מונע אור מלהיכנס לבית]. א"ל: אני [אשלם] לסתום לך כאן ויעשה לך חלון למעלה מחומתי. א"ל: [איני רוצה] שזה יחלש את חומה שלי [כשפתחת בה חלונות תנוע החומה בגלל המכה]. א"ל: אני אסתר לך לחומה [מראש גובה] עד מקום החלון, ויבנה אותה [מחדש] ויעשה לך חלון בבנין למעלה מחומתי. א"ל: חומה שחלק התחתון ישנה, ולמעלה חדשה לא יתקיים [שאינו טיט החדש נדבק יפה בטיט הישן שיבש כר]. אמר לו: אני אסתר לך [החומה] עד הקרקע, ויבנה לך [מחדש] ויעשה לך חלון בתוכה. א"ל: חומה אחת חדשה בבית ישנה לא יתקיים. א"ל: אני אסתר לך כל הבית, ויבנה לך חלונות בבנין [החדש למעלה מהחומה שלי]. א"ל: אני רוצה לגור [בזמן שאתה בונה]. א"ל: אני אשכור לך מקום. א"ל: איני רוצה לטרוח. אמר רב חמא: [בעל החלון] מעכב [בעל החומה] בדין. היינו אותו דבר [שלמדנו לפני כן], ולמה גם צריכים את זה. הרי למדנו [מזה], דאע"ג [שהוא לא גר במקום] ולא משתמש בה אלא לאחסן תבן ועצים [הוא יכול לומר איני רוצה לטרוח להוציא העצים והתבן]. שני אחים שחלקו [בירושה]¹⁶³³, אחד קיבל ארמון יפה, וא' קיבל גינה [שבצד הארמון שהיתה מקבל אור משם]. זה שקיבל גינה בנה חומה

בגבול הארמון. א"ל: אתה מאפיל עלי [פי' החומה שלך מונע אור מלהיכנס לבית]. א"ל: אני בונה בתוך שלי [ואתה אין לך עלי חזקת אורה של שלש שנים, שרק חלקנו כעת]. אמר רב חמא: [הבונה] אמר לו כהלכה.

אמר רבינא לרב אשי, מה זה שונה מזה שלמדנו: שני אחין שחלקו [בירושתם]¹⁷, אחד מהן נטל כרם ואחד מהן נטל שדה תבואה, יש לבעל הכרם ד' אמות בשדה התבואה [לצורך עבודת הכרם, שכן נצרך לחרוש עם שוריים], שעל תנאי זו חלקו. א"ל: שם [שונה שכן] שהעלו יחד [פי' שנתן בעל הכרם לבעל השדה תבואה כסף של עילוי הכרם הילכך כרם צריך לקחת איתו את הנצרך לעבודתו]. אבל כאן במה [מדובר]. שלא העלו יחד, וכי מדובר בטפשים, שזה יקח ארמון [בנין] וזה יקח גינה [חלקה] ולא יעלו יחד. א"ל: אע"פ שהעלו יחד [בין גינה לארמון, היינו רק ב]דמי לבנים וקורות ואבנים¹⁸, אבל דמי אויר לא העלו יחד [ולכן לא נחשב כחשבון השווין]. ושיאמר לו: בתחילה חלקת לי ארמון עכשיו עשית לי חדר אפל [וכל העלוי דמים שנתתי היתה עבור ארמון].

אמר רב שימי בר אשי: הוא חלק לו רב שם [כל ששמו ארמון אע"פ שאינו כשאר ארמונים לא נתבטל שמו], וכי לא למדנו: האומר בית כור עפר אני מוכר לך¹⁹ [פי' כמות קרקע שראוי לעשות כור של תבואה], אף על פי שאינו [עושה] אלא לתך, נקנה המקח, שלא מכר לו אלא השם. והוא שנקרא בית כור. [וכן האומר] פרסד אני מוכר לך²⁰, אף על פי שאין בו רמונים, נקנה המקח, שלא מכר לו אלא השם, והוא שנקרא פרסד. [וכן האומר] כרם אני מוכר לך, אף על פי שאין בו גפנים, נקנה המקח, שלא מכר לו אלא השם, והוא שנקרא כרם.

וכי הם דומים. שם יכול המוכר לומר ללוקח: אני מוכר לך שם, אבל כאן הוא יכול לומר לו, על דעת כן חלקתי, שאני אדור בו כמו שגרו בה אבותינו.

תרבץ החצר ולשני האכסדרה, אם רצה בעל החצר לבנות כותל בסוף חלקו, בונה בפני האכסדרה, ואף על פי שמאפיל עליו, שהרי לא שמו האויר. והוא הדין אם היו חלונות פתוחות מחצר של זה לזה, יכול לבנות בפניהם. מיהו כל שלא בנה בפניהם אינו יכול לומר לו: סתום חלונותי, אף על פי שיש היזק ראייה. הגה: וי"א דיכול לומר לו: סתום חלונותי. ודוקא באכסדרה שיש לו אור יותר מדאי, אבל החלונות הצריכים לבית אינו יכול לבנות כנגדו, וכל שכן שלא לסתמו, דבית בלא אור אינו שוה כלום.

ליאור: ושמו הבנין והעצים, משא"כ שמו סתם עילוי הבית מחצר אז העילוי ג"כ בשביל האויר ועיין לקמן (ס' קעב ס"ב וקעג ס"ג) דה"ה אם בעל החצר נתן דמים בשביל איזה עילוי לבעה"ב אז ג"כ יש לו חלונות (ש"ך). והגיע לאחד מהן תרבץ כו', כל דין זה הוא ספק והמוציא מחבירו עליו הראיה (ש"ך * מהרש"ך), זה רק באחים, אבל א' שרצה להגביה ביתו, שמפריע לשני מלהביט בשדותיו מרחוק, יכול לעכבו (ש"ך * מב"ט), זה של יכול לסתום בפני חלון אחיו היינו דווקא במקום שיש לבית אחיו אור אחרי סתימתו, אמנם אם אחרי סתימתו אין לאחיו אורה, אין לו זכות לאפיל עליו (ש"ך * רש"ד), כל הימים אלה בונים על כך שמסתמא על דעת כן חלקו (ש"ך * רש"ד). אינו יכול לומר סתום, פי' אין יכול לכופו שיינחנו לסתום אפילו אם רוצה הניזק לטפל בהסתימה ולסתום החלון על הוצאתו אלא דוקא לבנות ברשותו הוא דיכול אם ירצה (סמ"ע * דרישה).

היזק ראייה, היכא דעלו בסתם דעתו גם על האויר, ולא יבנה כנגדו, במקום שאין היזק ראייה. אבל היכא דאיכא היזק ראייה, אפילו אם בפירוש לא שמו האויר, וכן אם השומא והעילוי היה בסתם, מ"מ כיון דאיכא היזק ראייה דהו גירי, יכול לבנות ולהאפיל כנגדו (ש"ך * מהרש"ך).

וי"א דיכול לומר סתום כו', כיון דאין לו חזקה באורה היכא מצי מייעבד לו היזק בראייתו ועוד דאיכא למיחש דבתר תלת שנין יטעון שני חזקה (סמ"ע * פרישה), אבל כל זה על חשבון הניזק ולא המזיק (סמ"ע * פרישה ודרישה), ודוקא דהיזק הוא היזק קבוע (ש"ך), אם לראובן יש אוצרות הצריכין אויר שיכנס ממנו הרוח לקרר היין, ושמועון שכנו רוצה לבנות קורב לחלון האוצר, שלא נצרך לאור אלא רק לאויר, אין לשמועון זכות לבנות, שהמונע ממנו האויר מפסידו, כל שקדם האוצר אע"פ שאין עכשו שם יין ושמן הרי הוא מוכן לכך ואין הלה רשאי לעשות בביתו דבר שמזיק את האוצר, אם יש מנהג במקום זה ליתן מקום לאויר האוצרות (ש"ך * תורת אמת).

ודוקא באכסדרא כו', דהיינו דוקא כשחלקו סתם ללא שומא (סמ"ע), כשחלקו סתם אף שהוא טוב מחבירו אמרינן שויתרו אהדי ולא מחמת האור (סמ"ע * פרישה).

א"י לבנות כנגדו, היינו דוקא בעלו אהדי דעלה וכ"כ הסמ"ע לקמן ס' קע"ג סק"ז. (ש"ך).

ע"י המשך בהערה .

³² ע"י ש"ע (ח"מ ס' קסד ס"ב): נדלדלו קורות הבית וירדו לאויר הבית, אם הגיעו לתוך עשרה טפחים, סותר ובונה. ואם לא הגיעו, יכול בעל העליה לעכב עליו, ואפילו אמר לו בעל הבית: אני אשכור לך מקום כדי שתדור בו עד שאתקן התקרה, אפילו אינו משתמש בו אלא בעצים, אין שומעין לו, שהרי אומר לו: איני רוצה שאטרח ממקום למקום כדי שתתקן ביתך. התנו ביניהם דבר זה, אם נשאר בגובה הבית שיקח אדם חבילה בינונית על ראשו ויכנס בה תחת קורות אלו שנתעקמו, אינו סותר, ואם אינו יכול ליכנס עד שיכופו ראשו, סותר ומתקן ובונה, ואין בעל העליה יכול לעכב, שהרי התנו ביניהם תחלה. הגה: לא נדלדלו הקורות, אלא הושפלה התקרה מחמת שנכנסו כותלי הבית בארץ והגיעו עד פחות מ', הוצאות ההגבהה על שניהן, ולמעלה מ', העליון יכול לעכב, וכדרך שנתבאר. כותל שבין ראובן לשמעון, והיא של א' מהן, יכול לסתרה כשירצה, ואין השני יכול למחות. ואם הכותל רעוע, אף על פי שהוא של שניהן, אחד מהן יכול לסותרו והשני צריך לתת חלקו.

ביאור: נדלדלו קורות הבית וירדו לאויר הבית אם ירדו לתוך עשרה כו', איירי שהכתלים מטה ומעלה קיימי כדמעיקרא, אלא שהתקרה נתדלדלה וירדה למטה. ומ"ש סותר ובונה, דמשמע דהתחתון לחוד סותר ובונה, דעל בעל הבית התחתון לתקן התקרה. וקשה על הרמ"א, דה"ל לכתוב שהדין כן גם אם הושפלה התקרה ולא הכתלים (סמ"ע).

לתוך עשרה טפחים כו', דתוך עשרה טפחים אי אפשר להשתמש שם כלל, ויכול התחתון לומר לעליון אין לך כח לדחותני מרשותי (סמ"ע).

סותר ובונה כו', ר"ל בעל הבית התקרה והעליון המעזיבה (סמ"ע).

יכול בעל העליה לעכב עליו, ואפילו יאמר התחתון אני אבנה הכל משלי ואתן לך מקום לדור עד שאבנונו, יכול העליון לומר איני רוצה להטריח ולצאת (סמ"ע)

לא נדלדלו הקורות כו', לדעת המחבר אין חילוק בין נדלדלו או הושפלה, אבל לדעת הרמ"א הסובר לעיל (סעיף א) שבקלוקל תקרת העליון אין התחתון אחראי לכן מאחר ונדלדלו אי אפשר ללא תיקון התקרה זה על העליון לבד, אבל כשהושפלה שאפשר לתקנו ללא תיקון התקרה בהגבהה בעלמא לכן הוצאת הגבהה על שניהם (ש"ך א"א), ועי' רש"ד"ם [הוב"ד לעיל סק"ן] (ש"ך).

³³ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קנד סכ"ז): שני אחים שחלקו חצר מדעתן ושמו הבנין והעצים זה כנגד זה ולא השריחו על שמת האויר, והגיע לא' מהם בחלקו

לקבוע סולם בחצירו של זה לעלות לעלייתו, ולא [זכות השתמשות] יובל המים זה על זה [להביאה מן הנהר דרך שדהו של זה לתוך שלו]. והזהרו באלה [ההלכות] שהם הלכות קבועות, ורובא אמר: יש להן [זכויות אלה זה על זה כמו שאבותיהם השתמשו בהן].

שטר [חוב שירשו] יתומים, ש[הלוה] הוציא עליו שובר [שהלוה פרע לאביהם], אמר רב חמא: לא גובים אותו [החוב] ולא קורעים אותו [השטר]. לא גובים בו²¹, שיצא עליו שובר. ולא קורעים אותו, שמא כאשר יגדלו היתומים יביאו ראייה ויבטלו אותו [השובר להוכיח שהם עדי שקר]. אמר רב אחא בנו של רבא לרבינא: מהו ההלכה. א"ל: בכלם ההלכה כרב חמא, חוץ משובר שלא מחזיקים עדים בשקר. מר זוטרא בנו של רב מרי אמר: גם בזה ההלכה כרב חמא, שאם הוא שובר מעולה, היה צריך להוציא בחיי אביהם, ומזה שלא הוציא, לומדים מזה שהוא מזויף.

מתני'. [בחצר של שותפים, דרכו שיהיה בית שער לשמור פתח החצר, שישב שם בצל ומרחיק את בני רשות הרבים להציק בחצר, ומי שלא רוצה להשתתף בהוצאות] כופין²² אותו לבנות בית שער ודלת [לשער החצר, רבן שמעון בן גמליאל אומר: לא כל החצרות ראויות לבית שער. כופין אותו לבנות²³ לעיר חומה ודלתים ובריח, רשב"ג אומר: לא כל העיירות ראויות לחומה. כמה [ומן] אדם צריך להיות דירי] בעיר ויהא [נחשב] כאנשי העיר [לענין מסי]. י"ב חדש. [אבל אם] קנה בה בית דירה, הרי הוא כאנשי העיר מיד.

גמ'. זאת אומרת שבית שער הוא מעלה, והרי חסדי א' שהיה רגיל אליהו [הנביא] רגיל לדבר איתו, [אבל מאז שהחסידן עשה בית שער [לחצרון] הוא לא מדבר איתו עוד [לפי שמפסיק בעניים הצועקין ואין קולם נשמע]. אין קושי: זה [מדובר שהשער] בפנים [הוא חסרון לפי שדלת החצר נעול והעני צועק ובית שער שבפנים מפסיק הקול], וזה [מדובר שהשער] בחוץ [אינו מפסיק בפניו שהרי נכנס לתוכו, וכאן מדובר בחצר שאין לו דלת]. ואם תרצה לומר: שניהם [מדוברים] בחוץ, ואין קושי [וסתירה]: זה [מדובר] שיש לו דלת, וזה [מדובר] שאין לו דלת. ואם תרצה לומר: שניהם [מדוברים] שיש לו דלת, ואין קושי [וסתירה]: זה [מדובר] שיש לו פותחת [פי' ידית לדלת], זה שאין לו פותחת. אם תרצה לומר: שניהם [מדוברים] שיש לו פותחת, ואין קושי [וסתירה]: זה [מדובר] שהפותחת שלו בפנים [אז אין העני יכול להיכנס], זה שהפותחת שלו בחוץ [העני פותחה ונכנס].

כופין אותו לבנות בית שער ודלת לחצר. למדנו, רבן שמעון בן גמליאל אומר: לא כל חצרות ראויות לבית שער, אלא חצר הסמוכה לרשות הרבים, ראויה לבית שער, ושאינה סמוכה לרשות הרבים, אינה ראויה לבית שער. ורבנן [סוברים אע"פ שהוא רחוק מרשות הרבים] לפעמים בני רשות הרבים דוחקים ונכנסים ובאים.

כופין אותו לבנות לעיר כו', ורבן שמעון בן גמליאל אומר: לא כל העיירות ראויות לחומה. אלא עיר הסמוכה לגבול, ראויה לחומה, ושאינה סמוכה לגבול, אינה ראויה לחומה. ורבנן [סוברים אע"פ שהוא רחוק מהגבול] לפעמים קורה וכו' צבא.

רבי אלעזר שאל את רבי יוחנן: כשהם גובים [כסף לחומת העיר], גובים לפי נפשות, או אולי גובים לפי שבה ממון. אמר לו: גובים לפי ממון, ואלעזר בני, קבע בה [בהלכה זו] מסמרות [פי' תזהר לדון כן ולא תזוז ממנה].

יש שמעון, רבי אלעזר שאל את רבי יוחנן: כשהן גובין [כסף לחומת העיר], גובים לפי קירוב בתים²⁵, או דילמא גובים לפי ממון. אמר לו: גובים לפי קירוב בתים, ואלעזר בני, קבע בה [בהלכה זו] מסמרות [פי' תזהר לדון כן ולא תזוז ממנה].

רבי יהודה נשיאה הטיל [הוצאות] חומת העיר על התלמידים, אמר ריש לקיש: רבנים לא צריכים שמירה²⁶, שנאמר "אספרם מחול ירבון", למי אספר אותם. אם תאמר לצדיקים שהם רבים כחול, עכשיו הרי בכל נאמר בהם "כחול אשר על שפת הים", [וכן] צדיקים עצמם "מחול ירבון". אלא כך נאמר: "אספרם" למעשיהם של צדיקים, "מחול ירבון", וק"ו: ומה חול²⁷ שמועט, מגין על הים, מעשיהם של צדיקים שהם מרובים, לא כל שכן שמגינים עליהם.

כאשר הגיע [ריש לקיש] לפני רבי יוחנן [וסיפר לו מה שרבי יהודה עשה, ומה שהוא אמר], אמר לו, למה לא אמרת לו מזה "אני חומה ושדי כמגדלות"²⁸, "אני חומה", זו תורה, "ושדי כמגדלות",

מר ינוקא ומר קשישא בנו של רב חסדא אמרו לרב אשי: נהרדעי [פי' רב חמא בן נהרדע] לשיטתו [שלא סובר מסברא זו, שאי רוצה לגור בו כמו שגורו בו אבותי, כמו שמואל שהוא גם כן מנהרדעא], ורצא ר"נ אמר שמואל: האחין שחלקו³⁴ [ונטל זה שדה לצפון וזה לדרום והיה אביו רגיל להיות לו ליכנס דרך זו לתוך זו], אין להן לא [זכות] דרך זה על זה, ולא [זכות הנחת] חלונות זה על זה [לערער על סתימת אורן], ולא [זכות הנחת] סולמות זה על זה [אם נטל זה בית וחצר וזה נטל עלייה אין לו

³⁴ ע"י שר"ע (ח"מ סי' קעג ס"ג): האחים שחלקו הרי הם כלקוחות זה מזה, ואין להם זה על זה דרך ולא סולמות ולא חלונות ולא אמת המים, שכיון שחלקו לא נשאר לאחד מהם זכות בחלק חברו אע"פ שהיה מקודם. והוא הדין לשנים שקנו שדה כאחד וחלקו, לא נשאר לאחד מהם זכות בחלק חברו. אבל ב' שקנו שדה משני אנשים או משני אחים כשהיה נודע חלק כל אחד, והיו מחזיקים בזקים אלו, אין לאחד מהם להפסיק אמת המים ולא לשנות דבר מהנזקים שהחזיקו בהם המוכרים. הגה: שנים שחלקו חצר ונשאר באר מים חיים בחלק אחד מהן, ונשאר רשות לשני לשמש בו ונתקלקל הבאר, על שניהם לתקנו. ואם נפל אזלא חזקת הב' לענין זה, דאין לו עוד דרך לשאוב משם, אבל מקום הבאר לשניהם. אבל אם חלקו ונשאר הבאר מתחילה לאחד בלבד [אלא] שנתן רשות לשני לשאוב משם, אם נפל אזלא חזקתו לגמרי ואין לו עוד חלק בבאר אפילו חזר ותקנו:

ביאור: זה על זה דרך – כלומר שאביהם היה נוהג ללכת כאן להגיע לשדה, אין לבעל השדה לעבור בדרך שמקום הדרך שייך לאחיו (סמ"ע), אפילו אם אין דרך אחר איך להיכנס (ש"ך), אם יש כמה בתים, וכמה בורות, וכשחלקו את הבתים, וכל א' זכה בבור, זכות אביו הכי קרוב בא עם הבית (ש"ך *הרש"ם). שם, וכל זה שלא חלקו בשומא ועילוי (סמ"ע), ו"א דמיירי אפי' בשומא ועילוי (ט"ז), אחים שחלקו הבית וניתן לאחד מהם החדר שבו תנור גדול שאופין בו, ונכתב בשטר החלוקה שראובן ישתמש בתנור שאופין בו רק בערב שבת וערב יום טוב, ועתה אשת ראובן הולידה זכר, אינו רשאי להשתמש בתנור זה לסעודת ברית מילה ופדיון הבן אע"ג דיר"ט שלו הוא, כיון דבשטרות חולקין אחר לשון בני אדם, אין בכלל אלא מה שפרט להדיא, ואין כופין על כיוצא בזה משום מדת סדום כיון שזה רשות הפרטי שלו, אך לפנים משורת הדין אין ראוי לדקדק בזה עם שכינו וקרובו (פ"ח).

ולא סולמות – כשיש לא' עליה, והשני חצר ובית, אז אסור לשים את הסלום בחצר השני, וכן כשיש א' עליה והחצר, והשני יש לו הבית התחתון, אסור להצמיד את הסלום לקיר של הבית (סמ"ע).

ולא חלונות וכו' – מאחר שמדובר ללא שומא ועילוי כנ"ל, לכן יכול לבנות כנגד חלון אחיו אפילו שזה מאפיל על חלונות של השני, אף שמאפיל הבית לגמרי (סמ"ע), "א היינו שאם פתוח חלונו שיש הזיק ראייה לשני, אין לו זכות לחייבו לסתמו, שהרי בשעת עשיית החלון לא פשע בפתיחות ואינו מתחייב בסתירתו, אמנם יכול השני לבנות כנגד חלונו שמזיק לו, כדי לסלק מעליו הנזק ואין בעל החלון יכול לעצור אותו, ו"א שיכול לכופו לסותמן (ש"ך * המהרש"ך), ועכ"ז אפילו למד"א שיכול לחייבו לסתום החלון, אם אין לו אור או אור אחר, אינו יכול לחייבו לסותמן (ש"ך * המהרש"ך), ו"א דאיירי בשומא ועילוי ולכן אינו יכול להאפיל הבית לגמרי, ומש"כ שאין חלונות, היינו כאשר יש לו חלון במקום אחר, מותר לו לבנות אפילו שזה מאפיל על חלון אחיו (ט"ז).

ולא אמת המים – אע"פ שיש לבעל החצר זכות לבטל את אמת המים, כל שהוא בונה בחצרו של עצמו, מ"מ אם בשעה שמסלק את האמת המים קלקל בעל החצר לעצמו, וכעת המקלקל נזק מהמים, אע"פ שהם מימיו של השני, אין בעלים של המים חייב לתקן ולהציל מהנזק (נתה"מ).

ונתקלקל הבאר כו', אם טען ראובן בבירי על שמעון שהוא קלקל בהשלכת זבלים לשם ושמעון אומר להד"ם, צריך שמעון ליטבע (סמ"ע).

ואם נפל אזלא – מיירי שהבאר נשאר לשותפות וקנו ממנו הדרך, ואם נפלו כותלי הבאר אף שחזרו ותקנו שוב אין לו דרך, דלבאר זה נשתעבד ולא לבאר אחר. אמנם כל שגוף הדבר שנשתעבד לו ישנו בעולם, לא נסתלק השיעבוד, כמו בנפל הכותל שהחלון בתוכו, וכן בנתקלקל המרזב, והוא הדין בסי' ר"ד (סעיף ב' ט' י') בחדר שלפנים הימנו, במקום שזוכה בהדרך או שקנה ממנו הדרך, דאף אם נפל החדר וחזר ובנאו דיש לו עדיין הדרך, כיון שהמקום שעליו הדרך שנשתעבד לו ישנו בעולם, לא הפסיד הדרך, אף שנתקלקל החדר וחזר ובנאו. אמנם כשנפל הבור ודות, ושוב אי אפשר לתקנו, שוב אין לו דרך, ולא נתן לו דרך רק לצורך בור ולא לצורך דבר אחר, אבל כשחזר ותיקנו ונכנס לצורך בור לא הפסיד, וכאן צ"ל שמדובר שפירש בתנאי בשעת קנין הדרך, שלא יהיה לו דרך רק לאותו בור ולכן כשנפל איבד זכותו, אבל שם דדוקא כשנפלו כותליו וחזר ובנאו שוב לא נקרא אותו בור, אבל כשנפלו זבלים בתוכו וחזר והוציאן מיקרי אותו בור דלא הוי רק כמסיר כיסו (נתה"מ). ויש אומרים שדין זה אינו שייך בבית הכסא שהוא דבר הנצרך ביותר ויש חולקים (פ"ת).

ואין לו עוד חלק, היינו דוקא בויתר לו דרך מתנה משא"כ במכירה כוונתם שיקנה גוף הקרקע ולא אזלא השעבוד בפנילה (רע"א ופ"ת).

אלו ת"ח [אם כן הם אינם צריכים חומה]. וריש לקיש סובר כמו שדרש רבא: "אני חומה", זו כנסת ישראל [אם כן כולם צריכים חומה להפריד אותם מאומות העולם], "ושדי כמגדלות", אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. רב נחמן בר רב חסדא הטיל מט על הרבנים, א"ל רב נחמן בר יצחק²⁹: עברת על התורה ונביאים וכתובים^{30,31}. על התורה, שנאמר "אף חובב עמים כל קדושו בידך", אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, אפילו בשעה שאתה מחבב עמים [ומיאר להם פנים שישלטו על בניך], כל קדושו יהיו בידך [פי' ישראל הם בידך לשמרם]. והם תכו לרגלך", רב יוסף לימד: אלו תלמידי חכמים, שהורסים רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה. "ישא מדברותיך", לישא וליתן בדברותיו של מקום.

על הנביאים, שנאמר "גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים", אמר עולא: פסוק זה נאמר בלשון ארמית "אז" יתנו" הוא לשון לימוד, אם כולם [או רובם] ילמדו [תורה], עתה אקבצם [פי' בקרוב אקבצם בגאולה מן הגוים], ואם מעט מהם [ילמדו תורה], יחלו [פי' יבטלו] ממשא מלך ושרים.

עז הכתובים, שנאמר "מנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהם", ואמר רב יהודה: "מנדה", זו מנת המלך [פי' מגבת מסים שהן מטילין תמיד על בני המדינה]. "בלו", זו כסף גולגלת [מס כפי מספר האנשים]. "והלך", זו ארנוגא [פי' עישורי תבואות ובהמות מדי שנה בשנה]. רב פפא הטיל [הוצאות] כריית [בארן] חדש [לשתות] על יתומים³¹, א"ל רב שישא בנו של רב אידי לרב פפא: [איך הרב הטיל חיוב זה עליהם, הרי אולי לא ידלו [לא ימצאו בו מים והפסדתם חנם ויתמי לאו בני מחילה נינהו דליחלו]. א"ל: אני אקח מהם [הכסף], ואם ידלו, ואם לא, אני אחזיר להם [מה שלקחתי].

אמר רב יהודה: הכל [חייבים להשתתף בהוצאות] שערי חומות העיר, אפילו מיתומים, אבל רבנים לא צריכים שמירה³², הכל [חייבים להשתתף בהוצאות] לכריית "פתאי" [בור לשתות מים ונקרא פתאי על שם הכל המונח שם בכור לשתות בו עוברי דרכים], אפי' הרבנים. ולא אמרו [שהרבנים משתתפים] אלא [כשבני העיר] לא יוצאים עם כולם [לחפור, אלא משכיים פועלים לעשות], אבל [אם הבורות נכדים על ידי] שיוצאים ברבים [ולא שוכרים פועלים לחפור הבורות], רבנן אינם בני יציאה ברבים.

רבי פתח ואצרות בשני בצורת, אמר: יכנסו בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי גמרא, בעלי הלכה, בעלי הגדה, אבל עמי הארץ אל יכנסו. רבי יונתן בן עמרם דחק ונכנס, אמר לו: רבי, פרנסני. אמר לו: בני, קראת [בתנ"ך]. אמר לו: לא. למדת משניות. א"ל: לא. אם כן, במה אפרנסך. [א"ל: פרנסני ככלב וכעורב]³³ [שחם הקדוש ברוך הוא עליהם, והוא] פרנס אותו. אחרי שיצא, ישב רבי והצטער³⁴ ואמר: אוי לי שנתי פתי לעם הארץ. אמר לפניו ר' שמעון בר רבי: אולי הוא יונתן בן עמרם התלמיד שלך, שאינו רוצה ליהנות מכבוד תורה מימיו. בדקו ומצא [שכן הוא], אמר רבי: יכנסו הכל. רבי לשיטתו, שאמר רבי: אין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ³⁵. כמו אותו עטרה [למלך קיסר] שהטילו [המס הוצאותיו] על טבריא, באו [עמי הארץ] לפני רבי ואמרו לו: שהרבנים יתנו יחד אתנו, אמר להם: לא. אמרו לו: [אם לא תשתתף איתנו] אנחנו נברך [ויהיה מוטל רק עליכם], א"ל: שתברחו. חצי מהם ברחו. [והמלך] סילק חצי [דמי החוב] מעליהם. באו חצי אלה לפני רבי, א"ל: שהרבנים יתנו יחד איתנו [בחוב], אמר להם: לא. [אם לא תשתתף איתנו] אנחנו נברך [ויהיה מוטל רק עליכם, א"ל: שתברחו]. כולם ברכו, נשאר כובס א', [והמלך] הטיל אותו על הכובס, והכובס ברח, וערקו כולהו, פש אותו כובס, שדיה אכובס. ערק כובס, [והמלך] ביטל [מס] העטרה. א"ר: ראיתם, שאין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ.

וכמה יחא בעיר ויהא כאנשי העיר וכו'. ושאלו סתירה: [שיירה של] חמרים וגמלים³⁶ העובר ממקום למקום, ולנה בתוכה והודחה עמהן [פי' עם אנשי עיר הנדחת], הן [חייבים] סקילה וממונן פלט [לא צריכים לשרוף, שהרי הם לא בכלל אנשי עיר הנדחת, ולכן חייבים סקילה על עבודה זרה], ואם נשתהו שם שלשים יום, הן [חייבים] סייף וממונן אבר [שהם בכלל אנשי עיר הנדחת].

אמר רבא, אין קושי [וסתירה]: זה [לענין להחשב] בני עיר, זה לישוב העיר, כמו שלמדנו: המודר³⁷ הנאה מאנשי העיר, כל שנשתהא שם שנים עשר חדש, אסור ליהנות ממנו, פחות מכאן, מותר. [אבל הנודר] מיושבי העיר, כל שנשתהא שם שלשים יום, אסור ליהנות ממנו, פחות מכאן, מותר ליהנות ממנו. וכי לכל דבר צריכים "ב" חדש. והרי למדנו: [השהה בעיר] שלשים יום, [גובים ממנו] לתמחוי³⁸ [פי' מאכל עניים. והשהה בעיר] שלשה חדשים, [גובים ממנו] לקופה [של צדקה. והשהה בעיר] תשעה [חדשים, גובים ממנו] לקבורה [של עניים. והשהה בעיר] שנים עשר [חדש, גובים ממנו] לפסי העיר [פי' החומה].

אמר ר' אסי אמר ר' יוחנן: כאשר למדו במשנה שנים עשר חדש³⁹, [היינו לענין] לפסי העיר. וא"ר אסי אמר ר' יוחנן: הכל [חייבים בהוצאות] פסי העיר⁴⁰ ואפי' מיתומים, אבל רבנים לא⁴¹, שרבנים לא צריכים שמירה. אמר רב פפא: לחומה, ולפרשא [שהולך סביבות העיר לשומר] ולידע מה היא צריכה [ולטרוינא [שומר כלי זיין של בני העיר ויושב בבית אצל השער], אפילו מיתומים, אבל רבנים לא צריכים שמירה. כלל הדבר, כל דבר שיש להם הנאה ממנו אפילו מיתומים.

רבה הטיל [חיוב] צדקה על יתומים של בית בר מריון, א"ל אביי, והרי רב שמואל בר יהודה לימד: אין פוסקין צדקה על היתומים⁴² אפילו לפדיון שבוים. א"ל: אני עשיתי [כך כדי] שחשיבו אותם. "אפרא הורמיז"⁴³ אמו של מרס פרס זרקה ארנק של דינרים לפני רב יוסף, אמרה: שיהיה למצוה גדולה. רב יוסף ישב ועיין בה, מהו מצוה רבה. א"ל אביי, מזה שרב שמואל בר יהודה לימד: אין פוסקין צדקה על היתומים אפילו לפדיון שבוים⁴⁴, לומדים מה:

³⁵ עי' שו"ע (ח"מ סי' קסג ס"ה): תלמידי חכמים, פטורים ממסים, כמו שנתבאר בטור יורה דעה סימן רמ"ג. הגה: יש מקומות שנהגין שחזן בית הכנסת פטור ממסים, ומנהג הגון הוא וכן ראוי לנהוג. מיהו מדינא אינו פטור. ואם שכרוהו מתחלה לפטור ממסים, ואחר כך שכרוהו סתם, ודאי על תנאי ראשון שכרוהו.

ביאור: ת"ח פטורים ממסים – לאו דוקא אותם שלומדים יום ולילה ואין להן ענין אחר, עי' יו"ד (סי' רמג ס"א-ב) (ש"ך) כל אותם שתורתם אומנותם בין הנקראים בשם חכמים בין התלמידים שלא הגיעו לדין תלמידי חכמים עדיין כי גדר אותם שתורתם אומנותם הוא שתורתם היא קבע ומלאכתם עראי לפרנסתם עסקם ביום ובלילה עסק בתורה ומיעוט היום יוצאים מבית לפקח על מלאכתם שעשעים ע"י אחרים שתבא לידי גמר ולהביא לביתם מזונותיהם וצריכהם וחוזרים מיד לאומנות תורתם ואינה מתבטלים בדברי הבאי וגם אינם מבטלים זמן יותר אלא כדי סיפוקם כדי שלא יאטרו לבריות לא להתעשר פטורים מכל מס, הן כפי הרכוש, והן המוטל על כל א' וא' (ש"ך * מב"ט), הכר"א שאנו פורעים בזה המלכות ל"ע הת"ח פטורים, שאין עבד המלך גובה מכל א' אלא הצבור גובים ופורעים ל"ע אין לת"ח לפרוע שזה לא לפי מספר האנשים אלא הצבור מתפשרים עם עבד המלך כל מקום ומקום כפי ערכו, אמנם במקום שהמלכות גובה כפי מספר בני האדם אז ישנם מח' אם העמי הארץ חייבים לפרוע בעד הת"ח או לא, ועכ"ז אין לומר שהציבור מוחזקים, ויש לומר קיים לי, משום שיש בזה צד איסור ולא רק ממון. ואין צריך שיהיה ת"ח בעל הוראה אלא כל שקובע עתים לתלמודו ורוב עסקיו בתורה א' המורה וחד הממעיעט ובלא ת"ח יגע להעשיר אלא עוסק תמיד בתורה הרי זה פטור, והוא מש"כ תורתו קבע ומלאכתו עראי, וחייבים בני העיר לתת בעבורו המס אפי' המס הקצוב אקרקפתא דגברי אבל ת"ח שאין עוסקים בתורה תדיר כפי חנם אלא שגיעים להעשיר ומבטלים ת"ת לקבץ ממון הרבה הרי אלו חייבים בכל חיובי הצבור (ש"ך * רש"ם, ומהריב"ל), וכלול במלאכה שהת"ח יכולים לעשות היא מה שהוא עושה כדי להשיא בנותיו לפי כבודו דהאינא נתרבו הנדוניות (מהריב"ל), כאשר פטרוניהו רבנן בגמרא לרבנן דעסקי באורייתא לאו אדעתא דלא טרחי במאניהו ופרנסתן ופרנסתא אנשי ביתם פטרוניהו כל היכא דמקיימי והגית בו יומם ולילה כפי כחן וכפי יכלתן ולא יבטל מ"דת אלא לדבר מצוה לבקש כדי מזונותן ופרנסתן ופרנס' אנשי ביתם ומזונותיהם בכלל רבנן הוא דפטרי מכולהו הני מילי שאמר אבל מי שאין תורתן אומנותן ולפעמים הם שונים ולפעמים יוצאין לא פטרי מהנך מילי, ואף אם הוא תלמיד לא רב הרי הוא פטור מכל מיני מסים וארנוניות, והרי דאשכחן דאיכא מרבנן דיהבי כרגא כשאמרין בסנהדרין מדת חסידות הוה (ש"ך * מהרלב"ח). אם יש מס כדי לפרנס את הרב ואם אין לבעל תורה צורך אל הרב שלקחו כי על בחינת ההנהגה בצרכי הקהל אחר שהבעל תורה הזה תורתו אומנותו כל היום ופטור מלפרוע עמהם ואין לו עסק בצרכיהם ודאי שאינו צריך לחכם אותו לזה וגם על הבחינה הראשונה שהיא לדרוש להם ולהורות על האיסור ועל ההיתר מ"ש דלא למריה ולא לסבריה הוא צריך וכיון שא"צ לא משלם עם הציבור, כל שלרוב הדברים אין לו צורך כלל ואפילו אם יצטרך אותו לדור הוא רחוק מאוד שיצטרך אליו אלא רק פעם בב' או ג' שנים, ודאי שהוא פטור. אמנם במס על סילוק נזק, בזה יש מח' ראשונים, וכל ר"ת ודאי אלא ה"ה גבאי אחרינא אם אין הנזק בדבר שהקהל פורעים פטור מלפרוע עמהם. ואם הקהל נותנים שוחד לשופט להיות להם למגן ולחומה בכל עת שיצטרכו לעזרתו כל מי שלא ת"ח חייב לשלם וא"ל לו ליפרש מן הקהל, אבל אם אינם נותנים לשופטים כ"א לטייעם בערכאות וראובן א"צ לזה אינו מחוייב ליתן עמהם (ש"ך * אלשיך), [כהערה על האלשיך הובא בש"ך] ו"א שהרבים גובים ואין בו משום איסור מאחר והם מוחזקים ולא דווקא מס על האנשים אלא אפילו מס על הבתים (רע"א * המהר"ט ובני יעקב).

עי' המשך בהערה .

פדיין שבויים היא מצוה גדולה.

אמר רבא לרבה בר מרי: מאיפה אנו יודעים דבר זה שאמרו חכמים שפדיין שבויים היא מצוה גדולה. א"ל, שנאמר "והיה כי יאמרו אליך³⁶ אנה נצא ואמרת אליהם כה אמר ה' אשר למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי", ואמר רבי יוחנן: כל המאחר בפסוק זה קשה מחבירו.

חרב קשה ממות [פ] המת על מטתו³⁷. כאן מוכיח הגמ' מאיפה יודעים שחרב יותר קשה ממות] אם תרצה לומר: [אפשר להוכיח את זה מ]פסוק, ואם תרצה לומר: [אפשר להוכיח את זה מ]סברא. אם תרצה לומר סברא, זה [פ] חרב] מנוול [את המת] וזה לא מנוול [את המת]. ואם תרצה לומר [אפשר להוכיח את זה מ]פסוק "יקר בעיני ה' המותה לחסידיו".

רעב קשה מחרב, אם תרצה לומר [אפשר להוכיח את זה מ]סברא, זה [המת מרעב] מצטער וזה [המת בחרב] לא מצטער. אם תרצה לומר [אפשר להוכיח את זה מ]פסוק, "טובים היו חללי חרב מחללי רעב". שבי [קשה מכולם], שכולם ישנם בו [פ] שהוא ביד הנכרי לעשות בו כל חפצו אם למות אם לחרב אם לרעב].

החכמים למדו: קופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה³⁸. נגבית בשנים, שאין עושים שררות על הצבור פחות משנים. ומתחלקת בשלשה, כדיני ממונות [פ] כבית דין לעיין ולתת לכל אחד כפי טפלים התלויין בן]. תמחוי [פ] אסיפת אוכל לעניים] נגבית בשלשה ומתחלקת בשלשה, שגבייה וחלוקה שוים [פ] שגובים ומחלקים בכל יום עבור אותו היום, לפיכך אין גבוי בשנים שלא יצטרכו לטרוח ולבקש את השלישי לחלק]. תמחוי, גובים ומחלקים] בכל יום³⁹, קופה, גובים ומחלקים] מערב שבת לערב שבת. תמחוי [הוא צדקה] עבור עניי עולם, קופה, עבור עניי העיר. ורשאים בני העיר לעשות [ממה שגבו עבור

³⁶ זכר ארבע דברים מיתה חרב רעב שבי והתנא מלמעלה למטה חשיב אותם, המיתה שהיא טבעית כהנהגת העולם מעצמו, וחרב שלא כהנהגת העולם גמרי, ע"י האדם, ואלו הרעב קצת הוא כהנהגת העולם מעצמו ומ"מ אין זה מנהגו של עולם לגמרי, כי כאשר העולם נוהג כמנהגו יש בעולם פרנסה לכל בריה, ושבי כולל כלם, ויש להבין (מהר"ל).

³⁷ רש"י ירמיה שם.

³⁸ ע"י ש"ע (י"ד סי' רנו ס"ג): הקופה אינה נגבית בפחות משנים שאין עושים שררה על הצבור בממון בפחות משנים אבל לאחר שנגבית אחד נאמן עליה להיות גובר וכן יכולים למנות שני אחים להיות גוברים ואינה מתחלקת אלא בשלשה לפי שהיא כדיני ממונות לעיין על כל עני ועני כמה ראוי ליתן לו ותמחוי כמו שמתחלק בשלשה כך אינו נגבה אלא בשלשה לפי שאינו דבר קצוב וצריכים לעיין על כל אחד ואחד כמה ראוי ליתן:

ביאור: שררה על הצבור, היינו שממשכנים על הצדקה למי שבידו ליתן (ט"ז ש"ך).

אחים, ששנים לא משום נאמנות אלא משום שררה (ש"ך).

וצריכים לעיין כל א', לפי ההתמחו נגבה בכל יום לפי צורך השעה לאכילה מה שאין כן בקופה שהוא דבר קצוב תמיד בשוה (ט"ז).

³⁹ ע"י ש"ע (י"ד סי' רנו ס"ד): התמחוי נגבה בכל יום והקופה מערב שבת לערב שבת והתמחוי לעניי עולם והקופה לעניי אותם העיר בלבד רשאים בני העיר לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה ולשנותם לכל מה שירצו מצרכי צבור ועל"פ שלא התנו כן בשעה שגבו ואם היה במדינה חכם גדול שהכל גובים על דעתו והוא יחלק לעניים כפי מה שיראה ה"ז יכול לשנותו לכל מה שיראה לו מצרכי צבור: הגה וה"ה לגבאי הממונה מבני העיר וה"ה ביחיד שהתנדב צדקה ונתנה לגבאי אבל אם מינה בעצמו גבאים אין בני העיר יכולים לשנותה דלא על דעתם התנדב וכן אם פירש הנותן ואמר שיתנו לעניי העיר או לעני פלוני אין להם לשנותה אפילו לת"ת בני העיר שמינו גבאי ונתמדה החבילה ונפרדו זה מזה ועדיין מעות צדקה ביד הגבאי אם היה רשות ביד הגבאי בתחילה לעשות מה שירצה גם עתה יעשה מה שירצה ואם בתחילה הוצרך לימלך בבני העיר גם עכשיו יעשה כן ואם א"א לו לימלך או שאינו יכולין להשוות דעתם יעשה הגבאי מה שירצה ובלבד שיעשה בו דבר מצוה וע"ל סימן ר"ט סעיף ב'.

ביאור: לכל מה שירצו, אפילו לדבר רשות, אבל זה רק בדבר קבוע, אבל במקרה שגבו לדבר מסוים אסור לשנות לדבר אחר (ט"ז וש"ך).

וה"ה לגבאי הממונה, ציבור יכול לשנות לדבר רשות, אבל גבאי רק ישנות לדבר מצוה, שונה מחבר העיר שיכול לעשות מה שירצה, ויתכן שהרמ"א מדבר במקום שמנהג הוא שהגבאי עושה כרצונו במעות (ש"ך).

שהתנדב, המקדיש ממון שהרווח ילך לשיבה פלוני, ונחרב הישיבה, ואז א' חיל להחזירו ליושנה אינו יכול לשנות לצדקה אחרת (פ"ת).

ונתנה לגבאי, הממונה על הצבור, דכיון דליד ממונים שלהם נתן על דעתן התנדב (ש"ך).

אין להם לשנות, כיון שאמר לעניי העיר מיד זכו בה אותם העניים והוי כאלו בא הממון לידם (ט"ז, ש"ך).

הקופה לתמחוי וחלקו לעניים עולם אם ירבו עליהם. וכן מותר להם לעשות ממה שגבו עבור התמחוי [עבור הקופה, ולשנותה לכל מה שירצו].

ורשאיין בני העיר להתנות על המדות [פ] להקטין הסאה של העיר או להגדילן ועל השערים⁴⁰ [פ] לקבו שלא ימכור חטים שנה זו יותר מכך וכך דמים], ועל שכר פועלים, ולהסיע על קיצתן [פ] לקנוס אלו שעוברים על דבריהם].

אמר מר: אין עושין שררות על הצבור פחות משנים. מאיפה אנו יודעים את זה. אמר רב נחמן, נאמר בספוק "והם יקחו את הזהב וגו'" [ומדויק בפסוק "הם" דווקא רבים. מלשון זה משמע] שלא עושים שררות, הרי [ללא זה] הם נאמנים, זו ראייה לרבי חנינא, שאמר רבי חנינא: מעשה רבי מינה שני אחים על הקופה [שהרי לגבי עדות, הם נחשבים כאחד מפני הקירבה].

מהו השררות [שיש לגבאי צדקה]. שאמר רב נחמן אמר רבה בר אבהו: לפי שממשכנין על הצדקה [פ] כאשר קבעו כמה כל א' צריך לתת, וא' לא רוצה לתת, נכנסים לביתו להוציא משכון עד שיפרע לצדקה] ואפילו בערב שבת⁴⁰ [שיש פתחון פה לבעה"ב לומר טרוד אני]. וכי זה נכון, והרי נאמר "ופקדתי על כל לוחציו" [אם כן רואים אסור למשכן]. אין ואמר ר' יצחק בר שמואל בר מרחא בשם רב: ואפי' על גבאי צדקה. אין קושי [וסתירה]: זה [שכתוב שממשכנים מדובר] בעשיר, וזה [שכתוב שזה אסור מדבר באדם] שאינו עשיר⁴¹. כמו [המקרה ה]זה של רבא, כפה⁴² את רב נתן בר אמי⁴³, ולקח ממנו ארבע מאה זוז לצדקה.

[נאמר בפסוק] "והמשכילים יזהירו כוזהו הרקיע וגו'", זה דיין שדן דין אמת לאמתו, "ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד", אלו גבאי צדקה. למדו בברייתא: "והמשכילים יזהירו כוזהו הרקיע" זה דיין שדן דין אמת לאמתו וגבאי צדקה [פ] המשכילים אל עני מה הוא צריך]. "ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד", אלו מלמדי תינוקות [שמלמדו ומחנכין אותן בדרך טובה].

כגון מי [הוא מלמד תינוקות שהוא מצדיקי הרבים]. אמר רב: כגון רב שמואל בר שילת. [שהיה מקרה] שרב מצא את רב שמואל בר שילת שהיה עומד בגינה. א"ל: עזבת את הנאמנות שלך [שהיית רגיל ללמד הילדים באמונה ולישב על גבם תמיד]. אמר לו: הרי י"ג שנים שלא ראיתי [את הגינה שלי], וגם עכשיו דעתי עליהם. ותלמידי חכמים [העוסקים בתורה תמיד] מה נאמר עליהם. אמר רבינא: "ואהבינו כצאת השמש בגבורתו".

ת"ר: גבאי צדקה אינן רשאיין ליפרד זה מזה⁴⁴ [כאשר עוסקים בגביית הצדקה מפני החשד שלא יאמרו זה הגובה יחידי דעתו לגנוב]. אבל [מותר ש]זה יפרד לשער [לגבות מאלה שיושבים בשער] וזה לחנות [לגבות מאלה שיושבים בחלות, כל זמן שרשאים שניהם יחד].

[גבאי צדקה] מצא מעות בשוק [שהם הפקר], לא יתנם בתוך כיסו [שלא יאמרו מעות של צדקה הוא גנוב]. אלא נותנן לתוך ארנק של צדקה, ולכשיבא לביתו יטלם [לעצמו]. כיוצא בו, היה נושה בחבירו מנה ופרעו בשוק [בשעה שחבירו עסוק בגביית צדקה], לא יתנו לתוך כיסו, אלא נותנן לתוך ארנק של צדקה, ולכשיבא לביתו יטלם.

החכמים למדו: גבאי צדקה שאין להם עניים לחלק⁴⁵, פורטים [את הפרוטות שגבו ולוקחין דינרי כסף לפי שהפרוטות של נחושת מחלדות] לאחריים ואין פורטיין לעצמן [פן יחשדו שפורטיין בוזל].

גבאי תמחוי שאין להם עניים לחלק [את האוכל שאספון], מוכריין לאחריים ואין מוכריין לעצמן. מעות של צדקה אין מונין אותן שתיים [שתיים], אלא אחת אחת [פן יאמרו שנים הוא נוטל ואינו מונה אלא אחד]. אמר אביי: בתחילה לא ישבתי על מחצלות של בית הכנסת [שקנו אותם ממעות הקופה], כיון ששמעתי את זה שלמדנו: ו[מותר] לשנותה לכל מה שירצו, ישבתי. אמר אביי: בתחילה רב [פ] רבה] עשה שתי ארנקים, א' לעניי העולם, ואחד לעניי העיר, כיון ששמע את זה שאמר שמואל לרב תחילא בר אבדימי: עשיתי כיס אחד

⁴⁰ ע"י ש"ע (י"ד סי' רמח ס"ב): ממשכנים על הצדקה אפילו בערב שבת.

⁴¹ ע"י ש"ע (י"ד סי' רמח ס"א): אדם חייב צדקה אפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן ממה שיתנו לו ומי שנותן פחות ממה שראוי ליתן בית דין היו מוכני אותו ומכין אותו מכת מרדות עד שיתן מה שאמדהו ליתן ויורדים לנכסיו מפני ולוקחין ממנו מה שראוי לו ליתן:

ביאור: אפילו עני המתפרנס, היינו אם יש לו יתרון מעל מה שהוא צריך, מזה אפשר לתת צדקה (ש"ך).

כופין אותו, ו"א דהיינו לעשיר ולא לעני, ו"ח (ש"ך).

בפניו, היינו דווקא בפניו, שאין יורדין לנכסיו עד שמודיעים לו (ש"ך), אמנם אם אי אפשר להודיע לו יורדים (פ"ת).

ע"י ש"ע (י"ד סי' רמח ס"ז): אדם שוע שנותן צדקה יותר מהראוי לו או שמיצר לעצמו ונותן לגבאי כדי שלא יתבייש אסור לתובעו ולגבות ממנו צדקה והגבאי שמכלימו ושואל ממנו עתיד הקב"ה ליפרע ממנו.

והתנתג עליו [כל כל העושה תנאי עם הצבור לחלקם לכל הבא], הוא [פי' רבה] גם עשה כיש אחד והתנה עליו. רב אשי אמר: אני לא נצריך להתנות, שכל שבא בא [לתת מעות לקופה] על דעת שלי [נותן], ואני נותן למי שאני רוצה.

שני שוחטים [שהסכימו ביניהם שכל אחד מהם ישחוט ביום אחר], ועשו תנאי יחד, שכל מי שעושה ביום של חבריו יקרע לעור [הבהמה ששחט שלא ביומן]. הלך אחד מהם עשה ביום של חבריו, וקרעו לעור, באו לפני רבא, ורבא חייב אותו לשלם [על הזיק שעשה לעורו של חבריו]. רב יימר בר שלמיא שאל שאלה מברייתא לרבא: [רשאין בני העיר] לקנוס לאלה שעוברים על דברייהם. רבא לא ענה לו. אמר רב פפא: טוב שלא ענה לו, היינו רק במקום שאין אדם חשוב⁴², אבל במקום שיש אדם חשוב, אינם יכולים להתנות [אלא בפניו].

החכמים למדו: אין מחשבים בצדקה עם גבאי צדקה [לחקרו למי הוא נתן הכסף], ולא בהקדש עם הגבורין, ואף על פי שאין ראה לדבר [לענין גבאי צדקה אלא רק גזבר של הקדש], זכר לדבר, שנאמר "ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים".

א"ר אלעזר: אף על פי שיש לו לאדם גזבר נאמן בתוך ביתו, ימנה [את הכסף שהוא מוסר בידו] וישימו בכיס, שנאמר "ויצורו וימנו".

אמר רב הונא: [אם בא עני ואמר פרנסוני] בודקים [אם באמת צריך, כאשר הוא מבקש] מזונות ואין בודקין [כשהוא ערום ומבקש] בגדים⁴³ [אלא נותנים לו מיד]. אם תרצה לומר [אפשר להוכיח את זה מ]פסוק, ואם תרצה לומר [אפשר להוכיח את זה מ]סברא. אם תרצה לומר [אפשר להוכיח את זה מ]סברא, זה מתבזה וזה לא מתבזה. אם תרצה לומר [אפשר להוכיח את זה מ]פסוק "הלא פרוש לרעב לחמך" [והמילה פרוש] כתוב בשי"ן [אע"פ שהקרי היא עם אות בסמ"ך, ופירושו] שתחקור [בתחילה] ואחר כך תתן לו. ושם נאמר "כי תראה ערום וכסיתו", [ומדויק מזה שכתוב] "כי תראה" [שתתנו לו] מיד.

ורב יהודה אמר: [אם בא עני ואמר פרנסוני] בודקים [אם באמת צריך, כאשר הוא מבקש] בגדים ואין בודקין [למזונות]. ואם תרצה לומר [אפשר להוכיח את זה מ]סברא, ואם תרצה לומר [אפשר להוכיח את זה מ]פסוק, אם תרצה לומר [אפשר להוכיח את זה מ]סברא, זה [הרעב] מצטער, וזה [שאיין לו בגדים] לא מצטער. אם תרצה לומר [אפשר להוכיח את זה מ]פסוק, נאמר כאן [בענין צדקה של אוכל] "הלא פרוש לרעב לחמך", פרוש [משמע] מיד, וכמו שקוראים [את הפסוק ולא אין שכתוב], ושם [בענין שצדקה של בגדים] נאמר "כי תראה ערום וכסיתו", כשיראה לך [שאינו רמאי אז תתן לו].

למדנו בברייתא כדברי רב יהודה: אמר [עני לגבאי צדקה] כסוני [עם בגדים], בודקין אחריו, [אבל אם העני אומר] פרנסוני, אין בודקין.

למדנו שם: אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מכר [הנקנה] בפונדיון⁴⁴ [היינו כאשר קונים] ארבע סאין [של חטים] בסלע [אם כן הפונדיון שוה חצי קב. אבל עני שיושן [בלילה בעיר], נותנין לו [גם] צרכי לינה. מהו צרכי לינה. אמר רב פפא: מטה וכרית [לשים תחת ראשו. ואם העני נשאר ל]שבת, נותנין לו מזון שלש סעודות.

למדנו: אם היה מחזיר על הפתחים [והעני בא לקופה לבקש כסף], אין נזקקין לו [אחרי שלמד לחזור על הפתחים דיו בכך]. היה עני שהיה מחזיר על הפתחים שבא לפני רב פפא, [ורב פפא] לא הזדקק לו [להביא לו כלום אפילו לפרנסה]. א"ל רב סמא בנו של רב ייבא לרב פפא: אם הרב לא יזדקק לו, אנשים אחרים לא יזדקקו לו, ושהוא ימות. [רב פפא ענה לו] והרי למדנו: אם היה עני המחזיר על הפתחים, אין נזקקין לו. א"ל [כך פירוש הענין] אין נזקקין לו למתנה מרובה⁴⁵, אבל נזקקין לו למתנה מועטת.

אמר רב אסי: לעולם אל ימנע אדם עצמו מלתת שלישיית השקל⁵⁰⁴⁶ בשנה בשנה, שנאמר "והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישיית השקל בשנה לעבודת בית אלהינו".

⁴² עיי' ש"ע (ח"מ סי' רלא ס"ח) הוב"ד לעיל הערה 45.

⁴³ עיי' ש"ע (י"ד סי' רנו ס"ד) הוב"ד לעיל הערה 39.

⁴⁴ עיי' ש"ע (י"ד סי' רנא ס"ו). מי שבה ואמר האכילוני אין בודקין אחריו אם הוא רמאי אלא מאכילין אותו מיד היה ערום ובה ואמר כסוני בודקין אחריו אם הוא רמאי ואם מכירין אותו ממסין אותו מיד.

⁴⁵ עיי' ש"ע (י"ד סי' רנא ס"א).

⁴⁶ עיי' ש"ע (י"ד סי' רנא ס"א): עני המחזיר על הפתחים אין נותנין לו מהקופה מתנה מרובה אלא מתנה מועטת.

ביאור: מהקופה - וה"ה מכל יחיד ויחיד א"צ לתת לו מתנה מרובה (ש"ך).

⁴⁷ שלישיית השקל וכו'. כי הצדקה היא שלישי מן כל המדות אשר נכללו בכתוב, שאמר כי אני ה' עושה חסד ושפט וצדקה בארץ, ודבר זה בארנו אצל

ואמר רב אסי: שקולה צדקה כנגד כל המצות, שנאמר "והעמדנו עלינו מצות וגו'", לא כתוב "מצוה" אלא "מצות".

(סימן: גדול מקדש משה)

א"ר אלעזר: גדול המעשה יותר מן העושה⁴⁸, שנאמר "והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם" [ומזה שכתוב "מעשה הצדקה" ולא "והיתה הצדקה שלום", רואים שכונות הפסוק לטורח המשים את חבריהם]. זכה [למזל טוב], "הלא פרוש לרעב לחמך" [פי' הווכה לתת כספו לעניים], לא זכה, "ועניים מרודים תביא בית" [עניים מרודים פי' זו ממשלת רומי שצווקת תמיד הבו הבו שאנו צריקין]. אמר רבא לבני מחוזא: בבקשה מכם, תעשו אחד עם השני [פי' תגבה צדקה א' מהשני], כדי שיהיה שלום במלכות.

וא"ר אלעזר: בזמן שבהמ"ק קיים, אדם שוקל שקלו [פי' נתן חצי שקל לתרומת הלשכה] ומתכפר לו, עכשיו שאין בהמ"ק קיים, אם עושין צדקה, מוטב, ואם לא, באים עובדי כוכבים ונוטלין בזרוע, ואעפ"כ נחשב להן לצדקה, שנאמר "ונוגשין צדקה". אמר רבא: ילד המשגשג [פי' משגע ומדריך] דרכי אמו [פי' רב ששת המכונה כך, שגרם להטותה מדרך שאר נשים] אמר לי דבר זה:

בא מיכה והעמידן על שלשה (מכות דף כ"ד) והרי הצדקה נחשב שליש מן הכל ולפיכך יתן שליש שקל לצדקה כל שנה במה שהצדקה היא שליש ג"כ (מהר"ל).

שקולה מצוה הצדקה וכו' ביאור זה כי כאשר הוא נותן צדקה, דבר זה נקרא שעושה צדק ויושר שהרי מצוה זאת בפרט נקרא צדקה, שתראה כי המצוה הזאת הצדק, וכל המצות הם הצדק והיושר, וכדכתיב וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל החוקים האלה, ומאחר כי מצוה זאת בפרט נקראת צדקה מפני שהוא עצם הצדקה כמו שמורה על זה השם שנקראת צדקה ולא תמצא זה במצוה אחרת, לכך שקולה כנגד כל המצות, אף על גב שכל אחת יש בה הצדק. ועוד כי תרגום צדקה זכוותא, שתלמוד מזה הצדקה היא זכות הנפש, כי מי שנותן צדקה מפני כי יש לו זכות וטוב הנפש, ולכן חונן הדל וכל מצות הם זכות נפש האדם, ולכן אמר כי שקולה מצות הצדקה כנגד כל המצות, וזה מבואר עוד במקום אחר*).

גדול המעשה וכו'. ר"ל כאשר הצדקה היא מוכרחת ע"י עשוי, וכל צדקה הוא ויתור ולפנים משורת הדין, וכאשר היותר ולפנים משורת הדין הוא מוכרח, וליכ הצדקה היא נמצאת, הדבר הזה נותן שלום שלא יבא מחלוקת. כי המחלוקת ולפנים משורת הדין הם שני הפכים, כי בעל המחלוקת אינו נכנס לפנים משורת הדין, ומעמיד דבריו על הדין לגמרי, וכאשר מעשין על הצדקה שהוא לפנים משורת הדין, עד שנמצא לפנים משורת הדין לגמרי, דבר זה נותן שלום לגמרי, ואפילו במלכות, אף על גב שדרך להיות נמצא מדון וריב במלכות, שאין דרך להיות נמצא ויתור בענין זה, ועם כל זה כאשר מעשין על הצדקה עד שנמצא בעולם מדת היותר ולפנים משורת הדין בהכרח, לכך נמצא שלום במלכות. ודבר ברור הוא כי המשפיע צדקה אל זולתו הוא הפך מי שנכנס עם הזולת במחלוקת ומתנגד לו, ולכן מעשה צדקה שלום. וכאשר כופין ומעשין על הצדקה להשפיע הזולת, [המחלוקת] מסולק לגמרי מכל וכל, שאין כאן מתנגד אל הזולת, עד שיש שלום לגמרי.

והבן מה שאמר גדול המעשה מן העושה צדקה, כי תינתן צדקה נחשב יציאה אל הפעל, מה שמשפיע אל אחר, והמוציא אחר אל הפעל הוא יותר עליון מאותו דבר שיוציא אל הפעל, ומזה הטעם המעשה והכופה על הצדקה מביא שלום. והבן זה כי אי אפשר לפרש יותר**).

והמשכילים ישכילו כזוהר הרקיע וכו'. פי' זה כי יהיה אל המשכילים עולם הבא, כי עולם הבא הוא המציאות בלי שום העדר כלל, ולכן אמר כזוהר הרקיע, כי האור יש לו המציאות ביותר, עד שכל דבר נמצא באור, ובחושך הכל בלתי נמצא וכאלו הוא נעדר כמו שהתבאר, ולפיכך אמר המשכילים כזוהר הרקיע, כי האור יש לו המציאות ביותר, כלומר אותם שהם משכילים אחרים, מפני שהם משכילים את הרבים, אשר הרבים הם כל המציאות, וא"כ העולם תלוי בהם, לכך יהיה להם מציאות בעה"ב בלי שום העדר, עד שיאמר עליהם שהם כזוהר הרקיע.

וזהו דין שדן דין אמת לאמתו, שהם משכילים בעלי דינים מה יעשו, והדין הוא שכלי ולכן קראם משכילים. ומה שאמר זה שדן דין אמת לאמתו, לאפוקי לפי סברתו, אף על גב שזה ג"כ דין אמת, כי אין לדין רק מה שענינו רואה, מ"מ שיהיה לו שכר זה עליו זה אינו, רק שדן דין אמת לאמתו ממש, שהוא דין תורה ולכן אמר שדן דין אמת לאמתו, וזה שנקרא שהוא משכיל בעל הדין מה שעשה, כאשר הוא לאמתו. אבל אם אינו לאמתו לא השכיל אותו, רק סברתו אמר.

עיי' המשך בהערה

⁴⁷ עיי' ש"ע (י"ד סי' רמט ס"ב): לעולם לא ימנע אדם עצמו פחות משלישיית השקל לשנה ואם נתן פחות מזה לא קיים מצות צדקה.

⁴⁸ עיי' ש"ע (י"ד סי' רמט ס"ה): אם יכול לעשות לאחרים שיתנו שכרו גדול משכר הנותן.

צדקה נאמר "מתן בסתר יכפה אף ויחיד בחיק חמה עזה". והוא חולק על רבי יצחק, שאמר ר' יצחק: [העושה צדקה בסתר] "אף" כופה, [אבל] "חמה" אינו כופה, שנאמר "ויחיד בחיק חמה עזה", אף על פי ששוחד בחיק [פני] שעושה צדקה בסתר, חמה עזה [פני] הוא עדיין בתוקפה, אבל רבי אלעזר סבר שמש"כ "שוחד בחיק" מדבר על התחלה "ויחיד בחיק יכפה חמה עזה".

יש שאמרו, א"ר יצחק: כל דיין שנוטל שחד, מביא חמה עזה לעולם, שנאמר "ויחיד בחיק וגו'".

ואמר רבי יצחק: כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, והמפייסו בדיבורים⁴⁹, מתברך ב"א ברכות. הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, שנאמר "הלא פרוש [לרעב לחמך] ועניים מרודים תביא בית כי תראה עוים [וכסיתו ומבשרך לא תתעלם]". והמפייסו בדברים מתברך באחת עשרה ברכות, שנאמר "וְיִפְקֹד לְרַעַב נַפְשׁוֹ וּנְפֵשׁ נַעֲנָה תְּשִׁיבֵהוּ וּזְרוּחַ בַּחֲשֵׁךְ אֲוָרָךְ וְאֶפְלָתְךָ כְּצֹהָרִים, וְנַחַךְ ה' תְּמִיד וְהַשְׁבִּיעַ בְּצַחְצוּחוֹת נַפְשׁוֹ [ועצמתך יחליץ והיית כגן נה] וכמוצא מים אשר לא יִכְזְבוּ מִימִינִי, וּבְנוּ מִמֶּךָ חֲרֻבוֹת עוֹלָם מוֹסְדֵי דוֹר וְדוֹר תִּקְוָם [וְיִקְרָא לְךָ גֵר וְפָרַץ מְשׁוֹבֵב] וְתִיבּוֹת לְשִׁבְתֶּךָ".

ואמר רבי יצחק, מהו שנאמר "רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד". משום שרודף צדקה ימצא צדקה [משמע יבא לידי עניות וימצא בני אדם שיעשו לו צדקה]. אלא לומר לך: כל הרודף אחר צדקה, הקדוש ברוך הוא ממציא לו מעות ועושה בהן צדקה. רב נחמן בר יצחק אמר: הקדוש ברוך הוא ממציא לו בני אדם המהוגנים לעשות להן צדקה, כדי לקבל עליהם שכרו. [רב נחמן בר יצחק בא] להוציא ממה. להוציא ממה שרבה דרש, שרבה דרש, מהו שנאמר "ויהיו מושלים לפניך בעת אפך עשה בהם". אמר ירמיה לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, אפילו בשעה שאנשי ענתות כופין את יצרן ומבקשין לעשות צדקה לפניך, הכשילם בבני אדם שאינן מהוגנים, כדי שלא יקבלו עליהן שכן [ירמיה הנביא קילל אותם שהם היו מנסים להרגו].

רבי יהושע בן לוי אמר: כל הרגיל לעשות צדקה, זוכה הויין לו בנים בעלי חכמה, בעלי עושר, בעלי אגדה. בעלי חכמה, שנאמר

בשם ר' אלעזר, מהו שנאמר "וילבש צדקה כשריון". לומר לך, מה שריון זה, כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון גדול, אף צדקה, כל פרוטה ופרוטה מצטרפת להשבון גדול. רבי חנינא אמר [לומדים את זה] מכאן מכאן "וכבגד עדים כל צדקותינו" [כלומר אף כל צדקותינו נמאסו מחמת רשעינו כבגד מאוס שהאדם מסירו מעליו], מה בגד זה, כל חוט וחוט מצטרפת לבגד גדול, אף צדקה, כל פרוטה ופרוטה מצטרפת להשבון גדול.

למה קרו לו ילד המשגשג [פני] משגע ומדריך דרכי אמו. שרב אחדברי בר אמי שאל את רב ששת: מאיפה אנו יודעים שמצורע בימי ספורו [פני] בז' ימים שביין מטמא להצפרים להבאת קרבנותיו מטמא אדם⁴⁹. אמר לו: הואיל ומטמא בגדים [שנאמר ביום השביעי "וכבס בגדיי"] מטמא אדם. א"ל: אולי טומאה בחבורים שונה [ורק בגדי לבושו שהם כמותו נטמאים, אבל שאר בגדים הנובע בהם, וכן אם יגע באדם לא יטמא], שהרי המזוי נבילה מטמא בגדים [שהוא לובש] ואינו מטמא אדם [או שאר דברים שהוא נוגע בהם].

אמר לו: ואלא מאיפה אנו יודעים ששרץ מטמא אדם⁵⁰. [וכי] לא משום שהוא מטמא בגדים. א"ל, שרץ נאמר בו בפירוש "או איש אשר יגע בכל ימים". אלא שכבת זרע⁵¹ מאיפה אנו יודעים שמטמא אדם. [וכי] לא משום ששואח הוא מטמא בגדים [כמש"כ "וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע וכו'"] ולומדים [שהוא] מטמא אדם. א"ל, גם שכבת זרע נאמר בו בפירוש "או איש", לרבות את הנוגע. [רב אחדבוי] ענה [לרב ששת] בבדיחה [לפי שהיה רב ששת נכשל בתשובותיו] רב ששת הצטער, ורב אחדבוי בר אמי נהיה אילם ושכח תלמודו. הגיע אימו [של רב ששת] ובכתה לפניו, וצרחו [לפניו שיתפלל עליו], ולא התייחס אליה. אמרה לו: תראה את הדדים האלה שהוא ינק מהם. [אז רב ששת] התפלל עליו [על רב אחדבוי] ונתרפא.

ועד שיגענו לזה [הענין], מאיפה אנו יודעים [שזב בימי ספורו מטמא אדם]. כמו שלמדנו, ר"ש בן יוחי אומר: נאמר ככוס בגדים בימי ספורו, ונאמר ככוס בגדים בימי חלוטו, מה שם [פני] בימי חלוטו מטמא אדם, אף כאן [פני] בימי ספורו מטמא אדם.

אמר רבי אלעזר: גדול העושה צדקה בסתר⁵² יותר ממשה רבינו, דאילו במשה רבינו נאמר "כי יגורת מפני האף והחמה", ואילו בעושה

⁴⁹ עי' רמב"ם (טומאת צרעת פ"א ה"ב): כל שבעת הימים האלו עדיין הוא אב הטומאה מטמא אדם וכלים במגע לא במשא שהרי הוא אומר והיה ביום השביעי וכבס את בגדיו וגו' מלמד שהיה מטמא בגדים וכבס שהיה מטמא בגדים במגע כן מטמא אדם במגע שכל המטמא בגדים מטמא אדם, וביום השביעי מגלחו הכהן תגלחת שנייה כראשונה ומכבס בגדיו וטובל ויטהר מטמא אחרים, והרי הוא ככל טבולי יום ואוכל במעשר, העריב שמשו אוכל בתרומה, הביא כפרתו אוכל בקדשים כמו שביארנו.

⁵⁰ עי' רמב"ם (שאר אבות הטומאה פ"ד ה"ב): השרץ אב מאבות הטומאות מטמא אדם וכלים במגע וכלי חרס באויר ואינו מטמא במשא, והנוגע בו אינו מטמא בגדים בשעת מגעו, ושיעור טומאתו בכעדה וכל השרצים מצטרפין לכעדה.

⁵¹ עי' רמב"ם (שאר אבות הטומאה פ"ה ה"א): שכבת זרע מאבות הטומאה מטמא אדם וכלים במגע וכלי חרס באויר ואינה מטמאה במשא ואין המתטמא בה מטמא בגדים בשעת מגעו, ואחד הנוגע בה ואחד הרואה אותה בבשרו שניהן ראשון לטומאה דין תורה, וכמה שיעורה לנוגע בכעדה ולרואה בכל שהוא, ואין הרואה טמא עד שתצא ממנו ויחתום ממנו פי אמה שנאמר אשר תצא ממנו שכבת זרע, לפיכך אפילו ראה בקיסם הואיל והגיע לפי אמה נטמא, ואחד הרואה מחמת בשרו או הרואה באונס טמא. [ראב"ד] עד שתצא ממנו ויחתום ממנו פי אמה. א"א זה שייבש דכל משהו א"צ חתימת פי האמה דא"כ אינו מייטה ורב הונא שאמר פרק המפלת אף עצמו אינו מטמא אלא בחתימת פי האמה פליג אדרבי שמלאי שאמר לרואה במשהו דרב הונא סבר אף הרואה משום נוגע הוא ואפילו שלא בקיסם בעי שיעור הילכך אי מפיק לה בקיסם ולא נגע טהור הוא אפילו כמה והנה כל דבריו מבולבלין.

⁵² ויש מקשים מ"ל דפליג ר"א אדר' יצחק שאמר אף כופה, חימה אינו כופה, הרי ר' אלעזר ג"כ לא אמר רק דעושה צדקה לא כתיב רק מתן בסתר יכפה אף. ואין זה קשיא דודאי ר"א סבירא לו דאין חלוק בין אף לחימה דאם יש מחלוק מייטה רביה גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה כי במשה כתיב כי יגורת מפני האף והחימה, שמה משה היה מתירא משינהם ביחד ואלו מתן בסתר יכפה אף בלבד אלא כי ר"א סבירא לי' דלמעלה אין לחלק בין זה לזה ובין אחד לשנים ומכ"ש שאין לחלק בין זה לזה דאפי' בין אחד לשנים אין לחלק ועל זה אמר ופליגי דר' יצחק שאמר אף כופה חימה אינו כופה ועוד דמנלי' לר' יצחק לומר אף כופה חימה אינו כופה אי משום דכתיב מתן בסתר יכפה אף ואמרו אף כופה וכ"ש חימה כמו שהביאו הא"ש דבמקום אחר משמע אף יותר קשה אלא בודאי ר"ב לא ליישב וכי לא הי' כחו של משה יותר ממתן בסתר ולמה הי' אף וחימה לכך אמר כי מתן בסתר לא יכפה רק אף אבל

חימה לא ומשה ירא מן החימה ולא הי' ירא מן האף רק כאשר הי' שם חימה ואז האף הוא תוספת על החימה ולכן הי' ירא מן אף וחימה ופשוט הוא. ויש לך להבין דברים אלו במעלת הצדיק שהוא בסתר עד שאין מושלים בה כוחות החיצוניות אשר הם מתנגדים לאדם כי האדם הוא מורכב מגוף ונפש ואלו שניהם אי אפשר שיהיו בלא חסרון ולכן אי אפשר שלא יהי' מתנגד לאדם כנגד הגוף וכנגד הנפש. [האף] מתנגד לגוף כי האף הוא מתנגד אל הגוף וחימה מתנגד לנפש שנקרא חימה על שם האישיות והוא מתנגד לנפש שהוא אש ג"כ והדבר הזה ידוע לנבונים מאוד. ומשה הוא שהי' מגוף ונפש ואי אפשר שלא יהי' דבק בהם החסרון הי' ירא מן אלו שתי כוחות והם כוחות החיצוניות וכדכתיב כי יגורת מפני האף והחימה אבל הצדקה בסתר מצד שהוא צדקה בסתר הוא נבל מן אלו כוחות החיצוניות שאי אפשר שהי' שולטים בו. ולפיכך אמר הנותן צדקה בסתר הוא יותר ממשה שהי' ירא מן אלו שתי כוחות חיצוניות אבל מדריגת צדקה בסתר אין כוחות החיצוניות שהם אף וחימה שולטים לשם. ויש לך להבין בחכמה מאוד ענין אלו שתי כוחות החיצוניות שהם האף והחימה והנותן צדקה בסתר כופה את האף ואת החימה. וקאמר דפליג אדר"י שאמר שאינו כופה רק אף אבל חימה אינו כופה. כי כח האף אינו כמו כח החימה, והדבר הזה ידוע בסתרי החכמה שנקרא חימה בשביל הי"ד והה"א שבחימה יש לו כח עליון מן השי"ת, ולפיכך אי אפשר שיכפה את החימה אף כי הוא מתן בסתר. וכל אלו דברים ידועים בחכמה עמוקה כי האף הוא מצד הימין ושם כח הצדקה שולט ולכן הצדקה כופה את האף שם צדק מלאה ימינך וכמו שהתבאר בפ' הפרקים כי הצדקה הוא בימינו של הקדוש ברוך הוא, אבל החימה אינו כופה כי שם אין כח הצדקה שולט כ"כ. ור"ל כי אף נקרא כאשר יבאו יסורין על האדם כמנהגו של עולם מן ה' ית' וכשהוא נותן צדקה בסתר הוא כופה את שניהם, ור"י סבר שאינו כופה אלא אף שהוא כנהגת העולם אבל החימה שהוא שלא כמנהגו של עולם דבר זה בא בכח גדול ולכן אין כופה זה כי הוא מן השי"ת כמו שכת' בחימה שתי אותיות השם כי יש ב' הי"ד והה"א דבר זה אינו כופה. והפי' הראשון ברור ואין להאריך כאשר תבין דברים אלו. והתו' בפ"ק דבתרא הקשו דמשמע מכאן דאף יותר חלש מחימה שהרי חימה אינו כופה ואילו בפ"ק דנדרים אמר בשעה שנתרשל משה מן המילה באו אף וחימה ובלעוה וקאמר שם ור"א הרגו לחימה א"כ אף יותר קשה, ובודאי אין זה קשיא כי הכל כפי הענין כי לא תלי' בכח גדול כלל כי משה כחו הי' עומד נגד חימה ולא כנגד כח כי נקרא חימה שיש בו כח ומשה איש האלוקים כחו יותר ועומד כנגדו ואלו הצדקה כופה אף כמו שאמרנו (מהר"ל).

"ימצא חיים" ונאמר בענין החכמה "כי מוצאי מצא חיים". בעלי עושר, שנאמר "צדקה". בעלי אגרה, שנאמר "וכבוד", [ודורשים] נאמר כאן "וכבוד", ונאמר שם "כבוד חכמים ינחלו" [מתוך שהן דרשנין ומושכין את הלב הכל מכבדין אותם].

לאביהן שבשמים, שנאמר "כה אמר ה' אל תבא בית מרוח ואל תלך לספור ואל תנוד להם כי אספתי את שלומי מאת העם הזה [וגו' את] החסד ואת הרחמים". [ומהו השלום את החסד ואת הרחמים שהיו רגילין לעשות] "חסד", זו גמילות חסדים. "רחמים", זו צדקה. למדנו, ר"י אומר: גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה, שנאמר "כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות".

הוא היה אומר, עשרה דברים קשים נבראו בעולם⁵⁶: הר קשה, ברזל מחתכו. ברזל קשה, אור מרככו. אור קשה, מים מכבין אותו. מים קשים, עבים סובלים אותו. עבים קשים, רוח מפזרת. רוח קשה, גוף סובלו [שכן כל הגוף מלא רוח]. גוף קשה, פחד שוברו. פחד קשה, יין מפינו. יין קשה, שינה מפתחו. ומיתה קשה מכולם, וצדקה מצלת מן המיתה, שנאמר "וצדקה תציל ממות".

דרש רבי דוסתאי בן רבי ינאי: בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם⁵⁷, מדת בשר ודם, אדם מביא דורון גדול למלך, ספק מקבלין אותו הימנו, ספק אין מקבלין אותו הימנו, ואם תמצא לומר מקבלים אותו ממנו, ספק רואה פני המלך, ספק אינו רואה פני המלך. והקדוש ברוך הוא אינו כן, אדם נותן פרוטה לעני, זוכה ומקבל פני שכינה, שנאמר "אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך". רבי אלעזר היה נותן פרוטה לעני ואחר כך מתפלל⁵⁸, אמר, שנאמר "אני בצדק [בתחילה, ואחר כך] אחזה פניך [בתפילה]". מהו [המשך הפסוק]: "אשבעה בהקיץ תמונתך". אמר רב נחמן בר יצחק: אלו תלמידי חכמים שמנדיין שינה מעיניהם בעולם הזה⁵⁹. והקב"ה משביען מזיו השכינה לעולם הבא [פ' בשכר הקיצה אשבע תמונתך].

א"ר יוחנן, מהו שנאמר "מלוה ה' חונן דל"⁶⁰. אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, כביכול, עבר לזה לאיש מלוה [החונן דלים נעשה מלוה להקב"ה]. א"ר חייא בר אבא, רבי יוחנן נאמר "לא יועיל הון ביום עברה"⁶¹ וצדקה תציל ממות, ונאמר "לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות", למה [ישנם את] שתי צדקות הללו. אחת שמצילתו ממיטה משונה, ואחת שמצילתו מדינה של גיהנם, ואיזו היא שמצילתו מדינה של גיהנם [כלומר איזה מן המקראות הללו מדבר מדין של גיהנם]. אותו שכתבו בו "עברה", שנאמר "יום עברה היום אותו", ואי זו היא שמצילתו ממיטה משונה.

נכנסים לפני ה' ית', שמצד החסד והצדקה נקרא שהאדם הולך אחר הקדוש ברוך הוא לגמרי כמו שידוע למבינים, לכך הם פרקלטיין והם טובים, כי הדבק בטוב ניצול מן הרע, ולכך מלמד טוב על העושה טוב שיהיה ניצול מן הרע (מהר"ל).

⁵⁶ דע כי זכר כאן עשרה דברים והצדקה הוא עשירי קודש אל ה' ית' כי כל התשעה הם דברים טבעיים אבל הצדקה מעשה אלקי בלתי טבעי והיא קודש אל ה' ית', ולפיכך הצדקה מבטלת המיתה שהמיתה היא מצד עה"ז הטבעי והצדקה שיש לה מדרגה ומעלה אלקית מבטלת המיתה אף שגם המיתה מבטלת עה"ז שכן ענין המיתה מ"מ המיתה מצד ההעדיר שדבק בחומר והוא מצד עה"ז, אבל הצדקה היא מצד (המיתה) [הצורה] ובוהו הצדקה יש לה מדרגה נבדלת לגמרי על העולם (מהר"ל).

⁵⁷ דבר זה מבואר ממעלת הצדקה כי לכך נקרא צדקה כי הוא (מדה אמיתת) [מדה אמיתות] שלו ולפיכך כ' אני בצדק אחזה פניך, [כי במדת הצדק שיש בצדקה ראוי שיחזה פניו של ה' ית' שיה' דבק בו במדה אמיתית שלו, שהמדה האמתית שלו נקראת פני הקדוש ברוך הוא]**). ולא כן מדת החסד שאין דבק בו יתברך מצד הצדק שהוא (מדה אמיתת) [מדת אמיתות] אל ה' ית', כי כן הוא לשון צדקה, ולפיכך אני בצדק אחזה פניך כי פניך ר"ל הדביקות באמתתו כמו שאמר הראיני נא את כבודך והשיב לו ופני לא יראו, ולפיכך הנותן צדקה זוכה ומקבל פני שכינה, כי הצדקה היא (מדה אמיתת) [מדת אמיתות] שלו (מהר"ל).

⁵⁸ עיי' שו"ע (א"ח סי' צב ס"ו): טוב ליתן צדקה קודם תפלה. מ"ב: תפלה, דכתיב ואני בצדק אחזה פניך ובאיה קהלות קדושות ניתקן המנהג ליתן צדקה כשמגיע להפסוק והעושר וכו' ואתה מושל בכל. ויש מקומות שנוהגין לקבץ צדקה בעת קה"ת והוא שלא כהוגן דמבטלין ע"ז מלשמוע קה"ת ועניית ברכו את ד' וכו'. עיי' שו"ע (נ"ד סי' רמט ס"ד): טוב ליתן פרוטה לעני קודם כל תפלה שנאמר אני בצדק אחזה פניך:

ביאור: לעני, וכ"ש אם נותן לקופה של צדקה (ש"ך).

⁵⁹ פ' זה כי כאשר מסלק שנתו מסלק הגוף, ודבר זה בארנו אצל שינה של שחרית במסכת אבות (פ' ג) שבשעה ישן הוא בעל גוף גמור, כי אז אין הנפש פועלת והיא בטילה, ומי שמסלק הגוף ראוי שישבע מזיו שכינה שיהיה נבדל לגמרי בלתי גוף, כי כאשר האדם גובר על גופו ומסלק אותו הרי הוא זוכה לראות פני שכינה כאשר הוא בלתי גוף לגמרי (מהר"ל).

למדנו: היה רבי מאיר אומר, יש לו לבעל הדין [פ' רשע או גוין] לשאול אותך [על מעלת הצדקה], אם אלהיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסן. אמור לו: כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנם [שהצדקה מצלת מגיהנם]. וזו שאלה שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא, אם אלהיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסם. א"ל: כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנם.

א"ל: אדרבה, זו שמחייב אותם גיהנם. אמשול לך משל, למה הדבר דומה. למלך בשר ודם שכעס על עבדו וחבשו בבית האסורין, וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך [וכי] לא כועס עליו. ואתם קרוין עבדים, שנאמר "כי לי בני ישראל עבדים".

אמר לו ר"ע: אמשול לך משל, למה הדבר דומה. למלך בשר ודם שכעס על בנו וחבשו בבית האסורין, וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך [וכי] הוא לא ישלח לו מתנה [על זה שפירנס את בנו]. ואנן קרוין בנים, שנאמר "בנים אתם לה' אלהיכם".

אמר לו: אתם קרוים בנים וקרוין עבדים, בזמן שאתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין בנים, ובזמן שאין אתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין עבדים, ועכשיו אין אתם עושים רצונו של מקום. אמר לו, הרי נאמר "הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית", מתי "עניים מרודים תביא בית", היום, ונאמר "הלא פרוס לרעב לחמך".

דרש ר"י ברבי שלום: כשם שמוזנותיו [פ' שכר שיתפרנס ממנו] של אדם קצובין לו מראש השנה, כך חסרונותיו [פ' הפסד שעתיד להפסיד] של אדם קצובין לו מראש השנה. זכה [למזל טוב יתן אותו חסרון לעניים], "הלא פרוס לרעב לחמך", לא זכה, "ועניים מרודים תביא בית". כמו [המקרה] זה של בני אחותו של רבן יוחנן בן זכאי ראו בחלום [במוצאי יוה"כ] שהיו צריכים להפסיד שבע מאת דינר [באותה השנה, ולכן ריב"ז] שכנו עם הדברים והוציא מהם לצדקה [כמעט כל ה' מאות] ונשאר אצלם שש עשרה דינרים, כאשר הגיע ערב יוה"כ⁶², שליח של בית הקיסר לקח אותם [הט"ז דינרים]. אמר להם רבן יוחנן בן זכאי: אל תפחדו [שהוא יקח יותר, אלא מה] שהם לקחו מהם ט"ז דינרים שאצלכם [הוא כל מה שהם יקחו]. אמרו לו, מאיפה אתה יודע. אמר להם: ראיתי חלום עליכם. א"ל: ולמה לא אמרת לנו שנביא לך. אמר להם: אמרתי [לעצמי לא להגיד לכם] כדי שתעשו מצוה לשמה.

רב פפא הוה עלה במדרגה, ונפל רגלו ועמד ליפול, אמר: עכשיו שיתחייב כן מי ששונא אותנו, כמחללי שבתות וכעובדי עבודת כוכבים [שהם חייבים סקילה וכל מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו דדמי לסקילה, והיינו הוא תלה קללתו באחר]. אמר חייא בר רב מדפתי לרב פפא: אולי עני הגיע לידך ולא פרנסתו. שלמדנו, רבי יהושע בן קרחה אומר: כל המעלים עיניו מן הצדקה⁶⁴, כאילו עובד עבודת כוכבים, שנאמר כאן [בענין עבודת זרה] "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל". ונאמר שם [בענין העלמת עין מן הצדקה] "וצאו אנשים בני בליעל", מה שם עבודת כוכבים, אף כאן עבודת כוכבים.

למדנו, א"ר אלעזר בר' יוסי: כל צדקה וחסד שישראל עושין בעולם הזה⁶⁵, שלום גדול ומליצי יושר [של מלאכי השרת] גדולין בין ישראל

⁵³ רש"י גורס ר"ה.

⁵⁴ עיי' שו"ע (נ"ד סי' רמז ס"א): מצות עשה ליתן צדקה כפי השגת יד, וכמה פעמים נצטוו בה במצות עשה. ויש לא תעשה במעלים עיניו ממנה, שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך. וכל המעלים עיניו ממנה נקרא בליעל, וכאלו עובד אלילים. ומאד יש לזהר בה כי אפשר שיבא לידי שפכות דמים, שימות העני המבקש אם לא יתן לו מיד כעובדא דנחום איש גז: ביאור: שיהיה, סגולה שיציל שלא יהיה בוד"ת בבית הכסא שיאמר תחלה התכבדו מכובדים וכו' [קדושים משרתי עליון תנו כבוד לאלהינו ועמדו במקומם והזהרו ועורני שמוני המתינו לי עד שאכנס וצא שזה דרכן של בני אדם] (פ"ח).

⁵⁵ פ' זה כי עיי' החסד והצדקה בפרט האדם דבק בבוראו יתב' כמו שכתוב במדות החסד והצדקה אחרי ה' אלקיכם תלכו וגומר, ודרשו ז"ל הפסוק על גמילות חסדים דוקא כמו שאמרו (סוטה י"ד א') אחרי ה' אלקיכם תלכו וכי אפשר ללכת אחרי השכינה והלא נאמר כי ה' אלקיך אש אוכלה הוא אלא הלך אחרי מדותיו מה הוא מליבש ערומים וכו', ובארנו שם הטעם למה דוקא במדת החסד האדם הולך אחרי מדותיו יתברך כמו שמבואר שם, ולפיכך החסד והצדקה הם פרקלטיין טובים בין ישראל ובין אביהם שבשמים כי הוא ענין פרקלטי שהוא נכנס לפניו ומלמד וכות, כך החסד והצדקה עושה

ותו לא. זה פשוט, אפילו ללא נמיתתם על קידוש השם היו חשובים כל כך בעולם הבא]. אלא הרוגי לוד [היתה מקרה שבת מלך נכריה נהרגה, וחשדו עם ישראל, וטוריינוס גזר גזירה להשמידם, ועמד שתי אחים לוליינוס ופפוס ואמרו "מה לכם על ישראל אנו הרגנוה"66, ובזכות זה, זכו לחלק מכובד בעולם הבא"67].

למדנו, אמר רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו: בני, מהו שאמר הכתוב "צדקה תרומם גוי"68 וחסד לאומים חטאת". נענה רבי אליעזר ואמר: "צדקה תרומם גוי", אלו ישראל, שנאמר "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". "וחסד לאומים חטאת", כל צדקה וחסד שאומות עובדי כוכבים עושין, חטא הוא להן, שאינם עושין אלא להתגדל בו, כמו שנאמר "די להונוס מהקרבין ניהוחין לאלהה שמיא ומצליין לחיי מלכא ובונוה" [שתהיה מאלה המקריבים קרבנות לאלהי השמים ומתפללים לחיי המלך ובניו. וריב"ז שאל, וכין מי שעושה כך, אינו צדקה גמורה, והרי למדנו: האומר "סלע זה לצדקה בשביל שיחיו בני, ובשביל שאזכה לעולם הבא", היה זה צדיק גמור [על דבר זה ומחשבה זו]. אין קושי [וסתירה]: כאן [שהעושה מצוה, ואומר שיהיה לו טוב בעולם הזה בזכות המצוה, הוא צדיק גמור מדובר] בישראל [שדעתם לשמים בין יחיה בין לא יחיה אינו מהרהר אחר מדת הדין], וכאן [שאמרנו שהעושה צדקה, עושה עבור עצמו מדובר] בעובד כוכבים [שאינו נותן הצדקה אלא על מנת שיטיבו לו מן השמים, ואם לא, הוא מתחרט].

נענה רבי יהושע ואמר: "צדקה תרומם גוי", אלו ישראל, שנאמר "ומי כעמך ישראל גוי אחד". "וחסד לאומים חטאת", כל צדקה וחסד שאומות עובדי כוכבים עושין חטא הוא להן, שאין עושין אלא כדי שתמשך מלכותן, שנאמר "להן מלכא מלכי ישפר עליך וחסין בצדקה פרוק ועויתך במיחן עניין זה תהוי ארכא לשלותיך וגו'" [פי' באמת אתה מלך שמע לעצתי, וזה יהיה טוב בעיניך, ובצדקה תפרוק חטאיך שלך מעל צוארך ועונותיך פרוק בחנינת עניים, אולי תהא שהות לשלומך].

נענה רבן גמליאל ואמר: "צדקה תרומם גוי", אלו ישראל, שנאמר "ומי כעמך ישראל גוי אחד". "וחסד לאומים חטאת", כל צדקה וחסד שעושים עושין חטא הוא להן, שאין עושין אלא להגאות בו, וכל המגאה נופל בגיהנם, שנאמר "זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון", ואין יצירה אלא גיהנם, שנאמר "יום עברה היום אותו" [בנבואת צפניה המדבר ביום הדין].

אמר רבן גמליאל: עדיין אנו צריכין ל"מודעי" [להבין את הפסוק]. רבי אליעזר המודעי ואמר: "צדקה תרומם גוי", אלו ישראל, שנאמר "ומי כעמך ישראל גוי אחד". "וחסד לאומים חטאת", כל צדקה וחסד שעושים עושין חטא הוא להן, שאין עושין אלא לחרף אותנו בו, שנאמר "ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לה' ולא שמעתם בקולו והיה לכם הדבר הזה" [בבזראדן קאמר ליה לירמיה כשהיה מגלה את ישראל לבבל"68].

נענה רבי נחוניא בן הקנה ואמר: "צדקה תרומם גוי וחסד", לישראל, ו"לאומים, חטאת".

אמר להם רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו: נראין דברי רבי נחוניא בן הקנה מדברי ומדברייכם, לפי שהוא נותן צדקה וחסד לישראל, ולעכו"ם חטאת. [מלשונו של ריב"ז] משמע שהוא גם כן אמר [פירוש של הפסוק], מה היא. שלמדנו, אמר להם רבן יוחנן בן זכאי: כשם שהחטאת מכפרת על ישראל, כך צדקה מכפרת על אומות העולם.

"איפרא הורמיז"69 אמו של מלך פרס זרקה ארבע מאות דינרים לפני רבי אמי, ולא קיבלם. והיא זרקה אותם לפני רבא, וקיבלם70 משום שלום מלכות. שמע רבי אמי, והוא הקפיד [על רבא שקיבל צדקה ממנה], אמר: [וכי רבא] לא סובר "ביבש קצירה תשברנה נשים באות מאירות אותה" [פי' כשתכלה זכות שבידך וייבש לחלוחית מעשה צדקה שלהן אז יסבור]. ורבא [עשה כך] משום שלום מלכות. ורבי אמי גם כן [יחשוב שזה מותר לקחת] משום שלום מלכות. [רבי אמי הקפיד על זה שהוא לקח את זה לעניי ישראל] שהיה לו לחלקם לעניים נכרים [שלא יהיה לה זכות מזה]. ורבא גם כן [לא חלקם ליהודים, אלא] חלקם לעניים נכרים71, ור' אמי שהקפיד [על מה ששמע],

מי שנותן [צדקה] ואינו יודע למי נותנה66, [וכן גבאי] הגובה ואינו יודע ממי נוטלה. מי שנותן [צדקה] ואינו יודע למי נותנה, להוציא ממה שמר עוקבא [עשה], שכל יום היה נותן כסף במקום עבור עניי שכונתו, והעני לא ידע ממי קבלה, אבל הוא ידע למי הוא נתנם. ידן גבאי] הגובה ואינו יודע ממי נוטלה, לאפוקי מדרכי אבא [שהיה לו כיס של מעות מאחוריו, והיה הולך בין העניים, והיו נוטלים, והיו יודעים העניים ממי קבלם, אבל הוא לא ידע למי נתנם]. ואלא מה נעשה. שיתן לכיס של [גבאי] צדקה [והגבאי יחלק הצדקה].

שאלו שאלה מברייטא: מה יעשה61 אדם והיו לו בנים זכרים62. ר"א אומר: יפזר מעותיו לעניים, ר' יהושע אומר: ישמח את אשתו לדבר מצוה63 [לפני תשמיש].

ר' אליעזר בן יעקב אומר: לא יתן אדם פרוטה לארנקי של צדקה אלא א"כ ממונה עליה [אדם נאמן] כר' חנניא בן תרדיון [ואם לא, שיחלקם הוא לבד]. כאשר אומרים [בעלי הגמ' שהצדקה הכי מעולה, היינו לתת לקופה של צדקה, היינו דווקא כאשר], הממונים עלה [הם נאמנים] כר' חנניא בן תרדיון.

א"ר אבהו, אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבש"ע, במה תרום קרן ישראל64. אמר לו: בכי תשא [פי' אם באת לשאת ראשם בהגבהה קח מהם כופר לצדקה].

וא"ר אבהו, שאלו את שלמה בן דוד: עד היכן כחה של צדקה. אמר להן, צאו וראו מה פירש דוד אבי: "פזר נתן לאבינוים צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד". רבי אבא אמר, מכאן [פי' מפסוק זו רואים מעלת הצדקה] "הוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים", למה "מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו", משום ד"לחמו נתן ומימיו נאמנים".

וא"ר אבהו, שאלו את שלמה: איזהו בן העולם הבא. אמר להם: אותם שחולקין להם כבוד [בעולם הזה מחמת חכמת] זקנתם65. כמו [המקרה] הזה של יוסף בנו של ר' יהושע נחלה, ומת [והזר לחיים]. א"ל אביו: מה ראת [כאשר היתה מת]. א"ל: עולם הפוך ראיתי, עליונים למטה ותחתונים למעלה [אותם שהם עליונים כאן מחמת עושרן ראיתי שם שהם למטה, ועניים שהם בינינו שפלים שם ראיתם חשובים]. א"ל: עולם ברוך ראיתי. [ואביו שאל אותן] ואנחנו [בעלי התורה] איך אנחנו נראים [איזה חשיבות]. א"ל: כמו שאתם חשובים כאן, אתם חשובים שם. ושמעתי שהיו אומרים: אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו66.

ושמעתי שהיו אומרים: הרוגי מלכות, אין כל בריה יכולה לעמוד מחיצתן. מה הם [הרוגי מלכות אלה]. אם תאמר ר"ע וחבריו [וכי יתכן שמעלתם בעולם הבא] משום הרוגי מלכות [פי' שנהרגו על קידוש השם]

60 ע"י ש"ע (י"ד סי' רמט ס"ז): פחות מזה הנותן צדקה לעני ולא ידע למי יתן ולא ידע העני ממי מקבל וקרוב לזה הנותן לקופה של צדקה ולא יתן אדם לקופה של צדקה אלא אם כן יודע שהממונה עליה נאמן ויודע לנהוג בה כשורה:

61 פי' כי כאשר האדם משפיע צדקה אל העני ישפיע ה' ית' אליו ג"כ בנים, ורבי יהושע בן קרחה אמר שישמח אשתו בדבר מצוה שהאשה בה תלוי הדבר שכן אמרו ז"ל תלה חכמים באשה לומר אשה מזרעת תורה וילדת זכר, וכאשר משמח אשתו בדבר מצוה קודם תשמיש והאשה אז הוא בשלימות השכל אשר הוא בשמחה, הוא בשלימות מבלי חסרון, ובפרט כאשר היא שלימות של מצוה דהיינו שמחה של מצוה, ואז תזרע ולד שלם בלא חסרון, כי הנקבה יש בה חסרון שאינה חשובה כמו הזכר. ואני אומר כי השמחה בדבר מצוה היינו העונה עצמה, כאשר עונה של מצוה, וכאשר המעשה הזה בשלימות, וכאשר היא עושה בשמחה, היא עונה של מצוה ואז תלד זרע שלם, וזה מבואר (מהר"ל).

62 ע"י קידושין (&) אשרי מי שבניו זכרים, ודברינו שם.

63 ע"י נדה (&) אשרה מזרעת תחילה וכו'.

64 כלומר מי שיש לו מעלת השכל, כי השכל חשוב אף בעולם הזה, כי בלא שכל אין האדם כלום נחשב, ולפיכך חשיבותו בין עולם הזה ובין עולם הבא. [וכל] אשר יש לו עולם הזה מצד העושר ושאר מעלות שהם גשמיים בודאי הוא תחתון בעולם הנבדל, ולהפך ג"כ אותו שהוא קטן ופחות בעולם הזה הגשמי, שהוא עני, וזכה אל עולם הבא, כי כאשר הוא מסולק מן הדברים הנבדלים הוא אל הנבדל (מהר"ל).

65 אלו שני דברים כמו ענין אחד הם, וזה כי הרוגי מלכות במה שבטלו גופם על קדושת השם ובשביל מצותיו ומסרו גופם על קדוש שמו, בזה נראה שהם מסולקים לגמרי מן הגוף וזוכים אל עולם הבא הנבדל, וכל מי שבא לכאן ותלמודו בידו ג"כ, כי אם אין תלמודו בידו הרי הוא בלא שכל הנבדל, והנשמה שלו מתיחס אל הגוף, לכך אשרי לו שיש לו מעלה זאת שבא כאשר הוא דבק במדרגות האלקות הבלתי גשמי, ומ"מ מעלה זאת שהוא הרוגי מלכות שמסרו נפשם על קדושת השם אין אדם יכול לע"במחיצתו, כי אלו הם נבדלים לגמרי לכך אף אפשר להתנבא להם, שם הם השינה לגמרי (מהר"ל).

66 צ"ע אם כוונת רש"י לומר שהיו גוים

67 ע"י ר"י: אמרו בהגדה שלא רצו לשתות בכלי זכוכית צבועה, ושעת השמד היה והוי כערכתא דמסנא, ורש"י ז"ל לא פי' כן:

68 ואותה עשה עשה צדקה שהיה מקנא להקב"ה על מה שכלל ישראל עשו להתחייב גלות או שהיה מתיר את ירמיה מן הזיקים כדנאמר שם (תוס').

69 ע"י לעיל הערה 40.

70 ע"י ש"ע (י"ד סי' רנד ס"ב): הוב"ד לעיל הערה 43.

71 ומה שכתוב לעיל דף ח ע"א שאיפרא הורמיז נתנה לרב צדקה למצוה רבה משום שלום מלכות נמי קבלינהו ולא אפשר ליה לחלקן לעניי עובדי כוכבים דאסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעתו של עובד כוכבים אבל במעות המתחלקות לעניים אין גניבת דעת שחכם יודעים שישראל רגילים לפרנס עניי עובדי כוכבים, שפמנסיין עניי עובדי כוכבים ע"ע עניי ישראל מפני דרכי שלום.

שלא סיימו [לספר] לפניו [כל הסיפור]. למדנו: אמרו עליו על בנימין הצדיק שהיה ממונה על קופה של צדקה, פעם אחת באחה אשה לפניו בשנים של רעב⁷⁷, אמרה לו: רבי, פרנסני. אמר לה: [אני נשבע] בעבודה [של בית המקדש], שאין בקופה של צדקה כלום. אמרה לו: רבי, אם אין אתה מפרנסני, הרי אשה [פי' אני] ושבעה בניה מתים. עמד ופרנסה משלו. לימים חלה [בנימין] ונטה למות, אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, אתה אמרת [פי' למדנו מתורתך, מזה שנברא אדם יחיד]: כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא⁷⁸, ובנימין הצדיק שהחיה אשה ושבעה בניה, שימות בשנים מועטות הללו. מיד קרעו לו גזר דינו. למדנו: הוסיפו לו עשרים ושתיים שנה על שנותיו.

החכמים למדו: מעשה במונבו המלך⁷⁹ [בנה של הילני המלכה מזרע החשמונאים] שבזכו אוצרותיו ואוצרות אבותיו בשני רעב, וחברו עליו אחיו ובית אביו ואמרו לו: אבותיך גזרו והוסיפו על של אבותם, ואתה מבזבזם. אמר להם: אבותי גזרו למטה, ואני גזתי למעלה, שנאמר "אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף" [פי' כאשר אמת מארץ תצמח אז גם משמים נשקף הצדק לשלם גמול]. אבותי גזרו במקום שהיד שולטת בו [פי' בעולם הזה], ואני גזתי במקום שאין היד שולטת בו [בעולם הבא], שנאמר "צדק ומשפט מכון כסאך" [פי' גניזתם תחת מכון הכסא]. אבותי גזרו דבר שאין עושה פירות, ואני גזתי דבר שעושה פירות [והקרה קיים לעוה"ב והפירות אוכל בחייו], שנאמר "אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו". אבותי גזרו אוצרות ממון ואני גזתי אוצרות נפשות, שנאמר "פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם". אבותי גזרו לאחריים, ואני גזתי לעצמי, שנאמר "ולך תהיה צדקה". אבותי גזרו לעולם הזה, ואני גזתי לעולם הבא, שנאמר "הולך לפניך צדקן כבוד ה' יאספו".

ואם קנה בה בית דירה, הרי הוא כאנשי העיר. המשנה שלנו לא [לומד] כרשב"ג, שלמדנו, רבן שמעון ב"ג אומר: אם קנה בה קרקע כל שהוא, הרי הוא כאנשי העיר. והרי למדנו, רבן שמעון בן גמליאל אומר: אם קנה שם קרקע האויה לבית דירה, הרי הוא כאנשי העיר. הם שתי תנאים בדעת רבן שמעון בן גמליאל.

מתני'. אין חולקין את החצר, עד שיהא ארבע אמות לזה וארבע אמות לזה⁷⁴. ולא את השדה, עד שיהא בה [מקום הראוי לזרוע] תשעה קבין לזה

ותשעה קבין לזה, ר' יהודה אומר: עד שיהא בה [מקום הראוי לזרוע] תשעה חציי קבין לזה ותשעה חציי קבין לזה. ולא את הגינה, עד שיהא בה [מקום הראוי לזרוע] חצי קב לזה וחצי קב לזה, ר' עקיבא אומר: [מקום הראוי לזרוע] בית רובע. ולא את הארמון⁷⁵, ולא את המורן [פי' עוד סוג של בית גדול], ולא את השוכן, ולא את הטלית, ולא את המרחץ, ולא את בית הבד, ולא את בית השלחין [פי' חצר הצריך למים], עד שיהא בהן כדי לזה וכדי לזה [פי' מספיק מהענין הראשון שישאר שמו עליו]. זה הכלל: כל שיחלק ושמו עליו⁷⁶, חולקין, ואם לאו, אין חולקין. מתי: כל זה מדבר. בזמן שאין שניהם רוצים [ועכ"ז א' יכול לחייב את השני לחלוק], אבל בזמן ששניהם רוצים, אפי' פחות מכאן יחלוקו. וכתבי הקדש [פי' כ"ד ספרים והיו רגילים לכותבן בגליון כס"ת שלנו לפיכך גנאי הדבר לחתכן], אף על פי ששניהם רוצים, לא יחלוקו.

גמ'. א"ר אסי א"ר יוחנן: ארבע אמות שאמרו, חוץ משל פתחים [פי' שכל פתח צריך ד' אמות מרובעות לפניו כדי לפרק משאן]. וכן אנתנו למדנו: אין חולקים את החצר, עד שיהא בה שמונה אמות לזה ושמונה אמות לזה. והרי למדנו: ארבע אמות לזה וארבע אמות לזה. אלא לומדים מזה כמו רבי אסי, [וכך למסקנה] לומדים מזה.

ויש ששאלו סתירה, למדנו: אין חולקין את החצר, עד שיהא בה ארבע אמות לזה וארבע אמות לזה, והרי למדנו: שמונה אמות לזה ושמונה אמות לזה. א"ר אסי אומר ר' יוחנן: ארבע אמות שאמרו, חוץ משל פתחים.

אמר רב הונא: חצר מתחלקת לפי פתחיה [פי' אם היתה לו חצר ובה שני בתים ואחד מהן פתוחין לו שני פתחים לחצר ולבית השני אין פתוח לחצר אלא פתח אחד וחולק נכסיו על פיו ונותן האחד לראובן בנו והשני לשמעון וחצר לא חילק אם באו לחלוק את החצר זה שיש לו שני פתחים נוטל שני חלקים בחצר ואחיו נוטל חלק אחד], ורב חסדא אומר: נותנין ארבע אמות לכל פתח ופתח⁷⁹, והשאר חולקין בשוה. למדנו בברייתא כדברי רב חסדא: פתחים שבחצר יש להן ארבע אמות, היה לזה פתח אחד ולזה שני פתחים, זה שיש לו פתח אחד נוטל ארבע אמות, וזה שיש לו שני פתחים נוטל שמונה אמות, והשאר חולקין בשוה, היה לזה פתח רחב שמונה אמות, נוטל שמונה אמות כנגד [רוחב] הפתח וארבע אמות בחצר. ארבע אמות בחצר מה הם עושים. אמר אביי, כך נאמר: נוטל שמונה אמות באורך החצר וארבע אמות ברוחב החצר.

אמר אמרימר: חפירה [בחצר שנותנין בה] גרעיני תמרים [למאכל בהמה]⁷⁶, יש לו ארבע אמות לכל רוח ורוח [כי בכלל חפירה זו זכה גם בארבע אמות סביבה כדי שיוכל לגשת לחפירה זו מכל צד]. ולא אמרו [זה] אלא שלא מיוחד לו פתח [שאינן בבית פתח מיוחד שדרכו יוצאים לחפירה זו],

⁷² עי' רמב"ם (רוצח ושמירת הנפש פ"א ה"ז): אף על פי שאין לוקין על לאוין אלו מפני שאין בהן מעשה חמורים הם שכל המאבד נפש אחת מישראל כאילו אבד כל העולם כולו וכל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים כל העולם כולו.

⁷³ וא"ו דברים זכר כאן, וכן אמרו למעלה (ט' ע"ב) מתברך בשש ברכות. ותראה כי ששה מיוחדים לצדקה וכבר בארנו זה. והצדקה היא במקום שאין היד שולטת וזה תבין ממה שאמרנו לפני זה כי הצדקה מצלת מן המיתה משונה והיינו שאין הידים שולטים בו, והצדקה בפרט יש לה פירות ודבר זה תבין ממה שהתבאר למעלה אצל ה' דברים האדם אוכל מפירותיהם בעולם הזה והקרה קיימת לעולם הבא (שבת ק"ז) וכן מה שאמר כי הצדקה הוא נפשות כמו שמבואר כי הצדקה להחיות נפשות, וכן מה שאמר כי הצדקה אוצר לעוה"ב גם זה התבאר שעי' הצדקה זוכה לחיים כמו שמבואר למעלה. וכן הצדקה היא לעצמו וזה תבין משם צדקה כי מורה בפרט על מעלת וצדקת העושה והוא זכות נפשו שמזכה את עצמו כדכתיב וצדקה תהיה לנו ותרגום שלו וזכותא תהא לנו ועיין למעלה (מהר"ל).

⁷⁴ עי' שו"ע (ח"מ ס' קע"ג): איזהו דין חלוקה, כל שאלו יחלק לפי השותפים יגיע לפחות שבהם חלק ששם הכל קרוי עליו. אבל אם אין שם הכל קרוי על החלק, אין בו דין חלוקה. כיצד, כל חצר שאין בה ד' אמות על ד' אמות מרובעות חוץ מד' אמות של הפתחים אינה קרויה חצר. וכל שדה שאין בה כדי זריעת ט' קבין אינה קרויה שדה. וכל גנה שאין בה כדי זריעת חצי קב אינה קרויה גנה. וכל פרדס שאין בה כדי זריעת ג' קבין אינה קרויה פרדס. לפיכך אין חולקין את החצר עד שיהא בה ד' אמות לכל אחד ואחד מהשותפין, ולא את השדה עד שיהא בו זריעת ט' קבין לכל אחד, ולא הגנה עד שיהא בה חצי קב לכל אחד ואחד, ואלא את הפרדס עד שיהא בו בית ג' קבין לכל אחד ואחד. במה דברים אמורים בארץ ישראל וכיוצא בה, אבל בבבל וכיוצא בה אין חולקין את השדה עד שיהא בה כדי חרישת יום לזה וכדי חרישת יום לזה, ולא את הפרדס עד שיהא בה ל' אילנות לזה ול' אילנות לזה, כדי עבודת אדם אחד ביום אחד. ושדה משמשים אותה בכלי עד שיהא בה כדי שימלא הפועל יום אחד לזה ויום אחד לזה. הגה: היה בו דין חלוקה ומכר אחד מהן לשנים, או הורישו לב' בניו, ואין לאחד מהן כדי חלוקה, אינן יכולין לעכב מחלוקה, דלא עדיפי מגבוי דאתו מחמתיה. היו ד' שותפין ביד, לב' יש להן שיעור חלוקה, ולב' אין להן שיעור חלוקה, הב' שיש להן חלוקה נוטלין חלקן, והב' האחרים נשארו שותפין. ואפילו אמר אחד מאותן שאין בו כדי חלוקה, תנו לי גם כן חלקי, ואם כן יאמר לרביעי פחות מכדי חלוקה, וכדי לבטל החלוקה אמר כן אין שמעין לו. שלשה שהיו שותפין בבית, לשנים היה להן

כדי חלוקה ולאחר אין בו כדי חלוקה, וקנה אחד מן השנים חלקו של האחד שאין לו כדי חלוקה, אין יכול לבטל החלוקה אע"פ שהמוכר היה יכול לבטל: ביאור: יגיע לפחות שבהן – ואם יש כמה שותפין ולאחד מהם יש חלק קטן שאין בו כדי חלוקה הוא מעכב על כולם (סמ"ע), עיין מ"ש לעיל (סי' קט"ו ס"כ ד"ה בשדה) (ש"ך).

חוץ מד' אמות של הפתחים – עי' לקמן סימן קעב ענינו (סמ"ע). כדי חרישת יום לזה – שאין פועל נשכר לפחות מיום, ויהיה לו הפסד שיצטרך לשלם לפועל בעד יום שלם. אבל אם מגיע ליום וחצי, חולקים, משום דפועלים משכירים את עצמם ליום וחצי (סמ"ע), וי"ח שבכה"ג חולקים רק בשיעור כדי חרישת יום א', וחלק הנשאר נשאר בשותפות משום דאף ביום וחצי אין הפועלים נשכרים (ט"ז).

שיש להן כדי חלוקה נוטלין חלקו – ו"א דחדר הוי כדי חלוקה אפילו אין לכל אחד ד' אמות, דחדר אינו עשוי אלא להצניע חפצים כמו תיבה בעלמא, וי"א דחדר שיש בו ד' אמות על ד' אמות, כל שיש לכל שותף לפחות כדי רבע הוי כיש וב כדי חלוקה (סמ"ע הגה סק"ה).

וכדי לבטל החלוקה אמר כן – אבל אם רוצה לחלק סביבה מוצדקת ולא רק כדי לבטל החלוקה, וכגון שצריך לו את חלקו הקטן לצורך שיטוח פירות, או שיכול לצרף חלקו הקטן לשדה אחרת הסמוכה, בכה"ג יכול לעכב על ידם (סמ"ע).

⁷⁵ עי' רמב"ם פ"א ה"ה.

⁷⁶ עי' שו"ע (ח"מ ס' קע"ג): בית שיש לו פתחים רבים מכל רוחותיו יש לו ארבע אמות לכל רוח. ואם ייחד לו פתח אין לו אלא ארבע אמות כנגד פתחו:

ביאור: ואם יחד לו פתח – הפתחים הנשארים נחשבים לו כסתומין, ולא יפתחו לעולם כיון שיש לו פתח א' פתוח (סמ"ע).

[חיל של מלך המוטל על בני העיר לתת להן] לינה [בבתיאם], מתחלקת לפי [מספר] בני אדם [הדרים בבית] או לפי פתחים. א"ל: לפי בני אדם מתחלקת⁸¹. וכן אנחנו למדנו: וזל שבחצר מתחלקת לפי פתחים [לזבל שותת לפי שדרך הפתחים השליכו שם עד שנעשית אשפה], לינה, לפי בני אדם.

אמר רב הונא: אחד מבני מבוי שבקש לסתום [פי' לעשות מחיצה סביב ד' אמות שיש לו במבוי] כנגד פתחו, בני מבוי מעכבין עליו, שמרבה עליהן את הדרך [שההולך מראשו עד צד סופו צריך להקיף סביב המחיצה]. שאלו שאלה מברייתא: חמש חצרות פתוחות למבוי⁸⁰ [זו אצל זו לארכו, וצד א' פתוח לרה"ר וצד א' סתום] כולן משתמשות עם החיצונה [פי' החצר הכי קרובה לרה"ר, שכן לכולם יד שרץ במבוי לצרת דרך ראשו לרה"ר וכל ישש לו דרך יש לו זכות תשמיש], והחיצונה משתמשת לעצמה [ולא עם אלה שבפנים ממנו, שאין לו עליהם דרך]. והשאר [פי' כולם חוץ מהחיצונה] משתמשות עם השניה [הנמצא יותר לפנים מהראשונה], והשניה משתמשת לעצמה ומשתמשת עם החיצונה. נמצאת פנימית משתמשת לעצמה ומשתמשת עם כל אחת ואחת. [רואים אם כן לא כרב הונא, אלא כל א' שאין לאחר זכות לעבור דרך פתחו, יכול לעכב עליהם, ולבנות חומה לחצירו].

[ומתוך הגמ', נכון, ההלכה של הרב הונא] מחלוקת תנאים, שלמדנו: אחד מבני מבוי שבקש להחזיר פתחו למבוי אחר, בני מבוי מעכבין עליו, [אבל אם המבוי היה סתום⁶¹ פי' שהיה לו מקורם פתח פתוח לו וסתמו ולאחר זמן נמלך לפותחו] ובקש לפותחו, אין בני מבוי מעכבין עליו, דברי רבי, ר"ש בן אלעזר אומר: חמש חצרות הפתוחות למבוי, כולן משתמשות במבוי זו עם זו [בכל המבוי ואפי' חיצון על הפנימי]. מי הזכיר "חצרות".

אלא זה כתוב חסר, וכך נאמר: וכן חמש חצרות הפתוחות למבוי, כולן משתמשות עם החיצונה, והחיצונה משתמשת לעצמה וכו', דברי רבי, ר' שמעון בן אלעזר אומר: חמש חצרות הפתוחות למבוי, כולן משתמשות במבוי [כולן]. אמר ר' יהודה: חמש חצרות הפתוחות למבוי מעכבין עליו.

אמר רבא: לא למדנו [שאם היה לו מוקדם פתח פתוח, וסתמו, שיכול לפתחו עוד פעם] אלא שלא סילק מזוהו ומשקוף [שגילה דעתו שלא מסלק את עצמו וסופו לפותחו לאחר זמן], אבל אם סילק מזוהו ומשקוף, בני מבוי מעכבין עליו.

א"ל אביי לרבא, למדנו ברייתא כראיה לך:

אבל אם הוא ייחד לו פתח [לדוגמא שהיה לו פתח לסוף ביתו אצל החפירה ודרך אותו פתח היה רגיל להשליך הגרעינין וליטלן], אין לו [בכחצרה שבבית החפירה] אלא ארבע אמות לפני פתחו.

אמר רב הונא: אכסדרה [שיש לו מן הפתח לחצר] אין לה ד' אמות⁷⁷ [בחלוקת החצר], למה [אמרו רבנן שיש לפתח בית ד' אמות בחצר]. משום פירוק משאו [שיפרק שם משאו מעל חמורו לפי שסתם בית אינו פנוי מכלים ואי אפשר להכניס חמור עם משאו בבית לפרק לשם, והרי' כן] [באכסדרה, מאחר ואין לה דפנות] אפשר שיכנס בפנים ויפרוק. רב ששת שאל: [למדנו] אחד שערי בתים ואחד שערי אכסדראות, יש להן ד' אמות [בחלוקת החצר]. [רב הונא מתירן] כאשר למדנו היא [פי' שיש לאכסדרה ד' אמות], באכסדרה של בית המדרש [שדפנות סביב לה אלא שמוקפות חלונות]. אכסדרה של בית המדרש, זה פשוט [שיש לה ד' אמות], הוא חדר [פי' בית] מעולה [ולמה שלא יהיה לו ד' אמות]. אלא באכסדרה רומי [המוקפות דפנות נמוכות שאין מגיעות לתקרה]. החכמים למדו: בית שער [בית קטן שלפני פתח ארמון], אכסדרה ומרפסת [והרבה פתחי עלייה פתוחין לו וכולן עולין דרך סולם אחד, כולם] יש להן ד' אמות. היו חמשה בתים פתוחים למרפסת, אין להן אלא ד' אמות בלבד [לכולם אצל רגלי הסולם].

ר' יוחנן שאל את ר' ינאי: לול של תרנגולין [שיש לה פתח לחצר, האם] יש לו ד' אמות [בחצר] או אין לו ד' אמות. א"ל: למה⁷⁸ [אמרו רבנן שיש לפתח בית ד' אמות בחצר]. משום פירוק משאו, כן [הרי התרגולין] מטפסים ועולים, מטפסים ויורדים [ולא צריכים ד' אמות].

רבא שאל את רב נחמן: בית, חציו מקורה וחציו אינו מקורה [הפתוח לחצר], יש לו ד' אמות [בחצר] או אין לו ד' אמות. א"ל: אין לו ד' אמות⁷⁹, אין שאלה אם קירוי מבפנים [והחצי שאינו מקורה לצד החצר], שאפשר להכניס [את החמור] בפנים [לבית] ולפרוק, אלא אפילו קירוי כלפי חוץ, אפשר להכניס [את החמור] מבחוץ [עד מקום הגילוי] ולפרוק. רב הונא שאל את רבי אמי: אחד מבני מבוי [שהיה לו בית בין ב' מבואות] ובקש להחזיר פתחו למבוי אחר, בני מבוי מעכבין עליו⁸⁰ או אין מעכבין עליו. א"ל: בני מבוי [שאינו רגיל אצלם] מעכבין עליו.

⁷⁷ ע"י ש"ע (ח"מ סי' קעב ס"ד): אכסדרה (פירוש מקום שיש לו ג' דפנות והצד הרביעי כולו פתוח כעין דלת) אם אפשר לו להכנס בתוכו במשאו אין לה ארבע אמות ואם הוא לפני הבית ואין באכסדרה ארבע משלים עליה מן החצר שיהיה ד' ועולות לד' שלפני פתח הבית ואם לאו יש לה ארבע אמות, שלא אמרו שיש לכל פתח ארבע אמות אלא לפרק שם משאו. בית שער (פירוש בית קטן שלפני פתח טרקלין וקורין לה פורקא בלע"ז רש"י) או מרפסת (פירוש מקום גבוה בחצר הבית והרבה פתחי עליות פתוחין לה) יש להם ארבע אמות. היו חמשה בתים פתוחים למרפסת פתוחה לחצר, אין לה אלא ד' אמות:

ביאור: אם אפשר להכנס בתוכו – דהיינו שאין לו מחיצות בכלל, אבל אם יש לו מחיצות קטנות שמפריעים לחמור מלהכנס יש לו ד' אמות מוחין לאכסדרה (סמ"ע).

אין לה ד"א – זה דוקא כשהיא בפתח הבית, שנצרך לד"א מצד הבית, אבל אכסדרה העודמת בנפרד ללא בית סמוכה לו אין לה ד"א (סמ"ע).

בית שער – כלומר בית קטן אצל בית גדול ופעמים עוברים עליו לכנס לגדול, אבל בית שער ממש שעוברים בתוכו כשנכנסים לחצר אף שהוא של א' מהן מכל מקום אינו ראוי לתשמיש כיון שהכל עוברים שם ואין נותנין לו ד' אמות (סמ"ע).

⁷⁸ ע"י ש"ע (ח"מ סי' קעב ס"ה): לול של תרנגולים אין לה ד' אמות: ביאור: לול של תרנגולים – שיש לו פתח לחצר (סמ"ע).

אין לה – שלא שייך בו פירוק משא אלא אם קופצים לתוכו (סמ"ע).
⁷⁹ ע"י ש"ע (ח"מ סי' קעב ס"ו): בית חציו מקורה וחציו אינה מקורה, בין שקירוי לפנים בין שקירוי לחוץ, אין לה ד' אמות. ודוקא כשיש ד' אמות על ד' אמות במה שאינו מקורה:

ביאור: אין לה – שכל מקום שאינו מקורה אין מן הדרך להניח שם כלום, ופנוי הוא שם לפרק המשא, ואפי' אם הקרוי הוא לחוץ לצד הפתח, אפי' כיון דחציו השני הוא מגולה ופנוי מהכלים, אפשר לפרק ולהניח משאו מיד (סמ"ע).

⁸⁰ ע"י ש"ע (ח"מ סי' קסב ס"ז): אחד מבני מבוי שבקש לסתום פתחו ולהחזיר למבוי אחר, בני מבוי מעכבין עליו, שמה יבא עימה מס ומתמעט מחלקן מהמס הקצוב על בני המבוי. לפיכך מקום שאין המס קצוב על בני המבוי, הרי זה סותם פתחו בכל עת שירצה. (ובלבד שיפרוק פצימיו שיש לו למבוי זה).

ביאור: א' מבני מבוי כו', אם ה' לו שם פתח כבר אלא שהורגל מעט ועתה רוצה להרגיל עצמו הרבה, ואין בני המבוי יכולים לטעון שעתה ירבו עוברים ושיבים ויגנו מה שבחלונות שלפני הגינה או שיכנסו העוברים ושיבים במעבר בפתח הפתוח להם ויקחו מן הבא בידם אינו טענות כלל שאין אחריות השכנים עליו ואם אמרו מרבה הדבק לא אמרו מרבה עלי גנבים שלא נחשדו

העוברים ושיבים ללסטים (ש"ך * אלשיך), ובתשו' מהרש"ם [הוב"ד לעיל סי' קנד סק"ז] (ש"ך).

ובלבד שיפרוק פצימיו, דאל"כ יכולין למחות בו בני מבוי שלו, דשמה יחזור לפתחו לו וירבה עליהן הדרך כמ"ש המחבר בסעיף ד' (סמ"ע).

⁸¹ ע"י ש"ע (ח"מ סי' קעב ס"ט): הזבל של חצר מתחלק לפי הפתחים, אבל אכסניא של חצר לפי בני אדם. פירוש הזבל שמיחין בחצר, ויש אומרים לענין שצריכים לתת להן אכסניא.

ביאור: הזבל לפי פתחים, ו"א שאכסניא הוא מה שצריך ליתן לחיילי המלך למזונותיהם, והיפוכו עם הזבל, דפירושו הוא הוצאות פינוי הזבל מהחצר [אם אינו מבקשין להיות נדרס בחצר לעשות ממנו אשפה לזבל בו שדויתיהן], והוא נגבה לפי הבתים, לפי שדרך הפתחים משליכין אותו שם, אבל ההוצאה שגובין לצורך האכסניא למזונותיהן אינו לפי הפתחים אלא לפי הדרים שם. ו"א שאכסניא הוא הזבל שמיחין שם האכסניא של מלך שעוקרין דירתן ממקום שהיתה להם חניה, דאותן הדברים נחלקין לפי בני אדם הדרים שם, לפי שגם הוצאות אכסניא היתה לפי בני אדם הדרים שם. ולפי זה זבל החצר הוא הזבל שנעשה ממנו אשפה לאחר שנדרס בחצר ונוח לבני אדם לזבל בו שדויתיהן, הוא מתחלק לפי הפתחים, אבל זבל של אשפה והחביות שמיחין הבני חיילות חולקין לפי בני אדם (סמ"ע) ו"א שזבל לכ"ע מתפרש על הזבל שנעשה ממנו אשפה לאחר שנדרס בחצר ונוח לבני אדם לזבל בו שדויתיהן (ש"ך), שני בתים שיש להם יחד בית הכסא, ואחד מן הבתים גדול מן חבירו צריכין ליתן לפי ריבוי הדברים (ש"ך * האגודה).

לפי בני אדם – אם הוא ליתן ממון לפרנסת האכסניא, אז הוא לאו דוקא לפי ב"א אלא לפי ממון (כיון דליכא סכנת נפשות באכסניא), וכמו שגובין ההוצאה על אכסניא לפי ממון, כן מתחלקת ההכנסה מהם דהיינו הזבל, ואם הוא להכניסם הביתה, אז הוא לפי בני אדם ממש. ואם א' נכנסו לו ג' חיילים וא' חייל א', אז אין לזה יתרון על זה, אבל אם לא' נכנסו והשני לא, אז זה שלא נכנס אליו חייל צריך לשתף עם אותו שנכנס אליו חייל. אבל אם הממשלה חייבו לה שאין לו חייל כסף, אז הוא לא צריך לעזור לאחרים (פ"ת).

אמר רב ענן אמר שמואל: מבואות המפולשין⁶³ לרה"ר ובקשו בני מבואות להעמיד להן דלתות, בני רה"ר מעכבין עליהן [משום שכאשר דחקו בני רה"ר מסתלקי לתוך המבואות]. חשבו [התלמידים טעם הדבר], היינו [בשני רה"ר מעכבים מלהעמיד דלת] כדי אמות [הסמוכות לרה"ר], כדר' זירא אמר רב נחמן, שאמר רבי זירא אמר רב נחמן: ד' אמות הסמוכות לרה"ר דומים כרה"ר [לענין ספק טומאה], ולא היא, שם לענין טומאה, אבל כאן לפעמים בני רה"ר נדחקים ונכנסים יותר מזה [ואסור להם להעמיד דלת אפילו מבפנים יותר מד' אמות].

ולא את השדה, עד שיהא בה תשעה קבין לזה ותשעה קבין לזה כו'.
[התנא הראשון ור' יהודה] לא חולקים אלא רב [א' אמר] כמקומו ורב [הב' אמר] כמקומו [פ' במקומו של תנא קמא לא היו רגילים לזרוע אלא בשדה שיש בה תשעה קבין, ולכן אמר שאם לא יאשר לאחר החלוקה ביד כל אחד מהם תשעה קבין, אזי אין האחד יכול לכופף את שותפו לחלוק את השדה. ואילו במקומו של רבי יהודה היו רגילים לזרוע אף בשדה שיש בה תשעה חצאי קבין]. מה [ההלכה] בבבל. אמר רב יוסף: [לא מחלקים אם אין מקום [גדול מספיק] חרישת יום א' [לכל א'].⁶⁴ מהו בית חרישת יום א'. אם זה יום בשעת הזרע [הרי הוא נוח לחרוש שכבר נחרשת בשעת הניר], זה אינו שתי יומים בשעת הניר [והרי יש יותר מיום א' ופחות מב' ימים, ואיך הוא ישכור שוורים בשעת הזרע. ו]אם [השיעור שחכמים נתנו הורא] יום של שעת הניר, זה איננו יום של שעת הזרע.

אם תרצה לומר: יום של שעת הניר [ומדובר במקום שבשעת הזריעה] חורשים פעמיים, [פעם אחת קודם הזריעה ופעם אחת לאחר הזריעה, ושתי החרישות מתמשכות על פני יום שלם], ואם תרצה לומר: יום של זרע [ומה שהקשית אם כן בשעת הניר תמשך החרישה יותר מיום אחד, תשובתך היא, שמדובר] בקרקע קשה [שיש בה מורדות ומעלות, וזמן חרישתה הניר הוא שתי ימים שלמים].
[אם יש להן] בור [שממנו משקין שדה], אמר רב נחמן: [אין חולקים עד שיהא בו כדי] להשקות שדה כדי פעולת יום [לזה וכדי פעולת יום לזה].

ובפרדס, אמר אבהו דשמואל: [אין מחלקים עד שיהא] בת שלשת קבין [לכל א' לפי חשבון סאתים כחצר המשכן]. וכן אנהנו למדנו: האומר לחבירו מנת בכרם אני מוכר לך, סומכוס אומר: לא יפחות מג' קבין. א"ר יוסי: אין אלא דברי נביאות [פ' ללא טעם הגיוני]. מה [ההלכה של חלוקת פרדס] בבבל. אמר רבא בר קסא: שלש שורות של י"ב גפנים, כדי שאדם יעדר ליום [שלם].

אמר רבי אבדימי דמן חיפה [כהמשך הנאמר שאין אלו אלא דברי נביאות]: מיום שחרב בית המקדש, ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים⁶⁵. וחכם אינו נביא [וכי אין חכם ראוי להיות נביא שאמרת שניטלה מן הנביאים וניתנה לחכמים משמע שבתחילה לא היתה נבואה לחכמים. אלא] כך נאמר: אף על פי שניטלה מן הנביאים [שאינם חכמים], מן החכמים לא ניטלה. אמר אמירם: וחכם יותר טוב מנביא, שנאמר "ונביא לבב חכמה", והרי מי נטלה במי. הייתי אומר: קטן נטלה בגדול. אמר אביי: תדע [שלא נטלה מן החכמים], שאדם גדול אמר דבר ואומרים בשם אדם גדול אחר כמותו. אמר רבא: ומה קשה, ואולי שניהם בני אותו המזל. אלא אמר רבא: תדע, שאדם גדול אמר דבר, ונאמר

בית סתום⁸² [פ' שהיה לו פתח לחצרו וסתמו], יש לו ד' אמות [בחלוקת החצר אם באו לחלוק כאילו הוא פתוח], אבל אם סילק מזותו ומשוקף, אין לו ד' אמות.
[קבר שפתחו סתום, אינו מטמא כל סביבו, אבל אם סילק מזותו ומשוקף וסתמו, מטמא כל סביבו]
בית סתום, אינו מטמא כל סביבו⁸³ [אלא כנגד הפתח אם מת בתוכו], אבל אם סילק מזותו ומשוקף [הרי הוא קבר וחכמים טימאו את סביבות הקבר ד' אמות כדי שלא יקרבו עושי טהרות עד הקבר ויאהילו ללא ידיעתם], מטמא כל סביבו.

אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן: מבואות המפולשות⁸⁴ לעיר אחרת ובקשו בני העיר לסותמן, בני העיר [השני] מעכבין עליהן, אין שאלה כאשר אין דרך אחר, שמוותר להם לעכב, אלא אפילו כאשר יש דרך אחר גם כן מעכבים משום [ההלכה] של רב יהודה אמר רב, שאמר: מצר שהחזיקו בו רבים, אסור לקלקלו⁸⁵. (כדבר גידל, דא"ר גידל: רבים שבררו דרך לעצמן, מה שבררו בררו.)

⁸² ע"י ש"ע (ח"מ ס' קעב ס"ז): בית סתום יש לו ד' אמות. אבל אם סילק מזותו ומשוקף אין לו ארבע אמות. הגה: שלפני הפתח, אבל יש לו חלק בחצר מאחר שהיה שם פתח בתחילה:
ביאור: בית סתום – אמרין שיום א' יפתחוהו כ"ז שלא פרץ את פנימו (סמ"ע).

אבל אם סילק מזותו ומשוקף, יש מח' אם צריך גילוי דעת שסופו לפותחו. הא בסתם אמרין איבד זכותו. או בעינן גילוי דעת שמסלק זכותו הא בסתם לא איבד זכותו, והראשון עיקר, ולכן אם לא היה לו כלל פצימין וסתם הפתח איבד זכותו (רע"א).

אבל יש לו חלק בחצר – ואיירי שידוע שהבית יש לו חלק בחצר, וכשסתם הפתח מחל על ד"א של פתח ולא על גוף החצר (סמ"ע).

⁸³ ע"י רמב"ם (טומאת מת פ"ה ה"א): בית סתום שהמת בתוכו או שהיה לו פתח [ואבל אם סילק מזותו ומשוקף] וסתמו מטמא מכל סביבו והנוגע בו מאחוריו או מגגו טמא שבעה שבועות קבר סתום, נפתח בו פתח אפילו סתמו אם לא פרץ פצימין הנוגע בו מאחוריו ומגגו טהור ואין טמא אלא כנגד הפתח, וכמה יהיה שיעור הפתח, שלם המת פתחו בארבעה טפחים, וכזית מן המת פתחו בטפח, וגדול מכזית הרי הוא כמת ופתחו בארבעה.

⁸⁴ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קעב ס"ב): וכן מבואות המפולשין לדרך עיר אחרת, ובקשו בני אותם מבואות לסתמם, בני אותה העיר מעכבים עליהם, ואפילו יש להם דרך אחרת לעבור משם.

ביאור: המפולשים לדרך עיר אחרת, פירוש, שנוסעין דרך מבואות אלו למקום אחר, אפילו יש להן דרך אחר, והיינו כשה קרוב יותר (סמ"ע).

⁸⁵ ע"י ש"ע (ח"מ ס' ע"ז): מי שהיתה דרך הרבים עוברת בתוך שדהו, ניטלה ונתן להם מן הצד, מה שנתן נתן וזכו בו, וזה שנטל לא זכה בו. (מצר שהחזיקו בו רבים ברשות, אסור לקלקלו):

ביאור: דרך הרבים עוברת, נראה דהיינו דוקא בדרך שכל מי שרוצה ילך שם אפילו ממקומות דעלמא הוי דינא דזכו בשניהן, דדרך הראשון אין כח בידו לבטל זכות הרבים דעלמא, והדרך שנתן להן מדעתו מן הצד זכו בו אלו, משא"כ אם היה הדרך מיוחד דוקא לבני מבוי או עיר אחת לחוד ולא לזולתם, דאזי אותו בני העיר ואפילו ז' טובי עיר לחוד יכולין להחליף אותו הדרך בדרך אחר ומי ימחה בידם ותנאם ועסקם קיים, וכ"ש דלא זכו בזה (סמ"ע), אפ"ל נתן להם דרך טובה וישרה (ש"ך בשם הרשד"ם ותורת אמת), וה"ה אם נפלה חומה, וכאשר בונים אותה מחדש, א' מבקש שישמו את הפתח במקום א' לטובתו, מה שנתן נתן ולא זכה בכלום (ש"ך בשם הרשד"ם), וי"א דרוחב דרך הרבים אין פחות מט"ז אמות, וכל שהוא פחות מט"ז אמות אינו דרך הרבים, ונשאר יש עלים, ולא יבעתי למה שמייטו המחבר, ויש חולקים (פ"ת).

שם, עובדא בקהל שקנו קרקע ומרחץ מראובן, ולפני זה קנה שמעון ג"כ קרקע מראובן אצל קרקע זו, ועשה גדר רחוק כמה אמות מן המרחץ באופן שהיה פנוי בין הגדר למרחץ כמה אמות, וגם עשו הקהל באר אחורי המקום פנוי ודרך מקום פנוי הולכים לשאוב מי באר, ועתה הלך שמעון וסתה הגדר וחתר במקום הפנוי לצד המרחץ, וטוען שגבול קרקע שלו מגיע עד כותל המרחץ ממש ומרצונו הניח בתחילה המקום פנוי, ומביא ראיה בעדים ובשטר שבידו. אין דבריו שמעון כלום משני טעמים, חדא דמצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו, והיינו כשהחזיקו ברשות כו', וגם כאן ברשות הוי. ואפילו אם יברר שמעון דטעות הוי אצלו ומחילה בטעות היא, מ"מ חשיב ברשות. ועוד, בנידון זה, הרי גדר בעצמו א"כ מחל לגמרי, ואם יטעון שמעון דמחילה בטעות היתה לאו כל כמיניה כיון שאין מקום כלל לתלות בו הטעות, וא"כ אין לדבר סוף דגם בכל חזקת ג' שנים נימא דטעה ולא ידע דדידה הוא שימחה כו', כמו דאין אדם נאמן לומר טעיתי אם הודה בפני עדים אפילו במיגו, דחזקה אין אדם מודה אלא אם כן מדקדק היטב קודם שיודה, וכמ"ש לעיל סימן קכ"ו סיפ"ג ע"ש (פ"ת). ואפילו אם לא נתנו מדעת אלא שנשרף ולא בנאו, הוה

כמסירה לרבים (פ"ת בשם השו"ת פני יהושע), ועיין מה שכתבתי לקמן סימן ת"ז סיפ"ג ב' סק" (פ"ת).

שהחזיקו בו רבים ברשות כו', דוקא כשהחזיקו ברשות אסור לקלקלו, משא"כ כשהחזיקו בו שלא ברשות. מיהו כל שרבים מוחזקים בו עתה לפנינו טוענין להן ואמרין דבדואי ברשות החזיקו בו (סמ"ע), מחלוקת ראובן ושמעון על הכותל העקום שבא שמעון לקצר קצת דרך הרבים כדי לישר את הכותל ולבנותו כנגד היסוד לפי שטוען שכן היה מתחילה, ונתעקס, ועוד, שאינו מזיק בזה כלל לבני רשות הרבים שהדרך רחבה ואינו מזיק אם יחודר הכותל כנגד היסוד, וראובן טוען שכן היה מעוקם מתחילתו, ועוד, שהוא מקצר הדרך שאין נכנסין ויוצאין בריוח כמו שהיה, וגם מעכב המשאות הנכנסין לביתו ולאוצרו. הדין עם ראובן שכל שמקצר כלל את הרשות אינו רשאי דמצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלה, ואפילו איכא רוחא טובא כשיעור רשות הרבים שהוא רוחב ט"ז אמות. ומה שטען שמתחילה היה ישר כנגד היסוד אלא שנתעקס, ר"ל דא"כ הך חזקה שלא ברשות היא, אינו נראה, שאילו נתעקס נופל היה כל שנתעקס עד שנטה מן היסוד, ועוד, שעליו להביא ראיה (פ"ת).

ע"י המשך בהערה .

בשם ר' עקיבא בר יוסף כמותו [ואין לומר שהם בני אותו המזל, שר"ע חכם ממנו בהרבה]. אמר רב אשי: ומה קשה. אולי לדבר זה הוא בן מזלו. אלא אמר רב אשי: תדע [שחכם כנביא], שאמר אדם גדול דבר, ונאמר הלכה למשה מסיני כמותו. ואולי [הוא כוון אל האמת במקרה] כסומא בארובה⁸⁶. ו[כך החכם] לא נותן טעם [לדבריו, ואין זה כמקרה] אלא סכרת הלב היא הבאה לו בנבואה וזכה להסכים להלכה למשה מסיני].

א"ר יוחנן: מיום שחרב בית המקדש, ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לשוטים ולתינוקות. לשוטים, מה הוא. כמו [המקרה ה]זה של מר בר רב אשי שהיה עומד בשוק של "מחוזא", שמע שוטה א' שאמר: ראש השיבה הבא לכה עימך "מחסיא", חותם [מכתביו] "טביומי". אמר [מר בר רב אשי]: מי בין החכמים חותם [מכתביו] "טביומי". [רק] אני. אני אלמד מזה שזה זמן מסוגל לי [פ"י למזלי]. קם והלך [לעיר "מחסיא"]. עד שהגיע, נמנו החכמים להשיב את רב אחא מ"דפתי" בראש. כיון ששמעו ש[מר בר רב אשי] מגיע, שלחו שתי חכמים אצלו לשאול אותו [ליטול] עצה ורשות להמליך את רב אחא, והוא עכב אותם. חזרו [החכמים] ושלחו שתי חכמים אחרים, ונתם [הם] התעכבו אצלו, עד שהגיעו לעשרה [תחמיא]. כיון שהגיע לעשרה, פתח הוא ולימד ודרש [ונהיה ראש ישיבה, והטעם שהיא חכמה עד שהגיע לעשרה אנשים] לפי שאין פותחין בכלה פחות מעשרה. רב אחא קרא על עצמו: כל המריעין לו, לא במהרה מטיבין לו, וכל המטיבין לו, לא במהרה מריעין לו [וכלומר הואיל ונדחה השעה לא ימליכוני עוד].

תנוקת, מה היא. כמו [המקרה ה]זה של בת רב חסדא שישבה בכרכי אביה, וישבו לפניו רבא ורמי בר חמא. אמר לה: מי מאלה את רוצה. אמרה לו: שניהם. אמר רבא: ואני האחרון [רבא חשב שהיא מתנבא שתחתן עם שניהם, והוא חשב שהראשון ימות, לכן הוא רצה להיות הראשון].

א"ר אבדימי דמן חיפה: קודם שאדם אוכל ושותה יש לו שתי לבבות⁸⁷. לאחר שאוכל ושותה, אין לו אלא לב אחד, שנאמר "איש נבוב ילבב" [פ"י] כשהוא חלול בלא כרס מלאה יש לו כמה לבבות ושאינו מסכים לדעת לשמה, ונאמר "נבוב לוחות", ומתרגמין: לוחות חלולים. אמר רב הונא בנו של רב יהושע: הגלל בין, אפי' לבו אטום כבתולה, יין מפקחו, שנאמר "ותירוש ינובב בתולות" [פ"י] יין הופך לב אטום כבתולה להיות חלול].

אמר רב הונא בר' דרב יהושע: זה פשוט⁸⁸, נותנים [לבכור] חלק בכור וחלק פשוט [שלן] על מצר אחד [פ"י] שתי קרקעות צמודות. מה [הדין ב]יבם [מי שייבם אשת אחיו, וממילא מקבל ב' חלקים בירושה, האם הוא גם כן מקבל ב' קרקעות צמודות]. אמר אביי: הם אותו דבר. למה. הרחמן [פ"י] ה' ית' בתורה קרא לו [ליבם] בכור [והיה הבכור אשר תלך יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל – דברים כה ו]. רבא

⁸⁶ ארובה הוא החור שבו יורדים מעליה לבית.

⁸⁷ יש לו שני לבבות. פ"י שיש לו לב בשלימות כי לפעמים לב חסר ב"ת, ולפעמים הוא מלא לומר לבב, כי כן הוא אצל האדם כי יש מי שיש לו לב חסר ויש מי שיש לו לב שלם, וקודם שאלב ושתה הלב הוא בשלימות ולכן כתוב לבב מלא ושלם, ואחר שאכל ושתה הלב הוא חסר כי האכילה והשתיה מבלבל את שכל האדם ודבר זה ידוע כי האדם קודם שאכל ושתה יש לו שכל זך ונקי ביותר. ורש"י לא פ"י כן פ"י זה עיקר שכן זמן ישיבת ב"ד עד זמן סעודה ולא אחר כך מטעם שאמרנו [מהר"ל].

⁸⁸ ע"י שר"ע (ח"מ ס"י קעד ס"ב): הבכור שחלק נוטל ב' חלקים שלו כאחד, אבל היבם שחלק עם אחיו בנכסי האב נוטל חלקו וחלק אחיו בגורל, אם עלו במקום אחד עלו, ואם עלו ב' במקומות עלו. הגה: ויש אומרים דדוקא שהיו החלקים שווים, אבל אם היה אחד טוב מחבירו, אפילו בכור אינו נוטל חלקו ביחד. וכן אם היה לפשוט שדה במצר אלו השדות:

ביאור: בכור שחלק – כלומר אם יש ג' שדות מחוברים, אז האמצעי של הבכור ויעשו גורל על הקצוות כדי שהבכור יקבל את חלקו ביחד, ואפילו אם השדה האמצעי יותר טוב מהצדדים, אבל אם היו שווים גם היבם היה מקבל את האמצעי [מדיון כופין על מידת סדום] והיו עושים גורל על הקצוות. והרמ"א לשיטתו שבעיקר א' אסובר שכופין על מידת סדום לא מבטל זכות של השני בגורל, אז ביבם מדובר כשכל השדות שוות, וממילא המעלה של בכור שנוטל ב' שדות יחד הוא רק כשכולם שוות, אבל כשהאמצעית יותר טוב, אז גם בבכור עושים גורל [סמ"ע].

אבל היבם – שהיבם אע"פ שלוקח חלק אחיו, עכ"ז הוא אינו עדיף מזה שבא מחמתו ושני אחים ודאי שאינם יכולים לכופ ליקח ביחד חלקם [סמ"ע]. וכן אם היה לפשוט שדה במצר – והיינו כגון שירשו שני שדות, אחד גדולה ואחד קטנה, ויש לפשוט שדה אצל הגדולה, יכול הפשוט לדרוש לחלוק כל שדה ושדה בגורל [סמ"ע].

אמר, נאמר "והיה הבכור", [היינו שרק] מציאותו [פ"י] ירושתו [כבכור] [שמקבל פי שתיים] ואין חלוקתו ככבוד [לקבל צמודים].

א' קנה קרקע על מצר של אביו, כאשר חלקו [את הירושה], א"ל: תתנו לי את חלקי על המצר שלי. אמר רבה: כגון זה, כופין על מדת סדום⁸⁹ [שכן הבן מצר נהנה ושאר האחים לא חסרים]. רב יוסף שאל, אם אחיו אמרו לו לנו היא משוכחת כקרקעותיו של "בר מריון" [שהיו מעולות, הרי אין זה מידת סדום]. וההלכה כרב יוסף [שאם באמת שדה הצמוד לשל אחיו מעולה יותר, אין לו זכות בו משום בר המצר].

[אבל אם הירושה עומדת כך שיש] שתי קרקעות על שתי נגרות [פ"י] כל קרקע יש לו מקוה מים צמוד אליה להשקות השדה, ואחד מהם יש לו קרקע הצמוד לאחד מהשדות, אמר רבה: כגון זה כופין על מדת סדום. רב יוסף שאל, לפעמים [נגר] זה מתייבש וזה לא מתייבש [ואין כאן מידת סדום שיאמר אח אחד, אני רוצה את חצי של שתי הקרקעות, או שתשלם לי על חלקי, ואתה תקח את שניהם]. וההלכה כרב יוסף.

[אם הירושה עומדת כך שיש] שתי קרקעות על נגר אחד [ואחד מהאחים בעלים של קרקע הצמוד לא] מהקרקעות. א"ר יוסף: כגון זה כופין על מדת סדום [מאחר וזה נגר אחת, אין כאן חשש שא' יתייבש ולא השני]. אביי שאל, הרי הוא יכול לומר: [טוב לי שיהא לך שתי שדות אחת מכאן ואחת מכאן ואחת לי באמצע] אני רוצה שתרכה לך אריסים [ותהא שדה שלי משתמרת יפה]. וההלכה כרב יוסף, [שהטענה של] להרבות [אריסים] אינו דבר [טענה] היא.

⁸⁹ ע"י שר"ע (ח"מ ס"י קעד ס"א): האחין או השותפין שבאו לחלוק השדה וליטול כל אחד חלקו, אם היתה כולה שוה לגמרי, חולקין לפי המדה בלבד. ואם אמר אחד תנו לי חלקי מצד זה כדי שיהא סמוך לשדה אחר שלי ויהיה הכל שדה א', שומעין לו, וכופה אותו על זה, שעיקב בדבר זה מדת סדום היא. ויש אומרים דאין שומעין לו אלא צריך להעלות בדמים עד שיתרצו חביריו. ויש אומרים דהוי ספק וכל דאלים גבר. אבל אם היה חלק ממנה טוב או קרוב לנהר יותר או קרוב לדרך, ושמו אותה היפה כנגד הרע, ואמר תנו לי בשומא שלי מצד זה אין שומעין לו, אלא נוטל בגורל. אמר להם תנו בשומא שלי מצד זה חצי מדתה מהצד הרע, וטול אתה מהצד הטוב כדי שיהא חלקי סמוך לשדה שלי שומעין לו. הגה: היו בכאן שני שדות, האחד אומר לחלוק כל שדה ושדה, והאחד אומר לחלוק שדה כנגד שדה, שומעין לזה שאומר לחלוק שדה כנגד שדה. ודוקא ששתיהן שוות ואין נפקותא בחלוקת השדות לחצאין, אבל אם האחד טובה בשום צד, או שאחד יש לו מצר אצל השדות, חולקין כל שדה לשנים:

ביאור: מדת סדום, זה נהנה וזה אינו חסר [סמ"ע].

דאין שומעין לו – פירוש, ויכול לומר לו נחלקו בגורל, וס"ל דאין בזה מדת סדום, דיש לו זכות בגורל דאם יפול הגורל לזה בין שתי השדות הרשות בידו שלא יחליף עמו אם לא בדמים יקרים, מש"ה יפילו גורל אולי יגיע לידו אותו זכות [סמ"ע].

צריך להעלות בדמים – אבל אם המצרן פיקח הוא יכול להעלות מעט ולומר אתן בו כן, את תקחווהו אתם בשווי זה, ואם לא ירצו יקח ללא גורל [סמ"ע], אמנם כל זה רק לדעה הראשונה בסעיף ה' [נתה"מ].

וכל דאלים גבר – כלומר מקודם יטילו גורל ואם לא יפול בצד המיצר שלו, אז עדיין לא זכה השני לחלקו, משום ספיא ופסקינן כל דאלים גבר [ש"ך], אמנם כל שיש לזה שאינו בר מצרא שום נזק בחלוקה זו, אין בו משום מדת סדום, וכן אם השני לא רוצה לחלק [ש"ך רש"ד], וי"א שבדורות אחרונים מוטב שלא להניח לכל דאלים, וכיון שאין שייך כאן חלוקה, ע"כ יחלוקו בגורל לגמרי [פ"ח].

בשומא שלי – היינו בחלק שלי [סמ"ע].

מהצד הרע – צ"ל "מהצד הרע בלא שומא". והלכה זו אף לדיעה שבסימן קע"א ס"י דסברי דהשני יכול לומר לא נחא לי במתנה דשונא מתנות יחיה, ה"נ יאמר איני רוצה לקבל נגד רעה במתנה, משום דלאו במתנה נותנה רק שוה לו הרעה כשדה הטובה משום סמיכות לשדהו [סמ"ע].

חצי מדתה מהצד הרע שומעין לו – זהו רק לדעת השר"ע שאם השדות שוין, וא' מצרן, אז כופין על מידת סדום, אבל לפי הרמ"א החולק נראה דגם כאן יכול לומר, זכות שלי, ע"י לעיל ס"ק, שוה אצלי דמים הרבה [נתה"מ].

שומעין לזה שאומר לחלק שדה כנגד שדה – אפילו אם א' מבקש לחלוק ב' השדות שבה יתכן שיפול חלקו באמצע ואז יהיה שמור בין ב' השדות של חבירו, אין שומעין לו [סמ"ע].

אבל אם האחת טובה בשום צד, שמצד אחד יש נהר [סמ"ע].

או שאחד יש לו מצר – היינו שיש לו שדה המצרן לא' מהשדות שירשו, ואז הוא רוצה לחלק את השדה המצרן לשנים שבכל שיפול הגורל יהיה לו שדה המחובר לשדהו, משא"כ אם יחלקו שדה נגד שדה, אז יתכן שיזכה בשני הרחוקה משדהו [סמ"ע]. כל זה לדעת הרמ"א, אבל לפי השר"ע שמצרן מבטל ענין הגורל, אז המצרן מקבל כל השדה שאצל המצר בלא גורל כלל [ש"ך].

[אבל אם הירושה היא שיש על] צד אחד [לדוגמא מזרח] נגר [פי' בור מים ועל צד אחר] נהר [לדוגמא צפון], אז חולקים בארבע אלכסונות⁹⁰

[כזה]: מאחר והנהר טוב מן הנגר והסמוך למים טוב מן הרחוק ואם תחלקנה מן הצפון נמצא (מן) כל הנהר לאחד והשני אין לו אלא נגר בצפון ופעמים שהוא יבש ואם תחלקנה מן המזרח למערב יהיה לאחד הנהר על פני מזרחו ונגר על פני צפון ולשני אין לו אלא נהר במזרחו לפיכך יחלקום לשמונה חלקים שיהא לשניהם בשוה סמוך לנהר ולנגר וכאשר ירחק מזה ירחק מזה].

ולא את הטרקלין כו'. [אם] אין בהם [פי' בכל הדברים הנמנים כאן, מספיק] כדי לזה וכדי לזה, מה [הדין]. רב יהודה אמר: יש דין של "גוד או אגוד"⁹¹ [זה שרוצה לחלוק אומר לזה שאינו רוצה לחלוק או קץ לי דמים

⁹⁰ ע"י ש"ע (ח"מ סי' קעד ס"ג): ארץ מרובעת שהיה הנהר מקיף לה מזרח וצפון והדרך דרום ומערב, חולקין אותה באלכסון כדי שיגיע לזה נהר ודרך ולזה נהר ודרך. ואם אמר תנו לי החצי שמצד זה שהוא בצד שדי, שומעין לו. כללו של דבר, כל דבר שהוא טוב לזה ואין על חבירו הפסד כלל כופין אותו לעשות:

ביאור: שהיה הנהר – יש שמפרשים דברי הגמ' שיש נהר מצד א' ודרך מצד השני, ואז מחלקים את השדה לח' חלקים, כזה (סמ"ע), אם א' טוען שהוא רוצה בצד הזה, ללא טעם גלוי, ישנם מח' אם יש קופין על מידת סדום (ש"ך * תורת אמת).

תנו לי – לדעת הרמ"א בטע"ף א' דאין מצרנות מבטל זכות בגורל, הוא הדין כאן, והרמ"א לא כתבו, שסמך על דבריו בס"א (סמ"ע).

⁹¹ ע"י ש"ע (ח"מ סי' קעא ס"ו): אחד מהשותפים שאמר לחבירו במקום שאין בו דין חלוקה, או בדבר שאי אפשר שיחלוקו, כגון שפחה או כלי, מכור לי חלקך בכך וכך או קנה ממני חלקי כשער הזה, הדין עמו וכופין את הנתבע למכור לחבירו או לקנות ממנו. אפילו אמר ליתן בו הרבה יותר מדמי, צריך השני לקנות או למכור. אבל אם אין התובע רוצה לקנות או לא ימצא במה יקנה, אינו יכול לכופו את חבירו לקנות ממנו אפילו בשער הזול, ישאר חבירו יכול לומר לו איני רוצה שאקנה אלא שאמכור. לפיכך שני אחים, אחד עני ואחד עשיר שהניח להם אביהם מרחץ או בית הבד, עשאן האב לשכור השכר לאמצע כל זמן שירצה לע"בשותפות. ואין העשיר יכול לומר השכר חלקך, דאין דרך לשכור דברים כאלו לחצאין, משא"כ בטרקלין. עשאן האב לעצמו, אין יכול לכופו אחיו לשכור אותם, אלא משתמשים בהם כדרך שנשתמש אביהם. והרי עשיר אומר לעני, קח לך זיתים ובה ועשאם בבית הבד, קנה לך עבדים ויבואו וירחצו במרחץ, ואין העני כופה את העשיר לקנות חלקו, אא"כ אמר לו קנה ממני או מכור לי והריני לוה וקונה או מוכר לאחרים וקונין, הדין עמו. הגה: ויש אומרים דלא יוכל לומר גוד או אגוד כשאין לו מעות רק צריך למכור (חלקו), ואין אדם יכול לומר לחבירו גוד או אגוד בפחות משווי דאם לא כן ידחוק העשיר את העני למכור את שלו פחות משווי:

ביאור: שאמר לחבירו – מאחר זה מח' אם יש גוד או אגוד בשותפים או דווקא בירושים, אז אי אפשר לחייב שותפו שיש לו טענה של קים לי, וכן אין טענה של גוד או אגוד אלא כשרוצה להשתמש לעצמו, אבל להשכיר אין לו זכות (ש"ך * המהרש"ך), ואפילו אם אין בו כדי חלוקה, כל שיש לכל שותף קרקע בסמוך הראוי להצטרף עמו, מחייבים אותם לחלוק, וה"ה בית, וכמובן שיש בו דין בר מצרא, שכל א' מקבל ליד חצרו, מיהו אם יפחתו הדמים הרבה [היינו יותר מחומש] לפי ערך הבית כה"ג אין כופין לחלוק, ועוד י"א שאין אומרים גוד או אגוד אלא בדבר שגופו קנוי אבל אם היה להם קרקע שאינו ראוי ליחלק במשכונא הרי הוא עומד לפדות ואז יחלקו הדמים כו'. ואפשר לסמוך על זה לענין החזקות שלנו הן נדונות כשכירות לענין זה (ש"ך * תורת אמת), אם היו ב' שותפים בקרקע ואחד שכר מחבירו חלקו, אין יכול לומר גוד או אגוד עד אחר כלות משך זמן השכירות (רע"א), שכל עיקר טענה זו אינה אלא משום היזק ראייה וכשלא ישוה השותפים בדיעותיהם ותפול קטטה ביניהם אז כל א' יכול לכופו את חבירו בטענה זו אבל אם משכן לו חלקו ויצא חוצה בטלה טענה זו, אמנם אינו היה השותף עדיין שריו בחצר הזה [כגון ששכר ממנו בית דירה] יכול השני לכופו בטענת גוד או אגוד, היינו כל זמן השכירות שהבית הוא שכורה ביד משעון יכול ראובן לומר לו או שכור ממני שאר חלקי בחצר או השכיר לי הבית שהיא שכורה בידך עד תום זמן המשכונה אז יאמר לו בגוף הקרקע גוד או אגוד (רע"א * התשב"ץ), י"א שבגוד או אגוד הנתבע קובע את המחיר ולא התובע ואפשר לומר על זה קים לי כדבריו (פ"ת).

או לא ימצא במה יקנה – פ' שאין לו כסף לקנות (סמ"ע).

שנשתמש אביהם – היינו דהכל תלוי איך נהג האב, דאם נהג להשתמש בעצמו, אף אם עכשיו ניתן להשכירו כל א' יכול לעכב שהוא רוצה להשתמש בו, ולא להשכירו. אמנם י"א שאינו תלוי בדעת האב, שאפי' עשאן לעצמו, אם ימצא שוכר, אין ביד א' מהם מלהשכירו, וכן אפי' אם עשאן

וקנה לך חלקי או אני אקץ דמים ואתן לך בחלקך שאי אפשר בשותפותך]. רב נחמן אמר: אין דין של "גוד או אגוד" [שהוא יכול לומר לא שלך אקנה ולא שלי אמכור אלא שותפין נהיה בה]. אמר רבא לרב נחמן, לדברך שאמרת: אין דין של "גוד או אגוד", בכור ופשוט שהניח להן אביהן עבד או בהמה טמאה [שאי אפשר לחקם], מה עושין [פי' אין מחלקים את הירושה]. א"ל, אני אומר: עובד לזה יום אחד ולזה שני ימים. שאלו שאלה מברייטא: מי שחציו עבד וחציו בן חורין [פי' שהיה עבד כנעני של ב' שותפים, ואחד מהם שחררו], עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד, דברי ב"ה. ב"ש אומרים: תקנתם את רבו, את עצמו לא תקנתם⁹², [שהרי הוא] אינו יכול לישא שפחה [בגלל החצי בן חורין שבו], ואינו יכול לישא בת חורין [בגלל חצי העבד שבו, וכי שהוא] יבטל [ולא ישא אף פעם]. והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורבייה, שנאמר "לא תהו בראה לשבת יצרה". אלא כופין את רבו ועושין אותו בן חורין וכותבין שטר על חצי דמיו [שהעבד ישלם לבעליו], וחזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש [היה ללא הסיבה של ביטול פרו ורבו, לא היה עושים גוד או אגוד]. כאן שונה, שכן יש "אגוד", ואין "גוד" [העבד יכול לקנות אבל אינו אומר קנה חלקי שאין דמים לבן חורין שאין עבד עברי נמכר אלא לשש].

בא ושמע: שני אחים, אחד עני ואחד עשיר, והניח להן אביהן מרחץ או בית הבד, [אם האב] השתמש בהם לשכר [פי' השכירם לאחרים, אז שהבנים יעשו אותו הדבר] והשכר לאמצע. [אבל אם האב] השתמש בהם לעצמו, הרי העשיר יגיד לעני

לשכור, אם אין מוצאין שוכר להשכיר לו, יש לכל א' זכות לדור בו, ואין השני יכול לעכב (סמ"ע). וי"א דבעני אם מוצא להשכיר חלקו לבד יכול להשכירו, אפילו נגד רצון אחיו (נתה"מ).

עשיר אומר לעני – אבל אם שניהם עשירים אם לא רוצים להשתמש יחד אז או משכירים או מחלקים בימים וכדלהלן סעיף ח' (סמ"ע), ועשיר יכול לומר לעני גוד או אגוד אבל עני לעשיר דכיון דאיגוד ליכא לא יכול לומר ואם ירצ' למכור זה תלוי בפלוגתא דבסמוך (ברמ"א) (ש"ך), י"א שאם שנים השתתפו יחד אין לא' מהם טענה של גוד או אגוד, אבל אם א' מהשותפין מכר לאחר או הוריש, אז יש לשניהם טענה של גוד או אגוד, ואם אלמנה קבלה את זה תמורת כתובתה, אז לכ"ע יש גוד או אגוד, וי"א שאין למי שבא מכח שותף שום זכות של גוד או אגוד, וה"ה לשותף השני, אמנם אפילו במקום שיש זכות של גוד או אגוד, אפשר למכור או למסור את חלקך לילדים שלך הקטנים, שאז אין מוכרים נכסיהם כאשר הם קטנים (ש"ך * הרא"מ).

או מוכר לאחרים כו', האי תיבת "מוכר" קאי אתיבת "הריני", כאלו אמר "מוכר לי והריני לוה וקונה לעצמי או מכור לי והריני מוכר כולו יחד לאחרים". ולי' שהרשות בידו למכור חלקו לעשיר אחר שיע"ב במקום העני להיות משותף עם אחיו העשיר בהמרחץ או בהבית הבד להשתמש בו יחד או לזמנים, גם לומר אח"כ גוד או אגוד. ואפי' לפי הרמ"א דאינו יכול לומר גוד או אגוד כשאין לו מעות, היינו דוקא מתחלה, שאין העני יכול לומר מכור לי כולו כי אמכרנו לאחרים, אבל להעמיד אחר במקומו בחציו יכול לעמוד, ולאחר שיע"ב במקומו יכול ג"כ לומר גוד או אגוד (סמ"ע).

שם – לשיטת המחבר דאפשר לומר גוד או אגוד אף כדי למכור לאחרים אפשר שהוא רק בעני משום דיש לו הפסד גדול (נתה"מ).

דלא יוכל לומר גוד או אגוד כשאין לו מעות – ג' שותפין שלוו כסף ברבית יחד, ובינתיים א' עזב השותפות, ועוד לא הגיע זמן הפרעון, א', אין שום טענה שאין גוד או אגוד בשותפין, שהרי הם פרקו השותפות, ודאי לאו אדעתא דהכי לא נתחייבו להיות ערבים זה לזה, ואם המלוה לא מסכים לפטור השותף שערב משעבודו, יש בידו לחייב הב' שותפים אחרים לשלם טרם זמנו (ש"ך * הרש"ד), היינו כשאומר התובע גוד או אגוד רוצה למכור לאחרים, אבל אם השני אמר גוד או אגוד יכול הנתבע לומר אגוד ע"י שאמכרנו לאחרים משום שאם יש אחר שיתן יותר אז העשיר יהי נותן פחות משווי (נתה"מ).

רק צריך למכור חלקו – הכוונה שלא יכול לעשות גוד או אגוד ולמכור הכל לאחרים, אבל יכול למכור חלקו לבד לאחר, אבל ללות כדי לקנות ולהחזיקו לעצמו יכול לכ"ע (סמ"ע). אף אם יש לעני הפסד גדול א"י לומר גוד או אגוד למכור לאחרים (ט"ז וש"ך).

פחות משווי – הכוונה בערך כולו, דרך משל אם נמצאו קונים על כל הקרקע בד' מאות, והוא רוצה ליתן בעד החצי פחות ממאתים, בטענה דגוד או אגוד בסך זה אינו יכול, דא"כ ידחוק העשיר את העני למכור בפחות משווי. אבל אם היה נמצא קונה על חצי הקרקע בעד מאתים ועל כל הקרקע לא היה נמצא קונה בד' מאות, ודאי כשכופין אותו בטענה דגוד או אגוד אינו יכול לכופו בערך ששוה כולו אלא רק חציו (פ"ת).

⁹² ע"י ש"ע (ו"ד סי' רסז ס"ב):

קח עבדים [שיחממו אותן] ותתרחץ במרחץ [ואין העני יכול לחייב השני לקנות את חלקו], קח זיתים ובא ועשה בבית הבר. גם שם יש "גוד", ואין "אגוד" [שאין העני אומר לו "אף אני אקנה חלקך", ושאין לו במה לקנות, לפיכך אין יכול לכופו].

בא ושמע: כל [חלוקת שותפות] שאילו יחלק [בין שניהם, ויהיה שיעור שעדיין] שמו [הראשון] עליו, חולקין⁹³, אם אין [בו שיעור מספיק לשנים], מעלין אותו בדמים [היינו גוד או אגוד].

[אלא מתרץ הגמ', ההלכה של "גוד או אגוד"] היא מחלוקת תנאים. שלמדנו: "טול אתה שיעור ואני פחות" [כגון חצר שאין בה שמנה אמות אלא שבע ואמר זה "חלוק וטול לך ד' אמות ואני שלש"], שומעין לו, רבן שמעון בן גמליאל אומר: אין שומעין לו⁹⁴. איך מדובר. אם תאמר כמו שכתוב, מהו טעמו של רשב"ג. אלא לא [כפשוטו] וזה כתוב חסר, וכך נאמר: "טול אתה שיעור ואני פחות", שומעין לו. "גוד או אגוד" [פי' שאמר או קנה חלקי או אקנה את חלקך, ולא רצה למחול על כלום], גם כן שומעין לו, ובא רשב"ג לומר: אין שומעין לו.

לא [כך מובן הברייתא אלא], באמת כמו שכתוב, וזה ששאלת: מה טעמו של רשב"ג. כסף שאמר לו: אם [אתה רוצה שאני אשלים את חסר] בכסף, אין לי כסף לתת לך. [ואם אתה רוצה שאני אקח את ההפרש] במתנה, איני רוצה, שנאמר "ושונא מתנות יחיה".

א"ל אביי לרב יוסף: זה [ההלכה] של רב יהודה [של "גוד או אגוד", היא באמת הלכה], של שמואל היא [רבו, וממנו קבלה]. שלמדנו במשנה: וכתבי הקודש [של שני שותפים שרוצים לחלק] אף על פי ששניהם רוצים [לחלקו באופן שאין ספר שלם לכל א'], לא יחלקו. ואמר שמואל: לא שנו אלא בכרך אחד⁹⁴ [פי' כל ספריהן עשויות בגליון ואם יביאחו לבד' לחלק ביוון וואן, אבל בשני כריכות [כגון תורה בכרך אחד ונביאים בכרך אחד], חולקין [כעת הגמ' חושב שמדובר שזה רצונם, ואין דמיהם שוים]. ואם תחשוב שאין דין של "גוד או אגוד", מה קרה בכרך אחד. אפי' בשני כריכין גם כן [אין לחייבן]. רב שלמן הסביר [את דברי שמואל]: בששניהן רוצין [לחלק כן]. אמר אמיר, ההלכה: [למסקנה היא] שיש דין של "גוד או אגוד".

אמר רב אשי לאמימר: [ההלכה] הזה של רב נחמן [שאין דין של "גוד או אגוד"] מה [המסקנה]. אמר לו: לא שמעת, כלומר איני סובר כך.

ולא. והרי אביהם של רבין בר חיננא ורב דימי בר חיננא השאיר להם [בירושה] שני שפחות, אחד ידעה לאפות ולבשל, ואחד ידעה לטוות ולארוג⁹⁵, ובאו לפני רבא [לשאול איך לחלק את הירושה]. ואמר להם: אין דין של "גוד או אגוד"⁹⁶. שם שונה, שכל א' צריך את שניהם, וכאשר [אחד] אמר לשני קח אתה אחד ואני אחד, [רבא אמר להם] זה איננו "גוד או אגוד" [אלא דווקא אם א' יקח את שניהם וישלם לשני].

והרי כתבי הקודש ששניהם צריכים להם, ואמר שמואל: לא שנו [שאסור לחלק] אלא בכרך אחד, אבל בשני כריכין, חולקין [ולא אומרים שאין זה "גוד או אגוד"]. הרי רב שלמן [הסביר את הענין]: כשרצו [לחלק] ושלח בכפיה, ולכן אין מכאן ראייה ל"גוד או אגוד".

והחכמים למדו: מדביק אדם תורה נביאים וכתובים כאחד⁹⁷, דברי ר"מ, ר' יהודה אומר: [לא מדביקים אותם יחד אלא] תורה בפני עצמה, נביאים בפני עצמן, וכתובים בפני עצמן. וחכ"א: כל אחד ואחד [מספרי נביאים וכתובים צריך להיות כרך] בפני עצמו. ואמר רב יהודה: מעשה בביתוס בן זונין, שהיו לו שמנה נביאים [פי' כל ספרי הנביאים] מדובקין כאחד על פי ר"א בן עזריה, ור"א: לא היו לו אלא [שמנה ספרי נביאים, וכל] אחד ואחד [כרוך] בפני עצמו.

אמר רבי: מעשה והביאו לפנינו תורה נביאים וכתובים מדובקים כאחד, והכשנו. בין חומש לחומש של תורה, ארבעה שיטין, וכן בין כל נביא לנביא, ובנביא של שנים עשר, ג' שיטין. [ואם נודמן לן] סיום [הספר] מלמטה [פי' בסוף הדרך] מתחיל [ספרו האחר] בראש [הדרך ואינו צריך להניח ריוח חלק ביניהם]. החכמים למדו: הרוצה לדבק תורה נביאים וכתובים כאחד, מדבק, ועושה בראשו כדי לגול עמוד ובסופו [חלק גדול] כדי לגול [בו כל] היקף [שלו, פי' שהקלף החלק יוכל להקיף את כל הספר כאשר הוא גלול], [ואם נודמן לן] סיום [הספר] מלמטה [פי' בסוף הדרך] מתחיל [ספרו האחר] בראש [הדרך ואינו צריך להניח ריוח חלק ביניהם],

⁹⁵ ור"א היינו תכשיטי ספסלים (רש"י).

⁹⁶ עי' שר"ע (ח"מ ס' קעא ס"ג): דבר שאין תשמישו שוה, כגון שתי שפחות שהאחת יודעת לאפות ולבשל והאחת יודעת לטוות, או שני כלים שאין מלאכתן שוה, וכל אחד צריך לשניהם, אפילו אם דמיהם שוים אין אחד יכול לומר לחבירו טול אתה זה ואני השני או איפכא, לפי שכל אחד צריך לשניהם. וכן אם יש להם שדה וזכרם ואין בשום אחד מהם כדי חלוקה אפילו אם דמיהם שוים לא יאמר טול אתה שדה ואני כרם או איפכא ואפילו אם יאמר לו גוד או אגוד בשניהם כאחד אין שומעין לו אלא אם ירצה יאמר לו באחד מהם גוד או אגוד והשני יאמר בשותפות או יאמר בכל אחד זה אחר זה גוד או אגוד ושני דברים תשמישן שוה ודמיהן שוין ואין בשום אחד מהם כדי חלוקה הא ודאי שיכול לומר כל אחד מהם לחבירו גוד או אגוד דהיינו שחולקין אחד נגד חבירו ואחד נוטל אחד והשני שני והוא הדין לאם אין דמיהם שוים. הגה: ואין חילוק בין אם אחד נותן לשני מה דביני ביני או שאומר לו שיקח אחד מהן בלא תוספת דמים והוא יקח השני או להפך ויש מי שחולק בזה:

ביאור: לפי שכל אחד צריך לשניהם, משא"כ אם מלאכתן שוה. מיהו אף דמלאכתן שוה, אם אין גם בדמיהן שוה, יש מחלוקת אם יכול לכפות לחבירו שיטול לאיזה שירצה ומי שיקח הטוב יתן לחבירו הפרש בשויותם (סמ"ע). אין שומעין לו – אם נותן לו ברירה בל אפשרויות ואומר לו, או טול אחד מהם איזה שתרצה ואני השני, ותן לי הפרש ביניהם, או טול שניהן ותן לי דמיהם, או אני אעשה א' מהאפשרויות, שומעין לו (סמ"ע), ור"א שלא צריך ליתן ג' אפשרויות, אלא מספיק או טול אחד מהם איזה שתרצה ותן לי הפרש, או אני יתן לך, ואם אתה רוצה שניהם תקח שניהם, ולא צריך שאני אקח את שניהם (ט"ז).

דהיינו שחולקין – וזה פשוט דאינו יכול לומר גוד על שניהן, שהוא יטעון נגד, בא' מספיק לי, אלא אפילו בזה אחר זה אינו יכול לומר גוד או אגוד על כל אחד בנפרד, משום דכיון דתשמישן שוה, הוה לו כשני בתים שיש להן יחד, דנחשב כדבר שיש בו כדי חלוקה, דהיינו בית נגד בית, וכשיש כדי חלוקה אין שום אפשרות לומר גוד או אגוד דאי אפשר להוציא אדם מנחלתו בעל כרחו (סמ"ע), ועי' לקמן ס"ק.

דביני ביני – בשיטה הראשונה במחבר יש שני דיעות בטור אם צריך התובע ליתן לשני שני ברירות או לשלם בעד הטובה יותר בכסף או בחלק מאותו שדה, או סגי שיתן לו הברירה רק ע"י כסף. ובפולגותא זו צ"ע להילכתא אף נקטינן בזה (ט"ז).

שיקח א' מהם בלא תוספת דמים – ואינו דומה לסעיף י' דהביא המחבר ב' דיעות אם יכולים לכופ ליתול במתנה משום שונא מתנות יחיה, משום דכאן דיש גם בקטן שיעור תשמיש בפני עצמו כ"ע מודו, מאחר דנותן לו הברירה אם אין אתה רוצה במתנה, שתשלם לי, או תן לי הגדול וקח הקטן דיש בו שיעור תשמיש (סמ"ע, ט"ז).

שחולק בזה – דכל דדמיהם אינם שווים הוי יפה ורע ודינו כשני מינים (סמ"ע).

⁹³ עי' שר"ע (ח"מ ס' קעא ס"א): אחד הקונה מחבירו חצי שדה, או שנים שקנו מאחד שדה, או שירשו, או שניתן להם במתנה, או שהחיקו בו מההפקר, וביקש אחד מהשותפין לחלוק ולטול חלקו לבדו, אם יש באותו קרקע דין חלוקה, כופה את שאר השותפין וחולקין עמו. ואם אין בו דין חלוקה, אין אחד מהם יכול לכופ את חבירו לחלוק, וכן הדין במטלטלין. הגה: ואם היה בו דין חלוקה וקבלו קנין שלא לחלוק, אינו יכול לחזור בהן. ראובן ושמעון שיש להן מקומות בבית הכנסת זה אצל זה, וראובן רוצה לעשות מחיצה ביניהם ולהכניס המחיצה בתוך שלו, ושמעון רוצה לעכב באמרו שאם יעשה מחיצה המקום יהיה חדוק, הדין עם ראובן. וכן רבים היושבים על ספסל אחד בבית הכנסת, והיושב בראש רוצה להוסיף עוד מקום אחד אצל מקומו, והיושב אצלו רוצה למחות באמרו ועכשיו הוא שני אצל הראש, ואם יוסיף יהיה שלישי, הדין עמו ויכול למחות, ועיין לעיל ס"ז קסב ס"ז מדיני מקומות בבית הכנסת.

ביאור: וביקש אחד מהשותפין, עי' לקמן ס"ק, שיש כמה דברי מפרשים בענין גוד או אגוד, אשר מקומו לקמן, ולכן העברנו הדברים לשם.

וקבלו קנין שלא לחלוק – ולא אמרין דהוי קנין דברים בעלמא (סמ"ע). ור"א דבזה גם מחילה ללא קנין מהני (ש"ך). ור"א דעל התחייבות הממוני שלא יחלוק חלקו מהשותפות לא מהני ביה מחילה וצריך קנין (נתה"מ), אם אותן שקנו מתו, אין היורשים יכולים לטעון גוד או אגוד כיון דבאו מכח קונים (רע"א).

הדין עם ראובן – שהרי זה מקומו של ראובן, והרי דאין מחייבים אותו לעשות מחיצה על מקום שניהם, כדי שלא יכנס אחד לחלק חבירו בכך בכל חלוקת שותפות, משום שאין דרך למכור מקום בית הכנסת רק שיעור ישיבה, ועל ידי המחיצה יהיה המקום חדוק (נתה"מ).

וכן – לשון "וכן" אינו מדוקדק, דאין לו שום שייכות לדלעיל, ובדרכי משה כתבו בלשון "ועוד" (סמ"ע), ויש שתיקנו לשון רמ"א "אכן" במקום "וכן" (נתה"מ).

שעכשיו הוא שני – היינו דווקא במקומות שידוע שמקום הראשון חשוב מהשני אבל בסתם, אמרין דאין המקום מכבד את האדם ואינו יכול לעכב. וכן כל זה בדווקא שעושה מחיצה, שאז ניכר שהוא שלישי, אבל ללא עשיית מחיצה, ויש התרחבות במקום להושיב עוד אדם, אפשר להושיב עוד א' במקומו (נתה"מ), ור"א שאם אינו סותר שום נסר שהוא שייך לרכוש השותפות, אין לעכבו רק באם עי"ז ירד שווי של מקום תבירו, אבל לא משום חסרון כבוד, ולכן אם הוא באופן שאינו מצמצם אויר הפנוי בביהכ"ס במעבר אפשר להוסיף. אבל אם, כדי לעשות עוד מקום, צריך לסתור שום נסר השייכת לרכוש הציבור אינו יכול לסותרו (פ"ח).

⁹⁴ עי' שר"ע (ח"מ ס' קעג ס"א): הוב' דלעיל הערה 58.

לכותל זה, נשתייר שם טפח שבו עמודין עומדין [פי' ב' עמודי כסף כמין עמודי ספר תורה שוכבים לארכו והלוחות ביניהן], שנאמר "אפריון עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון, עמודיו עשה כסף רפידתו זהב מרכבו ארגמן וגו'", וארגזו ששיגרו בו פלשתים דורון לאלהי ישראל מונח מצדו [של הארון], שנאמר "ואת כלי הזהב אשר השבותם לו אשם תשימו בארגזו מצדו ושלחתם אותו והלך", ועליו ס"ת מונח, שנאמר "לקח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה'", הוא מונח "מצד [ארון ברית ה']" ולא בתוכו, ומה אני מקיים "אין בארון רק". לרבות

ואם בא לחתוך [ולהפריד התורה מהנביאים], חותך. מה הוא אמר [שיכול לחתוך, הרי זה פשוט שזה יותר טוב להפרידם]. כך נאמר [כאשר מסתיים ספר כסוף העמוד, אם יש רווח בתחילת הקלף הבאה, אז] אם בא לחתוך, חותכים⁹⁷ [ונמצא זה ראש הכרך וגנאי הוא לו להיות דף זה משונה מחבירו על חנם].

ושאלו סתירה מברייאתא. תחלת ספר וסופו, [צריך תוספת קלף מספיק] כדי לגוללו. מהו "כדי לגוללו". אם הוא כדי לגולל עמוד, קשה [מה שכתוב לעיל] "הקף". ואם "כדי לגוללו" [היינו] הקף [פי' שהקלף החלק יוכל להקיף את כל הספר כאשר הוא גלול], קשה [מה שכתוב] "עמוד". א"ר נחמן בר יצחק: כתוב [שאפשר להבינו] [לשני] צדדים [שבתחילת הספר רק צריכים כדי לגוללו על העמוד, אבל בסוף צריכים להקיף את כל הספר].

רב אשי אמר [דרך אחרת איך להבין]: כאשר למדנו אותו [הברייאתא שצריכים לגוללו על העמוד היינו רק], בספר תורה [אבל נביאים צריכים להקיף את כל הספר בסוף], כמו שלמדנו: כל הספרים [של נביאים וכתובים] נגללים מתחלתן לסופן⁹⁸ [בעמוד א' לבד]. וס"ת נגלל לאמצעיתו [פי' יש שתי עצי חיים], ו[ולכן] עושה לו [דף ריקן] לכאן [להתחלה] ולכאן [ולסוף]. א"ר אליעזר בר' צדוק: כך היו כותבי ספרים [פי' ספרי תורה] שבירושלים עושין ספריהם [עם שתי עצי חיים]. @@@@

החכמים למדו: אין עושין ספר תורה גובהו יותר על הקיפו⁹⁹ [פי' צריך לצמצם הכתב לפי עובי הקלף לכשיגמורו יהא חוט המקיף את עוביו כמדת ארכו], ולא הקיפו יותר על גובהו.

שאלו את רבי: שיעור [גובה של] ס"ת בכמה. אמר להן: בגויל [שהוא עב והקיפו גדול צריך ששה טפחים זו היא מדה להיות נגמר בששה טפחים היקף בכתב בינוני], ששה. בקלף בכמה. איני יודע. רב הונא כתב שבעין ספרי דאורייתא, ולא הזדמן לו [שיהא גובהו כהקיפון] אלא אחד. רב אחא בר יעקב כתב אחד על עור של עגלים, והזדמן לו [גובהו כהקיפון], והחכמים הסתכלו בו, ומת.

אמרו התלמידים לרב המנונא: רבי אמי כתב ד' מאה ספרי תורה. אמר להם: אולי הוא כתב "תורה צוה לנו משה" ד' מאות פעמים, שלא יתכן שאדם א' יכתוב כל כך הרבה. אמר רבא לר' זירא: נטע ר' ינאי ארבע מאה כרמים. א"ל: אולי [הוא נטע] שתי [גפנים] כנגד שתיים ויחזיק יוצא

זנב כזזה, וזה נקרא כרם, ולעשות ד' מאות כאלה יותר הגיוני.

שאלו שאלה מברייאתא: ארון שעשה משה, ארכו אמתים וחצי ורחבו אמה וחצי וקומתו אמה וחצי, [וכל זה] באמה בת ששה טפחים. והלוחות, ארכן ששה ורחבן ששה ועביין שלשה, [והרי הם] מונחות כנגד ארכו של ארון, כמה לוחות תופסות בארון. שנים עשר טפחים. נשתיירו שם שלשה טפחים. צא מהן טפח [שהוא] חציו לכותל זה וחציו לכותל זה, נשתיירו שם שני טפחים, שבהן ספר תורה [שכתב משה] מונח, שנאמר "אין בארון רק שני לוחות האבנים אשר הניח שם משה וגו'", מהו "אין בארון רק". [הוא] מיעוט אחר מיעוט, ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות, [והוא לרבות] ס"ת שמונח בארון.

מלאת כל חלל הארון לארכו [ופרשת צרכי המדות, עכשיו] צא ותמלא ארון לרחבו: כמה לוחות תופסות בארון. ששה טפחים, נשתיירו שם שלשה טפחים, צא מהן טפח [אשר] חציו לכותל זה וחציו לכותל זה, נשתיירו שם שני טפחים, שלא יהא ספר תורה נכנס ויוצא כשהוא דחוק, דברי ר"מ.

ר' יהודה אומר [כל זה מדבר] באמה בת חמשה טפחים, והלוחות, ארכן ששה ורחבן ששה ועביין שלשה, מונחות באורכו של ארון [על רוחב שלהם ולא על חוד שלהם], כמה לוחות תופסות בארון. שנים עשר טפחים, נשתייר שם חצי טפח, אצבע לכותל זה ואצבע לכותל זה [שהטפח ארבע אצבעות¹⁰⁰], מלאת כל חלל ארון לארכו [עכשיו] צא ופרנס ארון לרחבו, כמה לוחות תופסות בארון. ששה טפחים, נשאר שם טפח ומחצה, צא מהן חצי טפח, אצבע ומחצה לכותל זה ואצבע ומחצה

⁹⁷ עי' רמב"ם (תפילין ומזוזה וספר תורה פ"ז ה"ו): מותר לדבק כ תורה נביאים וכתובים בכרך אחד, ומניח בכל חומש וחומש ל ארבע שיטין, ובין כל נביא ונביא שלש שיטין, ובין כל נביא ונביא משנים עשר שלש שיטין שאם בא לחתוך חותך, וסידורן של נביאים כך הוא: יהושע, שופטים, שמואל, מלכים, ירמיה, יחזקאל, ישעיה, תרי עשר, וסדר הכתובים: רות, ותהלים, ואיוב, ומשלי, וקהלת, ושיר השירים, וקينות, ודניאל, ומגילה, ועזרא, ודברי הימים.

⁹⁸ עי' ש"ע (יו"ד סי' רעח ס"ב):

⁹⁹ עי' ש"ע (יו"ד סי' ערב ס"א):

¹⁰⁰ ולמאן דגריס אצבע ומחצה באצבע קטנה קאמר שהטפח ד' בגודל וחמש באצבע ושש בקטנה (ר"ש).

שברי לוחות שמונחים בארון [מתחת ללוחות שניות]¹⁰¹, ואם תחשוב שהקיפו של הס"ת ו' טפחים, הרי כל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח [נספר תורה זו שהקיפו שש טפחים, אם כן רוחבו ב' טפחים], וכיון שזה נגלל לאמצעיותו, נותר לו שתי טפחים רוחב בין [ב' העמודים], והב' [טפחים] הנשארים, איך מונחים [ביניהם ס"ת הרי הוא יותר רחב מאשר ב' טפחים]. אמר רב אחא בר יעקב [לתרץ השאלה על מיקום הס"ת]: ספר עֶזְרָה [פ"י ספר תורה שכתב משה, שהרי קוראים בעזרה של בית המקדש] נגלל לתחלתו [פ"י על עמוד אחד נגלל כולו].

[מקשה הגמ',] והרי עוד, איך [דבר שיש לו רוחב] שתי [טפחים] יושב [במקום מרווח] שתי טפחים. אמר רב אשי: [אינו גוללו כולו על העמוד, אלא מניח] קצת וכורכו [לעצמו ומניח את כותו הכרך] למעלה [מעל הספר].

[ועוד מקשה הגמ', הרי לפי] ר' יהודה, לפני שהביאו את הארגו [כתוספת לארון ברית ה'] איך ישב הספר תורה. דף היה יוצא [מהארון] ועליו התיישב הספר תורה.

ור"מ איך הוא לומד זה [שכתוב] "מצד ארון". הוא צריך אותו [ללמד] שהספר [תורה] מונח בצד ולא בין הלוחות, ובאמת [הספר תורה מונח] בתוך [הארון] בצדו. ור"מ, איך העמודים היו עומדים [כיון שצריך טפח מכאן וטפח מכאן ברוחב הארון, שלא יהא ס"ת יוצא ונכנס בדוחק, איך עמדו העמודים הרי הם ימעטו את החלל]. מבחוץ.

ולפי ר"מ, מאיפה אנו יודעים ששברי לוחות מונחין בארון. הוא לומד את זה מן [זה שלמד] רב הונא, שאמר רב הונא, מהו שנאמר "אשר נקרא שֵׁם ה' צבאות יושב הכרובים עליו" [מה שכתוב "שם" פעמים מרמז ללוחות ושברי הלוחות]. מלמד, שלוחות ושברי לוחות מונחים בארון.

והשני [פ"י] ר' יהודה איך הוא ילמד את הפסוק שם שם. אותו הוא צריך [ללמד שאמר] רבי יוחנן, שא"ר יוחנן א"ר שמעון בן יוחאי: מלמד, שהשם וכל כינויו מונחין בארון¹⁰². והשני [פ"י] ר"מ גם כן צריך [ללמד] את זה. נכון [הוא דורש את הפסוק כמו ר' יהודה]. אלא [אם כן] מאיפה הוא לומד ששברי לוחות מונחין בארון. הוא לומד את זה מזה שלימד רב יוסף, שרב יוסף לימד: "אשר שברת ושמתם" [והמילים "אשר שברת" לא נצרכים, ודורשים סמיכותם ל"ושמתם"], מלמד, שהלוחות ושברי לוחות מונחין בארון. והשני [פ"י] ר' יהודה איך הוא ילמד את הפסוק "אשר שברת". אותו הוא צריך [ללמד] כמו [שלמד] ריש לקיש, שאמר ר"ל: "אשר שברת", אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: יישר כחך ששברת [ללמד שהוא מן הדברים שעשה משה רבינו ע"ה מדעתו והסכימה דעתו לדעת המקום].

החכמים למדו, סדרן של נביאים¹⁰³: יהושע ושופטים, שמואל ומלכים, ירמיה ויחזקאל, ישעיה ותרי עשר. [ומקשה הגמ'] הרי הושע קדם [לישעיה], שנאמר "תחלת דבר ה' בהושע", וכי עם הושע דבר תחלה. והלא ממש ועד הושע כמה נביאים היו. וא"ר יוחנן: הושע תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק [בימי אותם המלכים עזיזה יותם אחז יחזקיה, חוץ ממכיכה שלא היה בימי עזיזה אבל היה בימי יותם אחז ויחזקיה], ואילו הן: הושע וישעיה, עמוס ומיכה. ושיקדים הושע בתחילה [לפני ישעיה]. כיון שנבואתו כתוב אצל חגי זכריה ומלאכי, וחגי זכריה ומלאכי היו סוף נביאים [בבית שני בשנת השנים לדריוש האחרון], הוא נמנה איתם. ושיכתבוהו [את הושע] לבד ושיקדים [לישעיה]. מאחר והוא קצר [יש חשש] שיאבד.

[עוד מקשה הגמ'] הרי ישעיה קדם לירמיה ויחזקאל [שהרי ישעיה בימי עזיזה וירמיה בימי יאשיה ובניו נתנבא בירושלים ויחזקאל בגולה בימי צדקיה]. שיקדים את ישעיה בתחילה. כיון שמלכים סופו [מדבר על] החרבן, וירמיה כולו החרבן, ויחזקאל תחילתו החורבן וסופו הנחמה, וישעיה כולו נחמה, מסמיכים חרבן לחרבן ונחמה לנחמה.

סידרן של כתובים: רות וספר תהלים, ואיוב ומשלי קהלת¹⁰⁴, שיר השירים¹⁰⁵ [רות קדמה בימי שפוט השופטים תהלים דוד אמרן והוא קדם לאיוב כמ"ד בימי מלכת שבא היה ואחר כך שלשה ספרי שלמה] וקנינות [פ"י מגילת איכה ירמיה אמרן שהיה אחר שלמה], דניאל [היה לאחר ירמיה בימי נוכד נצר] ומגילת אסתר [אחרי דניאל בימי אחשורוש], עזרא [אחרי אסתר בימי דריוש השני שעמד אחרי אחשורוש] ודברי הימים.

ולפי מי שאמר: איוב בימי משה היה¹⁰⁶, שיקדמו לאיוב בתחילה. לא מתחילים התחלה של פורענות. [מקשה הגמ', הרי] גם רות היא פורענות [רעב וגלות ומיתת אלימלך ובניו. מתרץ הגמ', רות היא] פורענות שיש לו אחרית¹⁰⁷ [סוף הפורענות נהפך לאחרית ותקוה שיצא דוד משם], שאמר רבי יוחנן: למה נקרא שמה רות. שיצא ממנה דוד, שריוהו¹⁰⁸ להקב"ה בשירות ותושבחות.

ומי כתב אותם. משה כתב ספרו ופרשת בלעם [פ"י נבואתו ומשלי] אף על פי שאינן צרכי משה ותורתו וסדר מעשיו¹⁰⁹ ואיוב. יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים [אחרונים] שבתורה [שמדברים על מיתת משה רבינו]. שמואל כתב ספרו ושופטים ורות. דוד כתב ספר תהלים ע"י עשרה זקנים [פ"י דברים שאמרו זקנים הללו שהיו לפניו ויש שהיו בימיו כגון אסף והימן וידותון מן הלויים המשוררים]. ע"י: אדם הראשון [כגון "גלמי ראו עיניך"], על ידי מלכי צדק [פרק ק], ועל ידי אברהם [המכונה איתן האזרחי פרק פט], וע"י משה [מפרק צ עד ק], ועל ידי הימן [פרק פח], וע"י ידותון [פרקים סב ועז], ועל ידי אסף [נ ועג עד פג].

¹⁰⁴ משלי וקהלת נסמכו שניהם ספרי חכמה (רש"י).

¹⁰⁵ שיר"ש נמנה לאחר משלי וקהלת נראה לרש"י שאמרו לעת זקנתו.

¹⁰⁶ וקשה דמאי שייך למ"ד בימי משה היה, שהרי הך תנא סבר בפ"י שהיה בימי משה כמו שאמר משה כתב וכו', ונראה כי זה שמשוה כתב ספר איוב אפשר שכתבו משה ע"י נבואה. ולפי דעתי לפי דברי הכל כתב משה ספר איוב, ואף למי שאמר שהיה בימי הגולה אפילו הכי כתבו משה בנבואה (מהר"ל).

¹⁰⁷ פ"י שהפורענות שהיה בתחלה היה כדי לגלגל דבר זה שיצא מלכות בית דוד, וזהו לשון פורענות דאית ביה אחרית, דהיינו אחרית טוב, כי אם לא היה רעב לא הלכו לשדה מואב ולא נשאו מואביות ולא היה אחרית טוב, ולפיכך ג"כ ההתחלה טובה היא, אבל גבי איוב לא היה ההתחלה של הפורענות בשביל האחרית, ודבר זה מבואר (מהר"ל).

¹⁰⁸ מלשון ריה.

¹⁰⁹ וקשה והלא פרשת בלעם בכלל תורת משה הוא. ויראה לי שבא לומר כי משה בנבואתו הסכים על כל נבואות בלעם. שכך היה לו מפי הקדוש ברוך הוא, ולא תאמר שכתב משה בתורה שכך אמר בלעם אבל לא הסכים משה בנבואה, שכך נאמר לבלעם מפי הש"י. ולכן אמר שכתב פרשת בלעם שכך נאמר לבלעם מפי הש"י. ועוד שלא תאמר אף על גב שכתב מרע"ה נבואת בלעם בתורה, כיון שהיא נבואת בלעם אין זה תורה, כי מה ענין נבואת בלעם לתורה שהיא נבואת מרע"ה, ועל זה אמר משה כתב ספרו ופרשת בלעם וכמו שספרו תורה כך פרשת נבואת בלעם תורה והכל אחד, כך יראה (מהר"ל).

¹⁰¹ שלוחות ושברי לוחות מונחים בארון. פ"י כי כמו שלוחות שלמים נקראים לוחות הברית ולכן ראויים שיהיו בארון הברית כך לוחות ראשונם הם הברית עצמו שבין ישראל לאביהם שבשמים, וזה כי אם לא היה הלוחות הראשונות שכבר נתנו למשה לא נתנו לוחות שניות שלכך כ' (שמות ל"ד), וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת, כלומר מאחר שהיו על הלוחות כבר יש לכתוב אותם על השניות ג"כ. ולכן הראשונות ג"כ היו בארון. ועוד כי הלוחות הראשונות שהיו מעשה אלקים אף על גב שנשתברו ולא היו ראויים לישראל היינו שלא היו ראויים בפני עצמם, שלימים. אבל שבויים ועם לוחות שניות בודאי ראויים. ולפיכך היו לוחות ראשונות ג"כ בארון. והבן הדברים האלו מאוד (מהר"ל).

¹⁰² פ"י כי הארון הוא ארון הברית אשר על ידו היה חבור הקדוש ברוך הוא עם ישראל, ולפיכך ראוי שיהיה השם וכל כנויו בארון שזה היה הברית שלם מצד כל שמותיו יתברך, וכמו שהיה שם הלוחות. וגם ספר תורה, בשביל שהתורה היא הברית והחבור בין ישראל לאביהם שבשמים. וכן הלוחות וכל שמותיו הקדושים על ידם הברית והחבור, כי התורה היא לישראל מן ה' ית' ולפיכך הוא עושה ברית וחבור בין ישראל לאביהם שבשמים, וכן שמותיו יתברך, שמו יתברך נקרא על עמו ישראל כדכתיב (דניאל ט') כי שמך נקרא על עמך, ומפני כך שמותיו הם הברית והחבור בין ישראל לאביהם שבשמים והיו מונחים ג"כ בארון הברית (מהר"ל).

¹⁰³ ע"י ש"ע (י"ד ס"י רפג ס"ה):

"עוץ" ושם [כתוב] "עץ". כך נאמר להם משה לישראל: ישנו לאותו אדם, שנותיו ארוכות כעץ [איוב חי הרבה זמן] ומגין על דורו כעץ. ישרא תלמיד א' לפני ר' שמואל בר נחמני, וישב ואמר: איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה [ללמוד ממנו תשובות למקטרגים על מדת הדין ושאיין נאמר נתפס על צערן]. א"ל, עליך אמר קרא "איש היה בארץ עוץ איוב שמו" [ומזה שכתוב "איש היה" רואים שהיה באמת]. אלא מעתה [זה שכתוב] "ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה וגו'", וכי זה היה [והרי כתוב "ותהי"]. אלא משל בעלמא, גם כאן משל בעלמא. א"כ, שמו ושם עירו למה [נזכרים].

רבי יוחנן ורבי אלעזר ששניהם אמרו: איוב מעולי גולה היה, ובית מדרשו בטבריא היה. שאלו שאלה מברייתא: ימי שנותיו של איוב, משעה שנכנסו ישראל למצרים ועד שיצאו.

ועל ידי שלשה בני קרח. ירמיה כתב ספרו וספר מלכים וקנינות, חזקיה וסיעתו [פי' בני דורו שהארכו ימים אחריו] כתבו [ימש"ק סימן] ישעיה [ישעיה עצמו לא כתבו שכן שהרגו מנשה והנביאים היו כותבים ספריה לפני מותן], משלי [שנאמר בפרק כה "אשר העתיקו אנשי חזקיה", וזה משום שחזקיה גרם להם לעסוק בתורה], שיר השירים וקהלת. אנשי כנסת הגדולה [חגי זכריה ומלאכי וזובבל ומרדכי וחבריהם]¹⁰⁸ כתבו [קנ"ג סימן] יחזקאל¹⁰⁹ ותרי עשר [מתוך שהיו נבואותיהם קטנות לא כתבו הנביאים עצמם איש ספרו ובאו חגי זכריה ומלאכי וראו שרוח הקדש מסתלקת שהיו הם נביאים אחרונים ועמדו וכתבו נבואותיהם וצרפו נבואות קטנות עמם ועשאום ספר גדול שלא יאבדו מחמת קטנם], דניאל ומגילת אסתר. עזרא כתב ספרו ויחס של דברי הימים עד [יחוסו של] עצמו.

[הגמ' אומרת שזה שהבאנו הוא] ראייה לרב, שאמר רב יהודה אמר רב: לא עלה עזרא מבבל עד שיחס עצמו ו[רק אז] עלה. ומי סיים [ספר דברי הימים]. נחמיה בן חכליה.

אמר מר: יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה. למדנו כמי שאמר: שמונה פסוקים שבתורה יהושע כתב, שלמדנו: "וימת שם משה עבד ה'", [וכי] אפשר שמה ש' וכתב "וימת שם משה". אלא, עד כאן כתב משה, מכאן ואילך כתב יהושע, דברי ר"י, ויש אומרים ר' נחמיה. אמר לו ר"ש: אפשר ס"ת חסר אות אחת ונאמר "לקוח את ספר התורה הזה". אלא, עד כאן הקדוש ברוך הוא אומר ומשה אומר וכותב, מכאן ואילך הקדוש ברוך הוא אומר ומשה כותב בדמע, כמו שנאמר להלן: "ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו" [כמה שפצינו שהנביאים כותבים מפי רבם].

כמו פי הולך [דרשה] זה שא"ר יהושע בר אבא אמר רב גידל אמר רב: שמונה פסוקים שבתורה יחיד קורא אותן¹¹⁰ [פי' אין מפסיקים בהם]. אולי נאמר [שזה ר"י] שאמר לא כתבם משה לפיכך נשתנו משאר התורה [דלא כר"ש]. אפילו אפשר לומר ר"ש, הואיל ואשתנו [לכתוב בדמע] אשתנו.

יהושע כתב ספרו. והרי נאמר "וימת יהושע בן נון עבד ה'" [וכנ"ל איך יתכן שהוא יכתוב שזה ר"י] שאמר לא כתבם משה לפיכך נשתנו משאר התורה [ואלעזר בן אהרן מת]. פנחס סיימו. והרי נאמר "ואלעזר בן אהרן מת". פנחס סיימו. והרי נאמר "ושמואל מת". שגד החוזה ונתן הנביא סיימו.

דוד כתב ספר תהלים על ידי עשרה זקנים. ושיחשבו גם איתן האזרחי. אמר רב: איתן האזרחי זה הוא אברהם, נאמר כאן "איתן האזרחי, ונאמר שם "מי העיר ממזרח צדק וגו'".

[מקשה הגמ', שבמנין מחברי התהלים] מנו משה וגם מנו הימן, והרי אמר רב: הימן זה משה, נאמר כאן "הימן", ונאמר שם "בכל ביתי נאמן הוא". ישנם ב' "הימן".

משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב. זהו ראייה לר' לוי בר לחמא¹¹¹, דא"ר לוי בר לחמא: איוב בימי משה היה, שנאמר כאן "מי יתן אפוא ויכתוב מלי", ונאמר שם "ובמה יודע אפוא". ואולי נאמר [שאיוב נכתב בימי יצחק, שנאמר "מי אפוא הוא הצד ציד". ואולי נאמר [שאיוב נכתב בימי יעקב: שנאמר "אם כן אפוא זאת עשו". ואולי נאמר [שאיוב נכתב בימי יוסף, שנאמר "איפה הם רועים". אל תחשוב, שנאמר "מי יתן בספר ויחוקו", ו[רק] משה הוא שנקרא "מחוקק", שנאמר "וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון".

רבא אמר: איוב בימי מרגלים היה¹¹², שנאמר כאן "איש היה בארץ עוץ איוב שמו", ונאמר שם "היש בה עץ". איך הם דומים, כאן [כתוב]

¹¹⁰ עי' ש"ע (ח"מ סי' אר"ח סי' תכח ט"ז):

¹¹¹ פי' אף על גב דאיכא למדחי ולומר כי מרע"ה כתב בנבואה, אבל להקשות מזה בודאי לא נוכל, משום דאיכא לומר שפיר משה כתב ספר איוב ברוח הקודש, לפיכך לעיל קאמר דלמ"ד איוב בימי משה אף על גב דהך תנא קאמר משה כתב ספרו וספר איוב ומה שייך לומר בימי משה היה, אלא משום דאיכא לומר אף על גב דכתב משה ספר איוב לא היה בימי משה, רק שכתבו בנבואה (מהר"ל).

¹¹² קשה למה אמר בימי מרגלים כי דבר זה שאמר היש בו עץ משה אמרו וא"כ למה לא אמר בימי משה היה, ותירץ זה כי מה שאמר בימי משה היה וכן כל התנאים דפליגי בזה כל אחד נתן טעם למעשה איוב, כי למ"ד איוב בימי משה היה מפני כי ראוי שיהיה איוב בימי משה כי בימיו באה התורה לעולם והיה השטן מקטרג תמיד כדאיתא במסכת שבת (פ"ט ע"א) כשירד משה מלפני הקדוש ברוך הוא בא שטן ואמר תורה היכן היא, ובמד' (רע"מ פנחס ר"ח א) אמרו לה"ד לרועה שמעביר צאנו ובה זאב לטרוף מה עשה נוטל תייש ומעמידו כנגדו עד שהוא עושה מלחמה עם התייש והרועה מעביר צאנו מעבר הנהר, וכך דבר זה כאשר יצאו ישראל ממצרים בא השטן להתגרות בהם מה עשה הקדוש ברוך הוא נתן לו איוב להתגרות בו ויבין כך ויבין כך הביאם לא"י, ופי' זה כמו

שאמרנו כי ישראל יצאו ממצרים במדריגה עליונה מאוד ובשביל כך השטן היה משקט על מדריגתם שקנו ישראל בימי משה, מה עשה הקדוש ברוך הוא נתן לשטן את איוב להתגרות, ולפיכך אמר בימי משה היה.

ולמ"ד בימי מרגלים היה הוא טעם אחר מפני שהיה איוב צדיק באומות והיה מגין עליהם ולפיכך השטן היה מגרה בו שיחטא והיה קורא תגר על היסורין שבאו עליו מן ה' ית' לכן לא היה מגין על האומות. וכמו שאמר לקמן שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו דלא יסתלק אהבת אברהם, ולפיכך אמר בימי מרגלים היה שהם היו יראים מן הצדיק שיש באומות מי שיהיה מגין עליהם.

וכן זה שסבר איוב משעה שנכנסו למצרים עד שעה שיצאו ר"ל כי מאז היה מדת הדין שולט בעולם כאשר היו ישראל בשעבוד והיה מדת הדין שולט בעולם, ולפיכך היה השטן שולט ג"כ כי הוא מדת הדין לגמרי עד כאשר הוציא את ישראל ממצרים לא היה עוד.

ולמ"ד איוב מעולי גולה היה כי כאשר נתן ה' ית' את ישראל בגלות והיו חוזרים מן הגלות היה שטן מקטרג יותר כי כבר באו בגלות בשביל חטאם ועתה יחזרו כמו בראשונה, ולכן היה השטן מקטרג. ונתן השטן איוב. וכמו מ"ד שסבר שהיה איוב בימי מרגלים בשעה שבאו לארץ מטעם שפרשו סבר זה, כי יותר סברא לומר כי היה בימי עולי גולה שבאו לארץ בשנית אחר שגלו ממנו, ואז היה השטן מקטרג, ולכן נתן לו את איוב.

ולמ"ד בימי שפוט השופטים היה סובר כי ראוי היה אז שימשול השטן ביותר מפני שהיה דור שכולו הבל שלא היה לו חשיבת כלל באותו דור, ואז נתן רשות לשטן למשול. ולא היה בדורו של אחאב שאותו דור היה דור של חשוב במלכות, אבל דורו של שופטים לא היה רק דור של הבל וכל איש הישר בעיניו יעשה, ולפיכך אז היה מושל השטן ג"כ על הבריות לפחיתות הדור ולשפלות שלו כי היה דבק בהם ההעדר והחסרון שהיה דור של חסרון.

וכן למ"ד בזמן אחשוורוש היה ג"כ ענין זה דכתיב שקר החן והבל היופי, והיה הדור נמשכים יותר אל דבר שהוא כהוא היופי, שאף המלך היה נמשך אחר הבל, ולפיכך היה השטן מושל כי הוא השטן הוא יצר הרע.

ויש לך להבין עוד כי למ"ד בימי שפוט השופטים היה לא היה מלך כלל באותו הדור, שלא היה דור שיש בו עיקר וממש, ולפיכך היה השטן מושל אז. ולמ"ד בימי אחשוורוש היה המלך שהוא עיקר הדור נמשך אחר המשגל שהוא התאוה שהיא הבל, וא"כ אין ממש בדור. ולמ"ד בימי מלכות שבא היה פי' כי מלכות שבא כמו שאמר לקמן דלאו נקבה הוי רק מלכותי דשבא כי נקרא המלכות בלשון נקיבה, חסרון המלכות יהיה המלכות כמו נקיבה, שהיה מלכות חסר. ואחר חסרון הנקיבה נמשך השטן. ודבר זה רמזו ז"ל במה שאמרו (ב"ר פ"ז) כשנברא האשה נברא השטן עמה, ולכן לא נאמר אות סמך עד האשה (ויסגור ה' בעדו) [ויסגר בשר תחתנה]. ולפיכך במלכות שבא בפרט היה כח השטן גדול. ולמ"ד בימי כשדים היה, ג"כ בשביל זה בעצמו, מפני כי כשדיים עם לא היה כדאיתא בסוכה (ב"ב ב'), והשטן כחו יותר בשביל זה, כי לעולם כחו מתגדל ומתגבר כאשר הדור הוא בעל העדר וחסרון, כמו שהתבאר. ולמ"ד בימי יעקב היה ודינה בת יעקב נשא, ודבר זה תבין מן הדברים אשר התבאר למעלה, כי יעקב היה מדריגתו על כל הנבראים עד שהיה צורתו חקוקה בכסא הכבוד, ומפני המדריגה העליונה שירש יעקב אי אפשר שתהיה אותה מדריגה בשלימות ונמשך אחר זה העדר וחסרון, כמו שתראה כי אחר שהיה ליעקב שנים עשר שבטי תם, שהיו שלימים, נולדה בת, ושמה דינה, שנבעלה לשכם בן חמור, שתראה כי אי אפשר שתהיה המעלה העליונה בשלימות ונמשך אחר זה העדר ולכן נולדה לו נקיבה כי ההעדר דבק ביותר בנקיבה, שהרי נברא השטן עמה, ולכן אמר בימי יעקב שהיה לו י"ב שבטי תם, שלימים ותמימים, והיה נמשך אחר זה ההעדר ונולדה לו דינה בתו אשר דבק בה ההעדר. ולכן אמר ודינה בת יעקב נשא, כי ראוייה היתה דינה לאיוב כי כאשר דינה היתה דבק בה העדר בערך י"ב שבטי תם, לכן היתה ראוייה לאיוב ששולט בה השטן הוא ההעדר, ולפיכך היתה אומרת לאיוב בוך אלקים ומת, שהיתה רוצה שילך איוב בעצתה להגיע אל איוב ההעדר והמיתה לגמרי, ודבר זה עצת האשה שההולך אחר עצת אשתו נופל בגיהנם, כמו שבארנו במסכת ב"מ (נ"ט א') ובפרק משה קבל אצל המרבה שיחה עם האשה יורש גיהנם, ועוד בפרק הרואה אחר ארי ולא אחר אשה. והבן הדברים האלו (מהר"ל).

[ומתריך הגמ'] תאמר: כמו [פי] אותם מספר שנים שהיו [משעה שנכנסו ישראל למצרים ועד שעה שיצאו] היינו ר"י שנים, שכתוב באיוב שאחרי המעשה שקרה הוא חי עוד מאה וארבעים שנה, ואם היה שבעים כשזה קרה, אז הוא חי ר"י שנה].

שאלו שאלה מברייטא: שבעה נביאים נתבאו לאומות העולם, ואלו הן: בלעם ואביו, ואיוב, אליפו התימני, ובלרד השוחי, וצופר הנעמתי, ואליהוא בן ברכאל הבזי [ראים אם כן שאיוב היה גוי. ומתריך הגמ', הרי] לדברין [שכל אלה שנבאו לאומות העולם היו עצמם לא יהודים, וכי] אליהוא בן ברכאל לא היה יהודי. והרי כתוב "ממשפחת רם" [ומזה שהפסק יחס אותו בשמו ושם אביו גם שם משפחתו צריך לומר שהיה יהודי¹¹³]. אלא אם נבאו עבור אומות העולם [אבל לא שהיו כולם גוים], וכן איוב נבאה עבור הגוים [אמנם הוא היה יהודי]. וכי כל הנביאים לא נבאו עבור הגוים. שם עיקר נבואתם היתה עבור ישראל, כאן עיקר נבואתם היתה עבור אומות העולם.

שאלו שאלה מברייטא: חסיד היה באומות העולם ואיוב שמו, ולא בא לעולם אלא כדי לקבל שכרו, הביא הקדוש ברוך הוא עליו יסורין התחיל מחורף ומגדף, כפל לו הקדוש ברוך הוא שכרו בעוה"ז כדי לטרדו מן העולם הבא.

[מתריך הגמ', היות אם איוב היה יהודי או גוי] הוא מחלוקת תנאים, שלמדנו, רבי אלעזר אומר: איוב בימי שפוט השופטים היה, שנאמר "הן אתם כולכם חזיתם ולמה זה הבל תהבלו", איזה דור שכולו הבל, הייתי אומר: זה דורו של שפוט השופטים.

רבי יהושע בן קרחה אומר: איוב בימי אחשוורוש היה, שנאמר "ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ", איזהו דור שנתבקשו בו נשים יפות. הייתי אומר: זה דורו של אחשוורוש. ואולי תאמר: בימי דוד, שנאמר "ויבקשו נערה יפה". שם [חפשו נערה יפה רן] בכל גבול ישראל, [אבל] כאן [בימי אחשוורוש חפשו] בכל הארץ.

רבי נתן אומר: איוב בימי מלכות שבא היה, שנאמר "ותפל [צבא של] שבא ותקחם". וחכ"א: איוב בימי כשדים היה, שנאמר "כשדים שמו שלשה ראשים". ויש אומרים: איוב בימי יעקב היה, ודינה בת יעקב נשא, [וראיה לדבר] שנאמר כאן "כדבר אחת הנבלות תדברי", ונאמר שם "כי נבלה עשה בישראל".

[וכאן הגמ' לסיים מה שאמר לעיל, שהיותו של איוב יהודה או לא הוא מחלוקת תנאים] וכל התנאים [האלה] סוברים שאיוב היה ישראל, חוץ מיש אומרים [שאמר שהיה בימי יעקב], שאם תחשוב מאומות העולם הוה, אחרי שמת משה וכי שרה שכניה על עובדי כוכבים. והרי אמר רב [אחד]: בקש משה [רבינו בקשה מאת הקב"ה] שלא תשרה שכניה על עובדי כוכבים, [והקב"ה] נתן לו [את בקשתו זן], שנאמר "ונפלינו אני ועמך" [פי] הקב"ה הבדיל אותנו מכל האומות בזה שה' ית' משרה שכניה עלינו ולא על הגוים].

א"ר יוחנן: דורו של איוב היה שטוף בזמה¹¹⁴, שנאמר "הן אתם כולכם חזיתם ולמה זה הבל תהבלו", ונאמר "שוכי שוכי השולמית שוכי שוכי ונחזה בך" [ונחזה בך] היא שון של זימה, היינו להסתכל בנשים. מקשה הגמ', אולי תאמר [שדורו של איוב היה שטוף] בנבואה, שנאמר "חזון ישעיהו בן אמוץ". א"כ, למה נאמר "למה זה הבל תהבלו" [הרי איזה הבל של בנבואה, אלא רואים שזה לשון של זימה].

וא"ר יוחנן, מהו שנאמר "וייהי בימי שפוט השופטים". דור ששופט את שופטיו¹¹⁵ [שהיו השופטין עצמן מקולקלים והיה פתחון פה לנשפט להוכיח את מוכיחו שאם] אמר לו [השופט] קח קיסם מבין עיניך [פי] הסתלק ופרוש מעבירה קטנה שבידך, יכול זה הנשפט לומר טול קורה

¹¹³ ו"א ש"מ שפחת רם" היינו מאברהם אבינו (רש"י).

¹¹⁴ פי' כי השטן מושל כאשר יש רעת זנות בעולם. ודבר זה בארו חכמים במדרש (ב"ר פכ"ו) כל מקום שאתה מוצא זנות בעולם אנדרלמוסיה, [וכו'] והורגת טובים ורעים, והוא שטן הוא מלאך המות הוא ההעד דבק בחומר כמו שהתבאר לפני זה, והזנות הוא מצד החומר כמו שהתבאר פעמים הרבה. והוא ידוע ממה שאמרו ז"ל למה קרבנה של סוטה שעורים היא [עשתה] עשה בהמה אף קרבנה מאכל בהמה, ולכן אמר דורו של איוב שהיה גובר על השטן הוא המלאך המות היה שטוף בזימה ולכן היה גובר השטן באותו דור (מהר"ל).

¹¹⁵ ז"ל שהיה הדור בלתי מסודר לגמרי וכאשר אין כאן סדר אין אחד מקבל מאחר, וכל זה מפני שהיה קודם לשיא אל המציאות המלכות, כי המלכות הוא הסדר אשר מקבלים מן המלך וקודם שבא המלכות אל העולם היה ההעד אל זאת המדרגה ולא היה שום סדר, וכמו כן הוא עתה בזמנינו זה שאמרו בפרק חלק (סנהדרין ז"א) ואין תוכחה שאין אחד מקבל מאחר, וכל זה מפני שהוא קודם שבא המלך המשיח שיסדר הכל, קודם זה הוא ההעד, הכל בלתי מסודר סדר. רק אקוה אל ה' ית' כי קרוב הוא שכבר הגיעו כל הסימנים אשר ראויים לזה וגם חוצפה ירבה שהוא הסימן המובהק ודבר זה נגלה נמצא שהוא בדור הזה עד שאי אפשר שיהיה אחר (מהר"ל).

מבין עיניך [פי] פרוש מעבירה חמורה שבידך. ואם השופט] אמר [לנשפט]: כספך היה לסיגים [פי] מעות נחושת ומצופים בכסף]. אמר לו [הנשפט לשופט]: יינך מעורב במים [וגם אתה גנב].

א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן: כל האומר מלכת שבא אשה היתה, אינו אלא טועה, מה "מלכת שבא" מלכותא שבא¹¹⁶.

"וייהי היום ויבאו בני האלהים להתייצב על ה' ויבא גם השטן בתוכם, ויאמר ה' אל השטן מאין תבא ויען השטן וגו', אמר לפניו: רבש"ע, עפתי בכל העולם כולו ולא מצאתי כולו כעבודך אברהם, שאמרת לו: "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה", ואפילו הכי בשעה שלא מצא מקום לקבור את שרה, עד שקנה ב' מאות שקל כסף, לא

הרהר אחר מדותיך [פי] מעשיך].

"ויאמר ה' אל השטן השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמוהו בארץ וגו', א"ר יוחנן: גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם, דאילו באברהם נאמר "כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה", ובאיוב נאמר "איש תם"¹¹⁷ וישר ירא אלהים וסר מרע". מה הוא "וסר מרע". א"ר אבא בר שמואל: איוב וותרן בממונו היה¹¹⁸. מנהגו של עולם¹¹⁹, נותן חצי פרוטה לחנוני, איוב ויתרה משלו [פי] מי שיש לו מלאכה מועטת לעשות, אומר לפועל חצי פרוטה אני נותן לך עליו, ואי אפשר לחתוך פרוטה לשתי, ולכן נלך אצל חנוני ונקנה בפרוטה ככר או ביצים ונחלוק, ואיוב ויתרה לחצי השני משלו ונותן לו כל הפרוטה, שהיה רע בעיניו לדקדק בדבר קל שאינו ממון].

"ויען השטן את ה' ויאמר החנם ירא איוב אלהים, הלא אתה סכת בעדו ובעד ביתו וגו'". מה הוא "מעשה ידיו ברכת". א"ר שמואל בר רב יצחק: כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך. מה הוא "ומקנהו פרץ בארץ". א"ר יוסי בר חנינא: מקנהו של איוב פרצו גדרו של עולם, מנהגו של עולם, זאבים הורגים העוים, [אבל] מקנהו של איוב, עוים הורגים את הזאבים. "ואולם שלח נא ירך וגע בכל אשר לו אם לא על פניך יברכך, ויאמר ה' אל השטן הנה כל אשר לו בידך רק אליו אל תשלח ירך וגו', ויהי היום ובניו ובנותיו אוכלים ושותים יין בבית אחיהם הבכור, ומלאך בא אל איוב ויאמר הבקר היו חורשות וגו', מה הוא "הבקר היו חורשות והאתונות רועות על ידיהם". א"ר יוחנן: מלמד, שהטעימו הקדוש ברוך הוא¹²⁰ לאיוב

¹¹⁶ פי' כי מלכתא דשבא נקרא בלשון נקיבה על שם המלכות, ולא תמצא כמו זה, ודבר זה מורה כי היה מלכות של חסרון, ולכן נקרא בלשון נקיבה כמו שפרשנו למעלה. וידוע מדרגת המלכות שבא לנסות את שלמה המלך בחיזות (מהר"ל).

¹¹⁷ נראה כי היה בו דבר טוב מענין אברהם שנאמר עליו עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה, וישר שהיה בו דבר מה טוב ממדת יצחק שהיה ישר, כי מדתו הישר כאשר ידוע, איש תם שהיה בו ממדת יעקב שנקרא תם, וסר מרע שהיה בו דבר טוב ממדת דוד ולכן היה סר מרע. והבן זה (מהר"ל).

¹¹⁸ פי' שלא היה מצמצם. מנהגו של עולם אדם נותן חצי פרוטה לחנוני ונשאר לו חצייה איוב ותרה משלו שלא רצה לצמצם, אבל אין ראוי לוותר גלגלי רק כמו זה שלא רצה לחלק הפרוטה כי אם היה מודקדק לכ"כ היה זה חסרון, וזה וסור מרע שהיה סר מדבר שיש בו צד רע כמו הצמצום שיש בו צד רע (מהר"ל).

¹¹⁹ בא לבאר בזה שהיה ברכה במעשה ידיו שלא כדרך מנהגו של עולם, וכמו שאמר כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך. וכל ענין זה ידוע לנבונים כמו שאמרו ז"ל (ב"ב כ"ה ע"ב) הרוצה להעשיר יצפין, ובשביל כך שלטו עליו היסורין וכמו שאמרו ז"ל (פסחים ק"ז) ואברכך זה שאמר אלקי יצחק, והוא נתברך בעושר עד שאמרו (ב"ר פ"ט ד' זבל פרוטות של יצחק [ולא] כספו וזהב וזה אבימלך ויצחק היה בעל יסורין ביותר כמו שאמרו במדרש (ב"ר פנ"ט) יצחק חדש יסורין, לכן אמר על איוב שהיה ברכה במעשה ידיו ושולט בו יסורין והבן דבר זה (מהר"ל).

¹²⁰ פי' רש"י ז"ל ידוע, ולי נראה פירושו מפני שאף על בהמתו נאמר הבקר היה חורשות ואתונות היו רועות על ידיהן כי השקט והשלום היה להם, וזהו ענין ע"ב שהכל בשלום ובשלחה ובהשקט והטעימו הקדוש ברוך הוא מעין עה"ב שהכל בשלום ובשלחה ובהשקט והטעימו הקדוש ברוך הוא מעין עה"ב בעה"ז כדי שלא יהיה לו עולם הבא (מהר"ל).

א"ר לוי: השטן ופנינה [אשת אלקנה, וצרת חנה]⁷⁰ נתכונו לשם שמים. שטן, כיון שראה דעתו של הקדוש ברוך הוא נוטה אחרי איוב שהקב"ה שמח בצדקתו של איוב, אמר: חס ושלום, [הקב"ה] ישבח את אהבתו של אברהם אבינו [ולכן הכשילו בעבירות על ידי סוריון]. פנינה [גם כוונה לשם שמים], שנאמר "וכעסתי צרתה גם כעס בעבור הרעימה" [פי' שתתערעם על שהיא עקרה ותתפלל]. רב אחא בר יעקב דרש [דרשה זו, שהשטן כוון לשם שמים] ב"פפוניא", בא שטן ונשק לרגליו [של רב אחא בר יעקב]⁷¹.

"בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו", אמר רבא: בשפתיו לא חטא, בלבו חטא. מה הוא אמר. "ארץ נתנה ביד רשע פני שופטיה יכסה אם לא אפיו מי הוא", אמר רבא: בקש איוב להפוך קערה על פיה⁷² [לעקור כל כבודו ית' שאין זה מעשה ה' ית' ובוהו חירף וגידוף], אמר לו אביי: לא דבר איוב אלא כנגד השטן [ולא שאין להקב"ה שליטה עליו. ממשין הגמ' ואומר: המחלוקת בין רבא לאביי היא] כמו המחלוקת תנאים זו: "ארץ נתנה ביד רשע", רבי אליעזר אומר: בקש איוב להפוך קערה על פיה. אמר לו רבי יהושע: לא דבר איוב אלא כלפי שטן.

"על דעתך כי לא ארשע ואין מידך מציל", אמר רבא: בקש איוב לפטור את כל העולם כולו מן הדין [של הקדוש ברוך הוא לומר שאנוסין הן ע"י הקדוש ברוך הוא, שברא יצאה"ר וכן מובן הפסוק: "על דעתך כי לא ארשע" אם היית חפץ שבני אדם יהיו צדיקים, לא הייתי רשע, אבל אתה הכרחת אותי]. אמר לפניו: רבונו של עולם, בראת שור פרסותיו סדוקות [והיא בהמה טהורה], בראת חמור פרסותיו קלוטות [והיא בהמה טמאה], בראת גן עדן, בראת גיהנם, בראת צדיקים [על ידי יצר טוב], בראת רשעים [על ידי יצר הרע לפיכך אין מעשים שלנו תלויים בנן], מי מעכב על ירך [וכל אלה החוטאים הם אנוסים]. ומה חביריו של איוב ענו לו. "אף אתה תפיר יראה ותגרע יצאה לפני אל", ברא הקדוש ברוך הוא יצר הרע, ברא לו תורה תבלין [שהיא מבטלת את הרהורי עבירה, הלכך לאו אנוסין ניהו שהרי יכולין להציל עצמן].

דרש רבא, מהו שנאמר "ברכת אובר עלי תבא ולב אלמנה ארנין". "ברכת אובר עלי תבא", מלמד [שאיוב] היה גזול שדה מיתומים ומשביחה ומחזירה להן [וזהו שאמר איוב, "ברכת אובר" פירוש הברכה של מי שסבר שאברהם שדהו, וקבלה חזרה כשהיא משוכחת, "עלי תבא"]. "לב אלמנה ארנין", שכל מקום שהייתה אלמנה שלא היו [אנשים רוצים] לישא אותה, היה הולך וזרק שמו עליה [פי' אומר שהיא קרובתו או מדבר בה להשיאנה], והיו באים לישא אותה.

"לו שקול ישקל כעשי והווי במאזנים ישאו יחד", אמר רב: [צריכים לזרוק] עפר לפיו של איוב, [שעשה את עצמו כאילו הוא] חבר כלפי שמים [ומדבר לפני השכינה כאדם המתוכח לחבירו ואומר בא נראה מי חייב למי]. "לו יש בינינו מוכיח ישת ידו על שנינו" [חבל שאין מי שיכול לברר את הדברים שבנינו], אמר רב: [צריכים לזרוק] עפר לפיו של איוב, וכי יש עבד שמוכיח את רבו. "ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה", אמר רבא: [צריכים לזרוק] עפר לפיו של איוב, הוא [מסתכל בנשים של אנשים אחרים], ואברהם לא הסתכל אפילו [באשתו] שלו. שנאמר "הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את", משמשע שבתחילה לא ידע.

"כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה", אמר רבא: מכאן שכפר איוב בתחיית המתים. "אשר בשערה ישופני והרבה פצעי חנם", אמר רבה: איוב חרף בסערה [שהקב"ה נוהג כך מתוך כעס], וענו לו [מן השמים]: בסערה [פי' שערות הראש]. חרף בכעס, שנאמר "אשר בשערה ישופני". אמר לפניו: רבונו של עולם, שמא רוח סערה עברה⁷³ לפניך ונתחלף לך בין איוב לאיוב. [ומן השמים] ענו לו בסערה, שנאמר "ויען ה' את איוב מן הסערה ויאמר וגו' אור נא כגבר חלציך ואשאלך והודיעני", [ופי' הפסוק, שהקב"ה] אמר לו [לאיוב]: הרבה נימין בראתי באדם, וכל נימא ונימא בראתי לה גומא בפני עצמה, שלא יהו שתי יונקות מגומא אחת, שאם שתי יונקות מגומא אחת, מחשיכות מאור עיניו של אדם, [והרי אם] בין גומא לגומא לא נתחלף לי, [יתכן ש]בין איוב לאיוב נתחלף לי. "מי פלג לשטף תעלה וגו'", הרבה טיפין בראתי בעבים, וכל טיפה וטיפה בראתי לה דפוס [וצורה] בפני עצמה, כדי שלא יהו שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד, שאלמלי שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד, מטשטשות את הארץ [נעושה אותה כטיט] ואינה מוציאה פירות, [והרי אם] בין טיפה לטיפה לא נתחלף לי, [יתכן ש]בין איוב לאיוב נתחלף לי. [מקשה הגמ' איך משמע שזה [שכתוב] "תעלה" היא לשון של דפוס. אמר רבא בר שילא, שנאמר "ויעש תעלה כבית סאתים ודע".

"ודרך לחזיו קולות", הרבה קולות בראתי בעבים, וכל קול וקול בראתי לו שביל בפני עצמו, כדי שלא יהו שתי קולות יוצאות משביל אחד, שאם שתי קולות יוצאות משביל אחד, מחריבין את כל העולם, [והרי אם] בין קול לקול לא נתחלף לי, [יתכן ש]בין איוב לאיוב נתחלף לי.

"הידעת עת לדת יעלי סלע חולל אילות תשמור", יעלה זו אכזרית על בניה בשעה שכורעת

מעין העולם הבא [שהרי על עולם הבא נאמר בירמיה 'הרה ויולדת יחדו', שההריון והלידה יהיו ביום אחד, וכעין זה היה בשדותיו של איוב, שבאותה שעה שחרשו הבקר, מיד הלכו אחריהם האתונות, ואכלו את מה שצמח מיד בשעת החרישה].

"עוד זה מדבר וזה בא ויאמר אש אלהים וגו', עוד זה מדבר וזה בא ויאמר כשדים שמו שלשה ראשים ויפשטו על הגמלים ויקחו וגו', עוד זה מדבר וזה בא ויאמר בניך ובנותיך אוכלים ושותים יין בבית אחיהם הבכור, והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית ויפול על הנערים וגו', ויקם איוב ויקרע את מעילו ויגז את ראשו וגו', ויאמר ערום יצאתי מבטן אמי ערום אשוב שמה ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך, בכל זאת לא חטא איוב ולא נתן תפלה לאלהים, ויהי היום ויבוא בני האלהים להתיצב וגו', ויאמר ה' אל השטן אי מזה תבא ויען השטן את ה' ויאמר משוט בארץ וגו'".

אמר לפניו: רבש"ע, עפתי בכל העולם ולא מצאתי כעבדך אברהם, שאמרת לו: "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה", ובשעה שבקש לקבור שרה לא מצא מקום לקבורה, ולא הרהר אחר מדותיך. "ויאמר ה' אל השטן השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמוהו בארץ וגו' ועודנו מחזיק בתומתו, ותסיתני בו לבלעו חנם", אמר רבי יוחנן: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, כאדם שמשיתין אותו, וניסת¹²¹. למדו בברייתא: [השטן] יורד ומתעה [לאדם לעשות עבירה] ועולה [למעלה] ומרגיז¹²² [חמת המלך בהשטנותו, ובגלל זה] נוטל רשות [מהקב"ה להרוג את החוטא] ונוטל נשמה.

"ויען השטן את ה' ויאמר עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו, אולם שלח נא ירך ויגד אל עצמו ואל בשרו אם לא אל פניך יברכך, ויאמר ה' אל השטן הנה בידך אף את נפשו שמור, ויצא השטן מאת פני ה' ויך את איוב וגו'". אמר רבי יצחק: קשה צערו של שטן [שהוזקק לשמור את נפש איוב שלא תצא] יותר משל איוב¹²³, משל לעבד שאמר לו רבו: שבור חבית ושמור את יינה.

אמר ר"ל: [אותו המלאך] הוא שטן, הוא יצר הרע, הוא מלאך המות. הוא שטן¹²⁴, שנאמר "ויצא השטן מאת פני ה'". הוא יצר הרע, נאמר שם "רק רע כל היום", ונאמר כאן "רק אליו אל תשלה ירך". הוא מלאך המות, שנאמר "אך את נפשו שמור", רואים אם כן שזה תלוי בו [ביצר הרע לקחת את נפשו, ולכן הקב"ה הזהירו שלא לקחתו].

¹²¹ פי' כי הוא יתברך עושה רצון כל הנבראים אשר ברא וכיון שברא ה' ית' השטן והוא הבריאה שמקטרג על הבריות, ובארנו במקום אחר ענין השטן אשר הוא דבק בעולם הזה והוא חסרון ע"ה² ומצד הזה נברא השטן. וכמו שהתבאר למעלה כי השטן הוא מצד החסרון ע"ה², ולכן אמרו במסכת סוכה (נ"ב ע"א) כי יצר הרע מתחרט עליו הקדוש ברוך הוא שבראו וכמו שהארנו שם ע"ש, ומפני כך אמר שמשיתין אותו וניסת כי אחר שהשטן הוא מצד חסרון הנבראים, ה' ית' עושה רצון השטן במה שמסית כמו שעושה ה' ית' רצון כל הנבראים, וזה כאשר יש מקום קטרוג דהיינו החסרון שהוא בעולם, ואז הוא ניסת למה שהוא מסית ועושה רצונו (מהר"ל).

¹²² עולה (ומסית) [ומסיתין] וכו'. פי' למעלה הוא (מסית) שהאדם הוא חוטא, ולמטה הוא (מסיתין) [מסית] שלא יעשה המצות. והנה יש בשטן שני דברים שהם הפאים, שהוא עולה (ומסיתין) שחטא האדם וא"כ היה לו לסייע האדם שיהיה צדיק, ואינו כך רק (מסיתין) [מסית] וכל זה מפני שנקרא רע והוא הרע הגמור, ודבר זה גורם (שעולה) [שיוורד] ומסית (יורד) [עולה] ומקטרג. ואמר כי נוטל רשות ונוטל נשמה, שאע"ג שאין האדם לגמרי ברשותו של שטן, שאם היה לגמרי ברשותו ח"ו לא היה בריה יכולה לעמוד, אבל נוטל רשות מן הקדוש ברוך הוא ונוטל נשמה (מהר"ל).

¹²³ פי' כי השטן הוא הרע במוחלט ונתן הקדוש ברוך הוא אליו איוב ברשותו, ועם זה אמר לו רק את נפשו שמור. ואין הפי' כי יש צער אל השטן רק שר"ל כי לא היה פעולתו של שטן כאשר ראוי לפי ענין של שטן, ודבר זה נקרא שהוא בצער, וכאשר הפעולה אינו ראוי לפי ענין השטן שהוא מלאך המות אשר ממנו האבוד והעדר, והיה צריך לשמור את נפשו מן הפסד, ודבר זה דומה כמו שני הפכים בנושא אחד, וז' גדול צערו של שטן (מהר"ל).

¹²⁴ ג"כ פי' יצר הרע כמשמעו, הוא שטן, שהוא נגד האדם, שמונע האדם ממה שרוצה לעשות, אף שרוצה לעבוד ה' ית' הוא לשטן אליו. הוא המלאך המות שממנו העדר האדם לגמרי. ואל תתמה זה, שיהיה שטן בעולם שיהיה מונע האדם מעבודת ה' ית', כי לפי סדר התנהגות העולם אי אפשר שיהיה רק שיש כח ממנו בא היצר הרע שבאדם, וממנו השטן לאדם, וממנו ההעדר לאדם, וכל אלו דברים מצד חסרון שיש בעולם. ומצד החסרון שיש בעולם מתחדשים ג' דברים אלו. כי ג' דברים מחולקים הם, האחד היצר הרע באדם, ויותר מזה ההתנגדות שיש לאדם והוא השטן, ויותר מזה ההעדר הגמור שהוא המיתה. וכלם מתאחדים. ודבר זה יש לך להבין מאוד אלו ג' דברים ומקומם למושכם כאחד. הוא היצר הרע מצד ימין, והשטן שהוא מצד שמאל, ומלאך המות והוא ההעדר עצמו של אדם (מהר"ל).

רבי שמעון בן רבי נולד לו בת, והצטער [על כך], אמר לו אביו [הרי כנ"ל בשם רבי יוחנן, כאשר נולד בת] רביה באה לעולם. אמר לו בר כפרא: אביך ניחם אותך תנחומין של הבל, שלמדנו: אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות, אלא אשרי למי שבניו זכרים, אוי לו למי שבניו נקבות.⁷⁴ אי אפשר לעולם בלא בוסס ובלא עובד עורות [שעובדים עורות עם צואת כלבים, וזה עבודה שמסריח], אשרי מי שאומנותו בוסמי [שכך הוא מריח טוב], אוי למי שאומנותו בורסי.

[דברים אלה הם] כמחלוקת תנאים [זו] 'וה' ברוך את אברהם בכל'⁷⁵, מהו 'בכל'. רבי מאיר אומר: שלא היתה לו בת. רבי יהודה אומר: שהיתה לו בת.⁷⁶ אחרים אומרים: בת היתה לו לאברהם ו'בכל' שמה.⁷⁶ ר"א המודעי אומר [פ"י זה ש"ה' ברוך את אברהם בכל', היינו ש]אברהם אבינו היה בלבו [פ"י בכחון לחזות בכוכבים, שכל מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו]⁷⁷ [ליטול עצה ממנו], רבי שמעון בן יוחי אומר: אבן טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו, שכל חולה הרואה אותו מיד מתרפא,⁷⁸ ובשעה שנפטר אברהם אבינו מן העולם, תלאה הקדוש ברוך הוא בחמה.⁷⁹ אמר אביי, זהו שאנשים אומרים: [כאשר] הוגבה היום [פ"י החמה זורחת], גובה [פ"י מיקל] החולי. דבר אחר [פ"י זה ש"ה' ברוך את אברהם בכל', היינו] שלא מרד עשו בימיו. דבר אחר: שעשה ישמעאל תשובה בימיו.

מאפה אנו יודעים שלא מרד עשו בימיו [של אברהם אבינו]. שנאמר 'ויבא עשו מן השדה והוא עיף', ולמדנו: אותו היום, נפטר אברהם אבינו, ועשה יעקב אבינו תבשיל של עדשים לנחם את יצחק אביו. ומה שונה [תבשיל] של עדשים [שהוא מיוחד לניחום אבלים]. אמרו במערב [פ"י ארץ ישראל] בשם רבה בר מרי: מה עדשה זו אין לה פה [כמו שאר קטניות שיש להם כמין סדק], אף אבל אין לו פה [אלא הוא יושב דומם].⁸⁰ דבר אחר: מה עדשה זו מגולגלת, אף אבילות מגולגלת ומחזרת על באי העולם.⁸¹ מהו [החילוק הלכתי] ביניהם. יש [חילוק הלכתי] ביניהם לנחומי בביצים [שאינן להם פה אבל אינם מגולגלים].

אמר רבי יוחנן, חמש עבירות עבר אותו רשע [פ"י עשן באותו היום]: בא על נערה מאורסה, והרג נפש, וכפר בעיקר, וכפר בתחיית המתים, וביזה את הבכורה [פ"י העבודה שהיתה בבכורות].

[מהו המקור שעשן] 'בא על נערה מאורסה', שנאמר כאן 'ויבא עשו מן השדה', ונאמר שם 'כי בשדה מצאה'. 'הרג את הנפש', נאמר כאן 'עיף', ונאמר שם 'אוי נא לי כי עיפה נפשי להורגים'. וכפר בעיקר, נאמר כאן 'למה זה לי', ונאמר שם 'זה אלי ואנוהו'. וכפר בתחיית המתים, שנאמר 'הנה אנכי הולך למות'. ושט את הבכורה, שנאמר 'ויבז עשו את הבכורה'.

ומאפה אנו יודעים שעשה ישמעאל תשובה בימיו. כמו [הדרשה שיצא כאשר היה מקרה] שרבינא ורב חמא בר בוזי יסבו לפני רבא ורבא היתה מתנמנם, אמר רבינא לרב חמא בר בוזי, ודאי שאמרתם: כל מיתה שיש בה [פ"י שנאמר בה לשון] 'גויעה', זו היא מיתתן של צדיקים.⁸³ א"ל: כן. והרי דור המבול [נאמר אצלם] 'ויגועו'. א"ל: אנחנו אמרנו [כל מקום שנאמר לשון] גויעה ואסיפה [הוא של צדיקים]. והרי ישמעאל שכתוב בו גויעה ואסיפה [ואיך אפשר לומר שהוא מת מיתת צדיקים]. בינתיים רבא התעורר, אמר להם: ילדים [פ"י הוא הוכיח אותם שאומרים דבר ללא הגיון], כך א"ר יוחנן: ישמעאל עשה תשובה בחיי אביו, שנאמר 'ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו' [פ"י מזה שישמעאל הקדים לו יצחק, משום שכיבדו, ולכן רואים שחזר בתשובה]. ודילמא [הפוסק] מזכיר ואתם דרך חכמתם. אלא מעתה 'ויקברו אותו עשו ויעקב בניו', למה לא הזכיר אותם דרך חכמתם. אלא מזה שהקדימו [בפסוק רואים שישמעאל] הקדימו [את יצחק] לפניו [לכבדו], ומזה שהקדימו, לומדים מזה: עשה תשובה בימיו.

החכמים למדו: שלשה הטעמים הקדוש ברוך הוא בעולם הזה⁸⁴

ללדת, עולה לראש ההר, כדי שיפול ממנה וימות, ואני מזמין לה נשר שמקבלו בכנפיו ומניחו לפניה, ואם היה מקדים רגע אחד או מתאחר רגע אחד, מיד מת. [ואמר הקב"ה לאיוב:] בין רגע לרגע לא נתחלף לי, [יתכן ש]בין איוב לאיוב נתחלף לי.

"חולל אילות תשמור", אילה זו רחמה צר, בשעה שכורעת ללדת, אני מזמין לה דרוקן [סוג נחש] שמכישה [פ"י נושכת] בבית הרחם ומרפה [את הרחם] ממולדה,¹²⁵ ואם היתה מקדים [הנחש] רגע אחד או מאחר רגע אחד, מיד מתה, [ואמר הקב"ה לאיוב:] בין רגע לרגע לא נתחלף לי, [יתכן ש]בין איוב לאיוב נתחלף לי.

"איוב לא בדעת ידבר ודבריו לא בהשכל", אמר רבא: מכאן [למדנו] שאין אדם נתפס [להתחייב על שהוא מדבר קשה] בשעת צערו [מחמת צער ויסורי] וזהו שנאמר "לא בדעת ידבר" ולא אמר "לא ברשע ידבר". "וישמעו שלשת רעי איוב את כל הרעה הזאת הבאה עליו ויבאו איש ממקומו אליפז התימני ובלדד השווי וצופר הנעמתי ויועזר יחדו לבוא לנוד לו ולנחמו". מה הוא "ויַוְעָדוּ יחדו". אמר רב יהודה אמר רב: מלמד שנכנסו כולן בשער אחד.¹²⁶ ולמדנו: בין כל אחד ואחד, שלש מאות פרסאות. מאיפה ידעו [לכא יחד, אם היו רחוקים כל כך א' מהשני]. יש שאמרו: היה להם כתרים [ועליו שלשה פרצופים ואיש את שמו מחוקק על פרצופו, וכשבאים יסורים על אחד מהם פרצופו משתנה], ויש שאמרו: היה להם אילנות [ועליו ג' פרצופים ושמו חקוק שם], וכיון שנתייבש [האילן] עם שמו של חברו עליון ידוע [שחבר שלהם בצער].¹²⁷ אמר רבא, זהו שאנשים אומרים: או [שיהיה לי] חבר כמו חברי איוב או שאמות [אם אין לו לאדם אוהבים נוח לו שימות].

"ויהי כי החל האדם לרוב בת פני האדמה ובנות יולדו להם", רבי יוחנן אומר: [כשנולדה בת] רביה באה לעולם [שהיא ממהרת להיות לה זרע]. ריש לקיש אמר: מריבה באה לעולם. אמר ריש לקיש לרבי יוחנן: לדברך שאמרת רבייה באה לעולם,¹²⁸ למה [בשעה שכפל הקדוש ברוך הוא לאיוב את רכושו ובניו], לא נכפלו בנותיו של איוב. אמר לו: אע"פ שלא נכפלו בשמות, אבל נכפלו ביופי [ואין לך כפל טוב ממנו]. שנאמר "ויהי לו שְׁקֵצָה בנים ושלוש בנות ויקרא שם האחת ימימה ושם השנית קציעה ושם השלישית קרן הפוך". [כעת הגמ' בא לדרוש שמות של בנות איוב] 'קציעה', שהיתה דומה ליום¹²⁹ [כרתה חמה]. 'קציעה', שהיה ריחה נודף כקציעה [מין בוסס], "קרן הפוך", אמרו בבית מדרש של רבי שילא: שדומה לקרן של קרש [מין חיה וקרניה משחירין כמו צבע]. במערב [פ"י ארץ ישראל] צחקו על [פירוש זה, שכן] קרן הקרש הוא מכה [וחסרון יופי]. אלא אמר רב חסדא: ככרום הגן [הגדל] במינו [שהוא מעולה ממין שאר בשמים, וכשם שמין זה יפה משאר הבשמים, כך היתה היא יפה משאר הנשים], שנאמר "כי תקרעי בפוך".

¹²⁵ ג' ויולדת.

¹²⁶ הדבר הזה ענין מופלג בחכמה כי היו ארבעה חבירים שאין זה בלא זה, ואמר שנכנסו כלם בשער אחד ובין כל אחד ואחד ג' מאות פרסה, דבר זה יש לך להבין ממה שבארנו כמה פעמים ענין מספר שלש מאות אשר מספר זה מורגל ביותר למוד, והוא מורה על גדול חבור שלהם, כי היה חבור שלהם מן השלישית, והבן זה ממה שנאמר ומשם יפרד והיו לארבע ראשים. ואמר כי היו יודעים זה לזה מכה הכתר כי בכתר היו שותפים אלו ארבעה ראשים, ולפיכך כאשר היה לאחד דבר חדוש נודע זה בכתר אשר הוא מאחד ומחבר אותם ביחד, והבן זה [מהר"ל].

¹²⁷ מפני שהיו אלו ארבעה ריעים ארבע נטיעות אשר יש להם חבור ביחד מצד האדמה אשר משתף ומחבר אותם, כי מ"ד שהיה להם כלילא היה חבור שלהם מצד המעלה אשר היה מתחבר אלו ד' ריעים, וללשון השני היה חבור שלהם מצד המטה הוא הארץ, ושניהם יש מהם החבור מצד המעלה ומצד המטה והבן זה [מהר"ל].

¹²⁸ רבייה נולד לך. פ"י כי הרביה היא מצד החומר אשר הוא נמשל בנקיבה, כי מצד הצורה שנמשל אליו הזכר לא היה רביה כי [הצורה] [צורת] המיני' היא אחת ורבי הפרטים מצד החומר, לכך אמר רביה נולד לך. ור"ל אמר (רביה) [מריבה] באה לעולם, דבר זה ידוע כי המריבה הוא מצד החומר כי מצד הצורה כל צורה לעצמה, ואין צורה אחת שייכת לשניהם ואין מחלוקת ביניהם, ולא שייך מחלוקת רק כאשר יש [עד אחד], דבר אחד משותף לשני דברים, ומצד זה הצורות הם צורות צורות מעיקות זו את זו כאשר ידוע למי שידוע להבין את זה, לכך המריבה הוא מצד החומר המשותף, ואשר הוא המשותף לכל, ומזה המריבה באה, ולכן אמר מריבה בא. והתבאר לך כי הרביה הוא מצד החומר, אבל מצד הצורה אין רבי, וכן ההתנגדות הוא מצד החומר אבל מצד הצורה אין כאן התנגדות כלל. והדברים האלו עוד ידועים ואין להאריך [מהר"ל].

¹²⁹ פירוש ג' בנותיו היתה כל אחת מיוחדת בדבר אחד, כי האחת היתה כמו היום שהיום יש לו זיו, והשניה היתה דומה כמו קציעה בריח, והשלישית כמו קרן הפוך כמו שמפרש, והוא צבע יפה. ויש להבין זה מאוד ולדקדק על השלשה דברים שנזכרו כאן, מים קציעה קרן הפוך [מהר"ל].

¹³⁰ פ"ה הכ' שברכו בכל ולא היה חסר שום דבר ואפילו בת היה לו, ולדעת ר"א יותר עדיף שיהיה חסר דבר אחד משאם יהיה לו אותו דבר ויהיה בו חסרון, ולדעת ר"י הוא אפכא כי יותר עדיף שיהיה לו כל ולא יחסר לו דבר אף כי יהיה נמשך מזה חסרון, כיון שמציאותו בלבד הוא ברכה אין להפקיד על הנמשך [מהר"ל].

הראשון בעצתו של נחש, ואלו הן: בנימין בן יעקב, ועמרם אבי משה, וישי אבי דוד, וכלאב בן דוד. וכולם [אין מקור בפסוקים לזה, אלא] קבלה [היא] בידינו שלא היה חטא בידם ומתו בעטיו של נחש, חרץ מישי אבי דוד שמפורש בו בפסוק, שנאמר "ואת עמשה שם אבשלום תחת יואב על הצבא ועמשה בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש אחות צרויה אם יואב", וכי היא "בת נחש", הרי היא בת ישי, שנאמר "ואחיותיהם [בל בני ישי] צרויה ואביגיל". אלא, בת מי שמת בעטיו של נחש.

הדרן עלך השותפין.

/מתני'/. אסור לחפור⁸⁵ אדם בור [עגול] סמוך לבורו של חבירו, וכן שיה [בור ארוך וקצר] או מערה [בור מקורה], או אָמַת המים [פי' יובל מים ובור אמה] או נברכת כובסין [פי' חופר חפירה מרובעת בעומק אמה או יותר ומי גשמים מתכנסים בה לכבס בגדיהם], אא"כ הרחיק מכותל חבירו שלשה טפחים [מפני שהחפירה הסמוכה לבור מחלשת כותלי הבור ומרפה אותן] וגם סד בסיד [את כותלי חפירתם]. ו[חייבים] לרחיק את הגפת⁸⁶ [פי' פסולת זיתים שנתעצרו בבית הברד] ואת הזבל, ואת המלח ואת הסיד, ואת הסלעים [פי' אבנים שיוצא מהם אש] מכותל [לבנים של טיט הבנוי על גבי הקרקע] של חבירו, שלשה טפחים וסד בסיד [שכל אלה קשים לחומה שמוציאים הבל]. מרחיקין את הורעים⁸⁷ [שהם קשים לכותל] ואת המחרישה [שהוא מרפה את יסודו ואז הכותל יפול] ואת מי רגלים [שממסמסין את הלבנים שהן של טיט יבש] מן הכותל שלשה טפחים. ומרחיקין את הריחים⁸⁸ [מן הכותל שהם מנידים את הקרקע בגלגול חבטתן] שלשה מן השכב [פי' הריחים התחתונה], שהן ארבעה מן הרכב [פי' הריחים העליונה, והיא קצרה טפח מן התחתונה]. ואת התנור⁸⁹ [פי' כלי חרס השרוף בכבשן כשאר קדרות ופיו למעלה והבא לקובצו בארץ, עושה בסיס שלא יצטנוגו שוליו מחמת קרקע, ולפי שהבל של תנור קשה לכותל מרחיקים אותן], שלשה [טפחים] מן החלק התחתון של בסיסו [של התנור הבנוי מטיט ואבנים], שהן ארבעה מן החלק העליון של הבסיס [שהוא קצר מהחלק התחתון טפח]. גמ.

מעין העולם הבא, אלו הן: אברהם, יצחק ויעקב. [מאפה אנו יודעים את זה, שכן אצל] אברהם, שכתוב בו: "וזה ברך את אברהם] ככל". יצחק, שכתוב בו: "[ואוכל] מכל". יעקב, שכתוב בו: "[וכי יש לך] כל" [כלומר] לא חסרו שום טובה]. שלשה לא שלט בהן יצר הרע, אלו הן: אברהם, יצחק ויעקב, שנאמר בהם: "בכל", "מכל", "כל". ויש אומרים: אף דוד, שנאמר "ולבי חלל בקרבי"¹³¹ [פי' יצרי הרע מת בקרבך]. והשני [שלא מנה את דוד מכלל אלה שלא שלט בהם יצר הרע, איך הוא מפרש את הפסוק], שהוא [רק] מזכיר את צערו [הוא מתרעם על לבו ממש ואומר שמת בקרבו מרוב צרות].

החכמים למדו: ששה לא שלט בהן מלאך המות¹³² [אלא מתו בנשיקה על פי שכינה], ואלו הן: אברהם, יצחק ויעקב, משה, אהרן ומרים. אברהם, יצחק ויעקב, שנאמר בהם: "בכל", "מכל", "כל" [לא חסרו שום כבוד, ואם אלו מתו ע"י מלאך [המות] נמצא שחסרו כבוד]. משה, אהרן ומרים, שנאמר בהם: "על פי ה'". והרי מרים לא נאמר בה "על פי ה'". אמר ר"א: מרים גם כן מתה בנשיקה, שלומדים "שם" "שם" ממה [פי' גזירה שיה שכתוב אותו המילה אצל מיתת משה ומיתת מרים, ולומדים א' מהשני], למה לא נאמר בה "על פי ה'". שגנאי הדבר לומר [שהשכינה נשק לאשה].

החכמים למדו: שבעה לא שלט בהן [בקברם] רמה ותולעה¹³³, ואלו הן: אברהם, יצחק ויעקב, משה, אהרן ומרים, ובנימין בן יעקב. אברהם, יצחק ויעקב, שנאמר בהם "בכל", "מכל", "כל". משה, אהרן ומרים, שנאמר בהם "על פי ה'". [שמעתו ע"פ שכינה ואין ראייה רמה לשלוט במי שנושק משכינה שהרי אין הרמה באה אלא מטפה מרה המטפטפת מסכינה של מלאך [המות]. בנימין בן יעקב, שנאמר "ולבנימין אמר ידיד ה' ישכון לבטח עלייך" [ישכון לבטח בנימין על סמיכות ידידות השכינה]. וי"א: אף דוד, שנאמר "אף בשרי ישכון לבטח". והשני [שלא מנה את דוד בכלל אלה שלא שלט בהם רימה ותולעה, איך הוא לומדים הפסוק "אף בשרי וכו'"], אותו [הפסוק מדבר על כך] שהוא מתפלל על [בשרו]. החכמים למדו: ארבעה מתו בעצתו של הנחש¹³⁵ [שהשיא לחוה]¹³⁶, ולא היו ראויין למות אלא שנגזרה גזירת מיתה על כל תולדותיו של אדם

¹³¹ דוד ג"כ נחשב עם האבות, [כאשר] הוא אב למלכות בית דוד, לכן לא שלט בו יצר הרע. ואל יקשה לך כי דוד חטא בת שבע, אין זה קשיא, כי דבר זה היה נסיון מן ה' ית' ולא נקרא יצר הרע שולט בו, רק כאשר יצר הרע שולט מעצמו. כך טובר הך לישנא, אף על גב שלא היה לדוד מעלת האבות ושלימותם שהיה מדריגתם שהטעימן מן עולם הנבדל, מכל מקום לא שלט בו חסרון ג"כ עד שנאמר שהיה שולט בו יצר הרע הוא החסרון, ולפיכך נאמר עליו שלא שלט בו יצר הרע. וללישנא קמא היה שולט יצר הרע בדוד, כי לא היה במעלת האבות לכן שלט בו יצר הרע (מהר"ל).

¹³² אף על גב שאמרין למעלה הוא מלאך המות הוא יצר הרע, מ"מ הפעולות הם מחולקים, כי יצר הרע הוא החסרון אשר דבק באדם, לפיכך דוקא באבות שנאמר בהן בכל מכל כל לא שלט יצר הרע בחייהם, אבל לענין מיתה שהיה נמסר בידי [מלאך] אף על גב דשלט בהם יצר הרע, לא שלט בהם מלאך המות, כי פעולת המות אינו דומה לפעולת יצר הרע, כי פעולת יצר הרע שולט באדם במה, דהיינו [ביצד] שיש לו אל החטא, ואין היצר הוא האדם לגמרי, אבל ממה שפועל מלאך המות מביא מיתה אל אדם ומביא את האדם מן החיים אל המות, וזוה שולט בכל האדם, ומדריגה זאת למטה מן מדריגה הראשונה, ואל זה היו ששה, דהיינו שלשה הראשונים שהם האבות ונוסף על שלשה הראשונים משה אהרן ומרים, עד שהם ששה (מהר"ל).

¹³³ ומדריגתה זאת היא עוד למטה מן הראשונה שלא שלט בהם מלאך המות, כי מה ששלט בו מלאך המות אין זה הפסד לגמרי רק מיתה הוא, ואין הנשמה מקבל הפסד. אבל רימה ותולעה שהוא הפסד גמור והוא שייך לגוף ודבר זה הוא הפסד לגמרי. ואל זה היו שבעה, ששה הראשונים, נוסף עליהם בנימין הצדיק, שלא היה רימה ותולעה, דהוא הפסד גמור, לא היה שולט גם כן בו.

ואלו ג' מדריגות ידועים בחכמה, התחתונה הוא הגוף בשלימות המדריגה, השנייה שהיה להם מדריגת הנפש בשלימות, ולפיכך לא היה נמסר נפשם ביד מלאך המות, והמדריגה הג' שהיה להם מדריגות עולם הבא לגמרי, וזה שלא היה שלט בהם יצר הרע. ומדריגה זאת מצד דביקותו לגמרי בעולם הבא, וכמו שאמר ג' הטעימן מעין עולם הבא, ובשביל כך היו בלא יצר הרע כמו שהתבאר למעלה.

והבן הדברים האלו, מספר שלשה ומספר ששה, ומספר שבעה, ובנימין שהוא האחרון שבשבתים זכה למדה האחרונה היא השביעית (מהר"ל).

¹³⁴ כנראה שגרסת רש"י "כדאמר".
¹³⁵ כלומר שלא הגיעה להם המיתה מצד עצמו, כי מצדו לא מת, רק מצד העולם הכללי נגזר עליו המיתה בשביל חטא עצת הנחש, ומצד פרטית עצמו לא הגיע לו המיתה. ודבר זה למטה מן הראשונים. ובדאי היה זה מדריגה יותר מדריגה מן הכל אלו היה הדבר נמצא בפועל, והיה נשאר להם החיים, אבל מה שאמר שמתו מעין עולם הבא, ויש לך להעמיק בזה ותמצא דברים גדולים יותר.

ולפיכך המדריגה הזאת למטה מן המדריגות הראשונים. ובשביל זה את לתמה שלא היה נמצא מדריגה זאת לאבות, והיה להם המדריגה שהיא עליונה מזה שלא שלט בהם יצר הרע, וכן משה ואהרן ומרים שלא שלט בהם מלאך המות, ולא היה בהם דבר זה בעטיו של נחש, כי אין זה קשיא כלל, כי כבר אמרנו לך כי מדריגה זאת אלו היה נמצא בפועל לגמרי שהיו נשארים בחיים בודאי היא של, אבל מפני שמתו, אלא שלא מתו מצד עצמם, ולראשונים מן שייך להם דבר זה, כי מעלתם שהיה להם נמצא זאת המעלה בפועל לגמרי, כמו שלא שלט בהם יצר הרע ושלא שלט בהם מלאך המות, אבל זה שלא מתו בעטיו של נחש לא היה נמצא בפועל שהרי מתו, ולא שייך לראשונים דבר זה כי מעלתם נמצא בפועל. ולהיות להם המעלה שלא מתו כלל לא שייך בבני אדם.

והיו ד' שמתו בעטיו של נחש, וזה כי ה' ית' הוא משפיע החיים לעולם תמיד ומפני כך אלו לא חטא אדם הראשון לא היה באה מיתה לעולם הזה. והיו ד' שרדיקים בשפע החיים, והם כנגד ד' נהרות שהם יוצאים מעדן להשקות גן ומשם יפדו והיו לארבעה ראשים, כך היו ד' שהיו מקבלים שפע החיים מן ה' ית', ולפיכך אחר שלא שלט רימה ותולע היו ארבע אשר מתו בעטיו של נחש, וכמו שתמצא בראשונים שהם האבות שלא שלט בהם היצר הרע היו בכלל אותם שהם למטה מזה שלא שלט בהם מלאך המות, ומשה ואהרן ומרים ג"כ שלא שלט בהם מלאך המות שייכים למדריגה שהיא למטה שלט בהם רימה ותולע, וכמו כן בנימין הצדיק בן יעקב שלא שלט בהם רימה ותולעה היה מתחבר למדריגה שהיא למטה שמתו בעטיו של נחש, אבל האבות ומשה ואהרן ומרים לא נמנו בכלל מדריגה זאת שמתו בעטיו של נחש מטעם שאמרנו. והכל הוא בסדר ובחכמה מאוד למי שמבין את זה.

ודע כי אלו ד' שמתו בעטיו של נחש והם בנימין הצדיק ועמרם אבי משה וישי אבי דוד וכלאב בן דוד, כל אלו ארבעה שהיה להם מעלה [זאת] או מצד האב או מצד בנו, כי בנימין הצדיק נוסף על מעלתו היה לו מעלת אביו שהוא יעקב, ועמרם היה לו מעלה מצד בנו שהוא משה, וישי אבי דוד היה לו מעלה מצד בנו שהוא דוד, וכלאב בן דוד היה לו מעלה מצד אביו, כי דבר זה להגיע אל החיים אין זה רק מצד שהיה להם מעלה על מעלה דהיינו מעלת עצמם ונוסף על זה מעלת אביהם או מעלת בנם, עד שהיה כן קדושה על קדושה, ולכן לא הגיע לזה בנימין הצדיק שהיה לו מעלת עצמו ומעלת אבותיו ועמרם שהיה לו מעלת עצמו ואשר יצא ממנו משה וישי שהיה לו מעלת עצמו וגם כן מעלת דוד בנו, כי דוד נחשב מעלתו בצד מה עם האבות כמו שהתבאר. וכן בנו של דוד כלאב שהיה לו מעלת עצמו ומעלת אביו דוד. כי הדביקות בחיים רק מצד שני מעלות זו אל זו. ויש לך להעמיק בזה ותמצא דברים גדולים יותר (מהר"ל).

1 יתקן כפי ראות עיני הדיין כו', ויש חולקין על הרמ"א דאם אין מנהג ידוע בעיר, צריך לעשותו בפחות שבכתלים השנויים במשנה דהיינו כפיסים ולבינה, אמנם אם בונה אבני הכותל בטיט צריך ו' טפחים, ואם בונה אותן בסיד א"צ להיות בעובי כ"כ, אלא כפי ראות עיני הדיין ע"פ מומחין (סמ"ע), ו"א דעיקר כרמ"א (קצה"ח).
דלבנות לא מיקרי קנין דברים, עיין מ"ש לקמן (סי' רג סק" וסי' רמא ס"ג) בכל מקום שיש לו רשות להוציא, שייך לשון מחילה)) (ט"ז).

ויש חולקין, אבל אם קנו מיניה דמשעבד נפשיה לבנות או מחייב עצמו ליתן כך וכך מהני לכו"ע, דה"ל דרך הודאה או שעבוד (סמ"ע, וש"ך * מהרש"ך), אבל אם קנו מידו לתת כך וכך או לבנות, כיון שאין הקנין נופל על החיוב ולא על גוף הממון, אלא על הנתינה עצמה, והנתינה אין בה ממש אלא מעשה בעלמא, הוי קנין דברים (ש"ך * מהרש"ך).

ואם נהגו במחיצה קלה כו', בכה"ג יכול לעכב עליו ולאמר לו אם אתה כונס בתוך שלך לא יהיה לי רשות לסמוך עליה, ואפילו א"ל אנא אתן לך רשות לסמוך עליה, מצי א"ל אי במכר לא בעינא השתא ליקח, ואי במתנה לא ניחא לי דכתיב ושונא מתנות יחיה, ו"א שאין סברא של שונא מתנות יחיה (סמ"ע).

או להפך, פירוש, שנהגו בגדר אבנים והוא רוצה לבנות גדר כל דהו, ד"א דמעכב עליו חבירו ויאמר היום או מחר יפול ואצטרך לדין עמך בכל פעם ופעם, ושי"א כיון שבא להסיר מעל חבירו היזק ראיתו אינו יכול לכופו ביותר (סמ"ע), פירוש, שהמנהג לעשות של אבנים והוא רוצה להכניס לתוך שלו ולעשות בהוצא ודפנא, בהא פליגי, דעה הא' ס"ל אין רצוני לדון עמך תמיד כשיפול הכותל, והיש חולקין ס"ל דלא הצריכו חכמים לעשות כותל לדורי דורות, דדוקא כשהכותל של שניהם יכול לומר אי אפשר להוציא ממון לבטלה בבנין של מחיצה קלה, משא"כ כשזה בונה לבדו ומסלק ממנו היזק ראיה עכשיו, די בכך, ויתבאר בסמוך סעיף ה' דכן עיקר (ט"ז). כאן אין על זה אלא לסלק היזק ראיה, וכיון שבונה משלו ומסלק בכותל של אבנים מי ימחה בידו, ומ"ש שרוצה שיהיה לו כותל שיסמוך עליו, הוא תמוה מאד, מהיכן זכה לזה, דלא מצינו דחייבו חכמים את שניהם לעשות מחיצה בשביל תועלת סמיכת קורות עליה אלא בשביל היזק ראיה. הגע עצמך, אם הלך זה מחצירו ואינו רוצה להשתמש שם כלל, וכי יכול לכופו לבנות עמו מחיצה, וה"נ דכוותיה, כיון שבונה הפסק כותל ומסלק היזק ראיה ממנו הרי כאילו אינו דר שם (ט"ז), באין בו דין חלוקה ונתרצו בחלוקה, ודאי דיכול לומר לא נתרציתי בחלוקה רק אדעתא דמנהגא בכדי שיהיה לי כותל לסמוך קורות, ואם אתה תבנה בתוך שלך שוב א"א לעשות כותל אחר לעצמי שיתמעט בחלקי כדי רוחב כותל שלם, ואפילו ביש בו דין חלוקה אפשר לומר דלא חייבו חז"ל בחלוקה ובמחיצה רק באופן שלא יפסיד אחד את חבירו בחלוקה שביניהם. אבל אם קנו כ"א חצי חצר לעצמו ודאי דאין חבירו יכול לעכב כשמסלק ממנו היזק ראיה בכה"ג (נתה"מ).

2 עי' שו"ע (ח"מ סי' קנז ס"ה): אם אחר זמן נפלה כותל זה, המקום והאבנים של שניהם. ואפילו נפל לרשות אחד מהם, או שפינה אחד מהם את כל האבנים לרשותו וטען שמכר לו חבירו חלקו או נתנו לו במתנה, אינו נאמן, אלא הרי הם ברשות שניהם. עד שיביא ראיה. ויש מי שאומר דדוקא כשהאבנים ניכרים שהם מזה הכותל.

ביאור: אם אחר זמן נפל הכותל – אפילו שהו האבנים שם הרבה זמן, ואפילו אם א' אומר כולו שלי, וא' אומר חצי שלי, חולקים בשוה (קצה"ח).
וטען שמכר לו חלקו, פירוש, לא מיבעיא כשטען מעולם היתה שלי כי אני בניתי דאינו נאמן, דחזקה הוא דשניהן בנאוה, אלא אפילו טען לקחתיה ממנו ג"כ אינו נאמן, ואף

על פי שאין האבנים ניכרים ויש לו מיגו דאי בעי אמר אין אלו האבנים מהכותל הזה, ס"ל שהיה מיגו במקום עדים, דכיון שהוא מודה שהן ממחיצה שביניהן, ה"ל כאילו איכא עדים דעדיין של שניהן הן. ומסיק המחבר דיש מי שאומר דזה אינו אלא דוקא כשהאבנים ניכרים דאז לית לו מיגו (סמ"ע), אינו יכול לומר זה שנפל לרשותו, מתחילה בשעת הבנין לא רצה לעשות כותל אבנים אלא היה אומר די לי בכותל הוצא ודפנא, ולא רצה לסייעני אפילו בחצי המקום של רוחב הכותל, והוכרחתי לבנות בשלי ולעשות כותל אבנים כי אני לא רציתי להוציא ממון בבנין הוצא ודפנא כיון דמנהג המקום בכך, אמרינן מסתמא שניהם הסכימו לכותל שהיה ביניהם, ואינו נאמן במיגו נגד זה, ועיין מ"ש (סי' פב סק"י ז). (קצה"ח), וכדי להתנגד לזה צריך שטר או ראייה דוקא לטענה כזו כמבואר בסעיף ז' (נתה"מ).

ויש מי שאומר כו', דברי המחבר צ"ע דזה פשוט דליכא מאן דפליג בהא דהיכא דאינן ניכרין דיכול לטעון לקוח במיגו דהחזרתי וכדלקמן (סי' קעט ס"ג), והיכא דשהו האבנים הרבה ברשותו, יותר מהרגילות בענין שהשותפים מקפידים, יכול לטעון אפי' רואים אותם ומכירים אותם, ועי' מהרש"ך [הוב"ד לעיל סי' קנז סק"י] (ש"ך), ו"א שכל דברי ה"א מדובר שטוען שקנה בעוד הכותל שאינו נאמן על זה אפילו במיגו שהוא כמיגו במקום עדים (נתה"מ).

שהם מזה הכותל כו', ואז אפי' פינה שלא בעדים אינו נאמן וא"כ מוכח דמיירי שרואים עתה האבנים תחת ידו דאל"כ לא שייך לומר שמכירים (ש"ך).
3 עי' שו"ע (ח"מ סי' קנח ס"א): שנים שהיו שותפים בגינה ובאים לחלק, מחייבין אותם לגדור ביניהם, אפילו סתמא, שאין ביניהם מנהג ידוע. אבל בבקעה, סתם, אין מחייבין אותו וא"כ יש מנהג ידוע לגדור.

ביאור: ובאים לחלק מחייבין כו' - סתם כאן, וסמך אמה שכתב לעיל (סי' קנז ס"א-ב), דשם כתב בשותפות בחצר, דאם יש בו דין חלוקה, אם רוצה האחד כופה להשני ג"כ על החלוקה, ואם אין בו דין חלוקה צריכין שיתרצו שניהן על החלוקה, ואם קנו על זה אז כופין אחד לחבירו לגדור ביניהן. וקאמר, וכן הדין כאן בגינה מסתמא. ושיעור חלוקה דיגנה הוא כשיגיע לכל אחד שיעור שיוכל לזרוע עליו חצי קב, וכמ"ש לקמן סימן קע"א סעיף ג' (סמ"ע). ו"א דבגינה דוקא היכא דיש בו דין חלוקה הוא, משום דבחצר דיש בו היזק ראיה טפי דאפילו אם המנהג שלא לגדור לא אזלינן בתריה, מש"ה נמי לא מצי אמר לא נתרציתי כו' כיון דיש בה היזק ראיה כל כך אמרינן דמסתמא נתרצה נמי לבנות בשותפות, אבל בגינה דאין בו היזק ראיה כל כך מצי אמר לא נתרציתי אלא על מנת שתגדור משלך (קצה"ח).

אפילו סתמא שאין ביניהן מנהג כו' - אבל אם המנהג ידוע שאין גודרין ביניהן בגינה הולכין אחר המנהג, משא"כ בשנים המשותפים בחצר (סמ"ע).

אבל בבקעה סתם כו' - דדוקא בגינה שעומדים שם זרעים כל השנה איכא ביה הפסד טפי, משא"כ בבקעה (סמ"ע), או משום דדרך בני אדם להפסיד בזרעוני גינה יותר מבבקעה או מפני שיש בה אילנות ונחמדין למראה וטובים למאכל ונפשו של אדם מתאוה להן יותר מן התבואות (סמ"ע * פרישה), ואם היה להם כותל ונפל, אם מחייבין אותו לבנותו, נראה דתליא במחלוקת דלצד א' הטעם הוא משום דרגילין לעשות תשמיש צנוע בחצר, ולפ"ז בבקעה דאין הטעם רק משום עין הרע בשעה שעומדת בקמותיה, ובגינה אין הטעם משום היזק ראיה של תשמיש צנוע רק משום עינא בישא, ולפ"ז בנפל אין מחייבין אותו כמו בלמעלה מארבע אמות בחצר. אבל לצד הב' נפל שאני משום שכבר נתרצו, דמסתמא נתרצו לסלק ההיזק ראיה לעולם, ואפילו למאן דסבירא לו דהיזק ראיה לא שמיא היזק. א"כ י"ל, דה"ה דבבקעה מחייבין אותו בנפל (נתה"מ).

4 עי' שו"ע (ח"מ סי' קנח ס"ד): רצה אחד מהם לגדור בבקעה, כונס לתוך שלו ובונה ועושה חזית, כמו אמה בסיד מבחוץ. הגה: וה"ה אם נהגו בסימן אחר, כדלעיל סימן קנ"ז סעיף ז', כדי להודיע שהכותל שלו. לפיכך אם נפל הכותל, המקום והאבנים שלו. עשו מדעת שניהם, בונים הכותל באמצע, ועושים חזית מכאן ומכאן, לפיכך אם נפל הכותל, המקום והאבנים של שניהם.

ביאור: ועושה חזית מבחוץ, פירוש, טח בטיט אמה בראש כותל מבחוץ בצד חבירו. וחזית לשון קצה, שבקצה וראש כותל עושהו. ובגמרא פריך, ונעבדיה מלגו, לצידו, ומשני עביד נמי חבירו מלבר ואמר דידי וידידיה הוא, אם כן השתא נמי אתא חבירו ומקלף לו ואמר דידי וידידיה הוא, קלופי מידע ידעי (סמ"ע).

לפיכך אם נפל הכותל כו', פירוש, לפיכך כיון שחזית הוא סימן שעשאו האחד לבדו וגם כונס בתוך שלו היה, לפיכך כשנפל הכותל גם מקום הכותל הוא שלו לבדו (סמ"ע).

ועושי חזית מכאן ומכאן, בגמרא פריך ולא יעשה לא זה ולא זה, ומשני כיון דאפשר שיכנס האחד לחצר חבירו ויטיח שם בראש הכותל ויאמר אח"כ כולו שלי הוא, לכן תיקנו שיעשה כל אחד ואחד. ואז אין לומר דיקלף האחד מצידו, דהא כבר נתבאר דמקום הקליפה ניכר, וק"ל (סמ"ע), מש"כ הסמ"ע "אפשר שיכנס" אפשר לומר, דדוקא בבקעה שייך לומר שיכנס כגון בעת שאינו זרוע דהוא רה"ר, משא"כ בחצר לעולם נתפס כנגב על הכניסה (נתה"מ בסעיף ה').

5 עי' רמב"ם (כלאים פ"ז ה"ז): מחיצת הכרם שנפרצה אומרים לו גזור, גדרה ונפרצה אומרים לו גזור, נתייאש ממנה ולא גדרה הרי זה קידש.

דרך אמונה: מחיצת הכרם. מחיצה שבין הכרם והתבואה או הירקות שנפרצה ביותר מ' אמות או בפרוץ מרובה באופן שנאסר כנ"ל ה"ט"ז ואפי' אם המחיצה הי' בינו לבין חברו שלאחד הי' כרם ולאחד זרעים על בעל הכרם לגדור ולא על בעל הזרעים דד"א שאמרו להרחיק הוא משום עבודת הכרם ולא משום עבודת הזרעים ואם לא גדר נאסר כרמו אבל לא התבואה כנ"ל פ"ה ה"ח שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו ואף על גב שרבונו פסק בפ"ג ה"ט"ז דבינו לבין חברו מותר לזרוע ה"מ כלאי זרעים אבל כלאי הכרם אסור דבספרי מרבין גם כרם של אחרים ואפי' לפ"ד הפוסקים דאדם אוסר דבר שאינו שלו כנ"ל פ"ה ה"ח סקמ"ח דנמצא שבעל הכרם ובעל הזרעים שניהן מזיקין מ"מ על בעל הכרם לגדור ולא על בעל הזרעים שהחייב עליו כנ"ל ו"א שאם אין ענבים בגפן שאז רק בעל הכרם מזיק עליו לגדור אבל אם יש ענבים בגפן ששניהן מזיקין על שניהן לגדור ו"א דלמא דק"ל דעל הניזק להרחיק אם אין ענבים בגפן על בעל הזרעים לגדור ואם יש ענבים על שניהן לגדור ועי' עוד בדינים אלו לעיל פ"ה ה"ח:

אומרים לו גזור. ב"ד אומרים וקובעים לו זמן לגדור ואם לא אמרו לו גזור לא קידש אפי' הוסיף א' ממאתים ואף על פי שאין בדעתו לגדרה שכסבור שעל שניהן לגדור וכיון שטעה אין זרוע ובא נאסר מאליו אלא ברוצה בקיומו [ואם לא הי' בינו לבין חברו עי' בבה"ל] ויש חולקין שגם בלא התראה נאסר אם נתייאש ולא גדר:

גדרה ונפרצה. פעם שני' צריך להתרות בו עוד פעם שאין סבור שחייב לגדור כל פעם אבל פעם שלישית א"צ להתרות בו ו"א שאפי' כמה פעמים צריך להתרות בו כל פעם וא"כ לא קידש:

נתייאש ממנה ולא גדרה. מזמן שקבעו לו ב"ד ואפי' בשוגג כגון ששכח הוי כמקיים כלאים אבל לא נתייאש ועוסק לגדור אפי' הוסיף א' ממאתים אין אוסר: ה"ז קידש. אם הוסיף א' ממאתים ואם ביחד בין ב' הפעמים שנפרצה הוסיף א' ממאתים אין מצטרפין דקמא קמא בטיל כיון שיש הפסק ו"א דמצטרף:

קידש. ואם הי' בינו לבין חברו במקום שבעל הכרם חייב לגדור ואוסר כנ"ל ולא גדר חייב לשלם מה שהפסיד לחברו מדינא דגרמי מיהו "א דדינא דגרמי אינו אלא חיוב מדרבנן משום קנס ואם הי' שוגג פטור:

6 עי' רמב"ם (שכנים פ"ב ה"ח): מקום שנהגו לבנות כותלים המבדילין בחצירות או בגנות באבנים שאינן גזית זה נותן שלשה טפחים וזה נותן שלשה טפחים, בגזית זה נותן טפחיים ומחצה וזה נותן טפחיים ומחצה, בכפיסין זה נותן טפחיים וזה נותן טפח ומחצה, וכל השיעורין האלו עובי הכותל עם הסיד, והואיל ומקום הכותל משל שניהם אם נפל הכותל הרי המקום והאבנים של שניהם, ואפילו נפל לרשות אחד מהן או שפינה אחד מהן את כל האבנים לרשותו וטען שמכר לו חבירו חלקו או נתנו לו במתנה אינו נאמן, אלא הרי הן ברשות של שניהם עד שיביא ראיה.

7 עי' שו"ע (יר"ד סי' רנב ס"א): פדיון שבויים קודם לפרנסת עניים ולכסותן ואין מצוה גדולה כפדיון שבויים הילכך לכל דבר מצוה שגבו מעות בשבילו יכולים לשנותן לפדיון שבויים ואפי' אם גבו לצורך הבנין בית הכנסת ואפי' אם קנו העצים והאבנים והקצום לצורך הבנין שאסור למכרם בשביל מצוה אחרת מותר למכרם לצורך פדיון שבויים אבל אם בנאוהו כבר לא ימכרו אותו (ומ"מ הנודר סלע לצדקה אין פדיון שבויים בכלל ואין לפדות בסלע זו רק מדעת בני העיר כדלקמן סי' רנו סעיף ד):

ביאור: אם גבו לצורך - מותר לשנותו אפילו למצוה אחרת שאינו פדיון שבויים ורק הביאו פדיון שבויים עבור הסיפא שאם כבר בנו לא מוכרים אותו (ט"ז), רק מותר לשנות למשהו שהוא מצוה יותר גדולה (ש"ך).

בית הכנסת - וכ"ש בית המדרש משום שאין מוכרים בית דירה של אדם, אמנם ס"ת כן מוכרים עבור זה (ט"ז), ו"א שכן מוכרים בית הכנסת וכו' עבור פדיון שבויים כשאי אפשר בענין אחר, וכל זה כאשר מוכרים את הבית הכנסת לצורך חול, אבל אם נשאר בקדושתו מותר למכרה (ש"ך). הנודר - היינו שסתם לשון צדקה לא כולל פדיון שבויים (ש"ך).

8 מפני שהמלך בן חורין ואין מוחה על ידו לכן אף הדבור שלו נחשב מעשה כי ההדיוט חוזר ומתחרט אפילו בדבר שאפשר לו לעשות סוף סוף אין דבור שלו נחשב כיון שיש לו מוחין והוא חוזר ממנו לכן אף בדבר שאין לו מוחין הוא חוזר ומתחרט, אבל המלך שאין לו מוחין דבור שלו נחשב מעשה. ולפיכך אמר עקנא טורא אינו חוזר בו כי דבור שלו נחשב ולא הדר ביה. ועוד ידוע כי המלך מצד שיש בו ענין נבדל כמו שאמרנו שהרי מושחין את המלך בשמן הקודש וכל דבר שהוא אמירתו הוא גזירה ולכן אמר הכתוב (תהלים לג) כי בדבר ה' שמים נעשו ונחשב אמירתו גזירה שמוציא הדבר לפעל מצד שהוא יתברך נבדל מכל וכן המלך מצד זה אמירתו יוצאת לפעל (מהר"ל).

9 נראה דהאי ובא עליה לאו ביאה ממש, דלא מצאנו דבר כזה, אלא משום אהבתה הוא טומן אותה בדובשא ונקרא זה ובא עליה, כי דבר זה ליתובא ליצרא כשאמר, לכך זה נקרא שבא עליה, וכבר פרשנו זה הדבר בכמה מקומות שנקרא דבר זה ביאה (מהר"ל).

10 כפי מה שגרם לו היקף יתירא - "א דמשערין זה, דרואין בתשבורת כמה אמה על אמה יש בכלל כל השדות, שעליהן בכלל הוציא כל הוצאות הגדרים, ואח"כ רואין ג"כ כמה אמה על אמה יש בשדה זו הפנימית לחוד, ומחשבין כמה אמה על אמה יש בו, ואם יש בו שליש או רביע מכל השדות יתן ג"כ שליש או רביע להוצאות. אבל הרמ"א כתב, כפי מה שגרם לו היקף יתירא, ושיעור זה דוקא בזה שמקיף מחוץ לחמשתן, אבל כשמקיף בפנים ביניהן, צריך ליתן להן הפנימי חצי הוצאה כולה (סמ"ע), ו"א שמחשבינים הקיף החיצון, ומורידים את הפנימי, ומה שנשאר רק על החיצון,

והשאר על הפנימי, לדוגמא אם היה ריבוע החיצון כולל הפנימי עשר אמות על עשר וריבוע הפנימי לחודיה שש אמות על שש ונמצא דריבוע החיצון לבד הוי שמנה אמות על שמנה הנה היקפא יתירתא דגרם פנימי לחיצון אינה אלא שמנה אמות (ש"ך * ב"ח), נראה שיש טעות סופר בסמ"ע, וכן צ"ל, יתן ג"כ חלק משליש או רביע להוצאות כו', כלומר שיתן החצי מהשליש או רביע. דהא א"צ ליתן חלק רק מכפי מה שגרם לו היקף יתירא וממילא אם השדות בכלל הן ' על ' שעולין ק' חתיכות של אמה אמה, ושדה הניקף הן ' על ה' שהן כ"ה חתיכות, א"צ ליתן לו רק חלק שמינית, דמשלשה חלקים א"צ ליתן לו חלק, דבזה לא גרם לא מאומה, וא"צ ליתן לו רק חלק ממה שגרם לו היקף יותר, וכיון ששדות של המקיף עולה ע"ה, וא"כ אפילו אם לא היו שדות הניקף באמצע שדותיו והיו כל שדות המקיף ביחד, וריבוע שיש בתוכו ע"ה חתיכות מאמה על אמה, עולה הריבוע יותר מח' וחצי על ח' וחצי, וממילא עולה היקף ארבעה מחיצות ערך חמשה ושלישים אמה, ועכשיו ששדה הניקף בתוכן הן עשר על עשר וצריך להקיף במחיצות של ארבעים אמה, נמצא שלא גרם לו הניקף היקף יתר רק חמשה אמות שהן חלק שמינית (נתה"מ). ראובן חיבר פירוש על סדר נזיקין וקדשים, והלך אל שמעון המדפיס ונתפטר עמו בסך ידוע בעד כל דף שידפיס לו אלו השני סדרים עם פרש"י ותוספות ופירוש של המחבר הנ"ל למטה, והנה דרך המדפיסים אחר גומרם כל דף ודף סותרים סידור האותיות לסדר מהם דף אחר, וזה המדפיס יש לו הרבה אותיות לכן לא קלקל הסידור והניחו כמו שהוא, רק הסיר מלמטה את הפירוש החדש והדפיס לעצמו שני סדרים הנ"ל עם פירש"י ותוס'. וטען ראובן המחבר הנ"ל, יען שתשלומי שכירות מסדרי אותיות הוא היה משלם, ועתה למה יהנה שמעון מסידור אותיות חנם, ויחזיר לו חלקו מסידור האותיות כדין כל הנהנה ממלאכת חברו, כדין המקיף את חברו משלש רוחותיו. ושמעון טוען, מאחר שהאותיות הם שלו יכול להשתמש בהם כרצונו, ואין כח ביד ראובן לקלקל הסידור. אין לראובן שום טענה על שמעון, דכיון ששמעון נותן אותיות אחרים להדפיס הצורך לראובן ואינו מעכב מלאכתו, בזה בטלו טענות ראובן, ויכול שמעון לומר מתחילה אדעתא דהכי נתפשרתי לפי שידעתי שאוכל להיות נהנה גם אני מהסידור, והלא שמעון הוא המשלם להמסדרים ולא ראובן. ואמנם אם היה המעשה שחישבו מתחלה בעת השכירות כך וכך אני נותן להמסדרים, וכך וכך בעד פרעסין ציער [..], וכך וכך בעד נייר, והמותר בעד נתנית האותיות ודיו, ואז ראובן הוא המשלם להמסדרים ולא שמעון, ושמעון רוצה ליהנות מהסידור, אז שייך טענות הצדדין הנ"ל. אמנם למעשה חייב שמעון לשלם חלקו, שהרי גם בדר בחצר חברו אפילו לא קיימא לאגרא, אם חסרו אפילו דבר מועט מגלגלין עליו כל השכר כפי שנהנה כמבואר בשו"ע סימן שס"ג סעיף ז' בשם יש אומרים, והרי גם כאן מחסרו הרבה, שאם לא היה שמעון מדפיס סדרים הללו לא היו שכיחי וקפצי זביני על ספריו של ראובן כו' (פ"ת).

¹¹ אבל אם היו בידו מעות מופקדים כו' – עי' לקמן (סי' קח ס"ד) שנראה שחולק, ויש לחלק דשאני התם כיון דבחצי המלוה אינו נאמן לומר "החזרת", גם בחצי האחר שיש לו דין פקדון אינו נאמן שכן מי חלק אותם. ועוד י"ל דדוקא כשאין לו הנאה מן המעות וכמו שכתבתי לקמן (סק"ן), משא"כ התם די ש לו הנאה מן המעות, דהרי חלק הפקדון משועבד לחלק המלוה להשלים החסרון (ש"ך), אף דבפקדון בלא"ה מהימן במיגו דנאנסו כמ"ש הש"ך לקמן (סי' קח סק"ז), מ"מ נ"מ לענין שבועה, דבמקום שאין נאמן רק מטעם מיגו דנאנסו חייב לישיבע כעין דאורייתא, משא"כ במקום דלא שייך כלל חזקה דתוך זמנו, אינו חייב לישיבע רק היסת כמו בטוען פרעתי נגד מלוה על פה

(נתה"מ), גם בהלואה הנעשית בהיתר עיסקא אינו נאמן לומר פרעתי תוך זמנו, ואין טענה דעביד דפרע בגו זימניה כדי לפטור מפריעת רווחים, ומ"מ אם לפי ראות עיני הדיין שהנותן עיסקא קבע הזמן לטובת המקבל ואילו החזירו לו היה שמח בפרעון, אפשר לדון לאומד הדעת דמהימן הלוה, אך צריך לזה דיין הגון ירא שמים ואומדנא דמוכח וידוע. אבל זה ההלכה תלוי במחלוקת (עי' לקמן סי' קעו סכ"ג ד"ה המקבל) שיש אומרים שאם בא הלוה בתוך הזמן לפרוע הקרן והרווחים שעלה עד אותו זמן, הרשות בידו, אז הלוה בהתיר עסקא נאמן לומר שפרע תוך זמנו, אבל לצד החולק שם, שאינו יכול, אינו נאמן, ועי' נתה"מ לעיל (סי' עד סק"ד?) דאינו נאמן, כיון דהיה מחויב לבוא חשבונו ולישיבע, ועיין בתשובת מהר"ט [ח"ב] חלק חו"מ סי' קכ"ד ובכנסת הגדולה בהגהות ב"י אות ד' ובעטרת צבי סק"ו מענין זה (פ"ת).

מופקדין בידו ועוסק בהן לצורך כו' – יש ב' מקורות להלכה זו, וא' חילק בין מלוה דלהוצאה ניתנה לידו, ובין פקדון שאסור לו ליגע ביהח, וא' חילק בין מעות שניתנו להוצאה לטובתו דאינו נאמן, ובין מעות שניתנו לידו להוציאן לטובת הנותן לו דנאמן לומר החזרתי לך. והרמ"א סובר דבפקדון לא אמרינן החזקה דאין אדם מחזיר פקדון תוך זמנו, דהא לא אמרו אלא אין אדם פורע תוך זמנו, והיינו הלוואה, וכמ"ש ג"כ המחבר בריש סימן זה, ובא כאן ללמדינו דאף במעות דניתנו לידו להוציאן, אם ההוצאה היא לטובת הנותן אין שייך בו החזקה ודמיא לפקדון, והא דקרי ליה פקדון, משום דאין על המקבל אחריות דומיא דפקדון, והיותר נראה להגיה "בידו ואסור ליגע בהן או עוסק" (סמ"ע), היינו דאין לו הנאה מן המעות (ש"ך), עיין בתשובת מהר"י ך' לב ספר א' כלל י"ז סי' צ"ד [צ"ג] (ש"ך). הוי כשאר פקדון כו' – י"א דבפרעון סחורה לא אמרינן חזקה אין אדם פורע תוך זמנו, ע"ש. וצ"ע לדינא, דמדברי מקור דברי הרמ"א משמע דוקא פקדון כיון שאסור ליגע בו, וכן בעוסק במעות פקדון לצורך המפקיד דוקא ואין לו הנאה ממנו, הוא דעביד דפרע תוך זמנו, אבל היכא דאית ליה הנאה אמרינן אין אדם פורע תוך זמנו, וא"כ ה"ה פרעון סחורה (ש"ך), פי' דברי הש"ך ד"א זו מדבר כשחייב את עצמו לפרוע בזמן פרעון בסחורה פלונית, לא שייך בזה אין אדם פורע תוך זמנו, דחושב אולי לא יהיה מצוי לו הסחורה בזמנו. ועל זה משיג הש"ך, דמשמע דכל היכא דאית ליה הנאה בהרחבת הזמן, אמרינן החזקה דאין אדם פורע תוך זמנו (נתה"מ).

ושכירות כו' – וכן הדין בפדיון הבן (סמ"ע), ונתבאר ביר"ד (סי' שה ס"ד) (ש"ך).

כל קונטרסים מיד כו' – דוקא קונטרסים קאמר ולא כל דף ודף, מפני שהדף הראשון מהקונטרסים מדובק להאחרון, נמצא כל המונח תוכו שם אחד עליו (סמ"ע), ר"ל דאחר כל קונטרס נאמן לומר פרעתיך, ועוד אפילו על שאר הקונטרסים שלא כתב עדיין, נאמן לומר בסוף הזמן פרעתיך מתחילה בעד כולם, היינו כל דבר שיש לו חיובים שונים ויש לו טרדא בכל תשלום ותשלום, אדם עמור לשלם בתחילה בעד כל הדבר כדי שלא יטרדו בכל תשלום ותשלום. ועי' סעיף ה' דמספיקא לא מפקינן ממונא ובלא"ה נאמן אחר זמנו לומר פרעתיך תוך זמני במיגו דפרעתי עתה, מ"מ נ"מ היכא דלית ליה מיגו, כגון ביומא דמישלם זימניה [עי' לקמן סקט"ז?], או שטוען מיד בתחילת יומא דמישלם זימניה פרעתיך בתחילת הכתיבה בעד כל הקונטרסים להבא, או כגון שיש עדים שלא פרע לו אחר הזמן כגון שלא ידם מידו, אפ"ה נאמן לומר פרעתיך קודם לכן בעד הכל (ש"ך), אע"פ שלא שייך בו חזקה דתוך זמנו ומשום דכל קונטרסים זמנו הוא, אבל נוטל בשבועה משום תקנתא דשכיר נשבע ונוטל, והמשכיר אינו נאמן לטעון פרעתי, ואפילו באומן אמרינן תקנתא דשכיר

כמבואר לקמן (סי' פט ס"ה), אבל תוך זמנו לא צריך שבועה, אבל אם הסופר מת ובאו האשה ויורשין לתבוע ובה לא שייך דינא דשכיר (עי' לקמן סי' פט ס"ב), אמנם לאחר זמנו אין השכיר נשבע ונוטל וה"ה כאן אם תובעו אחר זמן השלמת הקונטרס דאז כבר עבר זמנו ותו ליכא תקנתא דשכיר, אמנם מאחר ואינו עובר בבל תלין עד אחר השלמת כל הקונטרסים, אף על גב דלענין תוך זמנו כל קונטרס זמנו, ולכן יש תקנת השכיר, אמנם אחרי זמן של בל תלין של סיום של הקונטרסים אין תקנת השכיר (קצה"ח), עיין ש"ך ויש ללמוד מדבריו, שאם הלוה לו מנה ליתן לו בכל שבוע עשרה זהובים, נאמן לטעון "פרעתין בתוך הזמן", כמו בקונטרס. וזה אינו, דדוקא בדבר שאין לו זמן קבוע ושמה יגמור הכל ביום אחד או בשני ימים, לכך שייך חשש טורדו, דבכל יום איכא ספק שמא יגמור, אבל בדבר שיש לכל פרעון זמן קבוע, הוי כמו הרבה הלוואות שכל אחת על זמן קבוע, דאין נאמן לטעון פרעתי תוך זמנו. ובעיקר הדין של הש"ך יש לפקפק אלא אומרים דכונתו היתה בהזכיר סך המקח מכל קונטרס שיהיה כל קונטרס זמנו, כיון שהיא מלאכה המתפרדת, ותיכף כשנתן לו הקונטרס נאמן הבעל הבית לומר ביום שאחר הנתנה לטעון פרעתי, כמו כל שכיר שעבר זמנו, ואין מקום לכל מה שכתב הקצה"ח (נתה"מ).

מלאכה המתפרדת – עי' לקמן (סי' קז ס"ח) בשוכר בנאים לבנות לו כותל (סמ"ע).

12 עי' שו"ע (ח"מ סי' שיג ס"א): המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה, משתמש בזיזים ובכותלים עד ארבע אמות ובתרביץ של חצר וברחבה שאחורי הבתים ומקום שנהגו להשתמש בעובי הכותלים, ובכל אלו הדברים הולכים אחר מנהג המדינה והשמות הידועים להם:

ביאור: המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה כו', היינו שמוטר להשתמש באויר החצר כמו ברחבה (סמ"ע).

ובתרביץ, היינו גינה קטנה שעולים בה מיני דשאים ויפה המראה לעינים, משמע דאין שייך שימוש באותה גינה, שאינה עשויה אלא למראה עיניו, משו"ה הזכיר שימוש בכותל הגינה, משא"כ ברחבה ששייך שימוש בה עצמה (ט"ז).

13 עי' שו"ע (ח"מ סי' קס"ג): שתי חצרות שרקעית האחד גבוה מחבירו, צריך לעליון לסייע לתחתון לבנות למטה, והתחתון צריך לסייע לעליון עד שיהיה גבוה ד' אמות מקרקע העליון ולמעלה. לפיכך יקציעו העפר מקרקע של עליונה שיעור עובי חצי הכותל, ובנין הכותל על קרקע שניהם עד שיהא גבוה ד' אמות מקרקע העליונה ולמעלה. הגה: ואם החצר גבוה הרבה, או שהתחתון אינו רחב להביט בו מרחוק, ואפשר שבמחיצה מועטת יסתלק היזק ראייה שלו, סגי במחיצה שיראה לבני אדם שאינו מזיק עוד בראייתו.

ביאור: שתי חצירות כו', פירוש, ובחצירות כל אחד מזיק לחבירו, משום הכי צריך לסייעו גם העליון להתחתון לבנות למטה, אם לא שהעליון רוצה לבנות כל המחיצה למעלה על קרקע שלו לבדו (סמ"ע).

לפיכך יקציעו העפר כו', כדין כותל שבין שני חצירות הנ"ל בריש סימן קנ"ז שנבנה על מקום שניהם והוצאת שניהם (סמ"ע).

ואם החצר גבוה הרבה כו', זה של לא כתבוהו בדין גג וחצר הנ"ל, דבעל הגג צריך לעשות ארבע אמות אף שהחצר גבוה ממנו הרבה והגג אינו רחב, מטעם דכיון דהבעל החצר אין שם מזיק עליו לגבי בעל הגג, דאין שם תשמישו קבוע וכנ"ל [סק"ב.], ואין עליו לעשות מחיצה ארבע אמות, משום הכי הצריכו לבעל הגג לעשותו בכל ענין, כיון דשם מזיק עליו, משא"כ בשתי חצירות דכל אחד שם מזיק עליו, ועל העליון חיוב על כל פנים לסלק היזקו בבנין ארבע אמות, משום הכי ס"ל לרמ"א דאין על התחתון

לסייעו לעליון אלא כפי שיעור שיראה לבני אדם שמגיע היזקו. ונראה דהיש מי שאומר כו' דכתב המחבר בסעיף א', ס"ל דאפילו בגג וחצר אם הגג נמוך ארבע אמות מהחצר א"צ לעשות כלום, אף על גב דשם גם בעל החצר אינו עושה כלום וכמ"ש, מכל שכן דס"ל כן כאן בשתי חצירות הסמוכות ואחת גבוהה ארבע אמות מהשניה, דעל העליון לעשות גובה ארבע אמות וכמ"ש, דהתחתון א"צ לעשות כלום. והמחבר דלא כתב דעתו כאן, משום דאיירי באין החצר גבוה ארבע אמות מהגג, דאז כיון דעכ"פ על התחתון מוטל לבנות מלמטה למעלה והעליון סייע מלמטה, משום הכי מודה דצריך התחתון ג"כ לסייע לעליון לבנות למעלה. והרמ"א איירי בגובה הרבה לא כתב דעת אותו ה"א, דאף שגבוה ארבע אמות חיישינן להיזק ראייה (סמ"ע), וי"א דמה שמחלקים כאן בחצר גבוה מחצר, ה"נ בחצר גבוה מגג, ואין חילוק ביניהם (ט"ז), וי"א בדעת ה"א במחבר בס"א דאפילו אין גובהו אלא שתי אמות נמי התחתון אינו מסייע אלא עד ארבע אמותיו מקרקעיתו והעליון מסייע מלמטה והשאר בונה העליון לבדו (קצה"ח).

14 עי' שו"ע (ח"מ סי' קס"ב): ואם הגג נמוך מהחצר, י"א שאין העליון זקוק לתחתון כלל, וי"א דהני מילי כשהחצר גבוה מהגג עשרה טפחים, אבל אם הוא גבוה מהגג פחות מעשרה טפחים, בונה בעל הגג עד קרקע החצר ורואין כמה חסר עדיין להשלים לגובה עשרה ויתן לו בעל החצר החצי מזה.

ביאור: שאין העליון זקוק להתחתון כלל – כנ"ל סק"ב [בסק"ג]. דטעמם הוא, כיון דבעל הגג שם מזיק עליו, מוטל עליו לסלק היזקו, וממילא נפטר העליון (סמ"ע), וי"א שאין מח' בזה, אלא לכ"ע צריך י' טפחים בין זה לזה, ואם א' גבוה מהשני י' טפחים אין צורך, אבל פחות מזה צריך לעשות מחיצה עד שיהיה י' ביניהם (ט"ז).

15 עי' שו"ע (ח"מ סי' קנ"ג): מי שהיו חלונות למטה בכותלו, ובא חבירו לבנות בפניהם, ואמר לו: אני אפתח לך חלונות אחרות בכותל זה למעלה מאלו, הרי זה מעכב עליו ואומר לו: בעת שתפתח החלונות תרעיד הכותל ותקלקל אותה. ואפילו אמר: אני אסתור כל הכותל ואבנה אותו לך חדש ואעשה בו חלונות למעלה ואשכור לך בית שתדור בו עד שאבנה, יכול לעכב עליו, שאומר לו: אין רצוני שאטרח ממקום למקום, אפילו אינו משתמש בו אלא בעצים. לפיכך אם לא היה שם טורח כלל, ואינו צריך לפנות, אינו יכול לעכב עליו. אבל בעל החלונות שרצה לשנות מקום חלונות, בין למעלה בין למטה, אפילו היתה גדולה ואמר: אפתח אחרת קטנה ואסתום זו, בעל החצר מעכב עליו, וכן אינו יכול להרחיב בחלון כל שהוא. הגה: כותל שבין ראובן לשמעון, והכותל של אחד מהן, יכול לסתור כשירצה, ואין חבירו יכול לעכב.

ביאור: מי שהיו לו חלונות כו', ע' מהרי"ט [הוב"ד לעיל סי' קנ"ג] (ש"ך).

אינו יכול לעכב עליו, הטעם, משום דכופין על מדת סדום (סמ"ע).

אפתח אחרת קטנה, פירוש, במקום אחר, דאזה קאי, שהרי התחיל ואמר שרצה לשנות מקום חלונות, וכמ"ש לעיל סוף סעיף ד' ברמ"א (סמ"ע).

יכול לסתור כשירצה, פירוש, יכול לסתור לצרכו ולומר לחבירו אחר שאסתור כותלי נבנה כותל אחר על הוצאות שנינו להסתלק מהיזק ראייה (סמ"ע), היינו כשיש לו איזה צורך בסתירת הכותל ישן, כגון שנבנה מתחילה על מקום שלו לבדו, דאם אין לו שום צורך, כופין אותו על מידת סדום ומקבל חצי מעותיו (נתה"מ).

16 דבית בלא אור אינו שוה כלום כו', לפי המחבר אם זה שקיבל את האכסדרה, "אני אקח האכסדרה, ואתה את התרביץ" ועשו שומא אז יש לו חלונות, אבל כאן מדובר שאומרים שניהם זה לזה או שא"ל בעל תרביץ לבעל

האכסדרה, והרמ"א יחלוק (ש"ך), ובתשו' רשד"ם [הוב"ד לעיל סק"ן] (ש"ך), מיהו לכו"ע אם כתוב בשטר חלוקת הירושים, "שיזכה בכל אותם דברים עם כל החזוקים והתשמישים שהיה מוחזק בהם אביהם", אע"פ שלא העלו אהדדי בשביל אותה אורה אבל העלו אהדדי ששמו בשעת החלוקה שזה הבית שוה יותר בשביל האורה והעלו מעות בשביל זה לא מצי להאפילו, ואפילו ללא זה אם היה מאפילו עליו לגמרי עד שאין אדם יכול להשתמש בבית כדרך שאר בתים שיכול למחות בידו (ש"ך * מהריב"ל).

¹⁷ עי' שו"ע (ח"מ סי' קעג ס"ד): אחים שחלקו ועלה חלק אחד מהם כרם ולשני שדה הלבן, יש לבעל הכרם ד' אמות בשדה הלבן להפך בו מחרישתו. ביאור: יש לבעל הכרם, וכל זה שחלקו בשומא ועיילו (סמ"ע).

¹⁸ עי' לעיל ג ע"ב אולי צ"ל רהיטי הגג.

¹⁹ עי' שו"ע (ח"מ סי' ריח ס"ז): האומר לחבירו בית כור פלוני אני מוכר לך, אע"פ שאין במדתו אלא לתך הגיעו שלא מכר לו אלא מקום הנקרא בית כור, לפיכך צריך המוכר להביא ראיה שהוא נקרא בית כור:

²⁰ עי' שו"ע (ח"מ סי' ריח ס"ח): וכן האומר לחבירו כרם שלי במקום פלוני אני מוכר, אע"פ שאין בו גפנים הגיעו והוא שיהיו קורים אותו כרם, וכן האומר לחבירו פרדס זה אני מוכר לך, אפילו אין בו רמונים הגיעו והוא שיקרא פרדס, וכן כל כיוצא בזה:

²¹ עי' שו"ע (ח"מ סי' קח ס"ז): יורש קטן שהיה שטר חוב לאביו, ויצא עליו שובר אחר מיתת אביו, אין קורעין את השטר ואין מגבים בו עד שיגדלו היתומים, שמה שובר זה מזויף הוא ולפיכך לא הוציאו הלוה בחיי אביו. ואפילו יש עדים שמעידים שזוכרים הפרעון, אין עדותם עדות, לפי שאין מקבלים עדות שלא בפני בעל דין. ואפילו מתקיים השובר בחותמיו, ואפי' מפי עדים שאמרו: אנו חתמנוהו ונקב יש בו בצד אות פלונית, אין מקבלים מהם, לפי שאין מקבלים עדות שלא בפני בעל דין.

ביאור: שובר אחר מיתת אביו כו', אפילו אם לא הגיע זמן השטר בחיי אביהן, שאם השובר היה אמת היה מוציאו בחיי אביהן [פירוש, היה מראהו בב"ד או בין הבריות, לברר שכבר נפרע השטר שבידי המלוה], ולכשיגדלו אם יוכלו לפסול השובר יגבו שטרם ואם לא יקרעו שטרם (סמ"ע), קשה על הסמ"ע שכן יש חולקים על זה וס"ל דוקא כשתבעו בשטר בחייו וזה לא הוציא אז השובר ואפילו אין הב"ד מכיר חתימת העדים שבשובר והוא רוצה לקיים, לא הוי ריעותא כלל ומקיימים וכן ריעותא בשתבעו בחייו אפי' מקויים בחותמיו לא פסלתו ב' שטרא, דחיישנין שמה כיוון וזייף יפה, אבל כשהוא מקויים לכו"ע משום ריעותא כזו לא אמר' כיוון וזייף יפה ודלא כנראה מהסמ"ע. ועוד לכו"ע בהגיע זמנו של שטר בענין [בענין, נתה"מ] שתבעו בחייו ולא הוציא אז השובר אלא דווקא בלא הגיע זמן השטר ס"ל דאיתרע השובר אף על גב דלא תבע כיון דאיכא נמי חזקה דאין אדם פורע תוך זמנו (ש"ך), תיבת בענין היא טעות סופר וצ"ל בענין. וכונתו, דבהגיע זמנו של שטר, צריכין דוקא שתבעו בחייו, משא"כ בתוך זמנו דאיכא חזקה דאין אדם פורע תוך זמנו, אפילו בריעותא קטן, דהיינו שלא תבע בחייו, לא קרעין השטר (נתה"מ).

אין מקבלין מהן, אע"ג דמקיימים השטר שלא בפני בע"ד שאני כאן שרגלים לדבר, ועי' מה שכתבתי לקמן (סי' קי ס"ג על סמ"ע סק"ט). (ש"ך), עי' ש"ך, ומיהו מספיקא לא מפקינן השטר מיד היתומים (קצה"ח).

לפי שאין מקבלין כו', עיין לעיל (סי' כח ס"ח ומש"כ שם (ש"ך)).

²² עי' שו"ע (ח"מ סי' קסא ס"א): בני חצר כופין זה את זה לבנות דלת ובית שער לחצר. וכן כל הדברים שהחצר צריך להם צורך גדול, או הדברים שנהגו בני המדינה לעשותם.

אבל שאר הדברים, כגון ציור וכיור, אינו כופהו. עשה אחד מעצמו, אם גילה השני דעתו שהוא חפץ בו, מגלגלין עליו את הכל ונותן לו חלקו בהוצאה.

ביאור: לבנות דלת ובית שער, כדי לסגור בו החצר. ובכללו הוא ג"כ הנגר והמנעול וכמ"ש המחבר בסעיף שאחר זה (סמ"ע). ה"ה כל שאר תיקון היינו דבר שהוא צורך גדול לחצר וגם הוא מנהג המדינה, אבל דבר שהוא חשש שלא שכיח, לא (ש"ך * תורת אמת), ועי' תורת אמת, הוב"ד לקמן (סי' קסב ס"א ד"ה בני מבוי שהיה)..... אבל שם הוא לא מביא שאם המלך מסכים שזה מותר, וצ"ע גדול בדבר (ש"ך). עשיית דלת כולל גם אם יש דלת, אבל הוא צר ואין מקום להכניס אם חמור וגם חיבלה, שכן לא חשו חכמים אלא לדבר המצוי וצריך לכל בני המבוי ולא למאורעות אחרות בלתי מצויות שהרי דבר ידוע שכשיהיה המבוי סתום בדלתים ובריחי' יהיו בטוחי' יותר כל בני המבוי מגנבים ושוודי לילה ואפ"ה אין אחד מבני המבוי יכול לבטל טעם החבילה מפני טעם הגנבים אם לא בהסכמת כולם אבל וטעמא דחבילה דהוי טורח לכל בני מבוי בכל יום וטעמי דגנב ובני חיל לא תדירי (ש"ך * מבי"ט).

ציור וכיור – צ"ל סיוד וציור. ופירוש סיוד הוא סדס הכותל בטיט, וציור הוא שמצייר צורות אילנות ופרחים בכותל (סמ"ע).

אם גילה השני דעתו כו', זה דומה למ"ש ליעל (סי' קנז ס"י) בדין הגבהת כותל המפסקת יותר מד' אמות, וגם לעיל (סי' קנח ס"ו) לענין אם גדר הניקף רוח רביעית (סמ"ע).

²³ עי' שו"ע (ח"מ סי' קסג ס"א): כופין בני העיר זה את זה, (אפילו מעוט כופין את המרובים), לעשות חומה, דלתים ובריח לעיר, ולבנות להם בית הכנסת, ולקנות ספר תורה נביאים וכתובים, כדי שיקרא בהם כל מי שירצה, מן הצבור. הגה: וה"ה לכל צרכי העיר (עיין בא"ח סי' נ"ה דין שכירות חזן לבני העיר גם סי' נ"ג שם). וכופין בני העיר זה את זה להכניס אורחים ולחלק להם צדקה וליתן בתוך כיס של צדקה. וע"ל סימן ד' וסימן ו' בני העיר שיש להם דין עם יחיד אם יכולים לדונו, ואם נקראים מוחזקין. דין שכירות למנין, עיין בא"ח סוף סימן נ"ה. ועל הוצאות שהוציאו לבער מסור, כל הדרים בעיר חייבים ליתן לזה. כל צרכי צבור שאינן יכולין להשוות עצמן, יש להושיב כל בעלי בתים הנותנים מס ויקבלו עליהם שכל אחד יאמר דעתו לשם שמים, וילכו אחר הרוב. ואם המעוט ימאנו, הרוב יכולין לכופו אותן אפילו בדיני גוים, ולהוציא ממון על זה, והם צריכין לתת חלקם. והמסרבו מלומר דעתו על פי החרם, בטלה דעתו ואזלינן בתר רוב הנשארם האומרים דעתו. ועיין ב"ד סימן רנ"ו אימת חייב ליתן לכיס של צדקה.

ביאור: כופין בני העיר כו', משמע בכל ענין אפילו אינה סמוכה לספר, ועי' סעיף ב' שפירש דבריו דכל הדר י"ב חודש או קנה שם בית דירה מיקרי בני העיר (סמ"ע), עיין אלשיך הוב"ד לעיל סי' קנז סק", רוב לא כופין המיעוט בענין המסים אלא רק בענין גדר של שמירת הדת (ש"ך * אלשיך), אם יש קטטה בקהלה ואינם יכולים להשוות דעתם לברור ראשים בהסכמת כלם, יש להשיב כל בעלי בתים שנותנין מס ויקבלו עליהם ברכה שכל אחד יאמר דעתו לש"ש ולתקנת העיר וילכו אחרי הרוב הן לברור ראשים הן להעמיד חזנים הן לתקן כיס של צדקה הן למנות גבאים הן לבנות הן לסתור בבית הכנסת הן להוסיף ולגרוע ויש כח ביד הרוב או מי שימנו הרוב עליהם לראשי להכריחם ולכפות בין בדיני ישראל בין בדיני האומות עד שיאמרו רוצים אנו, וזה אפילו בדברים שלא נצרכים למיעוט הקהל, וזה הן דברים שצריכים הרבה הן לדברים שלא צריכים הרבה, כגון לעשות קור' ולחי אעפ"י שאין זה צריך כ"כ, וה"ה להכניס אורחים ולחלק להם צדקה. וכן אם

בתחלה בענין זה שיש להם לילך אחר הרוב, אם מת אחד מהם, בטל הברירה, כל עוד שלא נמצאו כולם במעמד אחד, ואם הקמת הממונים לפקח ולתקן תקנות והסכמות על הצבור היתה על תנאי שגם שלא ימצאו במעמד אחד כי אם רוב מהברורים, ושאר הברורים לא יהיו בעיר בעת שנתועדו שאר הברורים לתקן תקנה אחת שראו לתקן, מלתא דזה פשוט היא שהסכמה שיסכימו ותקנות הנמצאים בעיר קיימת, כיון שהם רוב הממונים, ואין לחוש למה שלא נמצאו שאר הממונים בעיר בשעת תקנת ההסכמה שראו לתקן, כיון שעל תנאי זה הקימו ובררו הברורים לתקן תקנות הסכמת הצבור, ואם כתוב בתקנה שאם לא ימצא ב' או ג' מתוך הט"ו, אז ישנם ספק אם אומרים כיון דנחתי לדעות דהיינו שאמרו שאם יחסרו ב' או ג', דוקא אם יחסרו ב' או ג', אבל אם יחסרו יותר לא יהיה תקנתם קיימת אפילו שהיו יותר על הרוב מסכימים, או לא, אז הדין נותן לקיימה ולהעמידה כיון שיש כאן ספק חרם, והלכה רוחת דספק חרם להחמיר (ש"ך * מהרש"ך), קהילה אחת היה להם מזמן קדום בית הכנסת אחד ושם היו מתפללים כל בני העיר, ויהי כי ארכו שם הימים נתעוררו דברי ריבות ומחלוקות בין הבעלי בתים הנזכרים, עד אשר הסכימו קצתם עד עשרה או שנים עשר מהם להפרד מהקהל אותו ולעשות להם בית הכנסת אחר ולהתפלל שמה כדי להשקיט המחלוקות, וכן עשו והשכירו להם בית אחד להתפלל בו. ויען כי נתייראו אולי באורך הימים ישוב איזה אחד מהם לבית הכנסת הראשון ועם זה לא יוכל להתקיים הבית הכנסת השני כי הם מתו מספר, לזה הסכימו ועשו תקנה על זה, וזה לשון ההסכמה, מסכימים אנחנו חתומים מטה לקיים ולאשר כל ההסכמות האלו בכל תוקף ההסכמות הנהוגות בקהלות ישראל, תחלה שכל יחיד ויחיד אשר יחתום ידו בשולי היריעה הזאת שיהיה מחוייב לבא ולהתפלל בבית הכנסת הזה תדיר, ולא יוכל ללכת להתפלל בבית הכנסת אחר רק בהזדמן, ואם ילך יהיה מחוייב לפרוע וכו' וכן הסכמו למנות בכל שנה ושנה ב' פרנסים וכדומה, אשר כולם הם סובבים על מרכז אחד והוא לקיום הבית הכנסת החדש יען ראו שהם מעטים ובקושי יכול להתקיים. ואחר זמן הגיעו עוד אנשים מחוץ לעיר להשתקע בעיר, ולהצטרף לבית הכנסת, ומהראשונים נשאר פחות מרוב, והרוב רוצים למנות פרנסים גם מהם, ולא רק מהמייסדים, הדין עם הרוב (ש"ך * מהר"י לבית לוי).

כדי שיקרא בהם כל כו', לדידן דספרים מצויין בינינו לא נוהגין לכפות בקניות ספרים כי אם בספר תורה, ומ"מ משום ביטול תורה יכולין ב"ד לכופ לבני העיר להשאיל ספרים ללמוד מהן, עי' לקמן רמ"א סימן רצ"ב סעיף כ' (סמ"ע).

ועיין באו"ח סימן נ"ה דין שכירות חזן, אין שם בסימן נ"ה דין שכירות חזן אלא דין שכירות למנין בימים נוראים ע"ש סעיף כ"א, ודין חזן מבואר באו"ח סימן נ"ג (סמ"ע).

יש להושיב כל בעלי בתים, טובי העיר אם רוצים לתקן תיקון חדש בעסקי המסים, אין להם שום התרוממות מצד היותם פרנסים וטובי העיר, ואף שטובי העיר כב"ד הגדול ומכין ועושין, מ"מ בעניני נתינות אין להם יתר שאת משאר העם, ואין כח ביד טובי העיר רק להכריח במה שהוא מנהג מקדם, אבל אינן רשאים לשנות דבר דאיכא פסידא להאי ורווחא להאי כו', ואפילו להכרעת הרמ"א (סעיף ב'). שהולכין בזה אחר המנהג במקום שנהגו להיות כח ביד טובי העיר גם בזה, מ"מ צריך להיות מנהג זה קבוע וידוע בעיר, ועל טובי העיר הראיה שזה מנהג קבוע בעירם להיות ידם על העליונה במה דאיכא פסידא להאי ורווחא להאי. ואפילו אם ביררו כבר שהמנהג כן, מ"מ בדבר שהם עצמם נוגעים בדבר אינם נקראים טובי העיר בזה, ואטו טובי העיר כשרים לדון לעצמם, ובעניני המס הם עצמם

אין שם מניין ורוצים להשכיר מנין, וכן כל דבר שהוא תועלת או תיקון לקהל או לרוב הקהל לומדין מדבר הדומה לו אף על פי שאינו דומה ממש, ואחרי שנמנו ממונים, אין מקום לטעון אחריהם, וכדי שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק ולומ' דבעינן לעניין ממוני' שבעה כשאמר' בעלמא ז' טובי העיר ואז יש להם כח כאילו היו רוב הקהל זה אינו דז' טובי העיר במקום שהזכרו הזכרו לענייני' גדולים כגון מכירת בית הכנסת להוציאו מקדושתו וכ"הג. אבל לעניין מינוי אפילו יחיד שנתמנה מפי קהל או מפי רוב מינויו מינוי לכל דבר ועליו אמרו רבותינו ז"ל יתח בדרו כשמואל בדרו (ש"ך * מהר"י מינץ), כל היכא שלא נוכל לתלות בנפשות אז פורעים וגובים לפי ממון ופסק על שכירות החזן בימים הנוראים שמחשבין לפי ממון ונתן טעם לדב' שתלוי בממו' כי מחמת עשרם לא יוכלו לצאת מבתיהם לעיר אחרת ולהניח בתיהן ריקן, ושכירות חזני' של כל השנה כמו שלנו דלא נוכל לומר טעם זה אין מחשבין לפי ממון לבד וככה הוא מנהגינו בכל הקהילות שגובין החצי לפי ממון והחצי לפי נפשות ובניין בית הכנסת העני יכול לעזוב דיר' עיר זו בנקל וללכ' לעיר אחרת שלא יצטרך לבניין אבל העשיר ממונו ועסקיו מעכבין אותו, ועוד יש לזכות לעניים כי יספיק להם אהל עראי וצריפא דאורבנא להיות מקום תפלה אך העשירים יפארו בית אלקינו בממונם משום כבוד את ה' מהונך לכן אין לגבות ב"ה כזה לפי נפשות (ש"ך * מהר"ם פדואה), אמנם הרוב רק כולל רוב אלה שמשתתפים, שאם יש שפורעים רק מס הגולגולת ולא מס הממון, אז רק אלה שפורעים מס הממון חשובים לענין רוב (ש"ך * מהר"ט), לא נחלקו הראשונים אם רוב יכולים לחייב המיעוט אלא בדברים שאינם מוכרחים להעשות כגון להתרות על השערים ועל המדות או לחשש אי זו תקנה ואי זה מנהג שהמועט אומרים שאין רצונם בכך אבל דברים שהם צריכים להעשות על כל פנים ויש חלוק ביניהם שזה אומר בכה וזה אומר בכה זה פשוט ודאי שהולכים אחר רוב דעות אך בקהלות מחולקות זו מזו אין להם ענין בזה ואדרבא בכל כי האי גוונא כל בני קהל וקהל הם כבני עיר לעצמם ושמו להם ראש אחד כמנהג הקהלות מיהו אם הקהלות ההם היו רגילים תמיד להיות להם דבר אחד ומנהיג אחד לכלם ועכשו הם באים לפרוש לחלק רשות לעצמם אינן רשאים בכך כיון שמתחלה היו שותפים בדבר ואין במעשה הקהל הא' כלום ומשעה ראשונה מעשיהם בטלים כיון שאין הדבר תלוי בדעתם ולית להו ברירא בלתי דעת ורצון שאר הקהלות בין מצד הדין בין מצד הסכמתם הקדומה ואפי' נשבעו בכך ונשבעו על דבר שאי אפשר לעשותו אבל אם ברירת המנהיג לא היתה מוכרחת על הקהלות הנה שהיה אפשר שלא היו צריכים למנהיג מיוחד אבל היתה דעתם סומכת על דעת בית דין הכולל שבעיר כמו שהוא מנהג הרבה מהקהלות שבעיר וזה הקהל רצה להיות לו מנהיג מיוחד שיהא מתקיים עליו כמנהג קצת קהלות שיש להם כך ועל זה ייחדו להם המנהיג אותו בחשבם ששאר הקהלות בעמדם יעמודו ולא ייחדו להם מנהיג ואחר הסכמת הקהלות אי אפשר להם להסתלק מהסכמתם מכל מקום כיון שקדמה שבועתם להסכמת הקהלות שבועתם חלה עליהם. אמנם אם חיוב שמעיתם לשאר הקהלות לא בא מכח היותם רבים בלבד אלא מכח איסור שאסרו על נפשם בהסכמתם מלפנים שיהו נגררים עמם כל שעמדו הרבים ההם ועשו איזה ענין ששבועתם נגד הענין אותו אין שבועתם קיימת (ש"ך * ראנ"ח), היכא שהקהל בררו והקימו ממונה לפקח על עסקי הקהל ולתקן תקנות, דיש לילך אחר הרוב המסכימים לעשות תקנה אחת ואין לחוש למיעוט המאנים ומסרבים שלא לעשותה, דהיינו דוקא אחר שנתקבצו כל אנשי המעמד ונתוכחו יחד, אז הוי דינא לילך אחר הרוב ושלא לחוש למיעוט המוחים אפילו נתבררו

נוגעים בדבר, ובהדיא מבואר כאן דכל צרכי ציבור שאינם יכולין להשוות עצמם יש להושיב כל בעלי בתים הנותנים מס. ואף אם היה להם רוב מנין ורוב בנין באופן שאף אם המיעוט היו נחלקים עליהם היתה דעתם בטילה ברוב, מ"מ היינו אם היו שומעין את דבריהם ודעתם, אבל לולא זה, לא שייך לומר שבטל במיעוטו, וצריכין המה להתנועד מחדש ולעמוד למנין [עיינן מה שכתבת בזה לקמן סי' רלא סל"ח ד"ה או של כל], וכל שנעשה בלעדיהם אין במעשיהם כלום כו', וא"כ רשאי הם לסרב מלקבל ואינם מחויבים לשמוע להם כלל, וזה פשוט שאין לקונסם ואין לנדודם על סירובם בזה (פ"ת).

שם, אודות שבקהילה א' הטיל השר נתינה חדשה על הציבור, והכריזו המבוררים כמה פעמים שכל הבעלי בתים יבואו לפקח באיזה אופן יוציאו המעות המתוכן, ובכל זאת לא באו רק שלשים בעלי בתים, והם הסכימו לברור להם ט' בעלי בתים, היינו ג' עשירים ג' בינונים ג' תחתונים, והם יצורפו עם המבוררים לפקח מה לעשות, והסכימו הט' אנשים להטיל מס על מ"מ אחד ידוע שישולם מזה המ"מ סך כך וכך, וכולם הסכימו בכך, וגם הדבר נודע לכל בני הקהילה ולא מיחו, רק אחד מט' האנשים הנ"ל ואחד מהמבוררים באשר להם נוגע הדבר לא הסכימו לזה, ומדיינים עם בני הקהילה אם יכולים להטיל עליהם שלא מרצונם, עכ"ל אין יכולים להפסיד היחידים להטיל על מ"מ שלהם מס ידוע, וכל כיוצא בזה לא מהני רוב ובעיני דוקא כל, וי"א דיכולים להפסיד היחידים, דמה שלא באו לאסיפה רק כמו שלשים בעלי בתים, מ"מ כיון שהכריזו בפרהסיא שיבואו כולם, מי שלא בא הוא כמוסר כחו לאותן שבאו לאסיפת הקהל. וכבר נהגו בכל גלילות הללו למיזל בתר רובא בכל ענינים כאלו, ואם נמתין עד שישכימו כולם לא יגמר שום ענין ויהיה השחתת הכלל. מ"מ לא רציתי ליכנס בהסכמתם עד שנתרצו הקהל ליכנס קצת בפשר עם היחידים הנ"ל משום ועשית הישר והטוב, וכן נעשה מעשה (פ"ת).

שם, קהילה אחת שמאז נהגו לשלם מכל ליטרא בשר ומזה היה סיוע למסים, ושוב כמו ה' שנים הסכימו שלא להטיל מס על אוכלי בשר אלא להעריך כל אחד, ועתה נחלקו בני הקהילה, יותר מחצי מנין ובהם רוב בנין רוצים להסיר מעל שכמם משא ההערכה ולחזור ולהטיל על הבשר, וחצי אחר ממאנים מטעם עיי"ז יפסידו הפחותי ערך והם רוב אוכלי בשר וירווחו העשירים, ועוד, כי עיי"ז יאסרו באיסור להביא בשר ממקומות אחרים ולקנות דוקא במקומם עיי"ז פתקא מהממונה על הפתקאות והוא סירחא מרובה, ויש שם עוד כמה וכמה דרים שאינם בכלל הקהילה ונקראים חוצים, אף על פי שנושאים בעול ופורעים מיסים, אבל אין להם חזקת עירונית בהקהילה, והם כולם ממאנים ולא ירצו לקבל גזירת איסור שחוטי חוץ ולא משא הפתקאות, ואם יצטרפו גם אלו למפקד מספר הנ"ל יהיו המערערים הרוב, איך לעשות בזה. הדין עם הממאנים, דהכא אותו חלק מס שע"פ ממון יעריכו ע"פ עשרו ומשאו ומתנו של ב"א לא על המאכלים ומשקים, אף על פי שמאז היו נוהגים כן, אז היה בהסכמת כולם והיו יכולים להסיע לעבור על דין תורה, אבל עכשיו שחזרו לדין תורה שוב אחד יכול לעכב. אך אם יסכימו כל בני הקהילה ורק החוצים יערערו, הנה אף על פי דקיי"ל (לקמן סעיף ב') מדין תורה כל הדר בעיר י"ב חדש דינו כבני העיר, ומכ"ש שגם הם פורעים מיסים, מ"מ כיון שנחלקו מבני הקהילה והם עם בפני עצמם, ונהי שאין בני הקהילה יכולים להטיל איסור על החוצים שלא ליקח בשר ממקומות אחרים כיון שאינם עמהם באגודה ובאסיפה אחת, מ"מ עכ"פ בני הקהילה שהם שותפים בזה יאמרו שלא למכור להם בשר בלא פתקא אם יקחו כאן, אף על פי שעיי"ז יתייקר השער עליהם אין בכך כלום. ולפי"ז המס שפורעים החוצים לבני הקהילה יהיה לפי

ערך עליהם לפי עשרם שהרי מותרים להביא להם בשר מן החוץ, ואם יקחו כאן ממקולין ויקחו פתקאות, העשירים יכולים לנכות מעות שנתנו בעד הפתקאות ממסים שלהם והעניים יפסידו. אך כל זה אם יסכימו בני הקהילה וגם חבר עיר, דאף שכתב הסמ"ע לקמן (סי' רלא סק"ג). דבני העיר לא צריכים לחבר עיר, מ"מ בנידון זה כיון דהחוצים אין מסכימים ומן התורה הם כבני עיר לכל דבר, אלא שאנו דנין בני הקהילה כשותפים ואומנים בפני עצמם, א"כ צריכים הסכמת חבר עיר וזולת זה אי אפשר לכוף את המיעוט (פ"ת).

24 עי' שו"ע (ח"מ סי' קסג ס"ב): מי שיש לו חצר בעיר אחרת, בני העיר משעבדים אותו לחפור עמהם בורות, שיחין ומערות ואמת המים, אבל בשאר כל הדברים אין משעבדים אותו. וכל הדר בעיר י"ב חדש, או שקנה בה בית דירה, נותן עם בני העיר בכל הדברים הצריכים לתיקון החומה ודלתות ושכר הפרשים והשומרים את המדינה וכיוצא בדברים אלו ששומרים העיר. הגה: ודוקא בסתם, אבל אם ידענו שרוצה לקבוע בעיר, מיד הוא כאנשי העיר. ויש אומרים דאם שכר בית דירה, כל ששכרה לי"ב חדש, הוא כאנשי העיר מיד. ויש אומרים דבעיני קנה דוקא להשתקע. ויש אומרים אפילו לגור, ולכ"ע אם נפל לו בית בירושה או במתנה, אינו כלום. מיהו אם יש מנהג, הולכין אחריו. וי"א דכל זה במס קצוב, אבל כשאינו קצוב, מיד ששוכר בית חייב ליתן גם הוא, דעושה עין כמו שאר בני העיר ואיכא לומר דמתרבה המס בשבילו, ויש חולקין. והרי דמהני אם דר שם י"ב חדש, היינו שנתעכב שם שלא מחמת אונס, אבל אם נתעכב שם מחמת אונס, כגון שחלה או כדומה לזה, לא. ומיהו אם הרויח שם, צריך לתת מס לפי ענין ההרוחה, כמו שנתבאר לעיל סימן קנ"ז. מי ששהה בעיר שנים רבות ולא תבעו ממנו מס, לא הוא מחילה, ולכשיתבעו ממנו צריך לתת למפרע. כל מס שהושם על בני העיר, אין אדם יכול לפטור עצמו ממנו בצאתו מן העיר אחר שהושם המס, ואפילו אחר שנתנו לשר חלקם, אם השר כופר, צריכין לחזור וליתן. ואם יש להם חילוקים עם בני העיר, צריכין לחזור למקומם ולדון עמהם. ואם נהגו בענין אחר, הכל כפי המנהג.

ביאור: מי שיש לו חצר בעיר אחרת כו', אלה שדרים בעיר א' במדינה ונושאים לעיר אחרת באותו המדינה לסחורה, ונשארים שם כ"ב חדש, אין לחייבם במסים של העיר היכן שעושים סחורה לא מטעמא דדר בה י"ב חדש ולא מטעמא דפסק לחיותיהו כלל ועיקרם לא בדברים הנוגעים אל עסק הסחורים כענין הטלת מטבעות חדשים משר העיר על הסוחרים וכיוצא בזה (ש"ך * אלשיך), הדר בעיר י"ב חדש כו' בין שיהי' שהלך שם להשתקע בין שהלך לגור שם הדר עראי הכל דין אחד נפקא מינה כי אין טענה במה שהלכו ממקומם להציל את נפשם כל שדר י"ב חדש קאמר לא שגא הלכו להסתחר מרצונם או לדבר אחר לעולם כיון שעברו י"ב חדש חייב, וזה אפילו במדינה אחת תחת שר א' (ש"ך * רשד"ם), והוא פטור ממסים בעיר הראשון (ש"ך * רשד"ם), בית הכנסת שנחלק והקהלה חדשה משלם שלישי המסים והישנה משלם ב' שלישים, וקבלו רווח המסים גם כן כפי החישוב הזה, ואחר כך נתרבה החדשה, צריכים לשלם כפי הנפשות, וגם לרוויח כן, ואם לא, הוה גזל בידם, אמנם אם התנו אחרת, אז הכל כפי התנאי (ש"ך * רשד"ם), כל זה רק אם הוא מגיע עם אשתו ואנשי ביתו, דאין אדם דר במקום אחד ואשתו ובניו במקום אחר אלא דרך עראי (ש"ך * מבי"ט). לענין מקומות בהכ"נ בנידון יחידים מקהילה קטנה שקנו עשרה מקומות בבהכ"נ של קהילה גדולה הסמוכה להם בעת חלוקת המקומות, ואז היו נושאים בעול בצרכי בית הכנסת, ועתה איזה שנים פסקו מליתן שום דבר לצרכי בהכ"נ, ורוצים אנשי הקהילה גדולה לחזור מהמכירה ולהחזיר להם המעות באם לא יסייעו

עמהם בהוצאות בית הכנסת, ופסק דהדין עם היחידים, ואין צריכים ליתן מאומה להוצאות הספקת חזן ושמש ונרות כיון שאין באין לשם להתפלל, אך מה שצריכים להוצאות בדק הבית של בהכ"נ וגם לנתינת המס ממקום בהכ"נ למושל העיר, צריכים היחידים הנ"ל לסייע וליתן להם לפי ערך עשרה מקומות שיש להם. גם יכולים אנשי קהילה גדולה לכופף להיחידים הנ"ל להשכיר אותן מקומות לתושבי קהילה גדולה הנ"ל בשכירות הנראה להם לפי ערך שווים בכל שנה ושנה, כמ"ש הרמ"א בסימן קס"ב סעיף ז' בהגה. אמנם כל זה באם מכירת אותן מקומות היה אז בלי שום תנאי, אבל אם היה בתנאי שיסייעו עמהם בהספקת צרכי בה"כ, פשוט דאם אין רוצים לסייע עמהם אבדו זכותם. ואם יש הכחשה ביניהם באיזה אופן היתה המכירה ואי אפשר להתברר לא ע"י פנקס הקהל ולא ע"י ראייה אחרת, אז אנשי קהילה גדולה הם מוחזקין כיון שבהכ"נ הוא של קהילתם ועל היחידים מקהילה קטנה להביא ראייה (פ"ת).

לחפור עמהם בורות, עיין מ"ש בסמ"ע בריש סימן קס"א. (סמ"ע).

או שקנה בית דירה, דקדק וכתב שקנה, לאפוקי ניתן לו במתנה או נפלו בירושה וכמ"ש הרמ"א בהג"ה (סמ"ע). וכל הדר בעיר כו' לתיקון החומה כו', דקדק ופרט הני וכל כיוצא בהן דצריך ליתן להו אחר שדר בעיר י"ב חודש, אבל למילי דצדקה ומצוה אית לה שיעור אחרינא והוא ל' יום לתמחוי, ג' חדשים לקופה, ששה חדשים לכסות, תשעה חדשים לקבורה, י"ב חדשים לפסי העיר, וכמ"ש בי"ד סימן רנ"ו סעיף ה' (סמ"ע).

שרוצה לקבוע בעיר, מי שנשא אשה במקום אחד אינו הוכחה שרוצה לדור שם, ואינו כבני העיר לכופו לדון שם לפני ב"ד שבעיר עד שיעשה הוכחה שירצה לדור שם (סמ"ע וש"ך), וי"א דאפילו ירד להשתקע אינו כאנשי העיר למסים דדילמא לא מיתדר לו עד י"ב חדש, ולכן אין לחייבו במסים משום המוציא מחבירו עליו הראיה (ש"ך * מבי"ט). ולכ"ע אם נפל לו בית בירושה כו', דכיון דלא טרח בה ליכא גילוי דעת (סמ"ע).

מיהו אם יש מנהג הולכין אחריו, אדלעיל אדברי יש אומרים קאי (סמ"ע), כיון שהתנו והנהיגו מעיקרא שלא יעריכו על דין וגמרי ומקני למיזל בתר מנהג דידהו וכל זה הוא כשהמנהג הוא קבוע ופשוט שנהגו כך בני העיר לכל הפחות תלתא זימני, ואם יש מנהג שעושים שומת המס פעם בג' שנים, וא' נהיה עני באמצע, אין לו הנחה במסים בגלל זה (ש"ך * מבי"ט).

כגון שחלה כו', וטענת האונס העיבור לאשה אינו אונס, דלפעמים נשים שהם בחודש ז' או ח' רוכבות והולכות בדרך, ואם אמר שהקהל הרשוהו לדור שם עד שתלד אשתו, א"צ לישבע ע"ז אך יתנו חרם כו', ואם הקהל טוענים על אחד שדר אצלן או שנשא ונתן אצלן, שהן צריכין לישבע ע"ז או להביא ראייה, ואם אינן מביאין ראייה ואינן רוצים לישבע, ישבע הנתבע (סמ"ע וש"ך).

ולא תבעו ממנו מס, ואם תבעו ממנו על שנה הוי מטילה על שנים שעברו (רע"א).

בצאתו מן העיר, דאף שיצא לארץ ישראל צריך לתת חלקו, ואם יתחדש מס תוך ל' אחר צאתו מן העיר צריך לתת לזה (סמ"ע), וי"א היינו במס שנשתעבדו אז לא במסים הבאים אח"כ (ש"ך * מבי"ט), אפילו נתחדש למחרת ליום יציאתו. וכן אם השר הטיל מס או מתנה על אנשי העיר וברחו מקצתן שפטורין מן המס ואין אלו הנשארים יכולים לדוחקו לתת עמהן, אבל אם אלה שנשארו תובעים הנהו דערקו לדין היו חייבים לסייע, איתא במרדכי אם דעתו להשתקע חייב לתת מס מיד אם נולד המס אחר בואו, וכיון דחייב לתת מיד בעיר שבא אליה הרי הוא פטור

מן העיר שיצא ממנה מיד (ש"ך * מבי"ט), בכל המסים אי אפשר לחייבו על ב' מקומות, והדין של י"ב חדש כאן, היינו אפילו אם רק ברח בגלל פחד נזק, ויחזור מיד כשיכול, וכן כל הדר על מנת לחזור רק משלם היכן שגר עכשיו, וברגע שיצא ממקומו הראשון הוא פטור, ולא נתחייב במקום השני עד י"ב חדש, אם הטיל השר מס או מתנה על בני העיר וברחו מקצתן שפטורים ואין אלו הנשארים יכולין לדוחקו ליתן מס עמהם, ואם חזרו ודרים בעיר כבראשונה יש להסתפק שחייבי' לתת עמהם, ויש חולקים, שאין נפטרים בזה שברחו (ש"ך * רשד"ם), אם עשו פשרה שא' יתן כך וכך, ויהיה פטור מכל המסים לג' שנים, ונתחדש חיוב באמצע הג' שנים, הוא פטור מזה, ואין צורך קנין מפני שזה מחילה, ויש מחילה מדבר שלא בא לעולם, ועוד כל דבר שז' טובי העיר עושים חל, אפילו ללא קנין (ש"ך * רשד"ם), וחייב ביום הקצוב בכל שנה ושנה. וצריך ליתן חלקו אף אם יהיה בעיר אחרת זמן רב ואינו נפטר מחלקו רק מיום שמתחדש מס אחר צאתו. גם צריך ליתן לפרעון חובות שנתחייבו קודם צאתו. וכ"ש לפי המנהג שנוהגים עכשיו בין הקהלות שכל היוצא מהעיר אינו נפטר מחיוב המסים לעולם אלא צריך להניח בשבילו ערב להיות פורע כל המסים שעתידיים להתבקש (רע"א), כאן שונה ממש"כ הסמ"ע לקמן סק", ששם נהיה עני מן השמים אבל כאן ברחו במעשה שלהם, אם היה נעשה הפסיקה עם השר לפני שיצאו היחידים מן המקום אף על פי דאכתי לא מטי זמן אצלו חל עליהם אותו פסיקא, ואם המס היא על שנה, ומתחילים לגבות אחר כך, אז אפילו ברחו לפני יום הגביה חייבים מס על השנה ההיא, ואם המדינה הוסיפו על המס שלא כדיו, אז אין הם חייבים בתוספת, ועיין מ"ש לקמן סעיף ג' סק" (פ"ת).

²⁵ עי' שו"ע (ח"מ סי' קסג ס"ג): כשגובין מאנשי העיר לבנות החומה, גובין לפי קירוב הבתים לחומה, כל הסמוך לחומה נותן יותר. וי"א שגובין לפי הממון, ואחר שחלקו לפי הממון גובין גם כן איזה בית קרוב לחומה הוא פורע יותר. כיצד, ב' בתים שוים בקירוב זה כזה, ויש בהם ממון בשוה, פורעים בשוה. ואם יש בית קרוב לחומה ואין בו ממון, ואחד רחוק ויש בו ממון, אין גובין מהקרוב כלום, כיון שאין לו על מה לחוש. הגה: כל מה שגובין לפי הממון הולכין אחר רוב הממון, והעשירים שהם מעוט נפשות הם חשובים רוב בענין זה. ולכן פסק מהרא"י על ה' אנשים בעיר אחת, ומהן ב' אחין תקיפין ועשירים ורוצים שהם יבררו שנים שיש שייכות להם, שהדין עמהם. ואם שני בתים יש בהם ממון בשוה, ואחד רחוק ואחד קרוב, הקרוב יתן יותר מהרחוק. ודוקא כשיש שלום בארץ ואיכא אימת מלכות, אבל בזמן שיש מלחמה והמלכים מתגרים זה בזה, לא איכפת לן בקירוב בתים כלל, ואין גובין אלא לפי שבח הממון. ואם באים על עסקי נפשות, גובים אף לפי שבח נפשות, החצי לפי שבח ממון והחצי לפי נפשות, והאי שבח ממון דוקא ממון דמיטלטל. הגה: וכן אם תעו חבורה ההולכת במדבר, ואיכא סכנת נפשות, גובין לפי הנפשות. וכל מה שמעלילין עובדי כוכבים על ישראל, ואפילו שמדות, ואפילו מענין אותם ביסורין, יש אומרים דגובין לפי הממון [דאין נותנין עיניהם אלא על הממון] של ישראל, ויש חולקין וסבירא להו דכל שיש בו סכנת נפשות, ואפילו רק צווי שלא למכור לחם ליהודים, או אסרו השחיטה וכדומה, גובין לפי נפשות. ולי נראה דדנין בזה לפי ענין הנראה לדיינים. שומרי העיר ששומרין בעצמן בלילות, ונתפשרו עם המושל לתת קצבה לשנה, גובין לפי ממון, אף על פי שמתחלה הוצרכו לשמור בשוה. ודוקא בכה"ג, אבל אם העובדי כוכבים עדיין שומרים, והיהודים שוכרים שנים או שלשה לשמור במקומן, עדיין אקרקפתא דגברא מונח, וגובין בשוה הן דל הן עשיר. וכשגובין לפי ממון, אין חילוק בין ממון שלו או ממון אחרים שעוסק

והעשירים שהם מיעוט נפשות כו' – מקורם של דברים מדובר בקהל שמטילין חרם, ומאחר והחרם הוא לצורך ממון, הולכין אחר רוב ממון, ואז העשירים נחשבים כרוב מאחר והם נותנים לפי הממון רוב הממון. אבל זה רק שאין רוב הקהל האחרים יכולין לגזור סתם שלא מדעתם, אבל לא כתב שהעשירים המעטים מחשבין כרוב לגזור חרם על רוב הקהל. וגם י"ל דס"ל דחשובין כמחצה על מחצה וצריכין להתפשר יחד בענינים כאלו, וצ"ע (סמ"ע), קהל שמטילין חרם אם הוא על עסקי ממון הולכים אחר רוב הממון כההיא דשיירא המהלכת במדבר כו' ולא יתכן שרוב נפשות הנותנין מיעוט המס יגזרו חרם על העשירים כפי דעתם, אמנם גם קשה ולא יתכן שכל הצבור יהיו כפופים לשני עשירים שפורעים רוב ממון. וי"א שכוונתו לומר דהולכין אחר רוב ממון היינו למעוטי שמי שאינו כלל בפריעת המס אינו מכלל רוב ומיעוט אלא אותם הפורעים אם מעט ואם הרבה (פ"ת * מהר"ט), ואין מקורם של דברים משמע כך, אלא צ"ע (רע"א * מל"מ, פ"ת * מל"מ), היינו כאשר יש החלטה צריכים שרוב האנשים וגם רוב הממון יסכימו לאותו הדבר (רע"א * כנסת יחזקאל), קהל שהיה מנהגם מעולם שכל הסכמת הקהל בקבלת רב וחזן ושמש וכן ברירת ראשים וגבאים ודיינים היה נעשה ע"פ הסכמת כל פורעי המס, ועתה רוצים מקצת נכבדי העיר לתקן שמהיום והלאה לא יהיה ע"פ כל פורעי המס, אלא ע"י אותן שיש להן מעלה, או שנותנים מס הרבה כפי השיעור שרוצים לקבוע לזה, או שיש לו מעלה בתורה שיהא מוסמך לחבר. אין זו טענה, שא' המרבה וא' הממעט וכו', ולפי מש"כ הסמ"ע היינו משום ששקולין הם הני תרי רובא רוב הנפשות ורוב הממון, ולכן המנהג ברוב הקהילות שיהא בהסכמה אחת מרוב מנין ומרוב בנין היינו רוב הנפשות ורוב הממון כו', וזה הוא מנהג כשר, אבל מה שרוצים הנכבדים בקהילה זו לדחות העניים שהם רוב לגמרי מן ההסכמה, ודאי לא שפיר דמי. ומה שמביאים ראיה משאר קהילות, אין מביאין ראיה ממקום למקום, ואולי שם הוקבע כך ע"פ הסכמת כל פורעי המס שנתרצו בכך מפני דרכי שלום. והדרך הישר בענינים כאלו לעשות הכל ע"פ חכם מורה צדק שיתווך השלום ויעשה תיקון ברצון כולם, או ע"פ רוב מכל פורעי המס (פ"ת).

שם, עיר אחת שהקהל בכלל היו חמשים בעלי בתים פורעי המס, ובתוכם היה אחד מיוחד שהוא ושני בניו ושני חתניו היו עשירים ונתנו ששים אחוז מהמסים, והנותנים כולם לא נתנו כי אם ארבעים אחוז, ושם היתה תקנה בענין בקבלת רב חזן ושמש שיתאספו כל פורעי המס ושיהיה בהסכמה אחת רוב מנין ורוב בנין, רוב מנין היינו רוב הבעלי בתים, ורוב מנין היינו רוב הממון, ועתה התעוררו הקהל וטענו שהתקנה הזאת היא גזירה שאינם יכולים לעמוד, מפני שאלו החמשה בעלי בתים יש להם לעולם הסכמה אחת כיון שהם אב ובניו וחתניו, ומכריעים לעולם על כל הקהל מחמת שהם לבדם רוב בנין, ואין הקהל יכולים לקבל רב או חזן ושמש כי אם לפי דעתם, ופסק הרב שצריכין להיות בהסכמה אחת רוב הנפשות ורוב הממון היינו העשירים. אמנם לפי מה שנוהגין שגובין שכירות של הרב וחזן ושמש חצי לפי הסכום וחצי לפי הנפשות (עיין בא"ח סימן נ"ג סעיף כ"ג, ועיין מ"ש לקמן בהגה ד' סק"כ"א), א"כ אם מסכימים כל בעלי בתים העניים הרי הם רוב הנפשות וגם רוב הממון לצורך פרעון הרב או חזן ושמש, על דרך משל, כגון שנותנים לשמש לשנה חמשים זהובים, הרי החציה שהוא כ"ה זהובים שגובין לפי הנפשות מגיע על כל בעל בית חצי זהוב, עולה על כל המ"ה בעלי בתים כ"ב זהובים וחצי, ועל אלו החמשה ב' זהובים וחצי, והחציה השנית שגובין לפי הסכום נותנים אלו החמשה ג' חמישיות דהיינו ט"ו זהובים, והנותרים מ"ה בעלי בתים נותנים ב' חמישיות

בהן, ואפילו נהגו שלא ליתן מהם, יכולים לשנות ולקצוב ליתן מהם מכאן והלאה. ויש חולקין וסבירא להו דאין צריך ליתן ממון אחרים, ואם מתייראין שעושין להם עין, יגידו למלך. והמנהג כסברא הראשונה. ומי שיש לו בידו עיסקא מאחרים, יתן המקבל מפלגא, והנותן פלגא. וכן צריכין לתת ממה שיש לאשה בלא בעלה, או לבניו או בנותיו הקטנים. אם היו רגילין תחלה לתת ע"פ הערכה, יכולין לשנות ולתקן על פי השבועה, דהוה כשותפין זה עם זה שיכולין להשביע אחד את חבירו בשבועת השותפין. ואם כולן נותנין על פי השבועה, ואחד אומר: איני נשבע אלא העריכו אותי בכל מה שתרצו, י"א דאין שומעין לו. ואם שמו המס על כל אחד מהם מה יתן, והתחילו לגבות מאותה שעה הוי על אחד כחוב, ואפילו העני אח"כ, חייב ליתן מה שפסקו עליו. וכן אם היה עני והעשיר, הולכין תמיד אחר זמן הגבייה. מיהו מי שבא לעיר בין הזמן שנתחייב במס אותו ובין זמן הגבייה, י"א דא"צ ליתן המס אותו מאחר שכבר נתחייבו, ואין רשות ביד הקהל להתנות שיתנו. מיהו י"א דאם המס אותו תועלת הבאים, חייבים ליתן חלקם. בכל ענייני מסים הולכין אחר מנהג הקבוע בעיר שעשו כן שלשה פעמים, אף על פי שהוא מנהג גרוע, אין מדקדקים בענייני המסים. קהל שהלכו לשר, ואמר לנכות להם בענייני המסים, ואח"כ לא רצה, ונתייאשו מן החוב, ואח"כ קם בנו תחתיו וניכה להם, הקהל הוה כזוכים מן ההפקר, ואינן צריכין לשלם חלק לאותן שהיו עשירים בזמן ההלוואה וירדו מנכסיהם. מי שיש לו חובות על אחרים, אם ראוין ליפרע נותן מהם, וכן אם נתחייב לאחרים, מנכין לו אם יצטרך לשלם. אין צריכין ליתן מרביית שעלה על משכונות, כל זמן שלא נזקק עם הקרן. וכן שכירות שלא בא ליד בעליו. וכן אין נותנים ממעות המיוחדים למצוה או לצדקה, אם אין לו הנאה מהם. אבל אם יש לו הנאה מן הריוח, או לזרעו אחריו, נותן כפי הנאה שבהן. מי שיש לו פקדון ביד אחרים ואינו נושא ונותן בו, י"א דחייב ליתן מהם מס, אף ע"פ שנותן ג"כ במקום שהפקידן, ויש חולקין. ולכולי עלמא אם היו לו קרקעות במקום אחר, אינו נותן מהם כלום. במקום שנותנין על פי הערכה, אינו יכול לומר שטעו, אבל אם נותנין על פי השבועה, יכול לומר שטעה אבל ממון דלא מיטלטל, אין גובין עליו כלל. הגה: והרי דאין נותנין מקרקעות, היינו מבתים וכדומה, שאינו מרויח בהן, אבל אם יש לאדם שנים או ג' בתים, ודר באחד מהן ומשכיר האחרים, או שיש לו שדות וכרמים שמרויח בהן, או שעוסק בפרקמטיא, צריך ליתן מהם, אבל לא כל כך כמו משאר ממון. וכשנותנין מבתים, כל בית החשוב יותר ועושה עין יותר, צריך ליתן יותר. ובכל זה הולכין אחר המנהג. ואם רוצים בעלי כיסים לקצוב מס על הבתים שאינן צריכין ליתן מהן, אין שומעין להן. וכמו שאין נותנין מן הבתים כך אין נותנים משאר כלי בית או ספרים, אבל תכשיטין נותנין מהם, אבל אינו כל כך כמו משאר ממון. ואין חילוק אם הם מחוברים לבגדים או לא, והכל לפי המנהג. ואם יש לחוש לגזילת חצרות וקרקעות ושריפת בתים ונתיצתם, גובין אף לפי כולם. הגה: במקום שבני העיר מושיבין ביניהם מלמד תינוקות, ואין אביהן של תינוקות יכול לשכור לבניהם, ויצטרכו הקהל ליתן השכר, גובין לפי ממון. וכן בשכר החזן, ועיין בא"ח סימן נ"ג סעיף כ"ג. וכן בנין בית הכנסת גובין לפי ממון. כל צרכי העיר, אף על פי שמקצתן אינן צריכין, כגון בית חתנות או מקוה וכדומה, אפילו הכי צריכין ליתן חלקן.

ביאור: כל הסמוך לחומה יתן יותר, הטעם, דכשהעיר פרוצה אין חומה, והליסטים הבאים, לפעמים פושטים ידיהם תחילה בבתים החיצונים, ולכן הן צריכין לשמירה יותר מהפנימים (סמ"ע), ע"י לעיל (סי' קסא ס"ג) (רע"א).

דהיינו עשרה זהובים, כשנצרך יחד נמצא שנותנים אלו החמשה רק י"ז זהובים וחצי וכל הקהל מ"ה בעלי בתים נותנים ל"ב זהובים וחצי, הרי יש להקהל המ"ה בעלי בתים רוב מנין הנפשות וגם רוב בנין ר"ל רוב הממון, וא"כ אם מסכימים כולם על חזן או שמש, אף שאלו החמשה אין רוצים, לא נתבטלה הסכמת כל הקהל לפי שיש אצלם רוב מנין ורוב בנין (ולפ"ז) אף אם עשרה בעלי בתים מאלו מ"ה הסכימו ג"כ לדעת אלו החמשה, מ"מ לא נתבטלה הסכמת ל"ה הנותנים, כי באלו ה"ה נשאר ג"כ רוב מנין ורוב בנין). ואם ירצה רב או חזן ושמש להיות בקהל בחנם בלי שכירות ויתרצו להם רוב מנין, לא יצטרכו לדעתם של העשירים כלל. אבל הא ליתא, חדא דיכולים לומר אסיא דמגן כו'. ועוד, התפילה של קהל הוא במקום תמידין ובאין משל ציבור, ואין ראוי שיהא שלוחם מקריב שלא מדעתם ורצונם, וכמו כן בקבלת הרב, כי אין אדם לומד תורה אלא ממי שלבו חפץ (פ"ת).

שם, קהל אחד שירדו למנין לקבל עליהם רב מורה צדק, והסכימו ע"פ הרוב אחד מן ג' רבנים, דהיינו רבי פלוני יהא הראשון, ואם לא יבוא יהא רבי פלוני אחריו, ואם גם הוא לא יבוא יהא רבי פלוני אחריו. והנה בא רבי פלוני הראשון אך לא אשתהי שם רק ה' ימים ונסע ועבר משם, הסכמה הראשונה כבר נתבטלה אחרי שכבר בא אליהם רבי פלוני הראשון, אף על גב דלא שהה שם רק איזה ימים אין בכך כלום, דלא תלה הדבר בשהייתו שמה אלא בביאתו וכבר בא (פ"ת).

ולכן פסק מהרא"י על ה' אנשים בעיר אחת כו' – פ"י ציבור שהוטל עליהם מס והסכימו כולם לברור ה' אנשים להעריך כל איש ואיש ולתת מס כפי אותה הערכה, ויש ב' אחין תקיפים בציבור וחפצים שיבררו שנים שיש להן שייכות אליהן שיהיו בכלל החמשה אנשים, ושאר הציבור אומרים אדרבה אין לברור אלא אנשים שאין שום שייכות להן ובכך יצא הדבר לאמיתו, הדין עם מי. והשיב למיעבד כחפץ העשירים שפיר קעבד, כיון שיתברר ה' ורוב מהמעריכים לא יהיו להם שייכות כלל יצא הדבר יותר לאמיתו. ודוקא בעשירים תקיפים, אבל בבינונים אין להקפיד בכל הני, דבלאו הכי צייתי ולא מסתפי מינייהו. גם מה שהתחיל וכתב "ולכן" פסק מהרא"י כו', לא הל"ל ולכן, שהרי אין קישור דברי מהרא"י לדברי הרא"ש שכתב לפני זה, דהרי לא מטעם שחשובין העשירים לרוב פסק מהרא"י כן וכמ"ש (סמ"ע).

ואם שני בתים יש בהן ממון בשוה כו', ה"ה כשאין ממונם בשוה אלא שיש לאחד ממון יותר מלהשני הולכין ג"כ אחר שומת הממון והשומת הבתים (סמ"ע).

אבל בזמן שיש מלחמה כו', הטעם, דכשיש שלום בארץ ואין בונין החומה אלא בשביל לסטים הבאים לחטוף ולברוח משם, ודרכן של אלו לשלול ולבזז מהבתים העומדים סמוך למקום בנין החומה, משא"כ כשהמלכים מתגרים דכשהאחד גובר נכנס בכל העיר ושולל שללה, ומ"מ הנפשות מניח כדי לעבדו ולהיות למס לאדוניהם מלכיהם, ומש"ה אין גובין אלא משבח הממון, וכשבאין גם על עסקי נפשות דאז הורגין ונוטלין ממונם, מש"ה גובין משניהן (סמ"ע).

אלא לפי שבח ממון, היינו לפי ריבוי ממון הנ"ל (סמ"ע). וכן אם טעו חבורה, ע"ל סי' רע"ב סט"ו (ש"ד).

וכל מה שמעלילין כו', מס כללי [ר"ל שגזר המלך שכלל היהודים שבמדינתו יתנו סך כך וכך] יש לגבותו חציו לפי ממון וחציו לפי נפשות, כי המס הוא על שאנו שוכנים בארצותם וכמו מעות דירה, כי מה לי דירה בבית או דירה במדינה, והיה ראוי ליתן הכל לפי הנפשות, אך אחרי שנותנים לנו ג"כ מחיה לעסוק במו"מ ולזה ראוי ליתן לפי ממון, ע"כ יש לגבותו חצי לפי ממון וחציו לפי נפשות, ואין זה דומה למ"ש רמ"א שכל מה שגוזרים כונתם על הממון

שזה הוא בשאר גזירות שאין להאומות ריוח או הפסד רק לצער היהודים כו' (פ"ת).

אסרו השחיטה וכדומה גובין לפי נפשות – אם צריך העשיר לבשר יותר, יש לגבות לפי ערך אוכלי בשר. ג' קהילות עשו תקנה שכל מוכר יין יתן איזה נתינה מס לג' הקהילות כפי התיקון, וגבו הסך, ועתה נפל סכסוך בין הקהילות איך לחלק הסך הנגבה. אם אמרו בעת התיקון שיחלקו כפי שיצא ע"פ דין תורה, אזי יש לחלק חציו לפי ממון וחציו לפי נפשות, היינו לפי מספר בעלי בתים, אך אם לא דיברו כלום בעת התיקון יחולק שני חלקים לפי בעלי בתים ושליש לפי ממון. אמנם דוקא על עבר, משא"כ להבא אם יהיה עוד שותפות ביניהם יחולק חציו לפי ממון וחציו לפי ערך בעלי בתים (פ"ת).

לפי ענין הנראה לדיינים, כי העלילות אינן שוות, פעמים הן עבור ממון ופעמים עבור נפשות (סמ"ע).

ונתפשו עם המושל, חיל המלך עברו דרך שם בלכתם למלחמה ובאו לחנות בעיר ורוצה המושל שלהם לחלק אכסניא גם לבתי היהודים ורוב הקהל וכמעט כולם רוצים שיתפשו עם המושל שלהם שלא יעשה אכסניא בבתי היהודים כי חוששים מן גניבות וכו' ואם יעשו אכסניא אצל יהודים תהיה ההוצאה מכלל הקהל כולו יותר מכפלים ממה שתהיה אם יתפשו עם המושל ויתנו לו דבר קצוב ויחידים הבעלי כיסים מוחים שלא יתפשו אם לא שיתחייבו הקהל לגבות אותו ממון לפי הבעלי בתים ולא לפי הממון, הדין עם הקהל ויכולים לכוף ליחידים הבעלי כיסים שיתפשו עם המושל שלא יחלק האכסניא לבתי היהודים ושפיר קאמרי דאם יהיה להם דין אחר כך ידונו על זה משום דזה היזק של רבים הוא תחלה צריכין לסלק היזק דרבים ואחד כך ידונו (רע"א * צ"צ).

גובין לפי ממון אף על פי שמתחלה כו', חיל המלך שבאו לעיר בלכתם למלחמה ובאו לחנות שם כמו חודש ימים, ונתפשו הקהל עם המושל שלא יעשה אכסניא בבתי היהודים, היאך יהיו גובין אותו ממון, אם לפי ממון או לפי בעלי בתים או לפי הבתים. כיון דאין בזה אלא הצלת ממון ולא חשש סכנת נפשות, אין גובין אלא לפי ממון כו', אך לפי שקשה להעמיד דברים כאלו על דין תורה ממש וטוב לפשר, והוא הדין בבית הכנסת ומקוה ובורות למים ובית חתנות כל דבר ציבורים, אפילו אם יש כאלה שלא צריכים להם, גובין לפי הממון מכולם, והיינו משום כיון דתקנתא דציבורא הוא ולית ביה סכנת נפשות לא אזלינן אלא בתר ממון. וכן נמי בשכירות החזן, וי"א בשכירות החזן שגובין החצי לפי נפשות, דשאני חזן משום דתפילות נגד קרבנות צבור תיקנו והן באין ממחצית השקל שהיה הכל שוין, לכך הדעת מכרעת שיש לגבות לפי נפשות, אלא לפי שבוחרים חזן היודע לנגן ומרבים בשכרו לכך גובין גם לפי הממון, וזה לא שייך בשאר צרכי צבור כגון בה"כ ומקוה וכדומה כיון שהוא תקנת הקהל ונעשה ע"י ממון גובין לפי ממון לחוד. ואין לומר דחפירות בארות המים מיקרי עסקי נפשות כיון שחיי נפש הם, ויש לדמות למ"ש הרמ"א לעיל בסמוך שאם ציוו שלא למכור לחם ליהודים או אסרו השחיטה גובין לפי נפשות. זה אינו, דהתם מיירי שגזרו שלא למכור כלל או שאסרו השחיטה לגמרי ולא אפשר להו בלא לחם ובשר, אבל בנידון דידן שכבר היה להם מים די סיפוקם אלא שרוצים לעשות תיקון המים שיהיה להם רוחה ביותר שלא יצטרכו לילך לשכונת הגוים, ובלילה או ביום חגם או שעושים רשעות. הוצאת קניית בית הקברות חצי על הערך וחצי על ראשי הבית, יש לעשירים תועלת הרבה יותר, ובפרט שע"כ היה בזיון המת כמה פעמים, והעני אינו מקפיד כ"כ על בזיון כו', ולכן גם הוצאת בנין החומה יוגבה על אופן הנ"ל, דהעיקר כדי שלא ירעו שם בהמות או למנוע חטוטי שכבי דהוי בזיון המתים (פ"ת).

ועתה הגדת אלף ולך הוצאות הבית גדול ורב, והשיב מפני שידע מאז רנת העולם עליו והבין שבדאי יעלוהו המעריכים, בכך אף שהיה לו ת"ת ר"ט הגיד ת"ק, ועתה דקדק מאד להשביע עין העולם ועין המעריכים ואין לו רק אלף בצמצום. זה תלוי בדעת הקהל לקנסו על שהעלים ערכו במאמרו, ובענייני הקהל עונשין גם על המחשבה הגלויה כמעשה למען ישמעו וייראו. וגם תו לא מהימנין לו עתה שדקדק בחשבוננו אחר שמודה שמבראשונה כיחש, ויעלו אותו בערכו לפי סברתם או ישבע. אחד שמת שנתיים, אחר שנעשו הערכות, ונמצא בעזבונו כפלי כפליים, הרשות ביד הקהל לעשות כפי ראות עיניהם. דמילתא דלא שכיחא לא טענינן ליתמי ואין לך מילתא דלא שכיחא גדול מזה (פ"ת).

ואם שמו המס על כל אחד והתחילו לגבות כו', הרי הוא כחוב אחר דעלמא, אמנם דוקא באותה אצלו שכבר התחילו לגבות ונעשתה הערכתו חוב עליו מהתחלת הגבייה קודם שהעני, בזה דוקא קאמר שצריך ליתנו גם אחר שהעני, אבל שאר גביות שגובין אח"כ במשך השנה א"צ ליתן כפי הערכה ששמו עליו בשעה שהיה עשיר (סמ"ע), ו"א שבשימת ההערכה סגי, דמאותה שעה מוטל עליו החוב, ודבר זה עצמו קרוי גבייה כיון שעוסקים בגבייה, ולא בא לאפוקי אלא אם שמו חוב על הקהל שיסלקו סך פלוני באיזה זמן שיקבעו, אח"כ נמצא שלא חל עליהם זמן פרעון באותה שעה, בזה הדבר תלוי בהערכה ששיימו באותו זמן, וכן לדין שמנהגנו בכל שנה או שנתיים עושים שומא על כל אחד ואחד מבני הקהילה מה יתן לכל מה שיצטרכו הקהל תוך השנה זו, החיוב עליו משעת עשיית השומא אף לאותו שיגבו בסוף השנה או שנתיים, דקיימו וקיבלו עליהם מן אותה שעה. וכן במ"ש רמ"א ב"אם היה עני והעשיר הולכין אחר זמן הגבייה", ר"ל אחר עשיית הגבייה היינו עשיית השומא. וע"ז כתב אח"כ ש"בא לעיר בין הזמן שנתחייבו במס אותו ובין הזמן הגבייה כו'", פירוש, שהיו כבר הקהל חייבים איזה חוב קודם שבא זה לשם, ובשעה שבא זה לשם עשו גבייה דהיינו שומא והערכה מה יתן כל אחד לזה, אין אנו אומרים כיון שהיה זה בשעת עשיית השומא חל עליו החוב של אותה גבייה, כיון שבעיקר החוב אין לו שייכות עמהם. וע"ז סיים רמ"א מיהו "א ד"אם המס הוא תועלת הבאים חייב ליתן עמהם", אף על פי שחוב אותו כבר היה, דהיינו שהקהל חייבים ליתן בתחילת כל שנה סך קצוב על כל השנה וזה בא אחר התחלת השנה, חייב ליתן עמהם אף על פי שלא היה בשעת עשיית השומא, אמנם צריך ליתן לפי ערך הזמן שיהיה לו תועלת מאותה נתינה, אבל אם היה חוב לפני כן, והקהל לו בריבית לשלמו, אין הוא חייב לשלם הריבית, אע"פ שהגיע זמן תשלומין אחריו שהוא הגיע לעיר, אבל אם המושל רוצה להטיל דבר חדש על הקהל להיות נוהג כן מהיום כל שנה, ודאי הוי דינו כמו מס הרגיל שזכר ברישא (ט"ז), קצין אחד שבא לקהילה אחת וביקש להיות גם הוא אחד מבני קהילתם, ונתפטר עמהם ונתחייב בשטר לתת ערך מן "ז אלפים ר"ט, ודבר זה יהיה קצוב עד כלות עשר שנים, ובשנה הראשונה נפטרשבק הקצין הנ"ל חיים לכל ישראל, ושם בקהילה ההיא מנהג שאם נעדר אחד מנותני מס, אף בתחילת עשיית הערך, מחויבים יורשיו לשלם כל ערכו עד תום שנתיים שהוא זמן הערך, כי כן מנהגם לעשות ערך חדש בכל שנתיים, עשר שנים להקצין הנ"ל הוא כמו שנתיים לאחרים כיון שהוא נתפטר על עשר שנים, ואף שלא נאמר בחיוב על יורשיו אחריו אפ"ה ממילא חל החיוב גם על יורשיו אחריו, מה שמגיע עד תום זמן הערך של כללות העיר מחויבים ליתן, אבל היתרון עד תום עשר שנים קשה להוציא, כל זה נלע"ד להלכה ולא למעשה, כי מעולם לא דנתו בענייני מסים ע"פ דין רק תמיד עשיתי פשר, ואם שני הצדדים היו נותנים רשות בידי

וכן צריכין לתת כו', "א דאין ליתן מנכסי מלוג, זה לא חולק על הרמ"א שכן הרמ"א מדובר במעות שאין לבעל פירות מהם כגון שנתנו לה ע"מ שאין לבעלה רשות בהן וכיוצא בזה (ש"ך, ש"ך * מבי"ט, רשד"ם), ואפילו מפירות של נכסי מלוג לא משלמים מס (ש"ך * מבי"ט, רשד"ם).

או בנותיו הקטנים, מי שהניח מעות ביד שלישי לנדן בתו, אם יגמרו השידוכין ינתנו לחתן, צריך לתת מהן (סמ"ע).

יכולים לשנות ולתקן, עיין מ"ש לקמן בסק"ד. ובסק"ז. (פ"ת). מי שפסלוהו מנהיגי הקהילה שיהא פסול לשבועה משך שנה תמימה מחמת שחבל בחבירו מתוך מריבה, ואח"כ כשהגיע זמן הערכה רוצים השמאים להעריכו כפי אומד דעתם ולא להאמינו בשבועה כפי המנהג שם כיון שפסלוהו מנהיגי העיר, אי שפיר עבדי. ופסק דהדין עם היחיד ויכול לישבע על סכומו כאחד משאר פורעי המס, דמסתמא לא פסלוהו מנהיגי העיר אלא משבועה דעלמא שבין איש ובין רעהו, אבל לא משבועה זו, ואפילו מסתם שבועת שותפות דעלמא מסתברא דלא פסלוהו, דאית לן לומר דלא פסלוהו משבועה אלא היכא דזה שכנגדו טוען עליו טענת ודאי כו' (פ"ת).

העריכו אותי בכל מה שתרצו אין שומעין לו, הטעם, דיכולין לומר אין אנו יכולין לעמוד על הערכתך (סמ"ע), כשמנהג העיר היה שלא להעריך מי שפסול לו מדאורייתא, שותף ואוהב כשרים שהם רק פסולים מדרבנן (פ"ת), ונראה הכרעת רמ"א כיש אומרים, שמחויב לישבע בע"כ, והיינו דוקא אם כולם נשבעים שאז עושין כדין המשנה ששותפין משביעין זה את זה על הספק, אבל להשביע קצתם ולפטור קצתם בלי שבועה, או בשבועה קלה לאחד ולאחד בשבועה חמורה, זה אינו כדין המשנה כו' (פ"ת).

שם, בענייני המסים הולכים אחר המנהג והוא עיקר הלכה, אך אם אין מנהג, פשוט שדין תורה שהם שותפים ויכולים להשביע זה את זה, ולדעת רמ"א אפילו כבר נהגו ע"פ הערכה יכולים לשנות ולגבות ע"פ שבועה כי הוא שבועת השותפים. ולכן בודאי ע"פ הדין יכולים לתת חרם על המס, ואעפ"כ מיום היותי כאן תמיד הייתי עומד בפרץ בדבר הזה ומנעתי ליתן חרם, כי הנסיון יעיד שבעו"ה כמה פעמים שלא הצליחו ואירעו כמה צרות תכופות במקומות שגובים ע"פ חרם, ואעפ"כ אם הוא יודע בעצמו שיש לו יותר ממה שהעריכוהו מחויב להשלים היתרון, זהו גזל ועושק. אין מחליטין להשביע קצת בני הקהילה ע"פ הגורל, רק מי שלא ירצה ליתן ערכו הנעשה לו הוא ישבע, ויש זמן קצוב שיכול ישבע אחר שיצא הערך, וכשעבר הזמן אינו יכול לישבע אח"כ. ואם נודע שנפחת ערכו ע"י שהשיא בן או בת, אפילו תוך הערך גוררין לו. ואם נשא אשה ולקח נדן מוסיפין לו שכר, ומשא"כ בשאר היקז או ריוח גדול, אפילו ידוע לכל נשאר בערכו. עוד מנהג פשוט מי שהגיד ערכו אלף ר"ט ועשו לו הערכה על אלף ת"ק ר"ט, וביקש לישבע שאין לו יותר מאלף ש"ן, אין מניחין אותו רק באם ישבע על אלף וחמשים לכל היותר, כי רשאי להוסיף בשבועתו ה' למאה ותו לא, ואם לא ישבע כך ישאר באלף ות"ק. ויש אומרים שראוי לקנס גדול ע"פ דיבורו שאמר שרוצה לישבע על אלף ש"ן הואיל שהגיד ערכו רק אלף. ולא היא, דמצי טעין שמתוך חומר השבועה אמרתי לישבע על אלף ש' אף דבאמת אין לי רק אלף חמשים, משא"כ בהובר הדבר שהגיד ערכו שקר, כגון מעשה שהיה שהוכחש על פניו מתוך יכולתו בסחורות ומשכונות וחובות, אף כי יתנצל כי ידע שעכ"פ יעשו לו יותר ממה שיגיד, אין זה מספיק, כי ודאי אילו לא הוסיפו על דבריו היה מקבלו ושותק, לכן לא ינקה מעונש למיגדר מילתא. עוד מעשה שהיה שהגיד אחד ערכו ת"ק ר"ט, ומפני שרינונו עליו כל העולם שיש לו הרבה יותר עשו לו ערכו אלף ר"ט, ואף שצוה ככרוכיא וקיבל למעריכים, מ"מ לא רצה לישבע, וככלות ה' שנים הגיד ערכו אלף, ושאלוהו איך לפני ה' שנים הגדת ערך ת"ק

לפשר הייתי אומר שעד סוף הערך של כלל העיר יתנו הירוששים, והמותר מן סוף הערך עד תום עשר שנים יתנו הירוששים שליש כו' (פ"ת).

הולכין תמיד אחר זמן הגבייה, מן הדין ודאי הולכין אחר פיסוק הראשון כמו שהיו חייבין חוב בעלמא אמנם המנהג הוא שהולכים אחר הפיסוק דהשתא, וזהו כונת הרמ"א ג"כ כאן במ"ש דהולכין תמיד אחר זמן הגבייה, ר"ל אם נתחייבו כבר והשתא אחר שהעשיר או העני באו לגבות ביניהן, הולכין אחר הגבייה, כיון דעכשיו הוא התחלת הגבייה (סמ"ע).

מיהו מי שבא לעיר כו' – אם השר נתן קנס לעיר, ובא בעל הבית לעיר לאחר המעשה אינו מחויב ליתן כלום, אם לא באותה שעה כשבא לדור שם היתה עדיין חמת השררה בערה בו ויש לחוש שאם לא יפיסו אותו בריצוי כסף שיצא קצף על כל היהודים הדדים במקום אותו, אבל יש מקומות שהמנהג שמי שבא לדור בקהילה מחויב לשלם לפי ערכו גם החיובים שחייבים הקהל מימי קדם, ולעומת זה יש לו חלק בכל חזקות הקהילה, בית הכנסת ובית הקברות וס"ת וכיוצא בהן (פ"ת).

וכל עניני מסים הולכין אחר מנהג כו', שלש גלילות שהמה צמודים יחד בנתינת המס שכולם תחת מושל אחד, והיה המנהג אצלם מכמה שנים שכל ריב ומשפט המסתעף ביניהם בעסק זה יקריבו משפטם לפני שלשה רבנים יושבי הגלילות ההמה כל אחד מבורר מגליל שלו, הגם שיש לרב המבורר קרובים בעלי ערך בגליל שלו ולפי הדין הוא פסול לדון בזה, עכ"ז מעולם לא הקפידו בזה, ועתה רוצים שני גלילות פסול המבורר של גליל יהודה לפי שקרוביו של המבורר המה בעלי ערכים בגליל שלו ופסול לדון, וגליל יהודה טוענים שבעסקי המס הולכים אחר המנהג וכבר נהגו שלא להקפיד בזה. אף דכל עניני המסים הולכין אחר מנהג הקבוע בעיר שעשו כן ג' פעמים אף שהוא מנהג גרוע כו', מ"מ כל זה הוא כל זמן שהמנהג קיים אין בכח שום מנהיג לשנותו ולומר שרוצה דוקא ע"פ דין תורה, אבל הא ודאי שכלל הצבור כשם שיכולין לקבוע מנהג כן יכולים לבטל המנהג על להבא ולשוב לדעת של תורה, וא"כ כיון ששני הגלילות המה רוב נגד גליל יהודה, ודאי שיכולים עכשיו לשנות ולפסול פסולי קורבה. אמנם יכולים הנפסל לומר כיון שבטל המנהג בטל הוא לגמרי, וצריכים הדיינים להיות כשרים לגמרי הן מצד הקורבה והן מצד שאר דברים המעכבים בדיינים כו'. ולכן פשוט דבני גליל יהודה יכולים לעכב ג"כ על שני גלילות האחרים שלא יבררו רבנים מגלילות שלהם רק ממקומות אחרים (פ"ת).

הולכין אחר מנהג, ואף שנהגו מימי קדם לעשות שמאים להעריך בני העיר וקפו לקרוביהם, יען במקום אותו רובם קרובים זה לזה, וכן עתה נתאספו ונתרצו לעשות כן, ואחר שהוציאו השמאים מן הקלפי קמו קצת לערער על זה. הנה אף אם לא היה מנהג כלל רק עתה מחדש היו רוצים לעשות כן, ג"כ אותן האנשים שהיו במעמד אותו והסכימו אין בידם לערער אף שלא קנו מידם, כי דבר הנעשה במעמד ז' טובי העיר א"צ קנין ומתקיים בדברים, אבל אם המערער לא היה במעמד אותו היה מקום לדון אם יכול לערער על מה שהסכימו ז' טובי העיר ואם כח ביד ז' טובי העיר לעשות דבר חדש במידי דאית ביה פסידא להאי ורווחא להאי [עייני מ"ש לעיל סעיף א'], אבל כיון שיש שם מנהג, אם הוא מנהג קבוע או שנהגו בו ג' פעמים, שוב אין כח ביד יחידים לבטלו, ובפרט בעסקי מס שהולכין אחר מנהג אפילו מנהג גרוע (פ"ת).

שם, קהילה אחת אשר מנהגם מימי עולם בכל שנה המה בוררים ג' מעריכים שיערכו כל אחד ואחד לפי אומד דעתם, ועוד אחד נוסף, שבאם יהיה אחד מהג' המבוררים פסול דאורייתא לאחד מבני הקהילה, אזי יצא אותו הקרוב ויכנס זה הנוסף תחתיו ועיריכו לזה הקרוב אלו השנים

הנותרים עם זה הנכנס, והזדמן שאחד מן הג' מבוררים הוא משותף עם אחד מיוחד מבני הקהילה במ"מ כמעט בכל עסקיהם רק שחלוקים בעיסתם, הקהל אין יכולים לפסול שותף לערוך ולאמוד את שותפו השני מחמת שהוא אוהבו ורעהו ואם דן דינו דין, אבל אסור לו לערוך את אוהבו (פ"ת).

אעפ"י שהוא מנהג גרוע אין מדקדקים בעניני המסים, עיין באר שבע הוב"ד לעיל סי' קנז סק" (ש"ך), ראובן דר במקום קטנותו וגזר המלך לכתוב הנערים בפנקס המלך כדי שיפרעו המסים למלך בכל שנה ושנה וכתבו הנער בפנקס המלך ולאחר שנתגדל הנער יצא ממקום אביו והלך במקום אחר ונשא לשם אשה ודר שם, ומבקשים ממנו מס, אע"פ שעיקר דיני מסים תלויים במנהג בני העיר, אמנם אם אין מנהג ידוע, מן הראוי בכסף גולגלתא יפרע במקום שהוא כתוב בפנקס המלך והוא מקום מולדתו וכיון שאביו פורע בעדו שם אין ראוי שיפרע בב' מקומות (ש"ך * רשד"ם), אבל בשאר מסים וארנוניות יפרע במקום שהוא דר שם ונושא ונותן באותה מדינה שנשא אשה שם וכל משאו ומתנו בה (ש"ך * רשד"ם), קהל עשו הסכמתם שיפרע כל יחיד סך כך מכל אלף לבנים וכו' ואם ימות יפרעו יורשיו והגיע עתו של ראובן למות ונתן קצת נכסיו במתנה וקצת נכסיו לכתובת אשתו נדוניה ותוספת והשאר ירש בנו, ובנו רק רוצה לשלם כפי מה שקיבל, גדר זה אי אפשר להתברר מצד תקנת הקהל, ועל כן צריך לבאר עפ"י הדין איך יתנהגו וכיון שנשארו נכסים ליורשים הם החייבים לפרוע שהיורשים במקום מורישם עומדים וכמו ששם היה המוריש מפזר מעותיו ומאבדן זעיר שם עליו היה מוטל לפרוע מה שהיה חייב לקהל כן עתה כי הדבר ידוע שאעפ"י שאינו מן הראוי שיעביר אדם הירושה מן הראוי לה מ"מ מה שעשה עשוי ונמצא שהאיש הזה כך רצה שלא ישאר ליורשיו מנכסיו אלא כך וכיון שהנכסים שנתן וחלק למקבלי המתנה הם נקראים משועבדים והנשאר ליורשיו הם נקראים בע"ח והקהל הם כבעלי חוב וקי"ל אין נפרעים מנכסים משועבדים במקום שיש בני חורין ואפי' הם זבורית (ש"ך רשד"ם), ואם א' נתן מס כפי שקבעו לו, ונתברר שהיה טעות, מחזירים ככל קנין בטעות (ש"ך רשד"ם), זה של כח המנהג וההסכמה גדול מכח הדין והמשנה, הני מילי במנהג הגון ויפה שיש לו התנאים ההכרחיים למנהג אשר יתנהגו על פיו, שיהא דבר ידוע לכל וקבוע על פי חכמי המקום, ובעינין שיהא מנהג ותיקין, אבל מנהג שאין לו ראייה מן התורה אינו אלא כטועה בשקול הדעת. ועוד ואין מנהגם והסכמתם של עיר זו אלא לבא מדעתו לדור בו, אבל לא לבורח, ואם גזרו בטעות יש לכוונן שיתירו המנהג וההסכמה. ובעניני מסים אין צריך מנהג ותיקין, היינו דוקא במנהגם והסכמה שמסכימים בני עיר אחד ביניהם שהם מצורפים יחד, גמרי ומקני אהדדי להסכים באותו דבר טוב ונאות שראו להסכים עליו, דבכל מידי דאית ביה רווחא להאי כמו להאי, ומסכימים עליו בדיבור והסכמה בעלמא ביניהם סגי. ודמי להאיא דהחמרים, אבל במידי דאית ביה רווחא להאי ופסידא להאי, בעינן שיהא מנהג ותיקין, ולפחות קבוע וידוע לכל. וכל שיש חסרון ממון ליטול מזה וליתן לזה ודאי דלא אזלינן בתר מנהגם לחוד, אם לא שאותו המנהג עקרו היה מתיקון והסכמת חכמי המדינה וותיקה שהם ב"ד, שאז יפה כחם מדין הפקר בית דין הפקר (ש"ך * מהרש"ך). מש"כ אע"פ שהוא מנהג גרוע, היינו דוקא בנעשה מתחילה ע"פ התיקון, משא"כ כשאין כאן תיקון רק שנהגו כך מעצמן זמן רב כו', ולכן בנהגו מעצמן נגד הדין בעניני מסים אפילו זמן רב, מצי בתר הכי היחיד לערער ולומר עד כה סבלנו (פ"ת). שם, אחד שרצה לצאת מן העיר ולקבוע דירתו בישוב אחר תחת רשות אחרת, וטוען שיתן קודם צאתו להקהל ערך ג' שנים לפי התקנה הקדומה שיש שם שישלם כל

יחיד היוצא מן העיר ג' ערכים, וטובי הקהל טוענים כי זו התקנה היתה בשנים קדמוניות שלא היו חייבים הקהל כי אם סך מועט, אך כעת שנתחייבו כמה אלפים יבקשו שיתן להם חלקו בחובות. כל זמן שאין רוב הקהל או ממונים מהם מתקנים דבר חדש הישן שריר וקים ואף שהוא סותר הדין אם ניתקן ע"פ טובי העיר דמנהג עוקר הלכה (פ"ת).

שם, בענין נתינות החדשות שנפלה מחלוקת בין הגבירים והבינונים והעניים איך להיות ההערכה, כי הגבירים רוצים שיהיה כמו שנהגו מקדם כמה שנים בגביות כמה נתינות, דהיינו לפי רוב ההוצאה והשפעה. והבינונים טוענים אמת כי עד עתה היו הגביות שלא ביושר, אלא מחמת שלא היה הכבדת המס בהפלה כל כך סבלנו ולא רצינו לעשות מחלוקת עבור זה, אך כעת תכבד עלינו המס ולכן תהיה ההערכה ע"פ אחוזים דהיינו בערך העושר כו'. הגם דבחרו"מ סימן קס"ג בהגה כתב דכל עניני מסים הולכין אחר מנהג הקבוע בעיר שעשו כן ג' פעמים כו', מה שכתב כאן הולכין אחר מנהג הקבוע בעיר אחרי שעשו ג' פעמים, ר"ל שקבעו מנהג להיות נוהגין כך לעולם. מ"מ ראוי לדקדק כל מה שיוכל להשוות המנהג ע"פ דין תורה אף אם לא לגמרי, ואף שבעניני מסים הולכים אפילו אחר מנהג גרוע, מ"מ צריך שיהיה דומה עכ"פ במקצת לדין תורה, דאל"כ לא מיקרי מנהג קבוע כלל. ומעתה בנידון השאלה לפי שני הדרכים הנ"ל הדין עם הבינונים והדלים. וכל ספק במנהג ותקנה אוקמא אדינא. עכ"ז קשה מאד להעמיד בענינים אלו ע"פ דין תורה וטוב לפשר, ע"כ גם בנידון דידן ראוי ונכון שיתפשו בו ביניהם, ולדעתי ראוי שיהיה הפשר באופן זה, שהחצי מסך המס יהא ערך פראצענט, והחצי השני יהיה כמו שנהגו עתה דהיינו לפי רוב ההוצאה והשפעה. אולם מדברי תשובה שהבאתי לעיל סק"ט"ו, נראה שדעתו אינה כן לענין ג' פעמים, ויש עוד חולק (פ"ת).

ונתייאשו מן החוב, ויש חולקים, שאם אמרו שלא נתייאשו, לא נתייאשו, וצ"ע לענין מעשה בזה להפסיד היחידים (ט"ז). ו"א דאף אי אמרינן דיאוש קני וסתם גזילה הוי יאוש, היינו לענין שלא להחזיר אותו הדבר בעין, אבל דמיו מחויב לשלם, וממילא ה"ה בחוב דלא נסתלקה מעליו מצות פריעת החוב בשום אופן יאוש בעולם, (חכם צבי בהגהות הט"ז), עיקר כדברי הרמ"א, דגבי חוב נקנה ביאוש, דהא בשעת הלואה לאו באיסורא אתי לידיה דהא מדעת המלוה, אלא שנתחייב בהשבה, ומשום חוב שנתחייב בהשבה נקנית לו ביאוש, דקל וחומר מאבידה שנטלה על מנת לגזולה והוא לפני יאוש דהוא חייב בהשבה ואפ"ה לאחר יאוש קני לה כיון דלאו באיסורא מטי לידיה, דכי מטי לידיה בהיתרא הוי אלא שהיה ראוי לו ליטלה על מנת להשיבה, ועיין מ"ש בסיומ"ש סק"ב. (קצה"ח), ו"א דלא מהני יאוש בחוב (נתה"מ), ועיקר כחכם צבי (פ"ת * בית אפרים), קהל אחד שהוזקו בשטף מים רבים, הרבה בתים וגם הבהכ"נ וגם ס"ת נפסלו, ויש אשר לא הגיע אליהם המים ולא הוזקו כלל, ומחוק ונימוס המדינה שכל תקלה והיזק ידוע שנעשה לאחת מהעיריות, יותן להם מאת שרי המדינה עשירית היזקם, והקהל הנ"ל הוא במדינת ישמעאל הטעו את השרים ואמרו יותר מכפלי כפלים אשר הוזקו עד שהיה קשה להאמין ולא אבו שמוע, והשתדלו הקהל בענין זה כמה שנים עד שלבסוף התפשרו השרים להאמין להם קצת יותר מחצי היזקם כפי שאמרו בתחילה, והמעשר מזה הוא אלף זהובים, ופטרם השררה ע"י זה מחוב ישן שהתחייבו לו סך אלף זהובים, ועתה צעקו היחידים שהוזקו איך אותם שלא הוזקו יפטרו מהמס כמונו, ואפשר יותר ממנו, כי יש בהם עשירים שהיו צריכין לשלם יותר ממנו ואנחנו הניזוקין נפסיד. יש לפסוק בזה דחלק עשירית מן ההיזק שאירע להם באמת זהו שייך רק להניזוקין בלבד, אך כל אותה הסכום העולה יותר מן עשירית ההיזק באמת, הוא שייך לכל הדירים בקהילה הנ"ל, דכל דיירי העיר כולם

שותפים בהיזק הנ"ל כיון שאירע ההיזק גם בבהכ"נ וס"ת ורחוב היהודים, אם כן כל הסך שניתן להם עודף מעשירית הנזק באמת נידון כמו ריוח שנפל לשותפות. היוצא ממ"ש, שכל אחד יברר היזקו כמה היה, ואם לא יאמינו לו צריך ליטע ויפטר אותו הסכום מפרעון המס שלו, ואם הוא איש שאינו פורע נמצא שהוא נוטל, אפ"ה ישבע ויטול, עיין רמ"א לעיל (סי' צא ס"ג), וגם הקהל יקחו לקופת הקהל עישור הפסד ס"ת ובה"כ וכדומה, וכל ההוצאות שעלו ע"ז יקחו כולו, והמותר אח"כ יחלקו שוה בשוה, ויתן מזה גם למי שאינו מפורעי המס רק שהיה דר אז בקהילה שנמצא נפסד גם חלקו בס"ת ובה"כ, אזי יותן גם לו חלק בריוח הנ"ל כשהוא תובע, אבל מי שאינו תובע אינם מחויבים ליתן לו כלום, כיון שהיה בעיר ולא בא לתבוע אימר אחולי אחיל (פ"ת), היה שריפה בעיר, וכמה בעלי בתים חשובים ירדו מרכושם, ויש שיש להם כמה קרקעות, אבל בגלל השריפה השוק ירד הרבה, ואע"פ שיש להם כלי כסף וזהב, מאחר וזה דרכם, לא מחייבים אותם למכרם, והם לוקחים מקופת הצדקה, כל הבנינים המוטלים על הכלל כלו לבנות כגון גג הבהכ"נ שנהרס ובית קצבות הבשר וכדומה עוד והנה מי שאינו רשאי ליטול מהקופה זה פשוט שצריך ליתן חלקו ג"כ לפי סכומו של כל השנה אמנם האנשים אשר התרנו להם ליטול ומתחשבים עניים לפי שעה אף על גב שהם מפורעי מס מ"מ לא נראה שיתנו לזה לפי סכו' כיון שלענין זה המה כעניים (פ"ת * חת"ס).

ה"ג בעניני מסים "ואחר כך" לא רצה "ומת" ונתיאשו מן החוב ואח"כ "קם בנו תחתיו" וניכה כו' (סמ"ע).

ואין צריכין לשלם חלק כו', משמע דאם לא התיאשו ודאי צריכין לתת להם חלק, ועיקר דניזיל בתר השתא ואין ליחידים האלה שהיו עשירים ועכשיו עניים ולא משלמים מס בכלל, זכות של כלום אפילו לא נתיאשו, ורק נוטלין כפי מה שהיו נותנים להלוואה אם לא נתיאשו. ומזה למדתי במעשה שהיה שפרעו כל הקהל שומא שלהם כל אחד מה שמגיע עליו, וכדי למלאות הגבייה הוכרחו אותם שכבר נתנו מס שלהם ליתן עוד איזה סך נוסף על מה שנתנו כבר, והיינו בשביל איזה עניים שלא נתנו, ואח"כ העשירו העניים ומוכרחים לפרוע מה שלא נתנו תחילה, ואותו הפרעון יהיה לאנשי הקהל כפי השומא של עכשיו, וה"ה ליחיד שבא ליטול חלקו מאותו פרעון, נוטל ג"כ כפי השומא של עכשיו (ט"ז).

אם ראויים ליפרע כו', אבל אם יש בידו שטר שהוא פרוע או שקר ומחזיקו בידו עד עת שיוכל לתובעו, וכן מי שיוכל להוציא מגוי ממון ע"י תביעות וערעורים, א"צ לתת מזה כלום. השמאים נאמנים על אחד כמה הודה לפנייה אעפ"י שכבר נסתלקו מן השמאות, אבל י"א דאין בני העיר נאמנים על אחד כמה הודה כל זמן שנוגעין בדבר. וכיון דהקהל הם מוחזקים כמ"ש לעיל סימן ד', הדין עם הקהל, דבספיקא דדינא הדין עם המוחזק כמ"ש הרמ"א לעיל (סי' כה ס"ב) (סמ"ע וש"ך). ע"ל סי' ד סמ"ע ד"ה נקראים מוחזקים (ש"ך).

אין צריכין ליתן מריבית כו', ואפילו אם נזקף עם הקרן, אין לתת מס ממנו אם לא שהוא מרויח, ועוד אין לתת מס, אם לא שהוא בכלל הקרן לשנה (ש"ך * רשד"ם), ועי' סמ"ע לעיל (סי' קד סט"ז ד"ה אין בעל חוב) (ש"ך). החובות לא ישומו אלא הקרן לא הריבית שעלו עליה, אמנם למצוא קולא בחובות עצמם קשה מאד, ואותן שלבו אומר שנתיאשו לגמרי יקבל עליו ליתן לקהל מחצה שליש ורביע אם ישיג ידו ועי"ז יפטר עתה מנתינת מסים. ושאר חובות איזה נקרא בטוח ממש או בהפך קשה למצוא הגדר בענין זה. והנראה כי אותן שנושא ונותן בהן נותן סחורה בהקפה או מלוה מעות וחוזר ונפרע וחוזר ונותן, הרי הם בטוחים ממש כמו דמונח בקופסא, ואותן שכבר עברו שנתיים ולא השיגה ידו להציל, ראיתי מנהג עשירים לחשוב חובות כמו

אלו רק כמו שני שלישים מעות, א"כ לענין השומא יש להקל לחשבון רק חצי כו', והחוב שברור שצריך להוציא עליו הוצאות ינוכה באומדן יפה כמה ראוי להוציא כו', כל זה נלמד ראו לפי הענין והזמן, אם לא נודע מנהג מתנגד כי אז הולכים אחריו (פ"ת).

אבל אם יש לו הנאה מהריוח כו', מעות שהתנדבו לצורך מצוה פטורין, ואם מוציא רק מקצת הריוח כגון שהקצה מעות מרובין להדליק מהריוח נר תמיד, והוא מרויח כפלים ממה שמוציא לצורך הנר תמיד, ומחזיק באותן מעות שאם יעני הוא או זרעו דיחזיר ויחזיק באותן המעות לצורך עצמו, אינו פטור (סמ"ע).

ויש חולקין, להחולקין אם סגר ממנו ונתנו ביד נאמן א"צ ליתן ממנו מס, אם לא שהוא עשיר מופלג שאז עין השלטון עליו בכל ענין, ועיקר כסברא הראשונה דיתן אף מן הפקדונות, שהשלטון אינו חושש אם הריוחו בהממון או לא, רק כל שיש לו יתן אפילו הוא חוץ למדינה ואפילו לא בא לידו מעולם (סמ"ע), ו"א שעיקר כסברא שניה (ש"ך ופ"ת), ו"א שיש לעשות פשר שיתן חציה, וכן פסק למעשה (פ"ת).

ולכולי עלמא אם היו לו קרקעות כו', משום דקרקעות אינן באין כאן ודאי, מה שאין כן פקדון (סמ"ע).

במקום שנותנין על פי הערכה אינו יכול לומר שטעו כו', פירוש, אותן ששמו עליו הערכה, צריך ליתן כל הערכתו ששמו עליו, ואינו יכול לומר שטעו אותן שמאים שהעריכו, וכן הקהל אינן יכולין לומר שטעו השמאים, דתחילת התקנה ודאי כן היתה שיעריכו לבני העיר לפי דעתם מה שיש להן וכן יקום, אף שאינן נביאים ויטעו לפעמים במעט או בריבוי השומא. משא"כ כשגביית המס הוא ע"פ מה שישבע כל אחד מה שיש לו, בזה ודאי י"ל מאחר שהדבר תלוי בהנישום לומר האמת ע"פ שבועתו, אף אם כבר נשבע אם יוכל לברר טעותו שומעין לו ומנכין לו מהשומא (סמ"ע וש"ך).

או שעוסק בפרקמטיא בקרקעות, בתים העומדים למכור דינם כמו בשאר פרקמטיא ונותנין מהן מס, ו"א דפטורים, דמשום מחשבה לא מחייבין ליה, ואם קנה בית כדי למכרו ולהרויח בו חייב ליתן מהם, אבל לא כשירצה למכרו ביתו או הבית שירש וכדומה לו (סמ"ע).

אבל אינו כ"כ כמו שאר ממון, אודות תכשיטיין כסף זהב ומלבושים, כתב בשו"ע שנותנים מהם אך לא כמו משאר סחורות, אמנם מנהג פשוט בכל הקהילות שמשערים בכמה ראוי לשמש בחול ושבת וי"ט כך וכך, ומהשאר יתן, ואותה הסחורה יושם כפי שווי כסף שבור לא כפי שווי הכלים בעצמותם, אם לא שהם ממולאים בתרשיש שוהם וישפה ושוים הרבה (פ"ת).

אבל תכשיטיין כו', ולא מיקרי תכשיטים אלא בעברה צורת המטבע, ולא כמו שעושין בשעת המס מדינרין זהב תכשיטיין, או נסכא של כסף כעין כוס (סמ"ע).

ועיין בא"ח סימן נ"ג, ר"ל דשם כתב דמנהג הקהילות שגובין חצי לפי ממון וחצי לפי הנפשות, ועיין במג"א שם [סקכ"ז], וכל מה שהוא תקנת הצבור ונעשית ע"י ממון נותנים לפי ממון, כתוב בדרכי משה מנהג מדינתנו דל ועשיר נותנין בשוה, אך יש לו קצבה מכל נשואין, וזה לפי ממון, ובמקום שאין מנהג יגבו לפי ממון, עב"ח"מ סי' קס"ג סס"ג בהג"ה]. שכירות הרבנות האם היא דומה לשכירות הש"ץ, ועולים שהנהוג שם לגבות שלישי על ראשי הבית וב' שלישים לפי הערך, והשיב דראוי לעשות פשר בזה לחלק ההפרש מה שיש בין אם נגבה החצי על ראש הבית ובין אם נגבה השליש (פ"ת).

וכן בנין בהכ"נ גובין לפי ממון, אם אין בונים רק שוכרים בית הכנסת לכל השנה, יש לשלם בכל שנה חצי לפי ממון וחצי לפי נפשות, כמו בשכירות החזן לכל השנה שמנהגו בכל הקהילות שגובין חצי לפי ממון וחצי לפי נפשות,

ודוקא אם אין שוכרים רק לימים נוראים לבד אז גובין רק לפי ממון, כי העניים יוכלו לילך לקהילה סמוכה להתפלל ולא העשירים שלא יוכלו לעזוב בתיהם, אבל בתמידות לא שייך טעם זה, ע"כ ישלמו חצי לפי ממון וחצי לפי נפשות. אמנם בנין בהכ"נ שהוא על זמן מרובה, אפשר שבאורך הזמן יעקרו עניים דירתם משא"כ עשירים. ועוד, עניים די להם בצריפי דאורבנא, על כן ישלמו רק לפי ממון. ואי קמי דידי הוה אתי הייתי מפשר על אופן זה ע"פ כפי בנין הפחות שבבתי כנסיות הראויים לכנסית עניים, אותו סך ישלמו חצי לפי נפשות וחצי לפי ממון, ונפשות היינו כל בע"ב עם כל בני ביתו אנשים נשים וטף הסמוכים עליו נפש אחת יחשב, וחצי לפי ממון היינו ממנו שיש לו בבהכ"נ מקום, הן בעזרת אנשים והן בעזרת נשים זהו לפי ממון, ושוב מה שעלה הבנין יותר מבנין בהכ"נ עניים אותו ישולם רק לפי ממון עשיר לפי עשרו, ואותם המתגוררים שלא ע"פ דינא דמלכותא ולמיעקר ומיזל קאי, יוטל עליהם שכירות לכל שנה כך וכך, או יתנו סך מה לצורך הבנין במקום השכירות ואותו הסך ינוכה מחשבון הוצאת בהכ"נ וירוויחו הנותנים הנ"ל. ותשלומי מעות בית הכנסת ראוי שישולם שלישי לפי הגולגולת היינו פאמיליע שלישי לפי ערך הממון אשר ברכו ה', שלישי לפי ערך מקומות בבהכ"כ, וזה הגון ונכון בעיני מאד כו'. בית הכנסת שנשרף והשתדלו אצל השר עד שבנה אותה מחדש, אך העמים עליהם מס כפול מה ששילמו מקדם, ודנו היחידים בענין התשלומין, כי לפנים נתנו רק לפי הנפשות כל בע"ב ג' זהובים לשנה, ואחרים רוצים שהמס היתר יתנו אותם שיש להם מקומות בבהכ"נ אותו. והשיב, הנה בתחילת בנין בית הכנסת אין ספק שראוי לשלם לפי ערך נפשות, שבני עיר כופין זה את זה לבנות בית הכנסת וכו"ע צריכים לזה כגדול כקטן, אך בודאי העניים סגי להו בבנין עצים, ועשירים רוצים בבנין מפואר לפאר בית אלהינו, ואפילו במקום שהשר בונה משלו ומטיל מס השכירות בכל שנה על הקהילה בכל שנה, מ"מ לפי רוב הוצאותיו על הבנין מטיל רוב מס מסת שנה בשנה, וזה מטעם העשירים לפי כבוד עשרם ויכולתם לרומם בית אלהינו, ע"כ יותן גם לפי ממון, אבל עיקר הבנין הוא לפי נפשות כו'. וכל זה בתחילת בנין בית הכנסת ועדיין לא נקבע מקום לשום אדם ולכל בני עיר חלק שוה בשוה, אמנם כשכבר נבנה מנהג קדמונים למכור השותפים האלו זה לזה או להחזיק במקום ידוע, אפילו הבה"כ מושכר מהשר מ"מ שוכרים וקונים החזקה, ומי שאין לו מקום קבוע מ"מ שותפות לא הפסיד ויע"באמצע, ואם אח"כ אירע מקרה שנשרף ח"ו, מ"מ מקומו לא הפסיד, ונהי שאינו יכול להכריח הציבור לבנות בית הכנסת אחר במקום זהו דוקא, ואז כשבונים במקום אחר אין לבעלי המקומות כלום, מ"מ כשבונים במקום הראשון לא הפסיד כל אחד מקום המצויין לו. ומעתה בנידון דידן יש לומר לבעלי המקומות דקא משתרשי להו ע"י שהטרחנו והשתדלנו לבנות על מקומו הראשון, דאל"ה הפסדתם מקומכם, ואפילו לא היה אפשר בשום אופן לבנות במקום אחר ועל כרחם היו צריכים לבנות פה, מ"מ לא הו"ל כזה נהנה זה לא חסר כיון דגלי דעתיהו דניחא להו, שהרי לא יניחו לע"א אחר במקומם, וע"כ יסייעו בתשלומין לפי ערך שווי המקומות, ומעתה אותן ג' מאות ששילמו לפי נפשות שוה בשוה יהיה עדיין כן, והמותר ישלמו קצת לפי יופי תפארת הבנין לפי ממון, והנשאר לפי ממון ערך שווי מקומות בבה"כ אותו. ומ"ש השואל שיש עניים שיש להם כמה מקומות בבה"כ ומנא להו לשלם. אם אין לו יע"א אחר במקומו וישלם עבורו, דמאן דיהיב טסקא ליכול ארעא כו' (פ"ת).

כל צרכי העיר אעפ"י שמקצתן אינן צריכין כגון בית חתנות כו', נראה דוקא כל כהני דכל ישראל צריכין לבית חתנות או מקוה, אף אם אירע שיחיד אינו צריך לו מחמת

רק שיהא מוחזק לת"ח, אפילו אם יש ת"ח גדולים מקום אחר, כל זמן שהוא ת"ח כאן ראוי לפטרו ממס (ש"ך). וי"א שבזוה"ז כל הולמים פטורים תלוי בראות עיני טובי העיר אמנם מי שהומחה לרבים ורבים קבלוהו לעיהם להיות להם לרב וקוב עמדר שויישה ודאי אין ת"ח גמור יש לו (פ"ת).

²⁷ פי' החול הוא בנין על היס, כי היס מצד עצמו לא היה קיום לו, שהארץ דוקא ישוב העולם ולא היס שאינו מן הישוב, ומפני שאינו מן הישוב לא היה עמידה וקיום לו, וראיה לזה שהרי היס בעצמו אין השקט אליו כדכתיב (ישעיה נ"ז, כ) והרשעים כים נגרש השקט לא יוכל, ולא כן הארץ שהיא [נחה] ועומדת, לכך יש קיום לו והוא מן ישוב. והדבר שנותן גבול לים הוא החול שנא' (ירמיה ה') השם חול גבול לים, כי החול הוא קצת מן הישוב, ולפיכך החול אשר הוא על שפת היס שהוא מן הישוב הוא מגין על היס ובה יש לו קיום עד שהוא עומד במקומו. ולפיכך יליף בק"ו, אף כי אי אפשר לאדם בלא חטא מ"מ יש ללמוד בק"ו ומה אם היס שהוא דבר יוצא מן הישוב ולא היה ראוי שיהיה עומד במקומו ואין שמירתו רק מצד החול שהוא דבר מועט והוא גורם שיש לו קיום, כ"ש שיהיו מעשיהם של צדיקים מגינים עליהם עד שיש קיום להם ואין צריכים שמירה, מצד שיש לו לאדם השכל, לכך נחשב הישוב, ששם האדם שיש לו מעלה נבדלת, בערך היס שנחשב גשמי, כמו שבארנו בחבור גבורת השם (פ' מ' ומ"א) כי היס נחשב גשמי לגמרי, ואם דבר זה מגין על היס ומכל שכן שמעשה הצדיקים האלקיים הבלתי גשמיים מגין על גופם הגשמי (מהר"ל).

²⁸ כלומר תלמידי חכמים שמשפיע תורה לאחרים ונקראים שדי בשביל זה, והם חזקים כמגדלות, ואין המגדל שהוא כנוי שהוא חזק, (שהוא) צריך שמירה. ונקרא התורה חומה כי הדבר השכלי הוא חזק ואינו כמו הגשמי שהוא דבר פחות וחלש, ולכך קרא התורה חומה, והת"ח קרא מגדלות של החומה שהם חזקים, כך הת"ח שיש לו התורה השכלית יש לו חזק, לא כמו שיש אל הדבר הגשמי שאין לו החזק, ולפיכך אין צריכים שמירה ואין להטיל מס עליהם (מהר"ל).

²⁹ יליף לי' מקרא אחרוני ומטעם אחר, כי הת"ח כאלו אין עליהם שעבוד כלל כי הש"י אף שהוא חובב עמים ונתן ישראל תחת שעבוד שלהם, ומ"מ ת"ח לא נתן בידם כלל כי התורה היא חירות מן המלכיות, כמו שמבואר במס' אבות (פ"ו) אל תקרי חרות על הלוחות אלא חירות וכמו שהתבאר שם, ותלה הטעם מפני שהם הולכים מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה, אף אם הש"י נתן ישראל בגלות ודוחק את ישראל הלא הת"ח עצמו מבטל זה הדוחק, כי מי שהוא הולך ללמוד תורה ולישא וליטן בדבריו של מקום הם מתקרבים ונכנסים לרשות הש"י, ודבר זה בארנו במסכת ברכות בפרק הרואה (דף ס"ג) אצל כשנכנסו לכרם שביבנה, שאין דבר כמו זה שהולך ללמוד תורה, וזה שאמר כל קדושי בידך והם תכו לרגליך עד שהם לגמרי תחת הש"י, וזה מבואר (מהר"ל).

³⁰ שחזן הכנסת פטור כו', וה"ה שאר המתעסקים בצרכי בית הכנסת, וכולם מדינא חייב דלא מצינו דפטור אלא ת"ח. יש מנהג דמי שאין לו זקוק כסף דהיינו ה' ליטרין מעות פטור ממס, ומלמד ומשרת וסופר נהגו שאם אין לו ב' זקוקים אינו נותן כלום, אבל אם יש לו יותר נותן מהכל (סמ"ע).

ואם שכרוהו מתחילה לפטור כו', כפול לקמן (סי' שלג ס"ח) ושם מבוארים יותר על"ש (סמ"ע).

ע"י שו"ע (יר"ד סי' רמג ס"ב): הוב"ד לעיל הערה 26.

³¹ ע"י שו"ע (חור"מ סי' קסג ס"ד): הוב"ד לעיל הערה 26.

³² ע"י שו"ע (יר"ד סי' רמג ס"א): תלמידי חכמים אין יוצאין בעצמם עם שאר העם לעשות בבנין ובחפירות העיר

זקנה או איזה טעם, אפילו הכי צריך ליתן, משא"כ כשהוציאו הוצאה שיעזור להן השר בענין שט"ח שאינו ענין כללי, משום הכי כתב הרמ"א בסוף סימן זה דאין אחרים צריכין ליתן להם לסיוע (סמ"ע).

אף על פי שמקצתן אינן צריכין, משמע שאם הוא דבר שהרוב אינן צריכין לו, אין חייבין הרוב ליתן סיוע לזה, ועיין מ"ש לקמן סוף סעיף ו' בהגה סק"כ"ח (פ"ת).

²⁶ ע"י שו"ע (חור"מ סי' קסג ס"ד): כל הדברים הצריכים לשמירת העיר, לוקחים מכל אנשי העיר, ואפילו מהיתומים, חוץ מתלמידי חכמים, שאין ת"ח צריכים שמירה, שתורתן משמרתן. אבל לתיקון הדרכים והרחובות, אפילו מן החכמים. ואם כל העם יוצאים ומתקנים בעצמם, לא יצאו ת"ח עמהם, שאין דרך תלמיד חכם להתזלזל בפני עם הארץ (ועיין ביר"ד סי' רמ"ג סעיף א'). היו חופרין נהר להביא למדינה מים, גובין אפילו מהיתומים, שזו זכות להם כדי שישקו ממנו שדותיהם וכרמיהם. לפיכך אם אירע שום דבר שלא באו המים, הואיל ולא נהנו מהם היתומים, מחזירים להם כל מה שנלקח מהם, וכן כל כיוצא בזה. הגה: אבל אין היתומים צריכים ליתן, אפילו לבנין בית הכנסת, דלאו בני מיעבד מצות ניהו, כמו שיתבאר לקמן סימן ר"צ סעיף ט"ו.

ביאור: להזלזל בפני עם הארץ כו', אין גובין מהן אפילו לשכור פועלים במקומו, וכ"כ ביר"ד ריש סימן רמ"ג (סמ"ע).

ע"י שו"ע (יר"ד סי' רמג ס"ב): במה דברים אמורים כשכל אדם יוצא בעצמו אבל אם אין יוצאין בעצמם אלא שוכרים אחרים במקומם או גובים ממון מבני העיר לעשותו אם דבר שצריך לחיי האדם כגון בארות מים וכיוצא בהם חייבים לתת חלקם (ואם בתחלה הלכו בעצמם ואח"כ נמלכו לשכור אחרים ת"ח חייבים ליתן חלקם) אבל דבר שהוא צריך לשמירת העיר כגון חומות העיר ומגדלותיה ושכר השומרים לא היו חייבין לתת להם כלום שאין צריכין שמירה שתורתן שמירתם ולכן היו פטורים מכל מיני מסים בין מסים הקצובים על כל בני העיר בין מס שהוא קצוב על כל איש לבדו בין הקבועים בין שאינם קבועים וחייבים בני העיר לפרוע בשבילם אפילו הקבועים על כל איש ואיש הגה: ואפילו אם אמר ההגמון שת"ח עצמם יתנו חייב הצבור לתת בעדם ואם החרימו הצבור על תלמיד חכם ליתן אין בחרם שלהם כלום ותלמיד חכם היה יכול להחרים ולשמת הצבור שיתנו בעדו דמיו ואין חילוק אם הת"ח עשיר או עני ודוקא תלמידי חכמים שתורתם אומנותם אבל אין תורתם אומנותם חייבים ומיהו אם יש לו מעט אומנות או מעט משא ומתן להתפרנס בו כדי חייו ולא להתעשר ובכל שעה שהוא פנוי מעסקיו חוזר על ד"ת ולומד תדיר נקרא תורתו אומנתו הגה: ואין חילוק בין שהוא תופס ישיבה או לא רק שהוא מוחזק לת"ח בדורו שיוודע לישא וליתן בתורה ומבין מדעתו ברוב מקומות התלמוד ופירושו ובפסקי הגאונים ותורתו אומנותו כדרך שנתבאר ואף על גב דאין בדורינו עכשיו חכם לענין שיתנו לו ליטרא דדהבא אם מביישו מ"מ לענין לפטור ממס מקילין להם בזה רק שיהא מוחזק לת"ח כמו שנתבאר ומ"מ יש מקומות שנהגו לפטור ת"ח ממס ויש מקומות שנהגו שלא לפטור.

ביאור: ואח"כ נמלכו, היינו שהקהל נמלכו לשכור אחרים (ש"ך).

לכן היו, ואם ע"ה ברח חייב בכל מקום ואפילו על נכסיו אחריות לשלם המסים (ש"ך).

מכל מיני מסים, וה"ה מכסים (ש"ך).

משא ומתן, ואפילו אם מלוה בריבית [לגוים] (ש"ך).

כדי חייו, לא בצמצום אלא כל שיהא מתעסק כדי להחיות נפשו כדי חייו נקרא, ואפילו כסף בצד שמא יקרה משהו, ואפילו אם הוא עשיר (ש"ך).

וכיוצא בזה שלא יתבזו בפני עמי הארץ וכיון שהם פטורים אפילו אחרים במקומם אין שוכרין.

ע"י שו"ע (י"ד סי' רמג ס"ב): הוב"ד לעיל הערה 26.

³³ נראה כי לכך אמר אלו שנים כי אף שהם פחותים ויוצאים מן סדר הנמצאים, ודבר זה מבואר ממה שלא הלך העורב בשליחות נח ששלח אותו לבשר על שליחות ישוב העולם, ולחורבן העולם נשלח דהיינו לתת מזונות לאלוהי ז"ל שהיה גוזר חורבן על העולם שלא יהיה מטר, (מלכים א' י"ז), כבר בארנו זה בפרשת נח בחבור גור אריה, ולפיכך העורב הוא פחות ואינו נחשב בכלל ישוב העולם, וכן הכלב שהוא פחות ואינו בכלל שאר הנבראים לפחיתותו, ועם כל זה הש"י מפרנס אותם, וכן ע"ה אף על גב שהוא פחות ואינו מן הישוב יש לפרנס אותו, כך יראה לפרש (מהר"ל).

³⁴ ע"י שו"ע (י"ד סי' רנא ס"א): רבי שהיה מצטער שנתן פתו לעם הארץ משום דהווי שני בצורת ומה שהיה אוכל עם הארץ יחסר לתלמיד חכם הא לאו הכי חייב להחיותו אם בא לפנינו מת ברעב חייב להחיותו אע"פ שהוא ספק אם יחסר לתלמיד חכם אחר כך.

³⁵ שהחומר הוא מקבל חסרון, ולפיכך הפורענות שהוא חסרון הוא בשביל ע"ה, שאין בהם שכל רק הם בעלי חומר בלבד, ומצד זה יבא החסרון שהוא הפורענות (מהר"ל).

³⁶ ע"י רמב"ם (עבודה זרה פ"ד ה"ט): שיירא העוברת ממקום למקום אם עברה בעיר הנדחת והודחה עמה, אם שהתה שם שלשים יום נהרגין בסייף וממונם אבד ואם לאו הן בסקילה וממונם ליורשיהן.

³⁷ ע"י שו"ע (י"ד סי' ריז סל"ב): נדר מיושבי העיר, אסור במי שישב שם שלשים יום. מבני העיר, אינו אסור אלא במי שישב שם י"ב חדש. הגה: ואם נדר ממי שדר שם, אפילו דירת עראי מקרי דירה. מיהו הולכים אחר לשון בני אדם שאין נקרא דירה אלא שדר שם עם בני ביתו דרך קבע, אף על פי שהוא פתוח מל' יום. ואם לשון בני האדם הוא בדרך אחר, הולכין אחריו אחר כוונת הנודר.

³⁸ ע"י שו"ע (י"ד סי' רנו ס"ה): מי שישב במדינה ל' יום כופין אותו ליתן צדקה לקופה עם בני המדינה ישב שם ג' חודשים היו כופין אותו ליתן [לתמחוי ישב שם ו' חדשים היו כופין אותו ליתן צדקה בכסות שמכסים בה עניי העיר ישב שם ט' חדשים היו כופין אותו ליתן צדקה לקבורה שקוברים בה את העניים ועושים להם כל צרכי קבורה שקוברים במה דברים אמורים בבא לגור ואומר שאינו רוצה להשתקע אבל אם בא לעיר כדי להשתקע היו כופין אותו מיד הגה וכן בני עיר חדשה היו כופין זה את זה מיד וי"א בזמן הזה משערים לכל בשלשים יום:

³⁹ ע"י שו"ע (ח"מ סי' קסג ס"ב) הוב"ד לעיל הערה 24.

⁴⁰ ע"י שו"ע (ח"מ סי' קסג ס"ד) הוב"ד לעיל הערה 31.

⁴¹ ע"י שו"ע (י"ד סי' רמג ס"ב): הוב"ד לעיל הערה 26.

⁴² ע"י שו"ע (י"ד סי' רמח ס"ג): יתומים אין פוסקין עליהם צדקה אפי' לפדיון שבויים אפילו יש להם ממון הרבה אא"כ פוסקין עליהם לכבודם כדי שיצא להם שם: הגה ודוקא צדקה שאין לה קצבה או שיש לה קצבה על נכסי יתומים ויכולין להמתין עד שיגדלו, כגון שיש שהם טבל ואינן צריכין לאכול עכשיו. אבל אם צריכים לאכול עכשיו, מעשרין ותורמין להם. וה"ה בצדקה שיש לה קצבה, כגון שהיו להם קרובים עניים, והיה להם קצבה מאביהם כל שנה ואין להם לאכול רק זו, או יחזרו על הפתחים ויהיה גנאי ליתומים האפוטרופוס שלהם נותן מנכסיהם הקצבה לקוביהם:

ביאור: אין פוסקין עליהם צדקה, יתום שחלה ונפל למטה והיה לו אפוטרופוסין וכשראו הצער הגדול הקדישו לגבוה סך מה לצדקות אולי בזכות זה ירפאהו הש"י מחליו ואח"כ מת היתום אין הירושים יכולין לערער על האפוטרופוסים על המתנות שנתנו, כדכין עשו האפוטרופוסים וכל שהוציאו הצדקות ברשותם מחיי היתום ונתנו לעניים או לגזברים,

כבר זכו בהם עניים. וגם אם לא הוציאו מן רשותם, אם אמרו אנו זוכים בעד העניים, או שהיו הם בעצמם הגזברים, זכו העניים על ידיהם. אבל אם לא אמרו כן בפירוש, אלא דעתם היה לתתם לגבאים אחרים, או שהם אמרו לשלחם לעניים ומת הילד, הרי אלו לא יתנו, ואם נתנוה לאחר מיתה אם הודיעום שהם נכסי היתום מוציאין מן העניים ואם נתנו סתם ישלמו האפוטרופוסים מביתם (פ"ת).

בפניו, היינו דוקא ביש להם ממון הרבה שהם עשירים מופלגים וי"א דאף ע"פ שאין להם ממון הרבה כיון שהם בכלל עשירים פוסקים לשום להם שם. אנמם זה של פוסקים עליהם לעשות להם שם היינו שמותר לעשות כן ואין הדיין מוציא ממון בזה שלא כדין וכשאין כוונתו לעשות להם שם מוציא ממון שלא כדין ואיסורא קא עביד אף שהיתומים סומכין על דבריו לפי שהם סוברים שהם מחוייבים בכך. אבל אם האפוטרופוס של יתומים עומד לפנינו ואומר שאינו חפץ שיצא להם שם אין כופין אותן (ש"ך).

כדי שיצא להם שם, היינו דווקא ביתומים שאין הלם שם, ועכשיו ע"י שפוסקים להם צדקה משים להם שם, אבל ביתומים בעלי שם אין פוסקים בהם להחשיבתם יותר (ש"ך).

ויהיה להם גנאי, היינו כאשר קבלו הקרובים העניים מאביהם של היתומים בחייו קצה אז כופין אותו, ולא רק פוסקים עליהם (ש"ך).

שם, דדוקא כדי לעשות להם שם הוא דפוסקים משום דע"י נתינה זו נעשה להם שם טוב, אבל כשנותנים לקרוביהם שלא יתבזו אין פוסקים עליהם בדבר שאין לו קצבה, כיון שלא נעשה להם טובה מיד בנתינה זו אלא שע"י כן מסלקים הפגם שגיגע להם אח"כ (ש"ך).

⁴³ ע"י שו"ע (י"ד סי' רנד ס"ב): שר עובד כוכבים ששלח ממון לישראל לצדקה אין מחזירין אותו משום שלום מלכות אלא נוטלין ממנו וינתן לעניי עובדי כוכבים בסתר כדי שלא ישמע השר: הגה וי"א דיעשה בהן מה שצוה לו המושל וכל זה דוקא כשנותנין מעות לצדקה, אבל אם מנדבין דבר לבית הכנסת מקבלים מהם, אבל לא מן המומר, ועיין לקמן סי' רנ"ט סעיף ד': ביאור: ליטול צדקה, מפני חילול ה' (ט"ז וש"ך), שמבזה את עצמו ברבים (ש"ך).

ויתנן לעניי עכו"ם, כאן שונה מסעיף א' שרוצה לפרנס עניי ישראל בדווקא, ויש בזה זכות לעכו"ם ומאריך את הגלות, ובזה יש איסור (ט"ז).

שם, ואין בזה איסור של גניבת דעת, שיש לו התיר ליתן לעניי ישראל ולעניי עכו"ם [שהגויים יודעים שישראל מפרנסים עניי עכו"ם עם עניי ישראל, ש"ך], וכאן שאינו נותן לעניי ישראל הוא בשב ואל תעשה, ולא דרך גנבה (ט"ז).

הגה, יש כאן טעות סופר, ואם אומר העכו"ם בפירוש שלא לינתן לעניי עכו"ם יעשה כדבריו משום גניבת דעת (ט"ז).

מקבלים מהם, דומיא דקרבתות שמקבלים מעכו"ם, ואין בזה כפרה כמו צדקה (ש"ך).

מן המומר, ויש חולקים (ש"ך).

⁴⁴ ע"י שו"ע (י"ד סי' רנב ס"א): הוב"ד לעיל הערה 7.

⁴⁵ ע"י שו"ע (ח"מ סי' רלא סל"ז): רשאים בני העיר לקוץ להם שער לכל דבר שירצו ולהתנות ביניהם שכל מי שיעבור קונסים אותו כך וכך:

ביאור: רשאים בני העיר, טובי העיר וגם אותם שהם ממונים על עסקי העיר יכולין להתנות ולהסכים ולתקן אפילו בדבר דאיכא פסידא פסידא להאי ורווחא להאי אף על פי שיש מוחים בדבר (ש"ך * האלשיך), יש מח' אם דוקא כל בני העיר ביחד, או שאף הרוב יכולים לכוף המיעוט.

ולמעשה, לתקן תקנות דלא שייכי בדין ודת של תורה כלל, כגון הנהגת בעלי בתים ונשותיהם ומלבושים ומנהגי הסעודות וזיוגים ומכ"ש מה שהוא סייג וגדר לתורה ומצוה, לא יכול יחיד או יחידים לעכב כלל אם רוב ציבור או אותן שנתמנו ע"פ רוב ציבור תיקנו איזה דבר, משא"כ בתקנות שהם נגד הדין והדת, כגון בנתינת מס מנכסים שחוץ לעיר אם היה הדין נותן נגד תקנתם, או שאפילו העשיר כמה רבבות לא יתן רק מסך כך וכך, אף שכוונתם רצויה ונימוקם עמם, מ"מ מאחר שהוא נגד הדין מצי יחיד לעכב. ואפילו היכא דמצי יחיד לעכב נגד הרוב, דוקא בתחילת התקנה כשרוצים לתקן או שצוה מיד כשיצא לאור, משא"כ בששתקו מתחילה וכבר נהגו הציבור כך פעמים ושלוש בלי פוצה פה ולבסוף צווחו יחידים, נראה דשתיקתם מתחילה הוי כהודאה כו', ע"ש, ועיין מה שכתבתי לעיל סימן קס"ג סעיף ג' ד"ה שהוא מנהג (פ"ת). עי' שר"ע (ח"מ סי' רלא סכ"ח): רשאים בעלי אומנות לעשות תקנות בענין מלאכתם כגון: לפסוק ביניהם שלא יעשה א' ביום שיעשה חבירו וכיוצא בזה וכל מי שיעבור על התנאי יענישו אותו כך וכך. הגה: והרי דבני אומנות יכולים לתקן ביניהם תקנות היינו כולם ביחד אבל שנים וג' מהם לא מהני. במה דברים אמורים במדינה שאין בה חכם חשוב ממנה על הציבור, אבל אם ישנו אין התנאי שלהם או של כל בני העיר מועיל כלום ואין יכולים לענוש ולהפסיד למי שלא קיים התנאי אלא אם כן עשו מדעת החכם. הגה: מיהו אם ליכא הפסד לאחריני יכולין לתקן ביניהם מה שירצו:

ביאור: רשאים בעלי אומנות כו', קהל שמטילין חרם, אם הוא על עסקי ממון הולכין אחר רוב ממון כההיא שירא המהלכת במדבר וכו' (עי' לקמן סי' ערב סט"ו) הכי נמי כיון שהחרם הוא לצורך ממון הולכין אחר רוב ממון ולא יתכן שרוב נפשות הנותנין מיעוט הם יגזרו חרם על העשירים כפי דעתם. אבל להתירה אחרי שנתקנה על כל הקהל צריך רוב נפשות. וזה מותר אפילו מבלי שאלת חכם ובלי חרטה, כיון שכבר נתפשט המנהג בפי' כל גלילות ישראל, בדבר הזה נראה שדעתם בתחילה לא היתה לחרם ולשבועה אלא מנדין ומחרימין כל מי שיעבור על גזרתם, והרי כאלו התנו מתחלה שכל זמן שכל הציבור בלי שום מוחה יסכימו לבטל אותם ההסכמה שתהיה בטלה (ש"ך * הרלב"ח), מאי שאמרין דמהני הסכמת הרוב להתיר נגד המיעוט המוחים, היינו דוקא שהיו כולם במעמד אחד, ונשאו ונתנו בדבר ועלתה הסכמת הרוב להתירה, אבל בנדון שלא היו הכל נקבצים במעמד אחד, רק שהשמש היה הולך לכל אחד ואחד בפני עצמו, לא חל התקנה עד שיקבצו יחד (ש"ך * המהרש"ך), על נחלקו הראשונים [אם הרוב יכולים לחייב את המיעוט] אלא בדברים שאינם מוכרחים להעשות, כגון להתרות על השערים ועל המדות או לחשש אי זו תקנה ואי זה מנהג שהמועט אומרים שאין רצונם בכך. אבל דברים שהם צריכים להעשות על כל פנים ויש חלוק ביניהם שזה אומר בכה, וזה אומר בכה זה פשוט ודאי שהולכים אחר רוב דעות ולכן קהל שצריכים על כל פנים למנות עליהם מנהיג יש לילך אחר רוב דעות, אך בקהלות מחולקות זו מזו אין להם ענין בזה ואדרבא בכל כי האי גוונא כל בני קהל וקהל הם כבני עיר לעצמם ושמו להם ראש אחד כמנהג הקהלות, מיהו אם הקהלות ההם היו רגילים תמיד להיות להם רב אחד לכלם ועכשו הם באים לפרוש לחלק רשות לעצמם אינן רשאים בכך כיון שמתחלה היו שותפים בדבר, אמנם אם בתחילה כלם נאותו וקיימו וקבלו בחרם ואלה ושבועה להיות להם תמיד ראש א' ושיהיה הקהל הא' נמשך אחר רב הקהלות ומעתה אם ברירת המנהיג על הקהלות היתה מוכרחת להעשות עכ"פ, אין ספק שאין במעשה הקהל הא' כלום ומשעה ראשונה מעשיהם בטלים כיון שאין הדבר תלוי בדעתם ולית להו

ברירא בלתי דעת ורצון שאר הקהלות בין מצד הדין, אבל אם ברירת המנהיג לא היתה מוכרחת על הקהלות ההן שהיה איפשר שלא היו צריכים למנהיג מיוחד אבל היתה דעתם סומכת על דעת בית דין הכולל שבעיר כמו שהוא מנהג הרבה מהקהלות שבעיר וזה הקהל רצה להיות לו מנהיג מיוחד שיהא מתקיים עליו כמנהג קצת קהלות, אף על פי שאחר הסכמת הקהלות אי אפשר להם להסתלק מהסכמתם, מכל מקום כיון שקדמה שבועתם להסכמת הקהלות שבועתם חלה עליהם, שלא נתנה תורה כח לצבור על היחידים אלא בדברים המותרים להם ושאיפשר להם לעשותם אבל בדברים האסורים להם אין כחם גדול עליהם והוי כאומר לו אביו עבור על דברי תורה שאינו חייב לשמוע לו. אם יש רב מקובל על הקהל יש כחו יפה לנעול דלת בפני איש אחר אשר ירצה לדרוש שם ולנהוג שררה ורבנות שם, אמנם אם הקהל כבר פרקו עולו מעליהם ועמדו על הפרק ויצאו מתחת עול סבלו על פי התורה והדין כמו שהתבאר, אם כן מה כח דינו יפה לגזור עליהם שום גזרה (ש"ך * הראנ"ח), ישנה מח' אם תקנות והסכמות, לא אזלינן בהו אחר הכונה אלא אחר הלשון ואין כוללין בהסכמה ובתקנה אלא מה שהוא בכלל הלשון אבל מה שאינו בכלל הלשון הוו להו דברים שבלב ואינם דברים, אמנם עד כאן לא ס"ל הך סברא לבעלי הסברא ההיא אלא היכא שאנו באים להוסיף איזה דבר נוסף על הלשון מכח האומדנא, אבל כשאנו באים לגרוע מהלשון אדרבה אמרינן שאף על פי שהיה זה בכלל הלשון כיון שלא התכוונו לכך אין כאן פיו ולבו שווין (ש"ך * הראנ"ח), היה בית רחים של מים שכותשי' בהם הבגדים ואחר מחלוקת נתפשו בתנאים ככתוב בשטר וקנין ושבועה, ואחד מן התנאים שלא יוכלו האורגים לעשות בבית רחיים אחר בשום אופן, ועתה קם שמעון אשר לא מבני האורגים וקנה מקום באיזה מקום רחוק מהבית רחיים הראשון לעשות בית רחיים חדש, וראובן המחזיק הבית רחיים הראשונים מעכב על ידו. כל אלה שעושים מלאכת הצמר ר"ל בין עושי בגדים ובין אחרים אינם רשאים לעשות שום דבר אם לא בבית רחיים הראשון, לא רק אותם שהיו בשעת ההסכמה אלא גם אותם הבאים אחריהם בין בני בעלי האומנות ובין הבאים עתה מחדש לעשות בגדים ובין אותם אנשים שהיו בעיר ובין הבאים מחוץ לעיר, שכל תנאי וכל קצבה שרוצים לעשות אפי' בעלי אומנות רשאים לקיים כל שהסכים בעלי האומנות בעיר עושים, והיכא שרבים הסכימו אפי' אינם כל בני העיר אלא שהם כל בני האומנות שבאותה העיר הסכמתם קיימ' בלא שום קנין ואין אחד מהם יכול לחזור בו שכן הרבים יפה כאילו נעשה בב"ד הגדול (כל שנעשית ההסכמ' בפני החכמים), ואין חילוק בין בגד צמר ובגד פשתים וכן כל מיני בגדים, ותנאי זה מחייב אף הנולדים לבתר מכאן וכן הבאים מחוץ לעיר לדור הרי הם כאנשי העיר וחייבים לעשות כתקנת' והרי הם כאלו קבלו עליהם בפירוש כל תקנות העיר בעת בואם (ש"ך * הרשד"ם), ראובן מקהל פלוני נתקוטטו עמו רבים מאנשי הקהל עד שבהסכמת חכמי שאר הקהלות עם חכם הקהל להשקיט הריב גזרו עליו שלא יכנס בבית הכנסת אותו ג' שנים רצופים ועכשיו תובעים ממנו מס. הנה יש שני מיני מסים א' המוטל אקרקפתא דגברי היינו כראג' ורב, והשני מה שמטילים בכל קהל לפרוע בשביל העניים והדלים שאין להם כח לשלם מה שמחוייבים לשלם כפי דינא דמלכותא. ולענין הכראג' ורב אין ספק דלאו כל כמיניה מהאיש אותו להנצל ממה שכתוב בפנקס המלך, אבל היותר על זה שפורעים בשביל העניים ושאר צרכי צבור אין להם כח עליו כלל, שהרי כל קהל וקהל עיר בפני עצמה היא ואחר שהאיש הזה צריך לבקש מקום מנוח לכף רגלו שצריך מרא לקבורה כו' ומוכרח לפי זה להשתתף בקהל אחר אין לקהל הראשון שעבוד עליו (ש"ך * הרשד"ם), בק"ק ברוסה יש

נק' רוב אא"כ עמדו כולם יחד ואז בהסכמת הרוב תתקיים הענין בע"כ של המיעוט. ואם בתחלה נועדו יחד הרוב והסכימו לדעה א' ולא ה' שם כולם, אפי' ירצו אח"כ לומר נחזור ונעמדה יחד יכולי' המיעוט למאן ולסרב בדבר מאחר שהסכימו בלי ידיעתם, ודוקא המיעוט יכולי' למחות אבל הרוב שהסכימו א"י לחזור ולמחות (רע"א), כל שגוזרי הגזירות חושבים לטובת שכר שלהם עצמם, אפילו אם יש רוב לא חל (רע"א * הפני משה), וכ"ז שמספיק רוב היינו דוקא שהיו כולם ביחד ותיקנו ע"פ הרוב (פ"ת).

או של כל בני העיר כו' – וי"א דדוקא אבני אומניות קאי, [אבל בני העיר לא צריכים הסכמת הרב] (סמ"ע), ויש אומרים דעיקר כרמ"א (ש"ך), בית דין מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא כדי לעשות סייג לתורה, ומעשה באחד שרכב על הסוס בשבת בימי יון והביאוהו לבית דין וסקלוהו. ואף על דאין דנין דיני קנסות בבבל אם ראו אדם פרוץ בגזלות קונסין אותו, ודוקא לצורך שעה אבל לנהוג לדורות לא (ש"ך * הרא"ם), ציבור בקשו רשות לתקן תקנה שלא יוכל שום יהודי מתושבי טורקיה ללכת להסתחר באנקונא מפני שנתחלל שם שמים על ידי האפיפיור. והנה הסיבה דרשאין לתקן תקנות י"א שכאשר התנו רוב הצבור עם כל טובי העיר הוא מטעם דהפקר ב"ד הפקר, וכמו שגדולי הדור הפקרו הפקר והם יכולים להכריח לכל מי שימחה בתקנתם ולקונסו ואפילו הוא עומד וצווח ואינו רוצה לכלול עצמו בתקנה בין שיהיה יחיד או רבים, מאחר שטובי העיר שהם במקום גדולי הדור בעירם עם רוב הקהל הסכימו בו. וי"א דמירי בהתנו ביניהם מתחלה ונאותו בו כולם ושוב חזרו בו קצת ורוצים לעבור על התקנה, אז רשאין לקנוס לכל מי שיעברו עליהם, אבל אם יש מוחים שלא היו מסכימים בהם תחלה בין שהיה המוחה יחיד או רבים, אין כח בבני העיר לקנוס המוחה שלא הסכים כלל. אבל לכר"ע כאשר בני העיר אינם מכריחים לפועלים שישכרו עצמן בסך מוגדר וגם אינם מכריחים למוכרי הפירות על המדות ועל השערים והתקנה שעושים בני העיר על עצמם הם עושים שלא ישכרו להם פועלים אלא בסך מה נאות וגם על המדות ועל השערים והוי מילתא דאיכא רווחא להאי כמו להאי. וכן לכר"ע יש כח ביד גדולי הדור שאין בכל הדור גדולים כמותם או ביד בית דין חשוב כרב אמי ורב אסי להפקיע ולהפקיר ממונא ולתקן תקנות אפילו במילתא דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי, אמנם בנדון דידן כל אפין שוין דיש רשות ביד החכמים וביד הקהלות יצ"ו אם יסכימו רובם לתקן התקנה הנזכרת בשאלה משום דהני מילתא דסכנתא ועדיפא ממגדר מילתא (ש"ך * המהר"י בן לב), [בדבר קהל שתקנו שלא לקדש שלא בפני עשרה] לאו אלימי בתי דינין שבדורות הללו לאפקועי קידושין ואפילו לצדדים שיש בידם, כיון דהוי ספיקא דאורייתא ספק ערוה החמורה מלתא דזה פשוט היא דהוי קידושין ואפשר דאזלינן בהו לחומרא כדן ספק מקודשת (ש"ך * המהר"י בן לב), קהל שעשו חוק על מכירת יין שאסור למכור יין שבא מחוץ למדינה ללא לשלם מכס, אין להטיל החיוב על הבאים לשם כל זמן שלא דרו שם י"ב חדש, ואפילו אם שכרו דירה ליותר מ"ב חדש, כל זמן שלא דרו שם, ועוד אסור לעשות את זה אם זה נגד הדינא דמלכותא (ש"ך * המהרש"ך), עיר ישנה שיש בה מנהג קודם וכו' שכופין זה את זה לקיים מנהגם הקודם, ואם היה אחד מהן רוצה לשנות המנהג ואפילו רבים רוצים לשנות המנהג, יכול היחיד לעכב עליהן ואין יכולין לכופו לשנות מנהגו אלא מדעתו (רע"א * הגר"א בשם המהר"י בן לב), ואף שיש חולקים שרוב יכולים לשנות, עכ"ז יכול המיעוט לטעון קים לי כצד הראשון (רע"א * הגר"א), אין גזוזר גזירה על מי שמחוץ לעיר אם לא שכל העיר מסכימים, וזה אפילו לדעת הסוברים שרוב מספיק במקום שיש תועלת לזה והפסד לזה

להם מנהג לעשות עריכתם של הק"ק מג' שנים לסוף ג' שנים לעולם בזמן א', ויהי היום הקדימו עשיית העריכה שנים או שלש חדשים קודם זמנה והעריכו ליחיד מייחדי הק"ק והעלו עריכתו על חד חמש ואותו היחיד לא נמצא אז דרך קרובה ודעתו היה לחזור לזמן העריכה ויהי כבואו בעיר כי הלך לו אל העיר ויצעק צעקה נגד המעריכי' לו' מדוע ככה עשית' והמעריכים אומרים שיפרע או שישבע על ממונו, אין ליחיד טענה נגד הקהל (ש"ך * הרשד"ם), בעיר א' באו סוחרים מעיר אחרת למכור שם, והסוחרים של העיר נפסדו, אם תגבר יד בני העיר לסגור דשא באפיה הן ע"י השר הן ע"י שום מונע זה פשוט שהרשות בידם ולא יחלוק על זה שום אדם, ואע"פ שיש אחרים שבאים למכור שם, ועוד יכולים להטיל עליהם מס, אם אין בידם לעכבם מלבא (ש"ך * הרשד"ם), יכולים קהילה שהסכימו ביניהם בהסכמה א' שאם ח"ו ימות איזה יחיד מן הקהל ובמותו יהיה חייב לצדקה איזה סך שיהיה שלא יניחוהו ליקבר עד שיפרעו היורשים אותו הסך שהיה חייב לצדקה, ואם אין ליורשים מה לפרוע אזי מחוייבת אשתו לפרוע מן הכתובה ואפי' מגלימה דעל כתפה לפרוע סך המעות שהיה בעלה חייב לצדקה הן מעט הן הרבה, ועתה מת איש אחד ולא הניח כי אם חזקה א' והיא ביד הגזבר של צדקה, רשאי הגבאי להחזיק באותו החזקה כיון שהבן אינו רוצה לפרוע המעות שהיה אביו חייב לצדקה בהסכמתם (ש"ך * הרשד"ם), עיר אחת שנבררו ג' אנשים ראובן שמעון ולוי להיות סרסורים במכירת יינות, כפי הפקודה משר המדינה שבכל עיר יהיו הסרסורים נבררים, והשכר סרסרות יחלקו שוה בשוה, הגם שהסוחר יהיה אצל אחד והוא ילך בעצמו אל המרתף, עכ"ז מגיע גם לחביריו שוה בשוה, ועתה תבע ראובן שמגיע לו מעת המצור חלקו שלא נתנו לו חלקו באמרם שהם בעצמם עסקו בעסק זה, ושמעון השיב כי הפקודה הזאת לא קיבלו רוב העיירות כו'. ולהלכה, התיקון שתיקנו שרי המדינה אינו נגד דין תורה, ואילו באו לפנינו היינו ג"כ מתקנים כן כדי שלא יתרבו הסרסורים יותר מהראוי לפי העיר והמסחר כדי שיוכלו להתפרנס ולא יפסקו חיותא זה לזה, אף על גב דמן הדין כל השייך במס דהאי מלכות אין כח ביד בני העיר לאסור עליהם מ"מ באותה עיר, מ"מ אם ראו בני העיר דפסקו חיותא טובא, מותר להם להשתדל אצל השר לאסור עליהם גם שהוא שלא מן הדין (עי' מש"כ לעיל סי' קנו ס"ז ד"ה ולכר"ע) ומכ"ש הכא, וגם מה שתיקנו דהשכר יחלקו שוה בשוה הוא נכון (פ"ת).

כולם ביחד – אפילו למד"א שמספיק רוב, י"א שז' טובי העיר חשבי כרוב, שכן הם באים מכח הרוב, וי"א שצריכים רוב יחד עז' טובי העיר, שהם נחשבים כגדולי העיר, ומקפידים שהתקנה יהיה לתיקון ולא לקלקול, ואם כתוב בשטר גזירה "כל בני העיר" שלא ילכו להתפלל בבית הכנסת אחר או שלא יתנו דבר ממה שיתנדבו כי אם ביד גבאי הקהלות, ורק חתום כמה, צריכים לברר שזה נעשה בהסכמת בני העיר, וללא זה לא חל הגזירה, ואפילו היו מנויים במקום ז' טובי העיר, עכ"ז לא מנו אותם על הסתם אלא לתקן בדברים המצויים, ולא עלתה על דעת הקהלות שמנו אותם שיתקנו תקנה כזאת, כי היה בזה חשש קרוב לאיסור אלמלא שהיה ביניהם חכם זקן ויושב בישיבה ומסתמא על דעתו הוסכמה מה שהוסכם (ש"ך * המב"ט), אם קהלה א' בעיר א' הסכימו לדבר, והקהלה השניה באותו עיר לא הסכימו, קהילה הב' אינם חייבים בתקנה זו, אבל קהילה א' חייבים (ש"ך * המב"ט), ואפילו אם הסכימו שכל א' יהיה נמנה תחת בית כנסת א', ואחר כך נתחדש קהל שלא היו בזמן ההסכמה, אינם מחוייבים תחת ההסכמה (ש"ך * המב"ט), י"א דאיך דאיכא רווח לאלה והפסד לאלה ואין בו משום מגדר מלתא, בעינן דוקא כולם ולא מהני רובא. וי"א דהרוב יכולי' לכוף להמיעוט, ואינו

שיש לו זוהר, ובזה דומה אל השכלי שאין אצלו גוף כלל. אבל הככבים עם שהם מאירים יש להם גוף מקבל האור כמו הירח שיש לו גוף מקבל אור וכן הכוכבים יש להם גוף מקבלים האור, כי משפט הירח והכוכבים משפט אחד דכתיב המאור הקטון לממשלת הלילה ואת הכוכבים. ולפיכך על גבאי צדקה אמר ומצדיקי הרבים ככוכבים, מפני שאין כאן ענין שכלי, וכל שכרו הוא כפי פעולתו וכפי מעשיו.

ויש אומרים והמשכילים כזוהר הרקיע זהו הדיין שדן דין אמת לאמתו וגבאי צדקה, דסוף סוף גם גבאי צדקה משכילים הרבים שיעשו המצות אשר המצוה היא תורה שכלית, ולכך על שניהם נאמר והמשכילים כזוהר הרקיע. ומצדיקי הרבים ככוכבים אלו מלמדי תינוקות מפני שאלו מצדיקים אותם עד שיקבלו התורה, כי אין תורת הקטון שכלי כמו שהוא תורת גדול, ולכך על מלמדי תינוקות אומר ומצדיקי הרבים ככוכבים, שאינם שכל לגמרי רק קצת.

ואמר על ת"ח עצמם נאמר כצאת השמש בגבורתו, כלומר כי השמש אור בעצמו ואינה מקבלת האור והיא כלה אורה וכאלו אין לה גוף, כי הת"ח מצד השכל שבהם הם נבדלים לגמרי מסולקים מן הגוף החשוך, לכך מדמה אותו לשמש המאור, וכל אשר הוא מאור הוא מסולק מן ההעדר, שהוא החושך. ור"ל כי לחכמים עיקר העולם הבא שהוא מתיחס לאור, וכמו שאמרו וירא את האור כי טוב, ראה את האור שאינו כדאי לעולם הזה וגנוז לעה"ב (חגיגה י"ב א), כי המאור הוא מסולק לגמרי מן ההעדר כמו שבארנו, ועה"ב לא יהיה בו חסרון והעדר כלל, לכך עה"ב הוא כולו אור. ורבנן מדריגתם שיהיה להם עיקר עה"ב, כי הם מסולקים לגמרי מן ההעדר שהוא חושך, ולכך אמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. יהי רצון שיהיה חלקינו עם הצדיקים אמן. והבן אלו ד' מעלות, האחת דן דין אמת לאמתו, וכנגדה גבאי צדקה, שזה ממונה על הדין וזה ממונה על הצדקה שאין בה רק חסד, ולכך איכא שאמרי נפקא להו שניהם מחד קרא, שהם ראויים להיות שוים במעלתם. השלישי מלמדי תינוקות, והרביעי ת"ח עצמם, שעליהם נאמר עין לא ראתה אלקים זולתך, אבל אלו ג' ידוע כי העין שולט בזה, רק מעלת ת"ח מגיע למעלה מצד החכמה והבן זה היטב.

בזמן שב"ה קיים וכו'. דבר זה מבואר כי הצדקה מכפרת כי ממון של אדם כפרתו כי הממון הוא כגופו נחשב וכמו שאנו אומרים (בבא קמא דף ק"ט) הגוזל חבירו שוה פרוטה כאלו נוטל נפשו ולפיכך כאשר נותן נפשו אל ה' ית', אל העני או לשאר מצוה, נחשב כפרה על נפשו לפי שהוא ממעט נפשו. ואפילו אם אומה"ע באים ונוטלים ממנו ונחשב זה קצת כמו אלו באים האומות ונוטלים נפשו, כמו שעשו לכל אשר נטלו נפשם בגזירת שמד, וכן נטילת ממון נחשב קצת נטילת נפשם והוא כפרה בודאי עליהם*.)

מאי שריון וכו'. פי' דבר זה כי כאשר האדם עושה המצוה הזאת מצוה יחידית, וכאשר עושה עוד מצוה היא ג"כ יחידית, ואין ב' המצות מצטרפים להיות מצוה אחת גדולה, רק הם שני מצות. אבל הצדקה אינו כך רק כאשר נותן היום פרוטה ולמחר פרוטה ועד אלף זהובים, אצל ה' ית' אינו נחשב שנתן כך וכך פרוטות רק אצל ה' ית' נחשב כי עשה צדקה גדולה אלף זהובים, כי הצדקה מצטרפת לחשבון גדול. ודבר זה מיוחד במצות הצדקה יותר משאר המצות, שאם הוא מצות לולב הרי המצוה שיש ליטול הלולב ביום פעם אחת, וכן שאר מצות, ואף אם היא מצוה שיכול לעשות כל שעה, שיכול לעשות עיסה כל שעה ולתת ממנה חלה, עם כל זה אין כאן צירוף כי כל עיסה ועיסה היא בפני עצמה ואין מצטרף לחשבון גדול, אבל הצדקה כל מה שנותן צדקה יש עליו שם צדקה והיא צדקה אחת ולכך מצטרפת לחשבון גדול. ודבר זה ענין מופלג כאשר תבין ההבדל. ויש שהיו רוצים לומר כי יותר טוב שיתן מעט

(רע"א * הפני משה), מ"ש "הא דמהני רוב נגד המיעוט היינו דוקא כשהיו כולם במעמד אחד" כו', אין הסכמת הרוב קובע אלא כשהיתה במעמד כולם כענין דינין דעלמא. קהל שמנהגם לעשות עריכה לסוף ג' שנים, ויהי היום הקדימוה, והעריכו ליחיד אחד והעלו עריכתו הרבה, ולא נמצא היחיד אותו בעיר ועתה מערער. אין היחיד יכול למחות ותקנת הציבור קיימת, אלא דאם היחיד המערער הוא מהממונים או מפרנסי הקהל הדין עמו, ועי' לעיל (קסג ס"א ד"ה יש להושיב) (פ"ת).

46 ואף על גב דכל מצות עשה אשר שכרה כתוב בצדה אין ב"ד מוזהרים, בודאי אין ב"ד [מוזהרים] על הנותן, אבל אין יפרנס העני, ואם לא היו העניים צועקים לא ה' צריך לכוף אותם אבל בשביל צעקת עניים שהיה [צריך] להם חיות היו כופין. ובודאי לא מקרי גזלן כאשר יכוף אותו לצדקה, שהם אמרו גדול המעשה מן העושה, ולפיכך בצדקה מצוה לכוף, והיינו בשביל חיות העניים. ואם אין כופה הרי מעלים עינו מן העני אשר אין לו פרנסה. רק אם יש פרנסה לעני, כי אחרים יתנו מה שהוא צריך לו, אז אין ב"ד מוזהר לכוף שיתן צדקה באולי חסר לעניים, כיון שאין עניים לפנינו, כיון שיש פרנסה אל העני, אבל אם אין פרנסה לעני בודאי חייב לכוף לצדקה משום פרנסת העני (מהר"ל).

47 שהיה עשיר (ר"ג), והיה עוד א' עמו, ולא מוזכר בגלל כבודו של רבא (תוס').

48 עי' שו"ע (יר"ד סי' רנז ס"א): גבאי צדקה אינם רשאים לפרוש זה מזה בשוק אלא כדי [הגה] (שיראו זה את זה כגון) שיהא זה פורש שיער וזה פורש לחנות וגובים מצא הגבאי מעות בשוק לא יתנם לתוך כיסו אלא לתוך ארנקי של צדקה וכשיגיע לביתו יטלם היה הגבאי נושה בחברו מנה ופרעו בשוק לא יתנם לתוך כיסו אלא לתוך ארנקי של צדקה וכשיגיע לביתו יטלם ולא ימנה מעות מקופה שנים שנים אלא אחד אחד מפני החשד שנא' והייתם נקיים מה' ומישראל:

ביאור: גבאי צדקה, של קופה הנ"ל רנו סעיף ג' (ט"ז).

לפרוש זה מזה בשוק, הכל משום חשד (ש"ך).

שנים שנים, שמא יאמרו שנים הוא מטיל ואינו מונה אלא א' (ט"ז).

49 עי' שו"ע (יר"ד סי' רנז ס"ב): גבאי צדקה שאין להם עניים לחלק מצרפים המעות דינרים לאחרים אבל לא לעצמם וכן אם צריכים למכור מה שגבו מהתמחוי ימכרו לאחרים אבל לא לעצמם מפני החשד ואין מחשבין בצדקה עם גבאי צדקה ולא בהקדש עם הגזברים שנאמר (מלכים ב' יב טז) ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים: הגה ומ"מ כדי שיהיו נקיים מה' ומישראל טוב להם ליתן חשבון וכל זה בגבאים הכשרים אבל מי שאינו כשר כשר און שנתמנה באלמות וחזקה צריך ליתן חשבון וה"ה בכל ממונים על הצבור וכשרוצים הצבור יכולין לסלק הגבאי ולמנות אחר ואין כאן משום חשד וה"ה שאר ממונים:

ביאור: אבל לא לעצמם, אבל בדבר מועט אין חשד (פ"ת). מי שאינו כשר, אפילו אם נתמנה מדעת הצבור אם קוראים עליו תגר שאל נהג כשורה וחושין אותו בדבר שראוי להסתפק בעיני הדיין זה פשוט שצריך לתת חשבון [אבל לא, רע"א ופ"ת] לפני כל מערער עליו דידוע שכמה דברים צריכים להוציא ממעות צבור שאין לגלות אלא לצנועים (ש"ך).

וכשרוצים הצבור, כיון שנהגו למנות אנשים ידועים לזמן מסוים ובהגי זמנם יצאו אלו ונכנסים אחרים תחתיהם א"כ אחרי שנהגו בכך ליכא משום חשד (ש"ך).

50 ומצדיקי הרבים קרא גבאי צדקה שהוא מצדיק הרבים שיעשו צדקה, ועליהם נאמר ככוכבים כי הכוכבים מאירים ג"כ, וההפרש שיש בין זוהר הרקיע ובין כוכבים, כי הרקיע עצמו יש לו זוהר ואינו מקבל הזוהר מאחר, רק גוף הרקיע

בהרבה פעמים משיתן הרבה בבת אחת מפני שאומרים כי בכל אחד ואחד מצוה בפני עצמה*, ודברי חכמים אינם מוכיחים כן אדרבא שבא ללמד דאפילו אם נותן מעט מעט מצטרף ביחד ומכ"ש אם יתן הרבה בפעם אחד.

⁵¹ עי' שו"ע (י"ד סי' רמט ס"ג): צריך ליתן הצדקה בסבר פנים יפות בשמחה ובטוב לבב ומתאונן עם העני בצערו ומדבר לו דברי תנחומין ואם נתנה בפנים זועפות ורעות הפסיד זכותו.

עי' שו"ע (י"ד סי' רמט ס"ד): אם שאל לו העני ואין לו מה יתן לו לא יגער בו ויגביה קולו עליו אלא יפייסנו בדברים ויראה לבו הטוב שרצונו ליתן לו אלא שאין ידו משגת: הגה ואסור להחזיר העני השואל ריקם אפילו אין נותן לו רק גרוגרת אחת שנאמר אל ישוב דך נכלם:

⁵² פי' מה שעבד לזה לאיש מלוה מפני כי הוא משועבד אליו לפרעון ולפיכך נקרא הלוה עבד לאיש מלוה בשביל השעבוד הזה, והכתוב אומר מלוה ה' כאשר חונן דל כי על ה' ית' להשלים על העולם שהוא בראו והוא ברא את העני וצריך לפרנסו ולפיכך מי שחונן את הדל הוא מלוה אל הקדוש ברוך הוא.

[מלוה ה'] פי' כי דבר זה נחשב שהלוה להקב"ה והרי יש לו שעבוד על הקדוש ברוך הוא, ומזה נאמר כביכול עבד לזה לאיש מלוה, אבל לא נקרא שהוא מלוה לעני שהרי נתן לו במתנה ברב רחמים מפני שציוה ה' ית' לפרנסתו, וכאלו היה זה הלוואה אל ה' ית', ומפני כך נקרא מלוה ה' שעל ה' ית' לפרנס את העני שלא ימות ברעב כמו שהתבאר למעלה, ומאחר שהוא מלוה השם הרי מי שמלוה את אחר משועבד אליו במה שיש עליו הלוואה (מהר"ל).

⁵³ דע כי ראוי הוא שתציל הצדקה מן הגיהנם וממיתה משונה וזה כי נתינת הצדקה משפיע החיים אל העני שיוכל לחיות כמו שאמרנו למעלה, ומאחר שהוא משפיע החיים לזולתו ראוי שיבא לו החיים וכך אמרינן לקמן (י"א, א') אתה אמרת כל המקיים נפש אחת מישראל וכו', ומ"מ חלוק יש שאין הצדקה המצלת ממיתה משונה רק הצדקה שהיא בסתר שכיון שהוא נותן צדקה בסתר יש לו דביקות עם ה' ית' במדריגה שהוא בסתר עליון, ואז נאמר עליו יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן כי הוא יצילך מפח יקוש וגו', אבל כל צדקה מצלת מדינה של גיהנם כי הצדקה היא חיים כמו שהתבאר ואלו הגיהנם הוא המיתה, ויש להבין את זה (מהר"ל).

⁵⁴ דע כי כחה של צדקה שני דברים, האחד שקונה החיים בצדקה, והשני המעלה העליונה, וכאלו אמר מעלה עליונה נצחית, שאם לא היה לו מעלה עליונה אף שהיה לו נצחיות מה בכך, ואם לא היה לו הנצחיות אף שהיה לו מעלה היותר עליונה אין זה מעלה. ולפיכך בתורה דכתיב (דברים כ"ב) למען ייטב לך והארכת ימים, כלומר שיהיה לו הטוב הגמור וטוב הגמור הזה נצחי. וז"ש פיזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד הוא נצחיות, קרנו, תרום בכבוד והוא המעלה העליונה, וכן הוא מרומים ישכון הוא המעלה העליונה, מצודת סלעים משגבו כלומר החוזק יש לו, לכך אינו בטל. ולאלו שני דברים ראויה הצדקה כי הנצחיות במה שהוא דבק בו ית' במה שהוא משפיע, והוא ית' מקור חיים אשר אין לו הפסק לנצח נצחים, כמו שהתבאר למעלה, כי החיים ראוי אל הצדקה. ומה שבעל הצדקה מתעלה גם דבר זה התבאר למעלה בביאור, כי מצד שבעל הצדקה משפיע אל המקבל וכל המשפיע מצד שהוא משפיע אל המקבל יש לו מעלה עליונה שהוא משפיע לאחר, וז"ש קרנו תרום בכבוד וכן אמרו בזה הלשון על ה' ית' שהוא יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה הרי כי אל המשפיע ראוי התרוממות וכבר בארנו זה במקומו והארכנו בזה למעלה ואין להאריך (מהר"ל).

⁵⁵ פי' שראוי אליו הכבוד כי עה"ב כולו כבוד ומפני מה ראוי אל הזקנים כבוד מפני שהם מסולקים מן החומר

שממנו הפחיתות, כי כאשר הוא זקן אז מסתלק הגוף, ולפיכך ראוי אליו הכבוד בעולם שהוא מסולק מן הגוף, והוא כולו כבוד, וקאמר כי זה של יוסף ברי' דריב"ל פי' שראה תחתונים שאין להם עה"ז והם נבדלים ממנו הם למעלה בעוה"ב, כי עה"ז הוא כולו גוף ועה"ב נבדל לגמרי, ולפיכך אשר הם מוכנים אל עה"ז הגשמי אין להם עולם הנבדל, וכמו שאמרנו בפרק הרוואה (ברכות ס"א ב') לא אברא עלמא אלא לאחאב [כו'] כלומר שאין ראוי לו כלל עה"ב ראוי לו עה"ז לגמרי, שהם הפכים, ולא אברא עה"ב אלא לר' חנינא בן דוסא וחביריו כי אין ראוי לעולם הבא רק מי שאין לו עולם הזה כמו שהיה ר' (דוסא בר) חנינא [בן דוסא] כי הם הפכים, זה נבדל וזה גשמי, כמו שבארנו לשם, ע"ש (מהר"ל).

⁵⁶ פי' מה שישראל עושים נקרא צדקה כי הצדקה הוא מלשון צדק ויושר שהוא לשם אמת, כי אצל ישראל נעשית הצדקה באמת וביושר, אף כי הצדקה הוא דבר שהוא יוצא מן הדין, כי אין מחויב עליו הצדקה, עם כל זה הצדקה נעשית מהם באמת וביושר. ולא כן אצל אומות העולם, שלא נקראת צדקה, אשר זה הלשון משמש על הצדק, אבל אצל האומות נקראת חסד, שזה הלשון משמש על דבר שאינו חייב לעשות והוא עושה לפנים משורת הדין, וכאשר רואה האדם שהוא עושה לפנים משורת הדין לגמרי ואין עליו המעשה הזה דבר צדק, אז כאשר עשה אין האדם עושה רק לטובתו ולהנאתו, ולכך קרא המעשה שהוא הצדקה בלשון צדק אצל ישראל ואצל האומות בלשון חסד, וישאל קרא גוי מלשון גוי אחד ור"ל כי תרומם אותם על שאר גוים עד שהם עם אחד, אבל האומות נקראו לאומים. וההפך שיש בין גוי ובין לאום כי לאום נקרא מצד הממשלה שיש להם וזהו מדריגתם העליונה, אבל ישראל אין זה מעלתם מצד הממשלה אבל מה שהם גוי קדוש. יאמר צדקה תרומם גוי כי כבר התבאר כי הצדקה הוא התרוממות לישראל כי כל צדקה הוא משפיע אל אחרים ובזה מתקרב האדם אל מדריגות עליונות המשפיעים, וזה צדקה תרומם גוי.

וסבר ר' יוחנן בן זכאי כי לכך הוא חטאת לאומות מפני שעושים זה בשביל להתגדל דהיינו לטובתם שיהיו [בגדולה], ור' יהושע הוסיף לומר שעושים שתמשך מלכותן וזה יותר גרע שדבר זה נוטה אל היהורא מה שעושים שתמשך מלכותן, ור"ג סבר שעושים ליהורא לגמרי ואין עושים כלל לש"ש, ור"א סובר דיותר כוונתם לרע שעושים לחרף אותנו, וזה יותר גרע. והכל בשביל כי הצדקה נקראת אצל האומות חסד ולא צדקה, ומפני שהוא חסד אצל האומות וכל חסד אצל האומות שאין עושים הצדק, לכך כוונתם שלא לש"ש רק לרע, שאפילו הדבר שהם מחויבים לעשות אין עושים ואיך יעשו דבר שאינם מחויבים לעשות, לכך מעשיהם שלא לשם מצוה וגם לרע. (מהר"ל).

⁵⁷ יש לך להבין מאוד אלו דברים שהחיה בנימין הצדיק אשה ושבעה בניה כי המקיים נפש אחת מישראל כאלו מקיים כל העולם וזה שהחיה אשה ושבעה בניה, שהוא כנגד עולם הזה דכתיב (משלי ט') חכמת (נשים) בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה שהפסוק נאמר על עולם הזה שיש בו נבראים שנבראו (בששת) [בשבעת] ימי בראשית וזה בודאי יותר נחשב כאלו היה מקיים את כל העולם כולה, ומפני כי היה נחשב שהיה מחיה את כל העולם כולה ע"י הצדקה שהיא חיים לעולם היה מגיע בשביל זה עד התחלת החיים, כי התורה היא חיים לעולם כי היא עץ חיים למחזיקים בה, והתחלת ויסוד התורה הם כ"ב אותיות אלפ"א בית"א שהם יסוד והתחלה לתורה שהיא חיים, לכך כאשר היה מגיע עד התחלה משם זכה לקבל כ"ב שנה עוד חיים, מן שורש ויסוד החיים שהיא התורה, לכך הוסיפו לו כ"ב שנים, והבן זה (מהר"ל).

שקנו מההפקר וכו' ואח"כ הקיפו – אבל אם הקיפו הכל יחד קודם שבנו הבתים אז בשעת הקפה זכו בשוה ותו אין לו זכות יותר בפתחיו שפתח (סמ"ע) ויש אומרים – גם דעה ראשונה מודה לזה (סמ"ע וש"ך וט"ז).

אלא חולקים בשוה, כל שיגיע לו ד' אמות לפתח אחד וד' אמות בחצר מקרי יש בו דין חלוקה אפילו אם יש לו כמה פתחים לחצר (רע"א).

60 עי' שו"ע (ח"מ סי' קסב ס"ז): חמש חצירות הפתוחות למבוי שאינו מפולש, כולם משתמשות עם החיצונה, והחיצונה משתמשת לעצמה. וכן השנייה משתמשת לעצמה, ומשתמשת עם החיצונה, ואינה משתמשת עם השאר, נמצאת הפנימית משתמשת עם כולם, ומשתמשת לעצמה. לפיכך אם בעל השניה בנה אצטבא (פי' מקום צר כאמה וגובה כד' כה' טפחים שמניחין עליו פרקמטיא למכור, ולפעמים יושבים עליו) כנגד פתחו, וסתמו, אין החיצונה יכולה לעכב עליו. אבל כל הפנימיות מעכבות עליו, מפני שמרבה עליהם את הדרך באורך, שהרי מקיפין את האצטבא. הגה: וי"א דאין טענת ריבוי הדרך טענה, ואין הפנימי יכול למחות בחיצון אלא אם כן היה כח לפנימי לסתום המבוי שם אם היה רוצה, אבל בלא הכי, כגון שיש כח לחיצון להשתמש לפנים ממנו, אין ריבוי הדרך טענה. וכמו שהדין במבוי כן הדין במקומות של בית הכנסת. לכן עשיר שיש לו מקומות רבים, ובני הכנסת באים להוסיף ספסלים בבית הכנסת במקומות הפנויים כדי להרויח הצדקה ושיבואו רבים להתפלל, או שיחידים רוצים לישב באמצע הדרך, העשיר יכול למחות בטענה שמיצר לו הדרך או מרבה עליו הדרך. מיהו אם יש מנהג בעיר הולכין אחריו. ויכולין בני הכנסת לתקן שכל מי שיש לו מקום שאינו צריך לו שישכירנו בקצבה הנראה להם. ואם רוצים לבנות להם בית הכנסת אחר, או יחידים הבאים לבנות להם בית הכנסת, אין אחרים יכולין למחות בידם, והמוחה ראוי לנזיפה. ואין להשתמש בבית הכנסת אלא בדבר הנהוג, לכן אם אלו היושבים במערב באים להגביה מקומותיהם במעלה על האחרים, האחרים יכולים למחות, אבל להגביה מעט כדי שיזונו עיניהם, בענין שלא יהיו נראין גבוהין, דזה נהנה וזה אינו חסר, אינן יכולין לעכב. ועיין לקמן סימן קע"א סעיף א'. וכן בעל השנייה שפתח לחצירו פתח שני בינו ובין החיצונה, אין החיצונה מעכבת עליו, שאין לה להשתמש אלא מפתחה ולחוץ. אבל אם פתח הפתח שני בינו ובין השלישית, הפנימית מעכבת עליו, שאין לו להשתמש במבוי אלא מפתח חצירו הראשון ולחוץ, וכן הדין בכלן. הגה: וי"א דכל כנגד חצירו יש לו רשות לפתוח, בין כלפי חוץ בין כלפי פנים, ולכן יוכל למחות גם כן על מי שבא לסתום נגד חצירו, אף על פי שהוא לפנים מפתח חצירו.

ביאור: חמש חצרות כו', מבוי שיש לו סולם לרה"ר מב' צדדים, מאחר וכל א' יש לו זכות לעשות מחיצה בינו לבין חבירו, שאין מחילה בהזיק ראייה, ואז נעשה מובן סתום, ואז הפנימי יכול לסגור מקום לעצמו, אמנם במבוי מפולש, אין לו זכות למנוע מבני רה"ר זכות כניסה במקום שהחזיקו בו רבים, שבזמן הלחץ נכנסים בו, אבל בסולמות אין טענה כזה (ש"ך * מהרש"ך), מבוי שיש בו ב' בתים א' פנימי וא' חיצוני, אבל קיר של הבית החיצוני נמשך עד סוף המבוי, אז לפי הרמ"א יכול להתשמש כנגד כותלו ולפי המחבר רק כנגד פתחו [וה"ה יש מחלוקת אם יוכל לפתוח פתח בכותלו יותר פנימה מאשר הכותל שיש לו כעת (ש"ך * מב"ט)], ולכן אם יש מחיצה הוא זוכה להשתמש עד סוף כותל ביתו, ואם לא, אין לו זכות (ש"ך * אלשיך), מבוי הפתוח לצד א' לרה"ר, אם בני המבוי רוצים להעמיד דלתות לסתום אותו, זה בידם, שכן י"א שבני רה"ר מעכבים עליהם רק כאשר הוא מפולש מב' צדדים, וי"א

58 עי' שו"ע (ח"מ סי' קעג ס"א): השותפין שרצו לחלוק דבר שאין בו דין חלוקה, אע"פ שהם מפסידין את שמו חולקין. ובכתבי הקדש, דהיינו כ"ד ספרים שהם כתובים בגליון כספר תורה שלנו, אם הם בכרך אחד אין חולקין, שהוא בזיון לספרים לחלקן מכרך אחד, אע"פ שאם היו של אחד מותר לחתכן. ואם הם בשתי כריכות, אם הם שני ענינים אין בו דינא דגוד או אגוד, ואם הם ענין אחד אומרים בו גוד או אגוד (ועי' לעיל סימן קע"א סעיף ג): ביאור: שהוא בזיון לספרים, דווקא ספרים שלהם דעשויים היו כמו ספר תורה שלנו הוא דאיכא בזיון אבל השתא ספרים שלנו העשויים בקונטרסים ליכא בזיון (ש"ך * האגודת אזוב).

מותר לחתכן – הוא בזיון לספרים לחלקן מכרך אחד לצורך החלוקה, משא"כ כשמחתכין ומחלקין אותן לשני חלקים ולצורך עצמו, דלית ביה בזיון (סמ"ע וש"ך * האגודת אזוב).

אין בו דינא דגוד או אגוד – פירוש, הן שיאמר קח אתה את זה ואני השני, ליתן האחד להשני ההפרש בין שויותם, דיאמר השני אני צריך לשניהם ונלמד בכל א' לפעמים, והן שיאמר קח אתה את שניהן ותן לי חצי דמי שויון, או אני אקח ואתן לך חלקך בדמים, דיאמר לו אני אלמוד בא' מהם ואיני צריך להשני, אבל יכול לומר על אחד מהן גוד אגוד והשני ישאר בשותפות, ואם ירצה יכול לומר על שניהן גוד או אגוד בזה אחר זה, או לומר בפעם אחת הברירה בידך לברור שניהן או איזה שתרצה או אני אעשה כן, ועי' לעיל סי' קע"א סקמ"ז בשם הסמ"ע (סמ"ע).

59 עי' שו"ע (ח"מ סי' קעב ס"א): חצר המתחלקת נותן לכל פתח ד' אמות והשאר חולקים בשוה, שכל פתח צריך לפניו ד' אמות על פני כל רחבו לתוך אור החצר. ואם אין הפתח רחב ד' משלים עליו מהצדדים ארבע כדי שיהיה לו ארבע על ארבע. ואם יש לאחד פתוח לחצר בית שיש לו ב' פתחים ולשני בית שאין לו אלא פתח אחד אותו שיש לו ב' פתחים נוטל לכל פתח ארבע אמות כפי מה שהם פתחיו ובעל הפתח אחד אין לו אלא ד' אמות לפני פתחו. במה דברים אמורים בשנים שקנו מההפקר כגון שבנו במקום הפקר זה בנה לו בית ופתח בו ב' פתחים וזה בנה לו בית ופתח בו פתח ואחר כך הקיפו אותם עד שנעשה להם לחצר הגה: ויש אומרים דהוא הדין אם חלק נכסיו על פיו ונתן לאחד מבניו בית עם שני פתחים ולאחד עם פתח אחד. אבל שנים שקנו או שירשו קנו וירשו בשוה חלק כחלק בין בבתיים בין בחצר ולא יטול האחד יותר מחבירו כלום ואפילו אם קדמו וחלקו הבתים קודם חלוקת החצר לא אמרינן אותו שעלה לחלקו הבית שיש לו שני פתחים זכה בד' אמות החצר לכל אחד מפתחיו אלא חולקים בשוה:

ביאור: ד' אמות – כדי לפרק משאו, עי' סוף קע"א (סמ"ע), אפילו אם בית א' יותר גדול מהשני, או אם גג הבתים יוצא אל החצר כמלוא ד' אמות או יותר, זה איננו הוכחה שמגיע לו יותר, אלא חולקים בשוה, אבל הד' אמות של הפתח אינם כמו בשותפים, ששם כל זמן שהשותף לא משתמש בד' אמות, מותר לשני להשתמש בו, אבל כאן בחלוקה זה נהיה לכל א' לחלוטין שלו (ש"ך * המהר"י בן לב).

כדי שיהיה לו ד' על ד', פי' לפרק משאו וכמ"ש בס"ק, וחוץ מזה צריך להיות לכל בעל הבית ד' אמות על ד' אמות בחצר לצורך תשמישו כששותפו רוצה לחייב אותו לחלוק, ועל אף שכאן לא מדובר בהלכה זו, אמנם זה בא ללמדנו שחוץ מזה שכל דייר צריך ד' אמות בחצר, גם כל פתח צריך ד"א, שאם יש ב' דיירים, וד' פתחים, וחלקו שיש לא' ג' פתחים וא' פתח א', אז לג' פתחים צריך ד' אמות לכל פתח ופתח (סמ"ע).

שאינן זכות לבני רה"ר לעכב אלא אם כן זה רה"ר לענין שבת בט"ז אמה, ורבים בוקעים בה, ולא כרמלית (ש"ך * רש"ד), הא שיש לפנימי זכות לסתום חלקו, היינו שאין לחיצונים שום תשמיש בחלק זה, אבל אם יש עוד חצר שלהם, ועובר דרך הפתח הכי פנימי אליו, יש להם זכות לעבור, ואין לפנימי זכות לסתום, והחיצוני יש אפילו זכות לפתוח פתח חדש פנימה (ש"ך * מבי"ט).

לפיכך אם בנה בעל השנייה כו', נקט השנייה כדי ללמדינו תרתי, דהחיצונה אינה יכולה למחות וכל הפנימיים ממנה יכולין למחות בה, ומינה נלמד דאם החיצונה בנאה לצד פנים דכולן יכולין למחות בה (סמ"ע).

שהרי מקיפין את האצטבא, פירוש, יצטרכו להקיף אותה כשירצו ללכת מפתח דרך המבוי לר"ה (סמ"ע).

אלא א"כ היה כח לפנימי לסתום המבוי שם, פירוש "שם", במקום שבנה בעל השנייה איצטבא מצד פתחו נגד חצירו ובינו ובין הפנימי, שם היה יכול הפנימי לסתום המבוי, ולא יניח לו אלא נגד פתחו לצאת ולבוא דרך שם למבוי ולרה"ר, וכעין מה שכתב בסוף סימן זה, דבזה דוקא יכול למנוע ממנו ג"כ בנין האיצטבא, דהא אי בעי היה סותם שם המבוי לגמרי והיה מניעת האיצטבא ג"כ בכלל (סמ"ע), וי"א שבמבוי אין שייך ריבוי דרך, ומ"מ כל שבא אחד מחיצונים לפתוח פתח למעלה מפתחו לצד פנים, הפנימיים מעכבין עליו, לפי שאין זה מחמת רבוי הדרך אלא משום דכל חיצון אומרים לו אין לך להשתמש במבוי למעלה מפתחך, ויכולים הפנימיים לסתום כנגד פתחיהם כאילו הוא לגמרי שלהם, לפיכך אם יפתח החיצון פתח לפנים מפתחו נמצא גוזל את הפנימיים (ט"ז ונתה"מ), וי"א לקיים דברי הסמ"ע שה"ה זו מקומה בסוף דברי המחבר במ"ש אבל אם פתח פתח כו' (פ"ת).

להוסיף ספסלים בבה"כ כו', עי' שו"ת משאת בנימין [הוב"ד בש"ך לעיל סק"י] (ש"ך ופ"ת). וי"א שדברי הרמ"א מיירי בענין שלא היו יכולין לכופף זה את זה לבנות, שעדיין היה מצוי מקומות בבית הכנסת, אלא שלא רצו לשכור כ"כ ביוקר, אבל במקום שאין מצוי כלל מקומות אפילו לשכור ביוקר, ודאי דיכולין להוסיף ספסלים, ועוד דברי הרמ"א מיירי בעשיר אחד שיש לו מקומות הרבה בבית הכנסת, ומשמע שהם בקרן אחת, שבאותו גבול אין לאחרים דרך שם רק לו לבדו, לכך פסק שיכול לעכב, ואם הבעלי הבתים טוענים שלא יכולים להעמיד השטענדר בריוח כמקדם, מעיקרא דדינא פירכא, דמעיקרא שלא כדן עשו אם הרחיקו יותר משיעור, ויכולין היו בני הכנסת למחות להם, והרי דלא מיחו משום דבלא"ה היתה להם רווחה ולא היה מזיק להם, ומה"ט נמי אין יכולין לטעון חזקה על זה, גם מיקרי שותפין ואין מחזיקין, גם אין חזקה במידי דשייך לקהל, אלא כל שלאחר שיוסיפו הספסלים ישאר להם מקום העמדת השטענדר כראוי, אין יכולין לעכב. ואם יאמרו אותן אנשים למה נפסיד הרווחה שהיתה לנו עד עתה, ישכרו להם בית הכנסת אחרת מתוך הקהל. לאו מילתא היא, חדא, דודאי שמתוך אלו י"ב בעלי בתים לא ימצא בכל יום מנין עשרה להתפלל בציבור, כי מהם ילכו מחוץ לעיר לעסקיהם. ועוד, אפשר שאין רשאים לעשות בית הכנסת אחרת בלי רשיון השררה, וחיישינן שיתן עין על הקהל שהם רבים כיון שצריכין לשתי בתי כנסיות, מלבד שאין הציבור יכולין לע"בהוצאה כ"כ לשכור בית הכנסת וחזן ושמש וצרכי בית הכנסת בנרות וכיוצא. אלא יכולין להוסיף ספסלים, רק שישאר להראשונים רווחה כראוי לילך למקומותם ולהעמיד השטענדר כפי ראות עיני ה"ב"ד (פ"ת).

שם, קהל אחד שהיה להם מקום בבית הכנסת בקרן מזרחית דרומית שהיה מיוחד לחתן ביום חתונתו שישב שם, והיה לראובן מקום בסוף כותל דרומי סמוך למקום החתן הנ"ל, והיה מקום החתן דחוק שלא היה יכול לפסוע

אחר תפילתו ג' פסיעות בריוח מפני קרן הספסל של רוח דרומי, ושכך ראובן חיים והניח יתומים גדולים וקטנים, ואחר זמן מכרו ז' טובי העיר מקום החתן ליהודה, והתחייב יהודה להניח להחתן ביום חתונתו, והוא ישב שם כשלא יהיה חתן בבית הכנסת, וגם זאת עשו ז' טור העיר שהרחיקו ספסל של רוח דרומי ומשכו אותו לצד מערב כדי שיהיה מקום הנ"ל בריוח, וישב יהודה הלוקח כמה שנים, וחזר יהודה ומכר זכותו לשמעון וישב שמעון שם כמה שנים והחזיק שני חזקה, ויהודה הלוקח ראשון שבק חיים. וכחיום בא אחד מיתמי ראובן וטען שהיה קטן בעת שמכרו הקהל ללוקח ראשון, ושלא כדן מכרו המקום הנ"ל, מפני שזה היה זכות אביהן שקנה המקום בראש ספסל דרומי והחתן לא ישב שם אלא בעתים רחוקים, וכשאין חתן בבית הכנסת המקום פנוי ורוויחא לו טובא, משא"כ היום שיושב שם תמיד מיצר לו, וגם מה שהרחיקו הספסל שלא כדן עשו, שמתחילה היה קרוב לכותל מזרח ועכשיו נתרחק, ורצה לבטל המכירה הנ"ל. ושמעון הלוקח טען, אף על פי שהיית קטן בעת מיתת אביך אבל לאחר שהחזיק יהודה הלוקח ראשון כבר היית גדול, למה לא מחית אז, מסתמא מחלת. ועוד, שהיה כח ביד הקהל למכור המקום הנ"ל, אלא שמתחילה לא הוצרכו כו', ומה שמשכו הספסל לצד מערב אין זה מזיק לכל יושבי הספסל אותו, כיון שלא הוסיפו מקום בראש שיהיה ראובן שני לו, וגם מתחילה היה ביד הקהל לעשות כן רק לא הקפידו כו'. אם יכול שמעון לוקח שני לברר שהיה היתום גדול בעת שהחזיק לוקח ראשון, דאיבד היתום חזקתו, אף דאם היה עדיין ביד לוקח ראשון לא היה מועיל חזקה הלוקח והיה צריך לברר שהיתום מחל לו בהיותו גדול, עי' רמ"א לקמן (סי' קמט סי"ט) דאף שהחזיק ג' שנים אחר שהגדיל אינה חזקה, הואיל וירד לשדה כשהיה קטן לא ידע שהיא שלו שימחה, מ"מ עכשיו שמכר לוקח ראשון לשני, הא קי"ל טוענין ללוקח עי' לעיל (סי' קנה סכ"ד, קמט סט"ו ברמ"א) ולקמן (סי' רלו ס"ה), א"כ ה"נ טוענין ללוקח שלוקח ראשון היה לו שטר או עדים שמחל לו היתום כשהגדיל. ואף אם שמעון לוקח שני אינו מביא ראיה שהיה היתום גדול לפני לוקח ראשון הוי חזקה, כי אפילו אם היה עדיין ביד לוקח ראשון יש לו חזקה, כיון דקנה מהקהל טוענין לו שהקהל היה להם שטר מאביו שיש להם רשות למכור לאחר. ואף אם אבי היתום חי אין חזקתו חזקה על הקהל, ונהי היכא דלא מכרו ובאו לטעון עם היורש קטן היו טוענין ליורש, אבל עכשיו שמכרו טוענין ללוקח שהיה להקהל עדים או שטר שרשות בידם למכור בכל זמן שירצו, וכן רשות בידם להשפיל הספסל קצת לצד מערב, כי הקהל מוחזקים בשלהם. ואף שכתב רמ"א שאין בני הכנסת רשאים להוסיף ספסלים, שם במקום חדש לגמרי, אבל כאן שאינם מוסיפים מקום חדש אלא שמתחילה לא הקפידו כ"כ לפי ששיבת החתן הוא באקראי, ועכשיו שמצאו קונה סמכו על חזקתם להשפיל קצת הספסל, בפרט שזה אינו מזיק כלל ליושבי הספסל אותו, וכזה טוענין אף ללוקח ראשון.

שם, קהל אחד שבנו בית הכנסת חדשה ומכרו המקומות בעזרת אנשים, ומתחילה מכרו צד מזרח שש מקומות לצד דרום ארון הקודש ושש מקומות לצד צפון ארון הקודש, והתנו שלאותן י"ב מקומות יהיה להם קדימה לבחור בעזרת נשים מקומות החשובים ואח"כ יקנו שאר בני הקהילה, ונפלה מחלוקת בין בעלי המקומות הנ"ל, כי אותם שקנו מצד דרום רצו שיהיה להם קדימה לבחור בעזרת נשים יותר מאותן שקנו לצד צפון, ואותן שבצד צפון אמרו, נהי דמי שקנה מקום ראשון סמוך לארון הקודש קודם למי שקנה אחריו, מ"מ מי שקנה ראשון לצד דרום יטיל גורל עם מי שקנה ראשון לצד צפון, וכן השני לו יטיל גורל עם השני כו'. ופסק, כיון דמצינו דלעולם מיין שהוא לצד דרום חשוב יותר, א"כ הראשון מצד דרום חשוב

לא נזכר שיהיה חייב על כל פעם, וגם בינתים לא התרו בו (פ"ת).

ואין להשתמש בבהכ"נ, ואם נותנים טעם לדבריהם מפני ישוב בהכ"נ שלא תחרב אז הקהל מעיינים בדבר ועושים תקנה לקיים דברי שתיהן (רע"א).

הפנימית מעכבת עליו, מפני שצריכין להקיף דרך הליכתן ולא לעבור לפני הפתח מפני שרגילין להעמיד ולהניח שם ענינים על גבי הפתח ולפני הפתח (סמ"ע).

כל כנגד חצירו כו', במקום של דברים מדובר במבוי שפותחין בו חצירות זה כנגד זה, ובצד אחד הוה חצר יתירה שאין כנגדה חצר בצד השני והיא הקרויה פנימית, ואחר אותו החצר יש עוד כותלים זה כנגד זה עד שנעשה סתום, אלא שאין באותן כותלים שום חצר פתוח אלא כמין גדר לחוד, גדר מצד החצר וגדר מזה וגדר הג' שמחברם בצד הסתום, ואותו המקום בין הגדרים הם של בני המבוי כולם, ואותו הפנימי יכול לסתום כל רוחב המבוי כנגדו כיון שאחר הסתימה שהוא סתום אין שום חצר פתוח אלא מקום פנוי גדור בכתלים, ואף שהמקום דשם אינו שלו, מ"מ כיון שבני המבוי אם ירצו ללכת שם מוכרחים לעבור דרך עליו נגד חצירו של הפנימי והוא מוחה בידם, על כן כולו ברשותו. ופי' הרמ"א את דבריו, דאותן הכתלים הם שלו ג"כ, דאל"כ, שבני המבוי בנאו אותם, היו יכולים עדיין לפתוח שם חצר אחת אחר חצירו של פנימי, משו"ה לא אבדו שם זכותם לילך שם כנגד פתחו של הפנימי (ט"ז), וי"א דדעת הרמ"א דדוקא כשמיצר להן הדרך סובר הרשב"א דמעכבין עליו, אבל לא במרבה הדרך שצריכין להקיף איצטבא שהוא רק כאמה. ולפי"ז אתי שפיר גם מה שסיים הרמ"א גבי מקומות בית הכנסת מפני שמיצר להן הדרך או שמרבה עליהן הדרך, וכונתו דכשמיצר להן הדרך לכו"ע יכולין לעכב, וכשמרבה עליהן הדרך תליא בפלוגתא הנ"ל. אמנם זה דוקא כשהבהכ"נ הוא קיים, כיון שקנה המקומות בדרך מרווח אין יכולין לשנותו וליתן לו דרך צר, שכבר זכה בדרך מרווח, אבל כשנשרף הבהכ"נ יכולין ז' טובי העיר כשרוצין לבנותו להגדיל הבהכ"נ ולהוסיף מקומות כרצונם בכדי שיהיה להם מעות לבנותו, דז' טובי העיר יכולין למכור כל המקום ולבנותו במקום אחר, ואין להראשונים תביעה רק מה שמגיע על חלקם כפי שומת המקום שלהם בחורבנה, וסך זה יכולין להחזיר להם אם מעכבין (נתה"מ).

ולכן יכול למחות ג"כ על מי שבא לסתום כו', היינו אם ראובן יש לו פתח לאורך המבוי בצפון, וחצר שמעון כנגדו בדרום, ופתחו של ראובן הוא לצד פנים כלפי סתימת המבוי יתר משמעון, אין ראובן יכול לעשות כותל מפתחו עד כותל שכנגדו לסתום כל אותו מקום, שהיום או למחר אם ירצה שמעון יפתח פתח למעלה מפתחו כלפי סתימת המבוי לצד פנים (סמ"ע ש"ך). אמנם אם בית גובל על ב' חצרות, לא' יש לו פתח אליו, ולשני אין, אין לו זכות לפתוח פתח לחצר שאין לו פתח אליו, אע"פ שקירו גובלו (ש"ך).

⁶¹ עיי' שו"ע (ח"מ סי' קסב ס"ה): היה לו פתח סתום במבוי שאינו מפולש, הרי זה פותחו בכל עת שירצה. ואם אבל אם סילק מזוזתו ומשקוף, בני מבוי מעכבין עליו. ביאור: היה לו פתח סתום, היינו היה לו פתח פתוח ונסתם, ודוקא כשיש לו עדים שהיה פתוח תחילה למבוי, אבל אם אין לו עדים שהיה פתוח תחילה למבוי אין זה ראיה להיות לו זכות במבוי אף שלא פרץ פצימיו, שאמרינן שמא בדין סתם, ועוד שמא אחר סתמו דהוי מחילה אף שלא פרץ פצימיו, כמ"ש לעיל סימן קנ"ד סעיף י"ב (סמ"ע). כל זה דווקא שאבל אם סילק מזוזתו ומשקוף שניכרת ממעשיו שהוא מסתלק מהמקום אותו, אבל אם הוא פתח פתח אחר, ולכן פרץ פצימיו, ואז ב"ד גזרו על הפתח החדש שזה אסור וצריך לסתמו, נשאר זכות של הפתח הראשון

יותר מראשון שבצד צפון ויש לו עליו יותר ממנו, אך הראשון שמצד צפון הוא חשוב יותר מן השני שבצד דרום, וע"ד זה יחלוקו כולם ויזכו במקומות שבעזרת נשים (פ"ת). ואין בכלל זה, אם היה לבעלי בתים מקום חשוב, שיאבדו את מקומם החשוב למקום פשוט, ואם שינו את הפתח של הבית הכנסת, ומחמת זה עלה שויות מקום כמה בעלי בתים, הם צריכים לשלם עילוי ולהעלות בדמים לקהל (פ"ת * חת"ס).

אין אחרים יכולים למחות, אמנם אם הבית הכנסת מכילה אותם אסורים ליפרד, וכל זה רק אם המיעוט אלה שרוצים ליפרד, אבל אם הרוב, מותר. וכל זה בזמן שכולם לב אחד שאז קילוסן עולה יפה, אבל אם יש פירוד לבבות ביניהם ואי אפשר לקרבם רק תמיד הם במחלוקת ומתקוטטין זה עם זה, יותר טוב הוא שיתפללו כל כת לעצמה, ולא שייך כאן לא חזקתו ולא חזקת אבותיו (פ"ת). שם, עיר אחת שיש שם בית הכנסת מכבר, ויצאו מקצת אנשים מבית הכנסת אותו להתפלל בפני עצמם, וכעת תובעים חלקם מן ההכנסות ומן הספרים וכלי הקודש של בית הכנסת הישן, אינם יכולים לתבוע כלל ולגרוע זכות הבית הכנסת הישן. ואם הבית הכנסת החדש יגרום היזק לבית הכנסת הישן יכולים לעכב עליהן שלא יבנוהו משום קפסוק חיותאי, ולכן אם איזה קהל נחלקו לשנים מחמת חילוקי דעות, כל ההקדשות ינתנו לכת הגדולה, ואפילו אותן שתחת יד הקטנה מוציאים מידם ליד הרוב, אך אם נחלקו מפני שאין המקום מחזיק את כולם, אז שורת הדין שיחלקו לפי מספר הגברים. אבל אם מחמת סיבה הוצרכו להחלק לשנים הדין שכל ההקדשות יחלקו לפי ערך אנשים שהם מבין "ג ומעלה כי יש לכלם זכות בהם ואם א"א לחלק' ישתמשו כל א' בזמן לפי ערך, דשאני אם הוצרכו לחלק מחמת סיבה דהיינו שלא היה המקום מחזיק אותם וכהאי גוונא, אבל באם חלקו את עצמם מחמת חילוקי דעות בעלמא אינם יכולים לתבוע חלקם, ועוד דלהחזיר ההקדשות מרבים למיעוט יש לדון דאיכא בזה הורדת קדושה. וכל זה אפילו במקום שבעת שנפרדו קצתן מן הרבים היה באופן שהיו יכולים אז הרבים לעכב עליהם לפי שהבית הכנסת מחזיק את כולם, בודאי דאף ששתקו אז עם כל זה אין יכולים לתבוע מן הרבים זכות ההקדשות, וכן אם רוצים קצת להתחלק מחמת שאין הלבבות שלימים יכולים להפרד, עם כל זה אינם יכולים לתבוע חלקם מן ההקדשות, לפי דהוי כנשתתפו לכל זמן שיהיה קיים הבהכ"נ, וכמו בשותפין שנשתתפו בעת שהיו אוהבים זה לזה ואח"ז נתהוו קטטה ביניהם, אטו יכולים לבטל השותפות כו', הקהל יכולים לגזור שלא יתפללו בעשרה חוץ לבית הכנסת מפני מראית עין מפני האומות שיסברו שהם רבים, וגם מפני היחידים שאין נותנים המסים ומתפללים בעשרה במקום אחר, ועיי' דברי לעיל (סי' קמט סל"א ד"ה אסור לשנותו) (פ"ת).

שם, כרוז אחד בעיר אחת שהכריז האב"ד בצירוף פרנסים ומנהיגים שלא יעשו מנין בבית רק ילכו כולם לבית הכנסת אם לא מוצאי ש"ק ומוצאי י"ט, ומי שיעבור ויעשה מנין בביתו יתחייב קנס סך מסויים, ואח"כ עבר אחד ועשה מנין מחמת אונס וסיבה שלא היה יכול לילך לבית הכנסת, אם מחויב קנס. גם באם עשה מנין בביתו כמה פעמים אם חייב קנס הנזכר על כל פעם שעשה מנין בביתו, או הואיל שהכריזו סתם אינו חייב רק פעם אחת הקנס הנ"ל. לא נעשה כרוז הנ"ל אלא על מי שיכול לילך לבית הכנסת ועושה מנין בביתו בלי שום אונס כו'. ועוד, דאף אם היה הכרוז גם על מי שאינו יכול לילך לבהכ"נ, אינו מחויב לשמוע הואיל שהוא נגד דת תורתנו, וא"כ איך יתחייב קנס. ובענין מי שעובר כמה פעמים, אינו חייב אלא פעם אחת הקנס אפילו עבר הרבה פעמים, הואיל דבכרוז הנ"ל

ורוכבו מקום שמזיק יכול להוציא מדעת בני המבוי, שהרי פייסם ומחלו, משא"כ ב"ה שאין לו בעלים מאן פייס ומאן מחיל. אבל למעלה מגמל ורוכבו או אפילו למטה מגמל ורוכבו במקום שאין גמלים מצויין, כל שהוא למעלה מסוס ורוכבו אחד מבוי ואחד ר"ה לא מצי מעכב (ש"ך בשם המהר"ט).

להחזיר הכתלים כו', ראובן שהיתה לו קרקע רחבה עשר אמות סמוך לרשות הרבים ובנה שם בית, ומקרה זוית עד רוחב חמש אמות העמיד הבנין סמוך לרשות הרבים, וברוחב חמש אמות השניים כנס לתוך שלו באורך חמש אמות ויותר, ובנה בליטה על אותה הכניסה הסמוכה לחצירו של שמעון, וגם בנה עליה על אותה הבליטה, ועתה רוצה ראובן לבנות בנין אבנים וכיפה במקום שכנס תחילה לתוך שלו, באופן שגם זה יהא סמוך לרשות הרבים ושוה לבנין הראשון שהוא בקרן זוית, ושמעון מעכב עליו בכח הטענה דמרבה עליו הדרך לסבב כל אורך בנין אבנים שמעמיד במקום הבליטה, כי מתחילה היתה דרכו לפעמים באלכסון מפתח החצר שלו לתחת הבליטה, הדין עם ראובן ואין שמעון יכול לעכב עליו, דאע"פ שאם היתה הבליטה בולטת בכל האורך כדרך כל הבלטות בעיירות ושם יעברו דרכם בני העיר, לא היה כח לשום אחד מאנשי העיר לקלקל הדרך ולהמשיך הבנין עד סמוך לפלטיא דקיי"ל (עי' סי' ש"ע"ז ס"א) מצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו, ובשביל של כרמים שאינו עשוי כלל אלא להילוך ונקנה אחר הילוך, אבל מצרי שדה שעשוי קצת להשתמש בו צורך אחר לפיכך אינו נקנה בהילוך אלא צריך שהרבים יעשו שימוש אחר, ואם לא היו בני רשות הרבים דורסין כאן כדי לקצר דרכם אלא לפעמים כשהיה הטיט גדול ברשות הרבים, או מתאספים שם לשעה מפני הגשמים עד יעברו ולפעמים יושבים תחת בליטה זו, בכל אלה לא קנו רבים בליטה זו כיון שלא עשו לשם שום תיקון אלא הילוך גרידא או עמידה או ישיבה אינו חזקה כלל, ובהני בליטות ודאי ברור ופשוט דאפילו כונס לתוך שלו כנידון דידן, נמי אסור לו להחזיר הכתלים למקומו, דאפילו איכא רווחא כל רוחב רשות הרבים אפ"ה אינו מחזיר הכתלים למקומו, אבל מאחר דבליטה זו בנידון דידן אינה אלא ברוחב חצי קרקע ואין כאן קלקול מצר שהחזיקו בו רבים, שהרי לא היה כאן שום העברת דרך הרבים תחת בליטה זו, זה פשוט דיכול ראובן להחזיר הכתלים למקומו (פ"ת).

כגון שבנה שם אצטבא, דווקא בבונה אצטבא בידיים, דמראה לכל שרוצה לבטל בקיעת רבים, והיינו מחאה דיליה, אבל באשתייר ממילא גפופין לא (פ"ת).

⁶³ עי' שו"ע (ח"מ סי' קסב ס"א): בני מבוי כופין זה את זה לעשות אחי וקורה למבוי. אבל אם באו להעמיד לו דלתות, אפי' לחי מהם יכול לעכב ולומר: אני רוצה ליכנס בחבילתי עד פתחי. ואפילו אם יסכימו כולם להעמיד דלתות, בני רשות הרבים מעכבים עליהם. הגה: ואפילו מכרו בני המבוי המבוי להעמיד דלתות, והכריזו שכל מי שלא יערער שאבד זכותו, ולא ערערו בני רשות הרבים, אפילו הכי יכולין למחות. ואפילו אם ירצו להעמיד הדלתות בפנים במבוי הרבה, לפי שפעמים דוחקים ונכנסים לתוכו. הגה: מיהו מבואות קטנים הפתוחים לאותן הפתוחים לרשות הרבים או לסמטא, רשאין בני המבוי לעשות להן דלתות. ויש אומרים דאפילו אם פתוח לרשות הרבים וניכר בראשו כמין פתח שיש לו פצימין, יכולין להעמיד לו דלתות. בני מבוי שהיה במבוי שלהן שכונה בחצר אחד ובו בית הכנסת ובית המקוה, והחצר סגור בדלתות, והמבוי פתוח לרשות עובד כוכבים, ובמקום אחר דרים ישראלים שיש להם דרך על זה המבוי לילך לחצר אותו לצורך טבילה או תפלה, ובני המבוי רוצים להעמיד דלתות כדי לשמור (עצמן) מן העובדי כוכבים הנכנסים, הישראלים האחרים יכולין למחות בידיים, אף על פי שרוצים להסיר הדלת מן

(ש"ך מב"ט), "א דאין לחלק מפתח הפתוח למבוי ונסתם לפתח הפתוח לחצר ונסתם, ואפילו אם ירצה איזה מתעקש לחלק בין פתח הפתוח למבוי לפתח הפתוח לחצר חבירו, יען כי המבוי היה דבר בשותפות ולכן דין הוא שלא יפסיד זכות חזקתו שהיה לו במבוי, אמנם פתח הפתוח לחצר חבירו יראה דאיכא לפלוגי, דבמבוי אמרינן דאע"פ שסתם הפתח לגמרי אפ"ה כיון שלא סילק מזוזתו ומשקוף מפתחו סגי שלא להפסיד חזקתו, אמנם בפתח הפתוח לחצר חבירו להשתמש משם, אם סתם הפתח בבנין אף על פי שלא אכל אכל אם סילק מזוזתו ומשקוף הפסיד את חזקתו ולא סגי עזיבת הפצימין כיון שסתם הפתח, מכל מקום יראה דבגוונא דנידון דידן שלא נסתם כלל ועיקר דרך הפתח אותו בבנין סתום ונשארה הפתח אותו על מתכונתה כאשר בתחלה רק שהיתה נעולה, כל אנפין שוין שלא הפסיד חזקתו (ש"ך * המהרש"ך), ונראה מדבריו של המהרש"ך דבמבוי יש לו חלק וזכות יותר ומשום דהוא דבר בשותפות, משא"כ בחצר דאינו אלא להשתמש ומש"ה סגי לה בסתימה אפילו לא אכל אכל אם סילק מזוזתו ומשקוף. אבל העיקר דגם במבוי אין לו חלק ונחלה בגוף המבוי ואדרבה קיל לו מבוי מחצר, וכל שאבל אם סילק מזוזתו ומשקוף אמרינן דהפקיר זכותו ע"ש, אבל כל זמן שלא אכל אם סילק מזוזתו ומשקוף בחצר נמי לא הפסיד חזקתו דהו"ל כפתוח, ולא גרע ממבוי דמבוי נמי אינו אלא להשתמש (קצה"ח).

במבוי שאינו מפולש, פירוש, דאילו מפולש כבר נתבאר בסעיף ג' דבכל ענין מותר לפתוח שם (סמ"ע).

⁶² שם, לא אמרינן דהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו אלא כשנתן להם הדרך מדעתו וגמר בדעתו שיוחלט דרך זה לרבים לעולם, משא"כ במי שלא כינס כל הבית הסמוך לרחוב רק מקצת הקרן הסמוך לרשות הרבים, והרי זה כאומדנא דמוכח שלא היה בדעתו להחליט להם, רק שלפי שלא היה צריך אליו בשעת הבנין הניחו פנוי עד זמן שיצטרך אליו, וכהשאל את גבולו לפי שעה לרבים דמי, דאיתא בחזרה, כמו החזיקו שלא ברשות כו', ומעשים בכל יום שבני אדם מניחים את גבולם פנוי זמנים הרבה, ובזמן שהוא פנוי הוא למדרס רגל בני אדם, ולפ"ז צריך לחלק, דהא דקיי"ל כנס אינו מחזיר, היינו משום דהתם כיון שבנה בנין על גבולו והניח מקום פנוי מסתמא דעתו שיהא עשוי להילוך רבים רק שיוציא זיזין אם יצטרך והלכך אסור לקלקלו, משא"כ כשיש רגלים לדבר ואומדנא דמוכח שאין בדעתו להפקיר גבולו לעולם כגון שלא עשה בנין כלל, או שהניח קצת פנוי בקרן זוית אחת ודעתיה עליה לבנותו כשיצטרך, שפיר דמי לבנותו אח"כ (פ"ת).

אסור לקלקלו, עיין לעיל סימן קס"ב סעיף א' בהג"ה לענין להעמיד דלתות במבוי דאסור ג"כ משום מצר כו', וסיים שם, זהו משורת הדין, אבל אם נתן להם המלך רשות כו' ע"ש. ועיין מה שכתבתי שם דנראה לענ"ד דדוקא אם כבר נתן רשות, אבל לכתחילה אסור לבקש על ככה (פ"ת).

עי' שו"ע (ח"מ סי' תיז ס"ב): אין מוציאין זיזין וגוזזטראות לרשות הרבים אלא אם כן היו למעלה מגמל ורוכבו, והוא שלא יאפיל הדרך על גבי רשות הרבים, ואם רצה כונס לתוך שלו ומוציאו. כנס ולא הוציא הרי זה מוציא כל זמן שירצה, אבל אינו יכול להחזיר הכתלים למקומם לעולם שכל מצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו. הגה: דווקא במקום שרבים דורסים בו, אבל אם אין דורסים שם כגון שבנה שם אצטבא, אע"ג דרבים מעבירים שם משאם יכול להחזיר הכותל למקומו:

ביאור: אין מוציאין זיזין כו' לרשות הרבים, אבל במבוי יכול להוציאן מדעת בני המבוי, משא"כ ברשות הרבים שאין לו בעלים. האי מבוי ר"ל שאינו מפולש, דאם הוא מפולש שרבים עוברים שם דינו כרשות הרבים, ומהתמה למה השמיטו המחבר (סמ"ע). במבוי אפי' למט' מגמל

כי השווקים והרחובות שלהם כו', פירוש, של המלכים (סמ"ע).

⁶⁴ ע"י שו"ע (ח"מ סי' קעא ס"ג): הוב"ד לעיל הערה 74. ⁶⁵ פ"י כי הנבואה היא מן השמים ומפני כך השוטה שאין לו דעת ואין פועל בשכלו, לכך מקבל הדבר הנעלם מעליונים. אבל החכם מפני שפועל בשכלו, דבר זה מבטל מה שהוא מקבל מן עליונים. ומטעם זה ג"כ אמרו שנתנה רשות לבהמה לראות יותר ממה שנתן לאדם, וכל זה מצד נפש המדמה, כמו שבארנו בב"ק (ס ע"ב) אצל כלבים שוחקים אליהו בא לעיר כלבים צועקים מלאך המות בא לעיר, כי בעלי חיים מוכנים לקבל דברים כמו אלו מצד שהם תמימים, ולכך הם יותר מקבלים, וכן התינוק ג"כ שאינו פועל בשכלו מקבל נפש המדמה שלו ידיעת העתידות מעליונים, מאחר שאינו פועל בשכלו והוא תמים מקבל נפש המדמה העתידות. אבל הפועל בשכלו אין נפש המדמה פנוי לקבל הידיעה כי הוא פועל בשכלו וזה מבטל הקבלה. ובודאי כאשר היה ב"ה קיים, יותר היה מוכן לנבואה החכם ממה שהיה מוכן לנבואתו הבלתי חכם, כי היה ה' ית' קרוב אל העולם, והוא יתברך קרוב אל החכמים יותר מאשר הוא קרוב אל הבלתי חכם, אבל כאשר חרב בית המקדש, והנבואה באה לעולם מצד שכן גזר ה' ית' על העולם, והגזירה הזאת מסר אל העליונים הממונים על זה, לדבר הזה קרובים השוטים והתינוקות, מן הטעם אשר אמרנו (מהר"ל).

⁶⁶ ע"י שו"ע (ח"מ סי' קעא ס"י): אם אין בו דין חלוקה ואמר האחד נעשה ב' חלקים, אחד שיהא בו כשיעור, ואחד קטן ואני אטול הקטן ואתה טול הגדול, ותן לי דמים ששוה יותר הגדול, אינו יכול לכופו. ואפילו אם אמר לו טול אתה הגדול במתנה, יכול הלה לומר אין רצוני לקבל מתנה. ויש חולקין בזה. אבל אם אמר לו טול אתה הגדול בשוויו ואני הקטן, או אקח אני הגדול בשוויו ואתה טול הקטן, ואם תאמר שאינך חפץ בקטן אני אקח הכל שומעין לו, אע"פ שאינו מניח את חבירו ליטול הכל:

ביאור: אינו יכול לכופו – שיכול לומר אין לי מעות להשלים ההפרש והחלק הקטן איני רוצה לקבל מפני שאין בו שיעור שימוש (סמ"ע).

אין רצוני לקבל מתנה – משום שונא מתנות יחיה (סמ"ע). וזה עיקר, ודלא כ"א (ש"ך), ויש להסתפק כשהמקבל הוא אדם חשוב שקבלתו אין בה משום שונא מתנות, כיון שנותנים לו כדי להתכבד, אם יכול לכופו לדעה זו, או מאחר שכאן שמקבל בכפיה אין בזה משום כבוד ויש טענת שונא מתנות (פ"ת).

ויש חולקין בזה, דכשנותן לטובת עצמו, אין בזה משום שונא מתנות יחיה (סמ"ע).

אבל אם – זה לכו"ע (סמ"ע).

⁶⁷ ע"י שו"ע (י"ד רעג ס"א):

ע"י שו"ע (י"ד סי' רפג ס"א):

⁶⁸ כי מפני שיחזקאל לא כתב ספרו עד סמוך למיתתו ואז היו אנשי כנסת הגדולה בעולם, ולהם ראוי לכתוב כי הגדול הוא שכותב, ולפיכך אנשי כנסת הגדולה כתבו. וכן דניאל בודאי בימיו היו אנשי כנסת הגדולה ולכך כתבו הם, אבל ירמיה שלא היו אנשי כנסת הגדולה בסוף זמנו כתב ספרו בעצמו, וכן עזרא בודאי בסוף זמנו כבר מתו אנשי כנסת הגדולה הרבה מהם, כתב ספרו בעצמו.

כך הוא הגרסא: עד כאן הקדוש ברוך הוא אומר ומשה כותב מכאן ואילך הקדוש ברוך הוא אומר ומשה כותב בדמע, ור"ל דלא קשיא מה שכתוב וימת משה בזה שהיה בוכה וכותב בדמע, שהיה בוכה על מיתתו, וזהו התחלת מיתתו, כי לכך אמר בדמע שהדמעות יוצאים מן האדם והולכים, ודבר זה התחלת סלוק גוף, כי הם כליון כחו, ולכך הוא התחלת מיתתו, ושייך לומר וימת. ומה הוצרך לומר הקדוש ברוך הוא אומר, שאם לא כן סוף סוף כיון שכתב

החצר ולקבעה בראש המבוי, שהוא משורת הדין, אבל אם נתן להם המלך רשות להעמיד דלתות במבוי שלהן, דינא דמלכותא דינא, כי השווקים והרחובות שלהן ויכולין לעשות בהן מה שירצו.

ביאור: בני מבוי כופין כו', היינו דווקא במבוי שהוא מקום הילוך ותשימיש, אבל בבית הכנסת איפה שהיה לא' מקום מרווח, והציבור רוצים לעשותו צר, מותר, שכן זה מעלה אגרא דכלה דוחקא, ויש מעלה של שכר פסיעות, להפיך ממבוי (ש"ך * משאת בנימין), וה"ה שכופין לקחת מהם שיתופי מבואות אם הם רגילים להשתמש ואם לאו, צריכים לזכות לו, וכופין אותו שלא יאסור עליהם (פ"ת * מרכבת המשנה), פ"י בני מבוי כופין זה את זה דמשמע שהם עצמן כופין וא"צ ב"ד לזה (פ"ת * נוב"י).

לחי וקורה, פירוש, או קורה, דלהכשר המבוי לענין טלטול תוכו בשבת הן עשוין ובהד מינייהו סגי (סמ"ע).

אני רוצה לכנוס בחבילתי עד פתחי, פירוש, והמשקוף שעל הדלת מעכב אותי מלכנוס בחבילתי שעל כתיפי, וגם הדלת עצמה תעכב אותי מלכנוס, עד שאצטרך לפרוק חבילתי שעל כתיפי או מעל ידי כדי לפתוח הדלת, וזה יהיה לי עכבה וטירחא (סמ"ע).

בני רשות הרבים מעכבים, מיהו יש חילוק, דבני רשות הרבים אין יכולין לעכב בכל ענין וכמ"ש ברמ"א, משא"כ בני המבוי דיכולין לעכב בכל ענין, והיינו משום דהטעם שאני רוצה ליכנס בחבילתי שייך גם במבואות הקטנים הפתוחים למבוי הפתוח לרשות הרבים, וגם אם יש לו פצימין, משא"כ טעם דזימנין דדחקי ביה רבים (סמ"ע).

מעכבין עליהן, ואין חילוק בין שהוא מפולש מצד אחד בין משני צדדין (סמ"ע).

והכריזו שכל מי כו', ואפילו הכריזו בהדיא שיראה זכותו על נעילת הפתח, שהרי פתחו לר"ה מכריזו על זכותו ומערער שאינו רשאי (סמ"ע).

לפי שפעמים דוחקים כו', פירוש, ביום השוק שיש הרבה בני אדם ובהמות בר"ה מעיירות אחרות ואינן יכולין לע"בר"ה, אז דוחקים ונכנסים לתוך המבואות. ולא דוקא פתוח לר"ה ממש אלא ה"ה לכרמלית או לסימטא, ומש"כ הרמ"א, מיהו מבואות הקטנים הפתוחים לאותן הפתוחין לר"ה או לסימטא הוא דמותר, משמע הא פתוח לסימטא עצמה אינו מותר (סמ"ע).

רשאי בני המבוי כו', היינו דבני ר"ה אין יכולין לעכב מלהעמיד דלתות באותן המבואות, דהא דמעכבי במבוי הסמוך להם משום דזימנין דדחקי כו', אבל לאותן מבואות דאפילו כי דחקי לא עיילי להתם אין יכולין לעכב (פ"ת).

כמין פתח שיש לו פצימין כו', ודוקא במבוי שפתוח לרחבו לר"ה, שאין בו פתח בדופן רביעית אלא כולו מפולש, אבל אם היה בו פתח בדופן רביעית שאינו רחב כרחבו של מבוי ויש לו פצימין ומלבן לעכב רגל ר"ה ממנו, מעמידין לו דלתות (סמ"ע).

אעפ"י שרוצים להסיר כו', לא מיבעיא אם בא להוסיף דלת דיכולין למחות, דאינו דומה עיכוב דלת אחת לעיכוב ב' דלתות, אלא אפילו באו להסיר כו', מ"מ יכולין למחות ולומר כבר החזקנו במבוי ללכת בכולו כל זמן שנרצה, וה"ל מצר שהחזיקו בו רבים שאסור לקלקלו, וכמ"ש בסימן שע"ז (סמ"ע).

אבל אם נתן להם המלך רשות כו', כיוצא בזה כתב הרמ"א לקמן סימן ת"ז סעיף א' לענין זיזין וחלל תחת ר"ה. ונראה לכאורה דהכא אין היתר אא"כ כבר נתן רשות, אבל לכתחילה אסור לבקש מהמלך שיתן רשות להעמיד דלתות, והוא בכלל מה שאמרו מיצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו, והיינו באיזה אופן שיהיה עכ"פ מקלקל הוא ואסור, משא"כ בסימן ת"ז ל"ל דאף לכתחילה רשאי לבקש על ככה, וצ"ע, ועיין מה שכתבתי בסימן ת"ז שם סק"א (פ"ת).

משה רבינו ע"ה לא שייך לומר שיכתוב משה וימת משה, אבל כיון שהקב"ה אומר ומשה לא עשה רק מפי הקדוש ברוך הוא, ואצל הקדוש ברוך הוא שגזר על משה המיתה, וכבר התחיל המיתה, הם הדמעות שיורד, וזהו וימת. ומביא ראייה כי הקדוש ברוך הוא אומר כל דבר ודבר כמו שהיה אצל ירמיה מפי יקרא ואני כותב על הספר ובדיו, וכך היה זה שג"כ הקדוש ברוך הוא קורא ומשה כותב. כך הוא פי' זה (מהר"ל).

שנתנבא בגולה ואיני יודע למה לא כתבו יחזקאל בעצמו אם לא מפני שלא נתנה נבואה ליכתב בחוצה לארץ וכתבום אלו לאחר שבאו לארץ וכן ספר דניאל שהיה בגולה וכן מגילת אסתר (רש"י).

70 פי' כי השטן אי אפשר לומר שהיה תכלית שלו לאבד צדיק תמים, כי ח"ו שיהיה נברא שיהיה שטן לצדיק, שהיה איוב צדיק, אף אם אפשר שיבא צרה על הצדיק, דבר זה מצד החטא, אבל דבר זה לא שייך כלל שיהיה השטן לצדיק. ולפיכך לא נאמר שהוא מצד החסרון העולם כלל כי הוא צדיק תמים ושלם, ולפיכך אי אפשר לומר רק שהיה כוונתו לש"ש. ודבר זה כי היה ה' ית' נוטה אחר איוב שהיה צדיק מאומות העולם, והיה צדיק מצד הנגלה שנראה כמו צדיק, וכמש"ה ובכל זאת לא חטא איוב בשפתיו, דהיינו מצד הנגלה, אבל בנסתר היה חוטא. ומ"מ אף על גב שהש"י יודע כל נסתר האדם מ"מ הנגלה יש לו דבר בפני עצמו, כמו שגלו חכמים דעתם בזה במה שאמרו (שבת פ"ח ע"ב) אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד למשמאלים בה עושר וכבוד, כי הכל לפי מה שהאדם נוהג כך ה' ית' נוהג עמו, כי אם אינו צדיק גמור שעושה לש"ש, ג"כ הקדוש ברוך הוא נותן לו שכרו בעה"ז, דהיינו בעולם הנגלה, הוא עה"ז ונותן ה' ית' אליו עושר וכבוד. ומפני שהיה חסרון באיוב שלא היה צדיק בנסתר כמו אברהם שהיה מתנסה בעשר נסיונות, ולפיכך היה מקטרג עליו שיצא בפעל שיהיה נגלה שאינו צדיק גמור, ולא יהיה נסתר מחולק מן הנגלה. ולפיכך אמרו שכוונת השטן היה לש"ש (מהר"ל).

71 הבן זה מה שאמר דנשקיה על כרעיה, וכאשר האדם מנשק את אחר יש לו חבור ודבוק בו, דבר זה נקרא נשוק, כי היה עומד על אמיתת השטן עד שהיה מתחבר אליו לגמרי, וז"ש שהיה מנשק אותו על רגלו, כי בודאי אין לשטן חבור לאדם רק לרגל האדם, ולפיכך אמר שהיה מנשק אותו על רגלו, ושם דבק השטן כמו שאמר הכתוב על הנחש (בראשית ג'), הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב, כי סוף האדם שם הוא העדר האדם, ולפיכך היה מנשק רגליו. ואמר שגם פנינה לש"ש נתכוונה כי אין ראוי שיזכיר הכתוב שהיה פנינה צרה לחנה הצדיקת והיתה אשת אלקנה שהיה נביא השם, ויותר מזה כי מרע לא יצא טוב כי נראה בשביל הכעס היתה חנה מתפללת אל ה' ית' עד שנולד שמואל בשביל תפילת חנה, וא"כ היה נראה שהרע יוצא ממנו דבר טוב, ולפיכך אמרו שטן ופנינה לש"ש נתכוונו.

ודע כי השטן ואשה שהוא צרה לשנייה עניין אחד להם כי כמו שהשטן נקרא שטן מתנגד לאדם והוא לשטן לו, כך שתי נשים שהם לאיש אחד הן צרות זו לזו מתנגדים זו לזו, וכמו שהשטן כונתו לש"ש שיהיה הכל תחת רשות ה' ית' לגמרי כאשר האדם מושל על השטן שהוא היצר הרע, הרי האדם דבק בו יתברך הוא לגמרי, ואם אין גובר עליו הרי הוא מגלה פנימיות האדם שהוא נמצא בפעל מה שהוא בסתר, וכמו שדרשו (ב"ר פ"ט) והנה טוב מאוד זה יצר הרע. וכן עצמו מה שהתורה התירה שישא שתי נשים והרי הם צרות צרורות זו לזו, אבל תכלית דבר זה הוא הטוב, כי הצרה גורמת אל השנייה שהיא צרה לה להתדבק בבעלה בחבור גמור, כמו שאמרו (יבמות ס"ג ב') בחברתה ולא בסלתא. וכמו שהשטן גורם הדבוק בו יתברך כך הצרות כל

אחת גורמת אל השנייה שהיא צרה לה שתתחבר בבעלה, ומפני זה אמר כי פנינה לש"ש נתכוונה שתצטער חנה, ואלקנה היה מנחם אותה שלא תצטער ואמר שהוא טוב לה משבעה בנים, ומכח החבור והדבוק בבעלה ובעלה אליה והיתה מתפללת אל ה' ית', ולכך אמרו שטן ופנינה לש"ש נתכונו כי שניהם ענין אחד, כי השטן [נתכוון] להביא החבור והדבוק בו יתברך לגמרי, ופנינה להביא חבור אשה בבעלה, והבן הדברים (מהר"ל).

72 פי' שאמר כי יש צדיק אובד בצדקו בחנם, ודבר זה הפך הקערה על פיהו שאם כך אין מעשה הקדוש ברוך הוא ח"ו בצדק, וז"ש נתנה וגומר, כלומר ח"ו שמעשיו יוצאים מן הצדק והיושר.

בקש וכו'. פ' שהיה אומר כי הכל הוא מן ה' ית', וכמו שברא שור פרסותיו סדוקות וברא חמור פרסות' קלוטות כך נבראו הרשעים והצדיקים מן ה' ית', וברא הגיהנם, הטוב והרע, והשיבו לו חביריו כי אם ברא הקדוש ברוך הוא יצר הרע בשביל כך אין האדם מוכרח להיות רע, רק ברא לו תורה תבלין. כי [טענת] איוב שהיה אומר כמו שברא ה' ית' החמור והשור חלוק מינים וכן בעצמו ראוי שיהיה בעולם צדיק ורשע כי הצדיק יש בו יצר טוב והרשע יש בו יצר רע והכל הוא מן ה' ית', וא"כ למה הרשע נדון על מעשיו. ופי' על דעתך כי לא ארשע, כלומר וכי על דעתך כי לא ארשע ואהיה צדיק, והלא נברא מן ה' ית' הצדיק והרשע. אבל חביר' השיבו אף כי בודאי יש חלוקי המינים ויש צדיק ורשע כמו שיש שור וחמור, אבל ה' ית' נתן התורה ומצד התורה אין כאן חלוק, מפני יצר הרע, כי התורה היא תבלין לסלק יצר הרע שממנו רשעים, וכמו שהתבאר במסכת קדושין (ל' ע"א) אצל אם פגע בך מנוול זה משכיה לבית המדרש ע"ש, ומה הצד אין ראוי שיהיה חלוק מינים כלל, מצד התורה שהיא אחת מסלק יצר הרע עד שאפשר שיהיה כולם צדיקים. והבן זה (מהר"ל).

73 פי' כי איוב היה חושב כי אין משפט תחתונים כמו העליונים כי העליונים יש בהם הברור שאין בהם תוספת וחסרון, ולפיכך כל ענין שלהם מבורר, והידיעה בהם מן ה' ית' מבוררת מבלי חילוף, אבל תמצא בתחתונים תוספת וגרעון. ואלו היו התחתונים מוגבלים משוערים אז הידיעה ג"כ בהם מבוררת, אבל אין הדבר כך בהם, ומחמת שאין עניניהם מבורר ויש בהם השנוי לכך אין הידיעה בהם, כי הידיעה הוא בירור הדבר כמו שהוא, ואין לתחתונים דבר זה שאין עניניהם מבורר ומוגבל, ולכך אין ידיעה בהם, כמו שהיו אומרים קצת פלסופים שאין ה' ית' יודע תחתונים מפני שהם תחת השנוי והחלוף. ולכך אמר איוב כי שמא רוח סערה עברה לפניך והתחלף לך בין איוב ובין איוב. הרוח הזה כי היום כאשר אין רוח בו אז הכל מבורר ואין כאן עירוב, אבל כאשר הרוח נושב אז לא נמצא דבר מבורר באותו יום רק הכל מעורב ע"י הרוח, וכך אין התחתונים מבוררים מפני עירוב שלהם. וז"ש שמא רוח עברה לפניך ר"ל כי העירוב שהוא בתחתונים ואין ברור בהם ח"ו גורם שאין הידיעה בתחתונים כמו שיש בעליונים, והשיב לו הקדוש ברוך הוא כי נמצא בתחתונים שהם מבוררים לגמרי, כמו שתראה בשערות הראש, שאם היו שנים יונקים מגומא אחת ערבות השערות היו מערבין האור שהוא מבורר בלא עירוב. וכך אמרו (נדרים פ"א) ערבוביא מביא לידי עוירא כי ערבוב השערות הוא בטול האור שהוא מבורר הדבר עד שאין ערבוב, ודבר זה ידוע בסוד הבריאה ובחכמות השערות אשר הם מקבלים קדושה של נזיר. ואף כי יש בבני אדם עירוב הדבר עד שאינם מוגבלים ומבוררים כל זה מצד החומר לא מצד הצורה, אשר מצד הצורה הכל מבורר.

ושלשה דברים זכרו שנמצא בהם הברור ולא העירוב, כי העולם נחלק לג' חלקים: החלק האחד הוא למעלה כמו הרקיע אשר ממנו הגשמים מן המים העליונים, החלק

שכנגדו הם התחוננים והם כל הנבראים חוץ מן האדם, אשר נחשב שהוא למעלה ולמטה, ומביא ראיה כי הגשמים שהם למעלה ה' ית' ברא אותם עד שיש הבדל בין טפה לטפה, שאם לא כך היו מטשטשין הארץ, ואף על גב שנמצא בהם הבלתי בירור זהו מצד החומר, אבל מצד (החומר) [הצורה] נמצא בהם הבירור גמור. וכן יעלי סלע שהם למטה שיש להם עת מיוחד נמצא בהם הבירור הזה, ומה שאמר כי הקדוש ברוך הוא מזמין לה נשר ומקבל הולד בכנפיה נראה כי הנשר הזה הוא נשר רוחני אשר מקבל הולד, ור"ל כח נשר, וכן מה שאמר שהקב"ה מזמין לה נחש שנושך אותה בבית הרחם, גם הנחש הזה רוחני אשר מקבל הרחם הפסד בשעה אחד עד שיוכל הולד לצאת, וכל זה בעולם הזה שהוא מבורר ואין התחלפות בו. ותחלה הביא ראיה מן האדם שהוא נחשב מלמעלה גם מלמטה, ואחר כך מביא ראיה מן הגשמים שהם למעלה ולא למטה, ואחר כך מן יעלי סלע שנחשבים למטה ולא למעלה (מהר"ל).

⁷⁴ עי' זהר ח"ג מג ע"ב: וילדה זכר כלילן כחדא מסטרא דימינא ואם נקבה תלד כלילן בחד נוקבא ודכר מסטרא שמאלא דשלטא סטר שמאלא על סטר ימינא יתיר ודכורא אתכפיא בימינא דלא שלטא וכדין ההוא דכר דנפיק מגו נוקבא מסטר שמאלא כל אורחוי כנוקבא (ולא אקרי דכר) אבל דכר דנפיק מגו ימינא הוא שלטא ונוקבא דנפיק מניה אתכפיא דהא סטר שמאלא לא שלטא ועל דא וילדה זכר כתיב:

תרגום: וילדה זכר כלולים יחד מצד הימין, ואם תלד נקבה כלולים באחד, נקבה וזכר מצד השמאל, שיותר שולט צד השמאל על צד הימין, והזכר נכנע בימין שלא שולט, ואז אותו הזכר שיוצא מן הנקבה מצד השמאל כל דרכיו כמו נקבה, (ולא נקרא זכר), אבל הזכר שיוצא מתוך הימין הוא שולט, והנקבה שיוצאת ממנו נכנעת, שהרי צד השמאל לא שולט, ועל כן כתוב וילדה זכר.

פ' הרמ"ז: כל אורחוי כנוקבא, פ' מדותיו כשל הנקבה דדעתו קלה וכחו תשוש ונוטה לכילות ולעצלות וכיוצא, ולזה רמזו רז"ל באומרם אוי לו למי שבניו נקבות, פ' שהזכרים שלו הם מצד הנוק' וכו' ונלע"ד שיצחק אבינו ע"ה בתחילה נקרא (בראשית יח ?) בן שרה, שהיה מבחינה זו קודם העקידה, ולזה לא צוהו ה' שישאנו אשה, פ' שלא נתן כן על לבו, אבל בעקידה פרח ממנו בחי' הנקבה וניתנה לו של זכר, וזה שאמרו רז"ל וה' ברוך את אברהם בכל, שנתן לו בן, ור"ל שאז היה בן מצד גבורות שלו והיתה בו בחינת זכרות ב"ן דמ"ה, שלגבי רבקה היה זכר, ולכן השתדל להשיאו אשה.

⁷⁵ הנה המאמר הזה נראה דחוק ובפרט דעת אחרים שאומרים שהיה לו בת ובכל שמה כי מה לי בשמה. דע כי מחלוקת אלו החכמים בדבר זה כי לדעת ר"א שלא היתה לו בת, ופ' וה' ברוך את אברהם בכל ר"ל שכל אשר היה לאברהם היה בו ברכה ולפיכך קאמר שברכו שלא היה לו בת שאם היה לו בת היה צריך להשיאה אל מי שעובד ע"ז ודבר זה לא היה ברכה כלל, ופ' הכ' לדעת ר"א כי לא היה לו בת שלא היה בה ברכה (מהר"ל).

⁷⁶ אם לא היה לו בת היה חסר לו דבר ואברהם נתברך בכל ואם היה לו בת והיה נמשך מזה חסרון שהיה צריך להשיאה לעובדי ע"ז אין זה ברכה, ולפיכך אמר שהיה לו בת ובכל שמה, וביאור זה כי כאשר ברוך אברהם ברכה אם כן בכלל בכל היא הבת, והרי יש לו בת. וזה שאמרו בת היתה לאברהם ושמה בכל, כלומר כיון שנתברך בכל בכח הכלל הזה יש לו בת, ומ"מ בפרטות לא נמצא לו הבת כי לא נתן ה' ית' אליו בת בפרטות כדי שלא יצטרך אברהם להשיאה לעובדי ע"ז רק היה לו בת בכח הכלל שברכו בכל ובברכה זאת יש לו בת, רק כאשר יצא הברכה שלו אל הפעל לא נתן בת, והיה לאברהם בכלל מה שאין לו בפרט, וזוהו הוא מקויים מה שראוי שיהיה לו בת, ומקויים ג"כ

שלא היה לו חסרון שיהיה צריך להשיאה לעובדי ע"ז. ואל יקשה לך סוף סוף היה חסר בת כי אין זה קשיא, כי לא היה צריך לבת רק שיהיה לו ג"כ ברכה זאת מה שיש בבת, וכאשר ברכו הקדוש ברוך הוא בכל הרי לא היה חסר שום ברכה ובברכה זאת הוא ג"כ ולא חסר דבר מן הברכה, רק שלא יהיה לו חסרון בזה, לכך לא היה לו בפעל.

ובהא פליגי, למ"ד שלא היה לו בת פ' וה' ברוך את אברהם בכל היינו שנתן לו מכל, ודבר זה בפרט עד שברכו בכל, ואם כן אם היה לו בת בפרט, אין זה ברכה. ולמ"ד שהיה לו בת ובכל שמה סבר (שאין זה) ברוך את אברהם בכל אין פ' שברכו בפרט בכל דבר, רק שנתן לו בכלל שיהיה לו דבקות בו יתברך עד שיהיה לו ברכה בכל, וכאשר נתברך בכל הרי בכלל ג"כ ברכת הבת, שהרי רק כאשר יצא אל הפעל כל דבר ודבר לא יצא אל הפעל הבת, כי אם יש בה ברכה במה, מ"מ היה צריך להשיא אותה לעובד ע"ז, ומזה לא יצא לפעל עד שיהיה לו בת בפעל, ומ"מ היה מכח הברכה הכללית. וזה שאמר שהיה לו בת ובכל שמה.

ויש לפרש שכך פ', בת היתה לאברהם ואי בשביל מה שאמרת כי היה צריך להשיא אותה אל עובד ע"ז ועל זה אמר שאין זה קשיא, כי בכל שמה, כלו' שכל ענין הברכה של הבת שיהיה לאברהם כל הברכות שהרי לא חסר דבר כאשר היה לו בת. ואי משום שצריך להשיא לעובד ע"ז, סוף סוף ברכתו בכל דבר, זאת הבת לא היה צריך לו, רק שיהיה לו כל דבר, ולא חסר דבר, והרי היה לו בת.

ועוד יש לפרש אחר שתדע מלת בכל, שר"ל כי היתה ברכתו שלימה לגמרי, ומה שהיה לאברהם מדריגה זאת דהיינו ברכה שלימה דבר זה נקרא בת כאשר ידוע, שאין הנקיבה בעולם רק השלמת המציאות, כי הזכר עיקר בעולם, רק [הנקיבה] השלמת המציאות כי הזכר עיקר בעולם ונקיבה אינה רק להשלים שלא יהיה האדם חסר, ומצד הנקיבה יהיה שלם האדם בכל בלי חסרון. והנה הכ' שאמר וה' ברוך את אברהם בכל שר"ל שהיה ברכתו בשלימות עד שלא היה לו חסרון, ובזה שנתברך בכל היה לו מדריגות הבת, וזה שאמר בת היה לו לאברהם ובכל שמה. והבן זה (מהר"ל).

⁷⁷ אברהם הוא התחלה אל העולם וזה נקרא אב המון גוים נתתיך, ר"ל כי הוא אב והתחלה לכל הגוים, ואחר ההתחלה נמשך הכל. ודבר זה בארנו והארכנו מאוד בחבור גבורות ה' (פ' ה' ו') ובארנו כי בשביל זה הראה הקדוש ברוך הוא לאברהם שעבוד מצרים ושעבוד ארבע מלכיות עד היום האחרון, כי אחר ההתחלה ימשך הכל, וכמו שבארנו שם באריכות. וזה שאמר אצטגנינות היתה לאברהם וכו' כי אצטגנינות הוא שמורה אשר יהיה באחרית, וזהו סדר השמים, וסדור זה היה לאברהם כי הוא היה הסיודור של כל העולם, שהרי נקרא אב המון, שהוא התחלה לכל, לא אל ישראל בלבד רק להמון גוים, ולכך כל מלכי מזרח ומערב היו משכימין לפתחו, מקבלים ממנו הנהגה וסדור. ואמר מלכי מזרח ומערב שהם הרחוקים ודרך המלך דוקא מסדר הנהגת הקרובים, אבל אצל אברהם כולם היו משכימין לפתחו מקבלים ממנו סדור, והיה מגיד להם אשר ממנו סדר הכל. ודי בזה למבינים כי הם דברים ברורים (מהר"ל).

⁷⁸ גם דבר זה ענין נפלא בחכמה מאוד, וזה כי אברהם כמו שאמרנו הוא היה התחלה, ומפני שהוא התחלה ראוי שיהיה מחזיר החולה לבוריו, וזה כי החולה אשר נחלש יצא מברייתו ונשתנה, ואלו היה האדם החולה משתנה לגמרי, לא היה כאן דבר שהיה מחזיר אותו להיות כבראשונה מפני שכבר נשתנה לגמרי ומי מחזיר אותו אבל יש באדם כח התחלה טובה חזקה אשר החולי אין משנה אותו, וכח אותו התחלה אשר לא קבלה שני הוא מחזיר אותו כאשר היה בראשונה, והוא כח הטבע אשר נתן ה' ית' באדם והוא התחלת האדם הטבעי. וכבר בארנו אותו ג"כ בחבור

הכל שמחה וראוי להוציא שם הדבור אל הפועל וע"י התורה האדם זוכה לתחיה, ולכך אמר היא תשיחך שתתן התורה אליו הדבור ועל ידי הדבור הוא בשלימות בפועל כאשר ראוי ואלו הדברים ברורים מאד.

⁸¹ מפני שכל באי עולם תחת זה ואין אחד נמלט מזה, ולפיכך האבילות גלגל מזה לזה. ואף שההויה גם כן מתגלגל בעולם, אינו דומה, כי ההויה קודם שנתהוה אינו בעולם ולא נאמר שמתגלגל מזה לזה, רק האבילות מתגלגל מזה לזה. ועוד יש לך לדעת כי ההפסד תולה בגלגל, כי הגלגל מחדש שנוי, והשנוי הוא הפסד, ולפיכך אמר שהאבילות הוא גלגל שחוזר בעולם ומחדש שנוי, ולא כן ההויה אף על גב שכל הויה ג"כ מכח שכלי, אבל עצם ההויה הוא ההויה פתאומית ואין זמן לה, רק הויה פתאומית. כלל הדבר כי עצם ההויה, שהוא כאשר תלה הצורה בחומר, אין דבר מתיחס לשנוי, אשר כל שנוי הוא בזמן, והזמן תלוי בגלגל, רק הוא הויה פתאומית, וההויה שהיא בזמן היא הכנה, וזה הוא בזמן, אבל עצם ההויה הוא בלא זמן. אבל ההפסד שהוא מפני השנוי, אשר כל השנוי בזמן, והזמן תולה בגלגל. ודברים אלו רמזו חכמים כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער, ודבר זה נתבאר בפ"ק במגילה (י" ע"ב) (מהר"ל).

⁸² כנגד עצם עשו, שהיה כנגד יעקב, שהיה איש תם ועשו איש ציד, והוא אדמוני שהיה שופך דם, ולפיכך באותו יום עבר חמשה עבירות, כנגד חמשה שמות אשר יש לנשמה, שיש לה לנשמה חבור עם ה' ית' מצד חמשה דברים, שכך אמרו בהסכת ברכות (י' ע"א) יבא הנשמה שיש בו ה' ותשבח לתקב"ה, ועשו הרשע נכרת ע"י חמשה חטאים אלו מן ה' ית' לגמרי, עד שלא היה לו עוד שום חבור ודבוק עם ה' ית', שהרג הנפש, בא על המאורסה, וכפר בתחיית המתים, וכפר בעיקר, ושט הבכורה. וסדר שלהם, הרג הנפש ובא על נערה המאורסה וכפר בתחיית המתים ושט הבכורה וכפר בעיקר, כך הוא סדר שלהם, והבן זה. ומפני כי עשו אינו כמו שאר חוטאים, כי שאר חוטאים אינם יוצאים מן תחת כנפי השכינה לגמרי, רק במה, אבל עשו יצא מתחת כנפי השכינה לגמרי ואין לו חלק בו יתברך כלל, ולפיכך אמר כי חמשה עבירות עבר באותו היום, ויש לך להבין את זה (מהר"ל).

⁸³ ונראה דהכי פירושו, כי לשון גויעה היא אפיסה לגמרי כמו גוענו ואבדנו, נמצא כי לשון גויעה היא אפיסה, והצדיק נתפשט מן הגוף וכוחות הגופנים פסו תמו ממנו לגמרי עד שנפשו נבדל, ונקרא גויעה על הגוף שאצלו היה הנשמה, והלך הנשמה מן הגוף ונעשה הנשמה רוחני, אבל (הנשמה) [הרשעים] בעבור כי נפשם אינם זכה וטהורה ונפשם נוטה אל הגוף הרי בנפשם לא שייך גויעה שלא נסתלק הגוף מהם. ומקשה והרי בדור המבול נמי כתיב לשון גויעה, ומתרחץ גויעה ואסיפה קאמרין פי' דודאי בדור המבול דכתיב גויעה מפני שנתמו ונאבדו לגמרי ולא נשאר נפשם וגופם, ושייך בזה גויעה בודאי, אבל גויעה ואסיפה שייך דווקא בצדיק כיון דכתיב אסיפה הרי מורה על שנאסף נשמתו, ועל זה נאמר גויעה, דהוא לא נאמר רק על סלוק הגוף ממנו, עד שנסתלק הגוף לגמרי, לפיכך במקום שנאמר גויעה ואסיפה אי אפשר לפרש רק על הצדיק, כי אז פירושו מפני הסתלקות הגוף נאסף הנפש אל עמיו, כי הגויעה היא הסתלקות הגוף, וזהו שייך גבי צדיקים (מהר"ל).

⁸⁴ פי' שהיו נבדלים מן עולם הזה הגשמי והטעים הקדוש ברוך הוא אותם מעולם הנבדל. ולא קשה מאיוב כי דבר זה היה באיוב שנתן לו שכרו שהיה ראוי לו לעולם הבא נתן לו בעולם הזה, [ואין זה] נקרא שהטעימו מעין עולם הבא, רק שהטעים (אותם) [אותו] עולם הבא, דהיינו עולם שראוי לו, אבל האבות שהטעים אותם הקדוש ברוך הוא בעולם הזה מעין עולם הבא, ודבר זה מבואר.

גבורות ה' אצל וישב אותם אברם (פ"ח). כלל הדבר כי יש בכל אדם כח התחלה טובה אשר אינה מקבלת שנוי, ובכח אותה התחלה הוא חוזר לברייתו. ומפני כי אברהם הוא התחלה היה מחזיר כל שנוי, אשר היה משתנה, להיות כאשר היה בתחלה, כי זהו ענין התחלה שמחזיר הכל כאשר היה בתחלה. ומה שאמר מרגלית טובה וכו' דבר זה עצמו מורה על שהיה אברהם התחלה והיה תולה בצוארו מרגלית אשר המרגלית יש זכות, ודבר זה ידוע כי הזכות והלבנות הוא התחלה, בעבור שהזכות והלבנות הוא פשוט יותר והפשוט הוא התחלה. ובעבור זה השמים אשר הם התחלה הם זכים ובהירים, והאש אשר אינו פשוט כ"כ אינו זך ובהיר כל כך, ואחר כך הרוח אשר אינו פשוט ואינו בהיר ואחר כך המים ואחר כך הארץ שהיא אחרונה ואינה פשוטה, ולכך היא חשוכה וגסה. ודבר זה מבואר מאוד, וכל מי שיודע דבר חכמה יודע להבין כי הזכות והבהירות הוא מדת אברהם ובשביל זה כל החולה שהיה רואה אותו מיד נתרפא, שכבר אמרנו כי ההתחלה מחזיר כל שנוי אל התחלתו. ומה שאמר שהיה תלוי בצוארו מפני כי הצואר הוא גודל וגובה של אדם כדכתיב (שיר השירים ד') כמגדל דוד צוארך. ומפני שנקרא אברהם אב המון גוים, והם על גוים וכמו שבארנו זה במקום אחר ובזה היה לאברהם משפט ההתחלה שהיא ראש על הכל, ובזה היה תלוי המרגלית. והבן זה (מהר"ל).

⁷⁹ כשנפטר אברהם אבינו שהיה התחלה לעולם הזה, כמו שהתבאר ומדריגת התחלה זאת של אברהם יותר על גלגל חמה, וכשנפטר אברהם תלאה בגלגל חמה כי גלגל חמה הוא התחלת עולם הזה, ובגלגל הוא הזכות ובהירות כמו שהיה לאברהם רק כי זכות אברהם הוא זכות נבדל בלתי גשמי, וזכות גלגל חמה הוא [גשמי] וכל זמן שהיה אברהם חי שהיה מדריגתו יותר היה מרגלית זאת תלוי בצוארו של אברהם, ואחר שמת ונטלה מדריגתו מן העולם היה תולה אותו בגלגל חמה. ולפיכך כאשר אדלי יומא דהיינו בהתחלת היום ויש כאן התחלה, ובכח אותה התחלה אדלי קצירא, לפי שמכח התחלה חוזר החולה להתחלתו. וכל הדברים האלו מבוארים למי שיש בו חכמה. כי אברהם התחלת בנין העולם ויסוד שלו, ולפיכך תלוי בצוארו מרגלית זכה ובהירה אשר גוון שלה גוון המים הזכים, ובזה מחזיר כל שנוי יוצא מענינו אל התחלת הראשונה, ודי בבואור זה לידועי מצפוני החכמה. והרי שאמרין (ב"מ פ"ו) עד יעקב לא הוי חולשה היינו שהיה חלש ותש, אבל עד יעקב אף על גב שהיה חולה לא היה חלש ותש כח, ומן יעקב ואילך היה תשות הכח לחולי וכבר התבאר זה במקום (מהר"ל).

⁸⁰ עי' שו"ע (י"ד סי' שעח ס"ט): מקום שנהגו להברות בבשר ויין ומיני מטעמים עושים. ומברין תחילה בבצים או בתבשיל של עדשים, זכר לאבילות, ואח"כ אוכלים כל צרכם.

ביאור: בבצים כו' - שאין להם פה כמו אבל שאין לו פה (ש"ך).

עי' בראשית רבה (תולדות טג): אבל אין לו פה, אבל אסור לדבר.

ועי' עט"צ (אר"ח סי' תקנב סק"ח): אבל אין לו פה, שאין לו להרבות בדיבור.

ועי' דרך חיים (פ"ו מ"ט): האבל אין לו פה והדמימה הוא לאבל שהגיע מיתה אליו, ואין ראוי אליו שיהיה מוציא הדבר אל הפועל שיהיה בשלימות, כי אין דבר שהוא יציאה מן הכח אל הפועל כמו הדבור שפותח פיו ומוציא הדבור אל הפועל, וכאשר פיו סתום הוא בכח בלבד ולכך ראוי אל האבל הדמימה והדבור אל מי שיש לו שמחה. וזה אמרם בפ"ק דברכות (ו' ע"ב) אגרא דבי טמיא שתיקותא היינו בבית האבל אגרא דבי הלולי מילי, הרי בבית האבל שייך דמימה ושתיקה והפך זה בבית החתונה שייך מילי דשם

ולפיכך אמר בסמוך ג"כ ג' לא שלט בהם היצר הרע, פי' שלא היה בהם העדר הוא היצר הרע, מפני שהיו נבדלים מן עולם הזה. ויש לך להבין דבר זה שנרמז זה במה שאמר אצל האבות בכל מכל כל, ור"ל כי לא היה האבות כמו שאר בני אדם פרטים שהרי אין האב נכנס בגדר הבן ואינו משתתף עמו, ולפיכך האבות אינם פרטים, כי הפרטי הוא חלק ואין האבות חלק, ומפני כך לא שלט בהם היצר הרע, כי יצר הרע הוא חסרון ורע שנמצא באדם, ואין חסרון בדבר שהוא כללי, כי היו האבות במדריגה הכללית, כמו שאין חסרון בדבר שהוא נבדל, כי כל נבדל ג"כ הוא כללי, ולא נחשב פרטי רק הדבר שהוא גשמי (מהר"ל).

85 עי' שו"ע (ח"מ ס' קנה ס"י): לא יחפור אדם בור ולא שיח ולא מערה, ולא יביא אמת המים, ולא יעשה בריכת המים לשרות בו בגדים לכבסם בצד כותלו של חבירו, אלא אם כן הרחיק מהכותל שלשה טפחים ויסוד בסיד לכותל בור זה או מקוה המים זה או כותל האמה מצד חבירו, כדי שלא יבליעו המים ויזיקו כותל חבירו: הגה וי"א דאפילו לא היו המים קבועים שם תמיד, כגון צנור השופכת מים מבית לחוץ, אפילו הכי צריך להרחיקו. ויש חולקין. מיהו במי רגלים לכולי עלמא אסור, כמו שנתבאר סעיף ה'. והוא הדין בור שאין בו מים כלל אסור לחפור סמוך לכותל חבירו, וצריך לתקן לפי עיני אומנין הבקיאין בכך:

ביאור: בור שיח ומערה, בור, עגול. שיח, ארוך וקצר. מערה, מקורה בקירוי (סמ"ע).

ולא יעשה בריכת המים לשרות בה בגדים לכבס, פירוש, חופר חפירה מרובעת בעומק אמה או יותר, ומי גשמים מתכנסים בה לכיבוס בגדים (סמ"ע).

ויסוד בסיד לכותל הבור – ו"א שדין זה של ויסוד בסיד הוא הן ליד כותל בורו של חבירו והן ליד כותל בנין, וי"א שזה רק בכותל בור, אבל בכותל בנין אין צריך לסוד בסיד אלא הרחקת ג' טפחים (סמ"ע), וי"א שהצד הב' בסמ"ע סובר שאין צורך לסוד בסיד אפילו קרוב לכותל בור של חבירו וכ"ש לכותל בנין (ש"ך), ולפי מ"ש לקמן בסק" דכיון דהוא בעיא דלא איפשטא, אם גורסים "או סד בסיד" או "וסד בסיד", ודאי לכתחלה צריך לעשות שניהם הרחקת שלשה וגם לסוד בסיד, אלא בדיעבד אם לא עשה רק אחת מהן אין ב"ד כופין אותו ביותר כיון דספיקא לקולא, וא"כ בכותל בנין דלא מספקא אלא דודאי או סד בסיד תנן, וא"כ אפילו לכתחלה א"צ לעשות רק אחת מהן, וזה כוונת הסמ"ע (קצה"ח), פי' לכתחילה אסור לשפוך מים לתוך הבור כיון דבעיא דלא איזה פשוט היא, כמו בסעיף ג', משא"כ בכותל בנין לפי הצד השני, דהוא מותר אפילו לכתחילה, ופשוט (נתה"מ).

מיהו במי רגלים לכו"ע אסור כו', כבר כתבתי דאפילו במי רגלים אין צריך תרתו, בהרחקת ג' טפחים וגם לסוד בסיד, כי אם כשמתקבצים בגומא, ע"ש בסעיף ה'. ודברי הרמ"א כאן ג"כ אהרחקת ג' טפחים לחוד קאי (סמ"ע).

86 עי' שו"ע (ח"מ ס' קנה ס"ד): היו מימי העליון יורדים על התחתון ומזיקין אותו, אם אין שם מעזיבה, בענין שכששופך מימיו מיד יורדים לתחתון ומזיקים אותו, חייב לסלק היזקו. ואם יש מעזיבה שהמים נבלעים בה ואינם יורדים מיד, אלא לאחר מכאן יורדים ומזיקים, אינו חייב לסלק היזקו: הגה והכל לפי הענין, דאם המים מועטין וכלין לאלתר, אפילו בלא מעזיבה אינו חייב לסלק היזקו. ואם היו מרובים ומזיקים לו תדיר דרך המעזיבה, חייב לסלקו. וכל זה במי תשמיש דבעל עלייה ששופך על העלייה, אבל אם ירדו גשמים על העלייה ויורדו למטה, על הניזק לתקן שלא יזק. מרחיקין את הגפת (פירוש פסולת של זיתים) ואת הזבל ואת המלח ואת הסייד ואת הסלעים וחול הלח מכותלו של חבירו שלש טפחים, או סד בסיד:

ביאור: מיד יורדין לתחתון כו', דאז הוה גירי דיליה, דהו"ל עומד בשלו ויורה בגירי דיליה לחבירו העומד ברשות אחרת, דצריך לסלק היזקו. אבל כשאין יורדין מיד, הוה גרמא בניזקין דפטור (סמ"ע).

ואינן יורדין מיד, וקשה, דהא בסעיף י' מבואר דאם בוקעין המים אחר שרבו דחייב ראובן לסלק, וכאן מתיר בפסקי והדר נפלי. כאן שאני דהעליון אי אפשר לו לסלק היזקו, שאי אפשר לו להיות בלא מים, והתחתון בקל יכול לתקן מעזיבה, דבמעזיבה מועטת כשיתקן התחתון שוב לא ירדו המים ויבלעו במעזיבה, אבל במקום שהתחתון אינו יכול לסלק ההיזק בדבר מועט רק בהוצאה מרובה, אפילו בפסקי והדר נפלי חייב העליון (נתה"מ).

הכל לפי הענין, פירוש, דאם הוא מועט אינו יורד תיכף למטה, אלא רגיל להיות נבלע בקרקע המעזיבה, ועל כן אי מקרי שיורד למטה דרך המעזיבה לא נקרא גירא דיליה. ובה מתורץ מה שהקשה סמ"ע בסק" (ט"ז).

ה"ג וכל זה במי תשמישו דבעל העליה, ומה שכתב אבל אם ירדו גשמים כו' על הניזק לתקן, צ"ע, דלקמן סימן קס"ד כתב הרמ"א בסעיף א' ז"ל, וכל צרכי הגג על בעל העליה לתקן (סמ"ע וש"ך), כל זה מיירי במי גשמים שבאו לשם שלא בפשיעת בעל העלייה כגון גשם שוטף אבל אם הוא פושע שלא תיקן הגג על בעל העלייה לתקן (ש"ך ב"ח), עי' דברי בסימן קסד סק" (נתה"מ).

מרחיקין את הגפת, גפת, הוא פסולת של זיתים שנתעצרו בבית הבד. סלעים, אבנים שאש יוצאת מהן. וכל אלו מוציאין הבל וקשין לחומה, חוץ מחול הלח דאזרבה מקר, אלא שלחלוחו מקלקל החומה (סמ"ע).

מכותלו של חבירו - היינו כשכבר הכותל של חבירו הוא בנוי ועומד, הוא דאסור לסמוך אצלו הגפת והאינך, משא"כ כשהקדים המזיק להניזק, ויש חולקים, ועי' לקמן סעיף יט (סמ"ע), במקום ששולט השמש אצל הכותל צריך להרחיק גם בחול יבש, כי כשיתחמם יוסיף הבל (ט"ז), עי' לקמן ס"י דבהזיקא דמתונתא בעי שניהם הרחקה וסד בסיד מטעם ספק, וא"כ חול הלח היא היזק דמתונתא ודמי לאמת המים ואם כן למה כלל אותו שא"צ שתיהן (ש"ך ונתה"מ), ואין להקשות, מהא דמי רגלים בלא גומא א"צ לסוד בסיד. דשאני מי רגלים דבלא גומא לא הוויין קווין וקיימין משא"כ חול (נתה"מ), וי"א שאם הכותל לא בנוי אז אין פרשה של מזיק, ולכן בא' מספיק, אבל אם הכותל בנוי צריך שניהם שמספק אסור להזיק לשני (פ"ת * עבודת הגרשוני).

או סד בסיד, דוקא בזה שייך לומר לסוד בסיד, משא"כ בסעיף שאחר זה גבי זרעים ומחרישה (סמ"ע), עיקר הגירסא "או סד בסיד" (ט"ז).

87 עי' שו"ע (ח"מ ס' קנה ס"ה): מרחיקין את הזרעים ואת המחרישה ואת הגומא שמתקבץ בה מי רגלים מן הכותל, שלשה טפחים: הגה ובגומא צריך לסוד גם כן בסיד. וע"ל סעיף י"ד. ואפילו בלא גומא אסור לשפוך מי רגלים סמוך לכותל, פחות משלשה טפחים:

ביאור: הזרעים ואת המחרישה, טעם הרחקת הזרעים, משום דמחלידין הקרקע ומעלין עפר תיחוח ומתמוטט יסוד הכותל. וכן הטעם במחרישה, ואפילו בלא זריעה כגון שחורש לאילנות, ובזרעים אפילו בלא מחרישה כגון שחפר במרא ואינו מעמיק בעומק המחרישה שהוא ג' טפחים (סמ"ע), שונה מאילן ובור דא"צ להרחיק משום דהוי נזק הבא מאילן, והכא גבי זרעים דכל אחד ואחד כגחלת הוא והוי כמניח אש בצד הכותל ומזיק. וכיון שהניח כאן דבר המלקה קרקעו, אף על פי שזה וזה גורם נמי אסור וכל שממקום הנחתו מזיק אסור כגירי דיליה (קצה"ח, ונתה"מ). מן הכותל ג' טפחים - נראה פשוט, דגם בזרעים ובמחרישה אפילו בכותל של אבנים צריך להרחיק ג' טפחים, כיון דטעמייהו הוא משום התמוטטות הקרקע, ודומיא דגומא ומי רגלים דאירי בכותל של אבנים, ומשו"ה

צריך דוקא גומא, דבלא גומא בהרחקת טפח ממנו סגי, אבל בשל לבנים, אפילו בהשתנה בעלמא בלא גומא בעינן ג' טפחים (סמ"ע).

ה"ג ועיין "לקמן" סעיף י' דאפילו כו' - ור"ל, אסור לשפוך שופכין של מי רגלים הרבה תוך ג' טפחים לכותל, ודוקא בהשתנה בעלמא אמרינן דאין צריך להרחיק בכותל של אבנים אלא טפח וכמ"ש המחבר בסעיף שאחר זה. מיהו, בשופכין בלא גומא וכל שכן בהשתנה אין צריך ג"כ לסוד בסיד אפילו בכותל של לבנים, וסגי בהרחקה גרידא בכל חד וחד כדיניה (סמ"ע).

⁸⁸ עי' שו"ע (חו"מ סי' קנה ס"ז): מרחיקין את הריחים מן הכותל ג' טפחים מהריחים התחתונה, שהם ארבע מהעליונה, כדי שלא יניד אותו, או כדי שלא יבהילנו בקול הריחים: הגה וכל זה ברחיים קטנה, כגון רחיים של יד, אבל רחיים גדולה שבהמות מוליכות אותה, צריך הרחקה טפי. ואם לא הרחיק והזיק בית חבירו, חייב לשלם לפי ראות הדיינין שישומו אם הוא גרם לו ההיזק. וכן בשאר נזיקין, כגון האורג שמזיק לחבירו בהכאות שעושה בשעת אריגה, ישומו על פי בקיאתו ואומנין, וכל כיוצא בזה: ביאור: מהרחיים התחתונה - פירוש, שתי אבנים שטוחנים על ידם מונחים זה ע"ז, והתחתון רחב טפח יותר מהעליון (סמ"ע).

חייב לשלם, עיין לקמן (סעיף לג סק") מה שכתבתי בזה (נתה"מ).

⁸⁹ עי' שו"ע (חו"מ סי' קנה ס"ח): מרחיקין את התנור מן הכותל שלשה טפחים מקרקעיתו, שהם ארבע משפתו, כדי שלא יחם הכותל. ומודד מהשפה הפנימית, שעובי כותלי התנור בכלל השלשה טפחים:

ביאור: מרחיקין את התנור כו' - ישנם מח' אם בעל העליה צריך ד' אמות למעלה מתנור שלו, אבל אם זה תנור סגור, לכו"ע מספיק בג' טפחים מכל צד, ואם יש ארובה אין צורך (ש"ך * רשד"ם).

שהם ארבעה משפתו - שהתנור רחב למטה והולך ומשפע לצד מעלה (סמ"ע).